1

1977

létünk

társadalom tudomány kultúra

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

VII. évfolyam, 1. szám, 1977, január—február

„Nem az emberek tudata az amely létüket, hanem megfordítva, társadalmi létük az, amely tudatukat meghatározza."

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához; Előszó. 1859

Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Árokszállási-Borza Gyöngyi, szerkesztő
Ing. Bacsi Sándor
Bózsó István
Fehér Kálmán
Fejős I. István
Dr. Györe Kornél, főszerkesztő helyettes
Illés Lajos, műszaki szerkesztő
Dr. Matkovics József
Borislav mr. Martin
Molnár Irén
Dr. Rehák László, fő- és felelős szerkesztő
Szilágyi Gábor
Szórád mr. György
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Apró László
Dr. Balla Ferenc
Borza József
Csonti János
Dr. Gyüre István
Földessy László
Franc Lajos
Gere Terézia
Gutási Miklós
Dr. Jankovics József
Kelemen Dezső
Kovaček dr. Božidar
Martin mr. Borislav
Dr. Mirnics József, a tanács elnöke
Popin Vladimir
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szirovica Antal
Dr. Teleki György
Tóth István
Dr. Vajda József
Zrilić Ilona

A szerkesztőségi titkár
Csonka Júlia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor tervezték

Készült a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat nyomdájában Újvidéken.
A szám kéziratának leadási ideje 1976. december 1.
Megjelent 1977. január 25-én

TARTALOM

Szilágyi Gábor — Az önigazgatáson alapuló képzőművészeti élet megszervezése és a képzőművészeti alkotómunkának és kultúrának a továbbfejlesztése Vajdaságban 7

Forró György — Egy kultúra hagyatékáról — A „Fekete Afrika" művészetéről a nyugat-európai vélemények és tévhitek tükrében, II. rész. Az afrikai civilizáció hiányai-vívmányai 22

Kasza Bálint — A színjátszás múltja és jelene a Szabadkai Népszínházban 59

Somogyi Sándor, Dunđerov Milan, Gajić Milivoj — A környezetvédelem rendszerelméleti megközelítése 66

Milan Bajić: — Az Elemér melletti Okanj-tó 80

Műhely

Molnár Irén: — Az „életmód-szociológiában", mint a fogyasztás-szociológia átfogó formájában elért újabb kutatási eredmények 99

Aurora Rotariu — A Lumina folyóirat általános jellegzetességei különös tekintettel a gazdasági és társadalmi témákra 115

Dokumentum

Edvard Kardelj — Az el nem kötelezettség történelmi gyökerei 127

Nikola Kmezić, Dušan Alimpić, Bogdan Crevar — Népkölcsön a villanyenergia-gazdálkodás fejlesztésére 168

Szimpozion

Jovan Dejanović, Đorđe Jakovljević, Trpe Jakovlevski — Nemzetközi szimpozion a nemzeti egyenlőség megvalósításáról az oktatásban és nevelésben 189

Szemle

Fejős I. István — A Savremenost 1976. 4. száma 199

Ružica Žnideršič — A Teorija in praksa folyóirat 1976., 7—8. száma 207

Somogyi Sándor — Számítástechnika rendszerszervezőknek 210

Bajagić Veronika — G. J. Glezerman: A történelmi materializmus és a szocialista társadalom fejlődése 214

Belovai József — Edvard Kardelj: A JKSZ forradalmi akciója 221

Szilágyi Gábor

AZ ÖNIGAZGATÁSON ALAPULÓ KÉPZŐMŰVÉSZETI ÉLET MEGSZERVEZÉSE ÉS A KÉPZŐMŰVÉSZETI ALKOTÓMUNKÁNAK ÉS KULTÚRÁNAK A TOVÁBBFEJLESZTÉSE VAJDASÁGBAN

I.

Önigazgatású szocialista társadalmunk fejlődésének folyamatában, az új alkotmány és a JKSZ X. kongresszusának határozatai alapján, Vajdaság SZAT társadalmi-politikai közösségeinek és szervezeteinek dokumentumai és akcióprogramjai szerint a képzőművészeti élet minden dolgozója önállóan és egyben mint szervezett szocialista erők Vajdaság Dolgozó Népének Szocialista Szövetségében, élen a Vajdaság Kommunista Szövetségével, egyesületbe tömörülve, a hosszú távú tervek megvalósításáért a munkásosztály érdekeinek érvényrejuttatásáért, a dolgozók, nemzetek és nemzetiségek önigazgatású szocialista társadalmáért vívott harcnak az aktív tényezője.

1) A képzőművészeti élet területén dolgozók: képzőművészek, iparművészek, formatervezők, művészettörténészek, műértők, műbírálók, esztéták, a képzőművészet tanárai, valamint amatőrök egyaránt — függetlenül attól, hogy a társult munka szervezetein belül vagy önállóan tevékenykednek —, az önálló, alkotómunka mellett részt kell, hogy vegyenek a társadalmi életben és munkában, a szervezetek, egyesületek és a klubok tevékenységében.

A képzőművészeknek és szakértőknek részt kell vállalni a kultúrára és a művészetre háruló osztályérdekű követelmények kialakításában. Egyéni és társított munkájával úgy kell részt vállalniuk az egyéni és közös szükségletek kielégítésében, hogy az alkotás és a művészet mindig szabad kinyilatkozás, társadalmi elkötelezettség, az eredeti, autentikus mű megteremtése, valamint a mindig színvonalas szakmunka közzététele jellemzi.

2) A képzőművészeti életet az alkotómunka mellett a többi tevékenységek, a kiállítások és egyéb rendezvények, valamint a művészek,

szakértők különböző akciói teszik teljessé, amelyet önállóan, illetve a kulturális élet társult munkaszervezeteiben tömörülve, és más egyesületekkel együttműködve valósítanak meg.

A képzőművészetet a pionírok és az ifjúság körében a képzőművészet tanárai népszerűsítik és nevelik az új közönséget; előadásokkal, kiállítás és képtárlátogatás szervezésével járulnak hozzá a művészet népszerűsítéséhez. Jelentős a képzőművészeti önképzőkörök vezetőinek azon tevékenysége is, melyet az ipari munkások és földművelők körében fejtenek ki.

Művészetpolitikával el kell hárítani azt a megátalkodott burzsoá felfogást, mely szerint a művészi élet intenzitását a kiállítások és rendezvények száma tükrözi. A képzőművészeti életre mind jobban hat a termelés, az elosztás fejlődése, a vizuális kommunikáció elterjedése, a munkakultúra és az életmód, valamint a munkások öntevékenysége szabad idejükben.

A képzőművészeti életnek az önigazgatású művelődési érdekközösségbe való jobb bekapcsolódásának az érdekében olyan képzőművészeti közösséget kell létrehozni, amely egységesíti a képzőművészeti életet, vagyis önigazgatási alapon egységes politikával fejleszti képzőművészeti kultúránkat. A közvetlen termelők és más társadalmi-politikai erők bekapcsolása a képzőművészeti életbe, a szélesebb demokratizálódás lehetővé teszi a képzőművészet gazdasági és anyagi alapjának reálisabb tervezését és a tervek megvalósítását. A művelődési önigazgatási érdekközösségekben a közvetlen munkacsere megvalósításával tovább fejlesztjük a képzőművészeti életen belül meglevő társadalmi viszonyokat is.

Az osztályérdek, valamint a képzőművészeti és az egész kultúrélet osztály jellegének mélyítése érdekében, mindez a szocialista önigazgatású társadalmunk forradalmi átalakulásának szerves része, ezért a társadalmi szervezeteknek minél nagyobb hatást kell gyakorolni a képzőművészeti politika, a társultmunka szervezetek és az asszociációk akcióterveinek és programjainak meghozatalánál, hogy szembe szegülhessünk a technokrata manipulánsokkal, a nacionalizmussal, a művészetnek a pragmatikus ideológiára való visszavezetésével, azzal, hogy a művészet a mindennapi politika alárendeltjévé váljon. Minél jobban kiküszöböljük az adminisztratív — bürokrata vezetést, a művészeti élet területén előforduló monopolizmust és privatizációt, és így síkraszállunk önigazgatású szocialista társadalmunk fejlesztéséért és a szabad alkotói munka légkörének megteremtéséért.

A művészek, műépítők, egyesületek, művésztelepek és más intézmények együttműködésének fejlesztésével, kiállításokkal és művészek kölcsönös látogatásaival összekapcsoljuk országunk képzőművészeti életét és így hoz-

zájárulunk a nemzeteink és nemzetiségeink képzőművészeti kultúrájának egyenletes és egyenjogú fejlődéséhez.

A képzőművészet terén fejleszteni kell az együttműködést a külfölddel is, különösen a szomszédos országokkal. Ily módon bemutathatjuk nemzeteink és nemzetiségeink képzőművészeti eredményeit és törekvéseit, másrészt Vajdaságban jobban megismerhetjük annak a nemzetnek a művészetét, melyhez tartományunk népei anyanyelvük szerint tartoznak.

Kapcsolatot kell teremteni a fejlődő országokkal is.

3) A képzőművészetet, iparművészetet és a formatervezést jobban kell tudatosítani a gazdasági élet minden ágazatában. A művészet alkotó és esztétikai dimenzióit ki kell terjeszteni, hogy megnemesítse a munkát, az ember környezetét, humanizálja az egyén és a társadalmi közösség egész életét.

A képzőművészet a történelmi fejlődés egyik dokumentuma, a kultúra alkotó és reprezentáns része, az ipari formatervezéssel jelentős gazdálkodási és kereskedelmi tényező, az urbanizálásnál és a vizuális közlemények előállításánál döntő szerepe van, az oktatás és nevelés fontos tényezője.

E sokrétű feladata esztétikai szerepe és értéke megköveteli a képzőművészet teljes szabadságát és sokoldalú kibontakoztatását. A szocialista értékek ápolásának és fejlesztésének érdekében ki kell alakítani a képzőművészeti alkotások értékelésének szakszerű, tudományos munkáját, a marxista kritika fejlesztését, a műalkotások gyűjtését, tanulmányozását, dokumentálását, bemutatását és megjelentetését, valamint megfelelő jutalmazását és az alkotások népszerű publikálását.

Ösztönözni kell az olyan alkotómunkát, amely mélységével és összetettségével átfogja a társadalmi problémákat, a személyiség problémáit, mert a művészet gazdagítja az emberi lelket, fejleszti az ember kulturális igényeit, eszmei és esztétikai mércéit.

A művészeknek, a műértőknek, a dolgozóknak és egész társadalmunknak elsődleges feladata az, hogy minden igaz műalkotás közkinccsé váljon!

4) A képzőművészetnek, amely a kultúra és a társadalmi élet szerves része, fontos feladat jut a munkának és az ember személyiségének a felszabadításáért vívott harcban, a társadalmi munkamegosztás osztályjellegének megszüntetésénél, mert hozzájárul az ember alkotó képességének, a munka- és az életmód kultúrájának fejlesztéséhez.

A szocialista építés periódusában Vajdaság nemzeteinek és nemzetiségeinek közös erőfeszítésével, a kultúrtevékenység és kultúrélet új formákat, új tartalmat kapott, amely hagyományaival és jellegzetességeivel Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek közös kultúrkincsét képezi.

A tartomány nemzeteinek és nemzetiségeinek gazdag a képzőművészeti öröksége és kulturális hagyatéka; a képtárakban, múzeumokban, modern

galériákban, művésztelepeken összegyűjött képzőművészeti alkotások szabadtéren és enterierben elhelyezett nagyobb képzőművészeti építmények, a népfelszabadító háború emlékművei mind-mind tartós értékeket képeznek. Azon kell lennünk, hogy képzőművészeti hagyatékainkat megőrizzük tovább bővítsük és gazdagítsuk minden dolgozó érdekében.

II.

A GAZDASÁGI, AZ ANYAGI ALAP ÉS EZEK TOVÁBBFEJLESZTÉSE

A képzőművészetet és az alkotókat nem eléggé határozott helyzetbe állítja az a tény, hogy a tmasz-ok nem támasztanak kellő igényt a képzőművészettel szemben, így a művész elszakad a mindennapi élettől és a termelő munkától, a tevékenység pedig költségvetés szerű pénzelésre szorul. Ily módon nincsen lehetőség arra, hogy az alkotók szabadon dolgozhassanak, megvalósítsák céljaikat, és hogy az önigazgatási alapon fejlesszék munkájukat és a művészetet.

1) A társadalmi eszközök megvalósítása és elosztása

A kulturális érdekközösség a munka közvetlen cseréje folytán a kultúra számára biztosított összeg mindössze 3%-át juttatja Vajdaság képzőművészetének, ami semmiképp sem áll arányban a művészet társadalmi szerepével és helyével.

A társadalmi eszközök legnagyobb része az intézmények pénzelésére irányul, jóval kisebb rész jut a művész-egyesületeknek, és igen kevés marad a művésztelepek pénzelésére. Legkevesebb eszközt az alkotás ösztönzésére és a művek felvásárlására fordítanak.

Az intézményekben az eszközök legnagyobb hányadát a személyi és anyagi költségek alkotják, a tevékenység funkcionális költségeire az eszközök 1/5-e, míg felvásárlásra mindössze tizedrésze marad.

Ez a helyzet arra készteti a képzőművészeket, hogy tevékenységi érdekközösséget alakítsanak és így önigazgatási megegyezéssel szabályozzák viszonyaikat, és ezzel megszüntessék a képzőművészeti tevékenységek pénzelésének öröklött mechanizmusát.

A községi és tartományi művelődési önigazgatási érdekközösségnek a

küldöttekkel, képzőművészeti egyesületekkel, a társadalmi-politikai szervezetekkel karöltve felül kell vizsgálni a kulturális tevékenységeknek, a művészeteknek, valamint az e területen működő különböző intézményeknek a szerepét a kultúra fejlesztésében.

A valódi szükségleteket véve alapul, a kulturális tevékenységek és művészeti alkotómunka egyenletes és egyenrangú fejlődése céljából az eszközök globális elosztásánál reálisabb arányok kialakítására kell törekedni, az alkotómunka helyzetén pedig minden egyes művészi tevékenység keretén belül kell változtatni.

A köztársaságok közötti és nemzetközi együttműködési bizottságoknak, a képzőművészeti és beruházási bizottságnak szintén nagyobb figyelmet kell szentelni az alkotómunka kibontakozására (munkakörülmények biztosítása, anyagi hozzájárulás a műtermek, alkotó műhelyek építéséhez, a művek felvásárlási összegének növelésével kell ösztönözni a művészeket az egyéni vagy kollektív kiállításokon, a rendezvényeken való tömegesebb részvételre, fokozni a nemzetközi képzőművészeti együttműködést — csere kiállítások szervezésével, a művésztelepeken és nemzetközi sympozionokon való részvétellel stb.).

Az egyéni és kollektív munkakörülmények olyan problémát képeznek, amelyet a képzőművészek a művelődési önigazgatási érdekközösséggel és más felelős és érdekelt gazdasági társult munka szervezettel kötött önigazgatási megegyezéssel kell hogy rendezzék.

Közös anyagi eszközökkel kell biztosítani a társadalmi érdekű tevékenységet kifejtő kultúrmunkásoknak, a társult munka szervezeteiben képzőművészettel foglalkozó dolgozóknak és az önálló művészeknek a munkához szükséges alapvető feltételeket, és a megfelelő életszínvonalat (lakást, szakmai továbbképzést, évi szabadságot stb.).

A művészek legnagyobb része még ma sem rendelkezik munkahelyiséggel és felszereléssel, bár társadalmi eszközökből jelentős beruházásokat fordítottunk műtermek építésére, adaptálására. A műtermek építését, a berendezések beszerzését továbbra is kölcsönökkel kell lehetővé tenni.

A műtermek kiutalásának módjáról, használatáról a művész-egyesületeknek szabályzatokat kell kidolgozniuk.

Tovább kell fejleszteni az olyan közös képzőművészeti műhelyek létesítését, mint amilyen az Atelier 61, a topolyai és zentai művésztelepek grafikai műtermei (Szabadkán is most van alakulóban). A művésztelepek keretén belül új műhelyeket is kell építeni. (pl. kerámia-, textil-, mozaik- és üveg megmunkálásra, fa megmunkálásra stb.). Kapcsolatot kell teremteni e műhelyek és a megfelelő gazdasági szervezetek között. Kívánatos volna, ha a művészek együtt dolgoznának a közvetlen termelésben dolgozó szakképzett mesterekkel (nyomdászokkal, gölöncsérekkel, kőfaragókkal, takácsokkal, asztalosokkal), hogy ezáltal is kibontakozzék az együtt-

működés a művészek és a munkaszervezetek között, amelyeknek egyben módjukban áll anyagilag is segíteni a műhelyek munkáját.

Meg kell alapítani a művészek egyesületeinek szolidáris alapját önigazgatási megegyezéssel. A községek és Vajdaság művelődési önigazgatási érdekközösségeknek arányosan kell hogy hozzájáruljanak a szolidaritási alaphoz, amely a művészek rendelkezésére álló állandó forgóeszköz lenne. Szerződéssel kölcsönöket adhatnak a művészeknek anyag és berendezés vásárlására, önálló kiállítás rendezésére stb., ugyanakkor maguk határoznák meg, hogyan és milyen mértékben járuljanak hozzá a saját eszközeikkel az alaphoz — azért, hogy minél több művésznek tudjanak kölcsönt folyósítani. (A hitelesített számlák után fizetett százalék, tagságdíjak és az egyesületek más jövedelmének formájában.) A képzőművészeti szervezetek, képtárak és intézmények, amelyek jövedelemtöbbletet valósítanak meg, zárszámadáskor szintén bizonyos százalékot a képzőművészeti alapba fizetnek. A képzőművészeti alap növeléséhez más munkaszervezeteknek is hozzá kellene járulniok.

2) A szerzői honóráriumok, a szakmunkákból és a képzőművészeti alkotások eladásából eredő illetmények képezik a művész, formatervező és szakértő jövedelmét. Sokan pályázat, szerződés és számla nélkül angazsálják a kivitelezőket. Az e téren tapasztalt negatív jelenségek megkövetelik, hogy a megrendelő és a kivitelező magatartását egyaránt társadalmi normák szabályozzák.

Az erkölcsi normák mellett az egyesületeknek önigazgatási megegyezéssel is szabályozni kell a szerzői jog és honóráriumok, a rendelés elfogadása, a szak- és képzőművészeti művek értékelése, a művész és a kiállításszervező közötti viszonyokat. Ebben a szabályzatban meg kell határozni az ügyintézés gazdasági, jogi és erkölcsi normáit.

3) A képzőművészeti munka társítása társadalmi érdek, a modern gazdálkodás és társadalmi fejlődés követelménye, amelyben a képző- és iparművészet képviselői, a formatervezők megvalósíthatják közös és egyéni érdekeiket.

A gazdasági szükségletek alapján támogatni kell a szolgáltató központok, és társult műtermek alapítását, a társadalmi megállapodásokkal és önigazgatási megegyezésekkel kell biztosítani a tudományos és kutató munkák alkalmazását és ennek a tevékenységnek a pénzelését.

A gazdasági kamaráknak és társadalmi politikai szervezeteknek társadalmi megállapodásokkal arra kell kötelezni a társult munka szervezeteit, hogy előírásaikban tegyék kötelezővé az ipari formatervezést, grafikai megoldásokat, és ezek fejlesztését, mert fontos szerepet játszanak az áru eladásánál; a turisztikai helyek szépítését, a reklámok és más vizuális kommunikációk fejlesztését.

A modern architekturának, az urbanizálásnak és az építészetnek fontos

velejárója a fejlett kisipari és ipari szektor. Terrakották, samott, kerámia-, és betonfelületek és formák kidolgozása, vas elemek és díszek, különböző faelemek elkészítése, textil, szőnyeg, faliszőnyeg és drapéria kivitelezése mind-mind művészi megoldásokat követel. Különböző exteriőr vagy enteriőr megoldásoknál sok esetben nélkülözhetetlen az együttműködés a szakmunkásokkal és mesterekkel (pl. kerámia, vitrázs, intarzia, mozaikok stb. kivitelezésénél).

A műalkotások értékesítési hálózatának rendszerét a művelődési önigazgatási érdekközösségek és az eladásra szánt alkotások tárlatok szervezői önigazgatási megegyezéssel kell hogy szabályozzák. A kiállított művek vásárlását kölcsönnel és részletfizetéssel kell serkenteni. Úgyszintén szabályozni kell a művészek, képzőművészeti műtermek és értékesítési hálózat közötti kapcsolatokat is, a közös és az egyéni érdek összehangolása céljából. Az adókedvezmények is serkenthetik a képzőművészeti tárgyak vásárlását.

*

Az említett gazdasági tényezők és szubjektumok helyes működése lényegesen befolyásolni fogja a képzőművészet helyzetét a gazdasági és társadalmi életben. Egy új társadalmi viszony megvalósulását segíti elő, az önigazgatást, szervezettséget, a művészet és alkotás szabad továbbfejlődéséhez nyújt biztosítékot.

Az önálló gazdasági alap megteremtéséhez szükséges, hogy mindenki vállalja a munkát és kötelezettségeket. A művész társadalmi helyzetét munkájának, szakmailag és társadalmilag elismert értéke kell hogy meghatározza.

III.

A KÁDEREK ÖNIGAZGATÁSI TÁRSULÁSA ÉS MEGSZERVEZÉSE, AZ EGYESÜLETEK KAPCSOLATA A TÁRSADALMI SZERVEZETEKKEL

Vajdaság területén élő képzőművészek, iparművészek és formatervezők területenként szakmai jellegű egyesületekbe tömörülnek. Szerbia képzőművészeinek egyesületéből, valamint Szerbia iparművészeinek egyesületéből fejlődött önálló egyesületté a vajdasági képző- és iparművészeinek két szervezete. Az önálló vajdasági egyesületeknek községi és regionális szervezetei és testületei vannak.

Vajdaság képzőművész-egyesületének (ULUV) az 1975. évben 92 tagja volt, míg Vajdaság iparművészeinek és formatervezőinek egyesülete (UPIDIV) 103 tagot számlált. A tagság 2/3-a Újvidéken él, 24 művész Szabadkán, 6—6 művész Pančevón, illetve Zrenjaninban, 7—7 pedig Zomborban és Versecen él. A 195 művész közül 74 nyugdíjas, vagy önálló művész, 50 az oktatásban, 28 kulturális intézményben, 50 gazdasági tmsz-ben és 5 egyéb tmsz-ben dolgozik. A tagok közül 68-an a VKSZ tagjai.

A képzőművészeti szakértők fennmaradt része, valamint a múzeum és galéria tmsz-nek a tagjai a Vajdasági Múzeumok Dolgozóinak Egyesületébe tartoznak — ennek az egyesületnek 42 művészettörténész tagja van.

Vajdaság Képzőművészeti Pedagógusainak Egyesülete 82 tagú. A községekben a képzőművészeti nevelők alapszervezetekbe tömörülnek. Munkájukat segíti A Gyermek és Ifjúsági Képzőművészeti Nevelésének Központja. A tagok közül 50 aktív képzőművész.

Vajdaságban 60 olyan városi és falusi őstehetség él, akik bekapcsolódtak valamely művelődési egyesület művészeti csoportjának a munkájába.

Az amatőr képzőművészetnek nincs önálló tartományi egyesülete, hanem egy részük az Amatőr Képzőművészek Szerbiai Szövetségének a tagja.

A vajdasági művésztelepek alapfeladata az alkotó munka fejlesztése és a képzőművészeti kultúra terjesztése. A művésztelepek tartományi koordinációs bizottsága együttműködik a Szabadkai Képzőművészeti Találkozóval, amely a művésztelepek országos jellegű intézménye. Most van folyamatban a köztársasági és szövetségi bizottságok megalakítása, amelyek a küldöttrendszer elvei alapján fognak működni.

Minden egyesület tagja a vajdasági Közművelődési Közösségnek. Jogaikat és kötelezettség vállalásaikat küldötteik révén valósították meg a községi és tartományi érdekközösségekben.

A képzőművészeti élet területén az elkövetkező periódusban nagy feladatokat kell megvalósítani. Ilyen például a káderstruktúra javítása és összehangolása, valamint a szervezettség fejlesztése.

1) Az alkotmányos rendelkezésekkel és a JKSZ programjával összhangban, a művészek és a képzőművészettel foglalkozók a VDNSZSZ szervezett szocialista erői, és a községi és tartományi szintű közművelődés-ügyi közösségeknek az aktív tagjai.

A társulások alapvető formája a községi szervezetek társulása tartományi egyesületekbe a küldöttrendszer és káderpolitika elvei alapján, majd pedig ezeken a társulatokon keresztül egységes köztársasági és szövetségi szintű önigazgatású szervezetet képeznek.

A művészet-politika által meghatározott, általánosan elfogadott társadalmi-politikai és szakvélemények alapján, az egyesületeknek össze kell

hangolniuk céljaikat és feladataikat, a társulásról önigazgatási megegyezést kötnek és összehangolt alapszabályok alapján dolgoznak és fejlődnek.

2) Az egyesületek és a képzőművészeti élet területén működő tmsz-ek egybekapcsolása céljából, valamint más tevékenységi területekkel való együttműködése érdekében a más tevékenységeket végző tmasz-ok küldötteivel karöltve községi és tartományi szinten a művelődési érdekközösség önálló egységeként képzőművészeti közösséget kell alakítani.

3) A művészegyesületek, intézmények és kiállítások szervezői önigazgatási megegyezéssel kell hogy szabályozzák a kiállítók és a szervezők közötti viszonyokat, jogaikat és kötelezettségeiket. Ugyancsak önigazgatási megegyezés kell hogy meghatározza a társadalmi szervezetek részvételének módját a tmasz és az egyesület, a művésztelep és más szervezet munkaprogramjának meghozatalában.

4) A káderkérdést illetően megállapíthatjuk, hogy Vajdaságban nagy szükség van szakkáderre, a képzőművészeti tevékenység minden ágában. A káderpolitikában is következetesen meg kell valósítani a nemzetek és nemzetiségek szempontjából fontos egyenletesség és az egyenjogúság elvét.

Különös problémát jelent a formatervezők iskoláztatása. Az újvidéki képzőművészeti egyetem megnyitása, a képzőművészeti alkotás iránti igény állandó növekedése, a káderek rendszeres ösztöndíjazása, a munkakörülmények és az életszínvonal javítására irányuló fokozott társadalmi gond — különösen a fiatal káderekről való gondoskodás — lehetővé teszi, hogy az 1980-ig tartó középtávú tervidőszakban új szakkáderekkel gazdagodva fellendítsük a képzőművészeti tevékenységet.

A kultúrotthonok és művelődési, művészeti egyesületekben és a tmszekben képzőművészeti csoportokat kell létesíteni, melyekben szakemberek vezessék, segítsék és tömegesítsék az amatőr képzőművészetet.

5) A művészet társadalmasítását, a képzőművészeti alkotók, az egyesületek, a társadalmi-politikai szervezetek és a tmsz-ek közötti összefogással lehet csak eredményesen megvalósítani.

6) A képzőművészeti életet tervszerűen kell összekapcsolni vajdasági szinten: cserekiállítások szervezésével, szakemberek együttműködésével községi és regionális egyesületek és tmsz-ek kapcsolata által. Ilyen alapon kell fejleszteni a külföldi kapcsolatokat is.

IV.

A KÉPZŐMŰVÉSZETI ÖRÖKSÉG ÉS AZ ÚJ ALKOTÁSOK GYŰJTÉSE, TANULMÁNYOZÁSA, ÉRTÉKELÉSE ÉS BEMUTATÁSA

A képzőművészeti alkotások történelmi és kulturális értéket képeznek, ezért társadalmi védelem alatt állnak. Erről a kulturális emlékműveket védő intézet, múzeumok, képtárak, művésztelepk, műgyűjtők és a művészet kedvelői gondoskodnak.

A gyűjtemények és képtárak állománya, és a képzőművészeti alkotások tudományos és szakmai tanulmányozás tárgyát képezik, fizikai védelem alatt állnak, restaurálják, kiállítják őket.

A kiállított képzőművészeti alkotás a művész egyéniségét tükrözi, egy adott stílusnak és kornak a képviselője. Esztétikai sajátosságaival és tartalmával a művészi mondanivaló kifejezője. Emocionális élményt nyújt, gondolkodásra késztet és magával ragad.

Vajdaság területén még sok olyan értékes képzőművészeti objektum és műemlék van, amit még tanulmányozni, restaurálni kell és társadalmi védelem alá kell helyezni. A nemzetek és nemzetiségek képzőművészeti örökségének túlnyomó részét összegyűjtötték és a magántulajdonban levők is nyilván vannak tartva. Az egész anyag tanulmányozása és publikálása hosszan tartó munkát igényel.

A ma élő képzőművészek alkotásai közül kevés vált a mindennapi életünk részévé, kevés van belőlük a munkahelyeken és lakásokban, közterekben, parkokban, vagy épületek homlokzatán.

Korunk műalkotásainak bemutatásával elég sok intézmény és szervezet foglalkozik. A modern képzőművészeti alkotások gyűjtéséhez legnagyobb mértékben a szabadkai Képzőművészeti Találkozó, a zombori Likovni jesen járult hozzá, mert rendszeresen felvásárolták a kiállításokon bemutatott műveket. Leggazdagabb gyűjteménye az écskai Művésztelep Modern Galériájának van. Zentán és Becsén is alapítottak képtárat a művésztelepek révén.

A múzeumok keretébe tartozó vidéki galériákban nem elég szisztematikusan tartják nyilván a modern alkotásokat. Az újvidéki Modern Képzőművészeti Galériának még nincs képtára, sem munkahelyisége és így hivatásához méltóan nem tevékenykedhet.

A felvásárlásra szolgáló eszközök hiányában az alkotók műveinek többsége a műtermekben halmozódik fel.

A káderek és anyagi eszközök hiányában, a szakszolgálatok tevékeny-

ségének összehangolatlansága miatt se nem tanulmányozzák, se nem publikálják kellő mértékben napjaink képzőművészeti alkotásait.

Az egyes korszakok dokumentálása, tanulmányozása hosszadalmas folyamat, és ez a tudományos munka szervezett hozzáállást és összefogást igényel.

Képzőművészeti alkotások gyűjteményeivel rendelkező intézmények:

9 Vidéki galéria (10 regionális múzeum keretében)

2 nemzeti jellegű galéria (Matica Srpska, és a Szabadkai Magyar Művészeti Képtár)

5 emlékgyűjtemény (J. Popović opovói, R. Maemžić és P. Beljanski újvidéki, Husvét Lajos szabadkai és Tóth József zentai gyűjteménye)

3 monografikus galéria (S. Šumanović šidi, M. Konjović zombori és L. Vazarević Sr. mitrovicai galériája)

1 modern képzőművészeti galéria, Újvidék (tartományi jellegű)

3 modern képzőművészeti galéria (országos jellegű) Zomborban, Szabadkán és Zrenjaninban.

2 A becsei és zentai művésztelepek galériája, a topolyai és kishegyesi művésztelepeken a modern alkotások gyűjteménye található, (2)

2 naív képzőművészeti galéria (Kovačica és Uzdin)

Tehát Vajdaságban összesen 29 képzőművészeti galéria és gyűjtemény van.

2) Vajdaságban számos kiállítást és rendezvényt tartanak évente. Számuk eléri a 22-t is, melyek közül három országos jellegű. Hazai és külföldi művészek alkotásaiból 38 intézmény és kiállítási csarnok évente 160—180 egyéni és kollektív kiállítást rendez. Az újvidéki Modern Művészeti Galéria, a szabadkai Képzőművészeti Találkozó, a zentai és zrenjanini művésztelep a jugoszláv nemzetközi kultúregyezmények alapján külföldön is szervez kiállításokat művészeink műveiből. Az említett intézményeken kívül más szervezetek is szerveznek kiállítást külföldön.

3) Az értékesítő szalonok bizományi alapon árulják a műalkotásokat. Mivel nincs ügyviteli alapjuk, nem tudják sem szerződtetni a művészeket, sem pedig kölcsönt folyósítani számukra, illetve a vevők számára. A művelődési önigazgatási érdekközösségnek nagyobb figyelmet kellene fordítani a dolgozók körében a képzőművészeti alkotások eladására, ugyanakkor a társadalmi-politikai közösségek is szabályozhatnák társadalmi megállapodással a művek kölcsönre történő eladását és vételét.

Vajdaságban négy értékesítő (galéria) szalon van: Szabadkán, Zrenjaninban és kettő Újvidéken.

Az egyesületek feladata lenne, hogy megszervezzék az értékesítési hálózatot, esetleg vándorló, árusítással egybekötött kiállításokat. Az intézmények pedig évente legalább kétszer megszervezhetnék a képzőművészeti alkotások aukcióját.

*

A galériák és az intézmények energikusabban kellene hogy követeljék a káderkérdés megoldását és nagyobb figyelmet kellene hogy fordítsanak a galériák anyagának a gondozására, a kortárs művészek monográfiáinak megjelentetésére és más, a vajdasági művészettel foglalkozó publikációk kiadására.

Annak érdekében, hogy a különböző rendezvények, kiállítások eredményesebbek legyenek, egyesíteni kell az erőket, a kádereket és az anyagi eszközöket, hogy nagyobb lehetőség legyen a felvásárlásra, és hogy megvalósíthassuk azt, hogy a művészet minél több dolgozó számára hozzáférhető legyen.

V.

A KÉPZŐMŰVÉSZETI NEVELÉS, A KÉPZŐMŰVÉSZETI KULTÚRA ÉS A MODERN ESZTÉTIKAI ÍZLÉS TÉRHÓDÍTÁSA

Iskolarendszerünkben nem biztosítunk kellő teret a képzőművészeti neveléshez. Az általános iskolában rendszerint minimális óraszámmal folyik a képzőművészeti oktatás-nevelés, és csak a legszűkebb terjedelemben szerepel egyes középiskolákban is.

A képzőművészet tanárai ezért a fő hangsúlyt a tanításon kívüli képzőművészeti önképzésre, az alkotókkal és alkotásaikkal való közvetlen kapcsolatteremtésre kell hogy fektessék.

A munkásegyetemek, kultúrházak és kultúregyesületek feladata, hogy megszervezzék a szisztematikus képzőművészeti nevelést: képzőművészeti szakköröket, szakértőkkel való beszélgetéseket szervezzenek, pedagógusokat és más szakembereket angazsáljanak, akik foglalkoznának a képzőművészet iránt érdeklődőkkel, galériákat, kiállításokat, műtermeket látogatnának.

A galériáknak és intézményeknek ki kell dolgozniuk a műalkotások kitárásának az akcióprogramját.

A munkásegyetemek, képtárak és művészeti egyesületek különös figyelmet kell hogy szenteljenek arra, hogy felkeltsék az érdeklődést a művészet iránt a társult munka szervezeteiben is. Az érdeklődőket nyilván kell tartani és rendszeresen meghívni a kiállításokra, el kell velük beszélgetni a műalkotásokról, segíteni kell nekik, hogy a képzőművészet, művelődésük és életmódjuk hatékony tényezőjévé váljék.

A sajtó, rádió és televízió szerepe

Mivel a sajtónak, rádiónak és televíziónak mint tömegkommunikációs eszközöknek nagy jelentőségük van a képzőművészeti alkotások és a kultúra népszerűsítésében, kívánatos, hogy a szerkesztőségek az illetékes tényezőkkel együtt elkészítsék közös akció tervüket.

Azok a munkaszervezetek, ahol megfelelő helység áll rendelkezésre, a kortárs alkotóművészek munkáiból kiállításokat kell hogy rendezzenek.

Szimpozionokat, nyilvános vitákat kell szervezni, amelyeken a gazdaság és más tevékenységi ágazatok küldöttei is nagy számban részt vesznek.

Az új szakkáderek közép- és felsőfokú képzését és nevelését korszerűsíteni kell és a tanítási tervet az időszerű követelményekhez kell igazítani. A Felsőfokú Oktatási Önigazgatási Érdekközösségnek kell megoldani a formatervezők képzésének problémáját Vajdaságban.

*

Ezeknek az álláspontok kinyilvánításának az a célja, hogy ösztönözze a művészeket és más szakembereket, a művészet kedvelőit és egyesületeiket, hogy a közművelődési közösséggel, a művelődési önigazgatási érdekközösségekkel és más társadalmi-politikai szervezetekkel, a képzőművészet területén és azon kívül működő társadalmi munka szervezeteivel együtt elkészítsék a kultúra továbbfejlesztésével és az önigazgatási alapokon való megszervezésével kapcsolatos akcióikat — a JKSZ határozatainak és a kultúra önigazgatási alapokon való megszervezéséről szóló határozatok megvalósítása érdekében.

Ezeket az álláspontokat Szilágyi Gábor állította össze egy vegyes bizottság elemzései alapján. A vajdasági képzőművészek kommunista aktívája megvitatta és elfogadta, majd 1976 júniusában a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének a választmányi közgyűlése is elfogadta mint az egyesület programját.

Fordította *Árokszállási-Borza Gyöngyi*

Rezime

Platforma organizovanja likovnog života na samoupravnim osnovama

„U procesu celokupnog razvoja našeg samoupravnog socijalističkog društva na osnovama novog Ustava i Rezolucije X kongresa SKJ, radni ljudi u oblasti likovnog života — individualno i udruženi u svojim asocijacijama, kao sastavnom delu jedinstveno organizovanih socijalističkih snaga u SSRNV na čelu sa SKV — polazeći od dokumenata i akcionih programa društveno-političke zajednice i društvenih organizacija SAP Vojvodine, predstavljaju aktivnu snagu u borbi za ostvarivanje dugoročnih ciljeva kao i svakodnevnih interesa i potreba radničke klase, radnih ljudi i građana svih naroda i narodnosti u izgradnji socijalističkog samoupravnog društva.

Na osnovu ovih intencija Gabor Silađi, slikar iz Subotice ispred jedne komisije napisao je pod naslovom „Platforma organizovanja likovnog života na samoupravnim osnovama" ovaj rad. Platformu je razmatrao Aktiv komunista likovnih umetnika Vojvodine a izborna konferencija ULUV-a juna 1976. godine ga je prihvatila kao program udruženja i njihovih članova.

Program ukazuje na ciljeve i zadatke u oblasti likovnog života na planu širenja likovne kulture.

„Likovni stvaraoci i drugi stručnjaci moraju potpomagati formiranje pravih klasnih zahteva prema kulturi i umetnosti i interesa za njih, te svojim ličnim i udruženim radom učestvovati u zadovoljavanju ličnih i zajedničkih potreba tako da stvaralaštvo i umetnost dobiju istinski klasni karakter.

Slobodno izražavanje i duštvena angažovanost, ostvarivanje autentičnog i originalnog dela, kvalitativnog i dostupnog stručnog rada najbitnije su odlike naprednih stvaralaca." Program dalje ukazuje na to da likovnom politikom treba otkloniti ustaljeno mišljenje da se nivo meri brojem održanih izložbi i manifestacija. Savremeni likovni život sve više impulsira proizvodnja, distribucija, razvoj vizuelne komunikacije, urbanizacija, potreba za kulturom rada i življenja, kao i samodelatnost radnika u slobodnom vremenu.

Radi boljeg povezivanja likovnog života sa samoupravnim interesnim zajednicama potrebno je formirati likovne zajednice koje će objediniti likovni život i na samoupravnim osnovama kreirati jedinstvenu politiku. Demokratizacija likovnog života, učešće neposrednih proizvođača i drugih društveno-političkih snaga, omogućava realnije planiranje i ostvanivanje materijalne osnove likovnog života putem neposredne razmene rada kroz SIZ kulture, kao i unapređenje društvenih odnosa unutar likovnog života.

Likovna umetnost, primenjena umetnost i dizajn moraju biti ugrađeni u sve oblike društvenog života i svih radnih ljudi i društvenih sredina kako bi se njihove opštekulturne, stvaralačke i estetske dimenzije rasprostirale na celinu ljudskog rada, oplemenjivale prostor i predmete i humanizirali život svakom radnom čoveku i cele naše društvene zajednice.

Likovna umetnost je deo istorijske dokumentacije, kulturne reprezentacije, aktivan činilac privređivanja u industrijskom oblikovanju i distribuciju proizvoda, urbanizaciji, vizuelnoj komunikaciji, u obrazovanju i vaspitanju."

Program dalje obrađuje ekonomsko-materijalne osnove i njen dalji razvoj; organizovanost, samoupravno udruženje kadrova i društveno povezivanje asocijacija; određuje zadatke na planu sakupljanja, nasleđa i savremenog stvaralaštva. Tretira pitanja likovnog vaspitanja, oblike širenja likovne kulture.

Summary

The Platform Outlining the Organization of Fine Art Activities Based on Selfmanagement

In the development of socialist selfmanagement, according to the new Constitution and resolutions of the loth Party Congress, artists both independently and associated within the Socialist Alliance of the Working People, play an active role in the struggle for everyday needs and interests of the working class. They will ultimately help accomplish the objectives of the working people.

In view of hese intentions, G. Szilágyi, a painter from Subotica, has written the present article entitled: „The Platform Outlining the Organization of Fine Art Activities Based on Selfmanagement" the platform was submitted for public discussion by the artists' party organization and it was accepted by the Assosiation of Artists in the Autonomous Province of Vojvodina in June 1976, as a document providing guidelines for the associatoin and its members.

The program deals with the objectives in all domains of the fine arts, including measures aimed it improving artistic tastes.

The artists and other craftsmen shold support the making and enforcement of real class requirements with regard to culture and arts. Individually and collectively they should contribute to efforts aimed at satisfying private and public needs, thus rendering true class character to sreàtivity and arts.

Free expression, social involvement, authentic and original performance, quality, know-how and clarity are the most important attributes of a progressive artist. It is stated that a line of action must be agreed upon to rule out false assumptions, claiming that the numbar of exibitions is the best way of measuring artistic value. The current trends of the fine arts are enlivened by an ever increasing production and distribution, by the development of visual mass media and the growing requirements of more sophisticated ways of life, work and leisure.

The fine arts, applied arts and design should be present in all the domains of social life, they should confront working people in various social environments so that their cultural, creative and esthetic values can grow and decorate man's milleu, enrich his life and create a more humanitarian society.

For better cooperation within the associations for selfmanagement of mutual interests fine arts associations should be established which would unify the fine arts on the basis of selfmanagement and allow united line of action. The democratisation of fine arts, the contribution of immediate producers and other socio-political forces would make it possible to plan and establish the material of the fine arts by direct exchange of work and by mediation of the associations for selfmanagement of mutual interests.

The fine arts, as vital part of natural history and cultural inheritance, are of prime importance in industrial production and distribution of goods, urbanization, visual communication, education and learning.

The article also deals with material preconditions for further development and some organizational matters concerning felfmanaging organizations of craftsmen and social relationships of the associations. It also determines the tasks regarding the collection andpreservance of cultural inheritance and current works of art, and suggests better ways of promoting esthetic education.

Forró György

A „Fekete Afrika" művészetéről a nyugat-európai vélemények és tévhitek tükrében, II. rész

AZ AFRIKAI CIVILIZÁCIÓ HIÁNYAI-VÍVMÁNYAI

III.

MEDDIG JUTOTTAK?

Rövid történelmi áttekintésünk után felvetődik a kérdés, meddig jutottak az afrikai társadalmak, közösségek különböző törzsi, illetve állami szervezésük fejlődésében a XV—XVI. században, tehát az európai hódítók betörése idején? Ekkor kerültek ugyanis mind szorosabb összeköttetésbe a betolakodó európaiak civilizációjával, ezek fölényével kellett harcba bocsátkozni — nemcsak a csatatéren, hanem elsősorban a két különböző életmód mindennapi megnyilvánulása terén. Nyugaton sokáig uralkodó, elfogadott vélemény szerint az afrikaiak „nem képesek elviselni a városi civilizációt" mert a „primitív társadalmak izolációja a betolakodókkal szemben védelemre kényszerül".

Helytállónak tűnik ezzel szemben az, hogy Afrika VISZONYLAG könnyű zsákmányt jelentett a gyarmatosítóknak. Feltételesen fogadjuk el ezt, és próbáljunk kiindulni a fenti tételből. Sorsdöntő azonban — minden összeütközés esetében, mindkét fél erejét a társadalmi viszonyok szempontjából vizsgálni.

E viszonyok keretébe tartoznak a termelési viszonyok, a termelő erők fejlettségi foka, de nem csak kizárólag ezek.

Állíthatjuk, hogy a középkori, a gyarmati érát megelőző Afrika, általába véve elérte a feudális korszakot. Igaz, nem mindenhol és nem ugyanazon mértékben. Akárcsak a feudális Európában, a dinasztiák és államok közti vetélkedés laza, ingatag hatalmi viszonyokat eredményezett. Ezek az afrikai államszervezetek azonban, valószínűleg nem voltak sem stabi-

labbak sem gyengébbek a feudalizmusra általánosan jellemző erőviszonyoknál.

Az afrikai közösségek egy része csak a félfeudális rendszerig jutott el. A szervezett államok közötti területeken, de sokszor az államok határain belül is az iszlám aranykorabeli térhódításai s a Szahara déli határ menti térségben az időnként fellépő katasztrofális szárazság is elősegítette a népvándorlásokat. A nomád pásztor törzsek a természeti adottságok vagy pedig a vallási villongások végett új életteret keresve az államok határain belül új életerőt képeztek, ugyanakkor azonban a feudális civilizációk homogenitását — törzsi hagyományokkal gyengítették.

Ne feledkezzünk azonban meg arról sem, hogy Európában is az erős központi hatalom megteremtésére a középkor utóján, az újkor elején került sor, s nem mindenütt egy időben!

Erre azonban Afrikában már nem maradt idő. Az európai betolakodók beavatkozásának koncentrikus hullámhatása következményeként jelentkező zűrzavar elért a kontinens minden részébe. Suret Canale a következőképp jellemzi Afrikában az európai kolonizációt közvetlenül megelőző időt: „Bizonyosra vehető, hogy az afrikai civilizációk, eredeti alakjaikban csúcspontjukat a XIV—XV. században érték el, valószínűleg leginkább Béninben (e név alatt nem csak Bénin államot értjük, hanem általánosítjuk annak a civilizációnak a körére, amelyet a Dahomeyi part és Nigéria délvidéke határol)"[48].

Másrészt, információk hiányában vagy felületes, jórészt rosszindulatú vélemények szerint a hagyományos Afrika társadalma elzárkózottságában, primitív konzervatizmusában a történelem útján megtorpant, közösségeik „az emberi fejlődés kezdeteitől nem fejlődtek" (Willi Posselt idézi Davidson).

A valóságban más a helyzet, mint ahogyan azt korunk kiváló és objektív afrikanistája állítja, ezért újból idéznünk kell: „Hosszú és gyümölcsöző szociális fejlődésének zenitjén Afrika, sajátos múltra tekint vissza, inkább közösségeinek harmonikus alakulásával foglalkozott, mint anyagi fejlődésével. Az afrikaiak tapasztalták, hogy a szociális harmóniát és közös boldogulást más szükségletek fölé helyezzék"[49].

Davidsonnak alapjában igaza van idealista és idillikus szemlélete ellenére is. Az afrikai középkori társadalmak az anyagi fejlődés terén lemaradtak az európai fejlettebb városi civilizációkkal szemben. Ez is azonban csak általánosságban érvényes, hiszen az európai középkori hűbéri falu, szinte hasonló mértékben lemaradt a feudalizmus és az újkor küszöbén a városokkal szemben.

Szólni kell az afrikai társadalmak szellemi felépítményéről — kultúrájának jellegzetességeiről. Ki kell térni az afrikai vallások kérdésére, hiszen Afrika esetében, nemcsak a szó szoros értelmében vett vallásról, hanem életfelfogásról van szó. Bizonyos, hogy a vallási ideológiát nem tárgyalhatjuk az egyszerű „mechanikus" dedukció módszereivel, a társadalmi és termelési viszonyok alapján. Az adott anyagi termelés viszonyainak azonban a vallási hiedelmek meghatározásában döntő szerepük van. A vallás ugyanakkor nem csak passzív tükörkép. A szellemi életben kisebb vagy nagyobb mértékben maga is aktív szellemi és társadalmi ható erővé alakul. A múltban ereje, hatása mindenhol hangsúlyozottabb volt. Ez fokozottabb mértékben vonatkozik azokra a civilizációkra, ahol az embertömegek kapcsolata a természeti jelenségekkel a mindennapi élet része, mert ezeket a jelenségeket az anyagi termelés viszonylagos fejletlenségi fokán a tudományos ismeretek hiányában nem tudták megmagyarázni. Az afrikai hagyományos vallások számos, különböző változatban ugyan, az emberi közösségeknek a természethez és egymás közötti viszonyából fejlődtek. Az „animista" közös elnevezés alatt ismert hit bizonyos szempontból többet jelent az európai értelemben vett vallásnál. Erkölcsi-, etikai hagyomány, jogi törvények, jogszokások, természetből nyert tapasztalatok, a társadalmi életben kialakult szabályok összessége, szórakozást nyújt, serkenti a művészetet, a múlt hagyományait ápolja, a történelmi tudatot formálja, tehát átfogó szellemi erőt képvisel.

E világkép kialakulásának egyik eleme az ERŐ. Ennek létezéséről korán tapasztalatokat szereztek Afrikában. A fákat, az állatokat, növényeket akárcsak az embert: életerő tartja fenn fejlődésében — ezt az erőt az új nemzedék az elődöktől örökli, az ősöknek köszönheti. Innét ered az ŐSÖK IMÁDATA. A fa erejét szintén tisztelni kell, hiszen él, terebélyesedik és erejét csemetéire ruházza. (Ezért az afrikai fafaragó szobrász illő tisztelettel közeledik a fához, megmunkáláskor igyekszik minél kisebb mértékben megsérteni a szerkezetét, szinte bocsánatot kérve. Ezért a művészek figuráikat egy darabból készítki — metszik. Ez különben nemcsak a fára, hanem minden természetes anyagra vonatkozik — a hagyományos művész tiszteli, szereti és ápolja a természetadta ökológiai környezetet!)

Hasonlóan tisztelik az iparos és művészi tevékenységhez szükséges alapanyagokat; a szaru, az állatfogak, a lopótök („calabash"), az elefántcsont, a méhviasz, a fáhács, bőr stb. anyagokat, hisz ezek mind éltek, erőt rejtenek. Az ásványi, illetve állati és növényi — organikus eredetű festéknek, orvosságnak stb. szintén sajátos életerőt tulajdonítottak, ami tiszteletet vált ki. Sőt, a színeknek szimbolikája van — erőt jelképeznek, a művész szépérzékét nemcsak kiéli az alkotásban, hanem szellemi érte-

lemmel (erővel) ruházza fel művét: a piros örömet hoz, a fehér — tisztaságot és méltóságot, a fekete — szilárdságot. Ugyanakkor a kék, a zöld, a sárga színek használata már kifinomultabb, fejlettebb kultúra jelei.

Az orvosságok gyógyító hatása, természetszerűen tiszteletet — kultuszt ébreszt. Gyógyító hatását a JÓ életerőknek (szellemnek) tulajdonítják. Feltételezik, hogy az ásványi anyagok nehezebb hozzáférhetősége végett a belőlük készült szerszámok, használati tárgyak — művészi termékek — erőt adnak, fokozzák az erőt (hiszen használatuk során növelik az ember munkaképességét), és így maguk is a hagyományos vallásfilozófia apsztrakcióiban a mindenhol jelenlevő életerőt képviselik. Érthető tehát a ritka és nehezen beszerezhető nyersanyagok tisztelete. Megmunkált — művészi alakjukban a vallási és művészi imagináció szellemi erőt ruház rájuk. Az emberi környezet holt, szervetlen eredetű tárgyaira is hasonló módon kiterjed az életerő tisztelete. A folyóvíz, a tüzet gyújtó villám esetében ez szinte magától érthető. Vonatkozik ez azonban a klán, a családi törzs alakítójának tartott állat, kő, vagy növény átszellemült erejére is, ez a TOTEM.

A természeti környezettel az animista hivő közvetlen kapcsolatban áll. Fizikai és szellemi kapcsolata egyensúlyban van. Úgyszólván „tegező" viszonyba került a környezetében (még) levő élettelen dolgokkal is[50]. Ezen túl, a fekete animista ember érzelmi kapcsolatot teremt környezetével, a környezetében levő lényekkel, tárgyakkal. Vonzódását, félelmét, tiszteletét tánccal, zenével, mesével, figuratív alkotásaival — egyszóval művészetével fejezi ki. Az animizmus filozófiája tehát serkenti a művészetek fejlődését, ugyanakkor az animizmust szolgálja és jelképezi a mindenhol, mindenben benne rejlő szellem.

A tapasztalatok tanulsága, hogy vannak jó, hasznos tények, és rossz, kárt okozó, veszélyes jelenségek. A rossz a társadalmi etika és vallás által tiltott dolog: a TABU.

Az afrikai képzőművészetben fontos alkotások: szobrok, díszek és főleg a maszkok a jó szellemet jelképezik. A művészi alkotás a jó szellem szolgálatában áll, ezt jelképezi — élvezőire szintén a jó szellem erejét viszi át. A maszk, a fejdísz, sírőr figura, a FÉTIS a jó szellem csodatevő erejével rendelkezik, erősebb a rossz szellemnél. Ezzel a hittel, megfelelő maszkokba öltözve ünnepség keretében vezették be a lányokat (vérzésük beértével) az érett korba, hogy a jó szellem kísérje őket életükben. Hasonlóan szintén a szellemek jóindulatát kérő szertartás keretében léptek a fiúk a felnőttek sorába. Maszkokba öltözve, tehát a jó szellemek-, az ősök életerejével felruházva előzőleg át kellett esniük fizikai erejük, ellenállóképességük vizsgáján. Csak ilyen ünnepélyes felavatás után engedélyezik a nősülést, ezáltal lettek befogadva a felnőtt férfiak hagyományos „titkos társaságába". A társaság tagjai tulajdonképpen a felnőtt fér-

fiak soraiból emelkedtek ki az elismert, tiszteletben tartott mesterségek képviselői — ritka tudásuknak, rátermettségüknek köszönve, ügyességük bizonyította, hogy a jó szellemek kedvencei. Ilyenek a kovácsok, a mesemondó vándor énekesek, regősök, a szóbeli történelmi és költészeti hagyomány jeles képviselői. A „titkos társaság" körében tartott „történelmi órákon" ismerték meg a múlt eseményeit, a törzs kimagasló személyiségeit. Írott törvények hiánya folytán a mágikus társaság ősimádattal áthatott szóbeli hagyományápolás nagy jelentőséget nyert, de itt fogalmazták még meg a közrend normáit, a társadalmi szabályokat és azok etnikai értelmét. Nemzedékről nemzedékre szállt a „griot", vagy az „igunéronmwon" (Bénin), „zábia" (Haussza) ajkain, hangszerein szárnyra kelt hősköltemény, a törzsi múlt, vagy éppenséggel az uralkodóház hősi dicsősége. A mágikus társaságok magyarázták az ősök akaratát, sokszor ők végezték vagy segítették a királyt az igazságszolgáltatásban. Sőt, több a mindennapi élethez tartozó rendszabályt foganatosítottak: a piaci árakat a yam gyökerétől az aranyéig — sok helyütt ők rendezték, szervezték az ünnepségeket stb. A titkos társaságok és mesemondók ténykedésében természetesen eluralkodott a túlzás, a fantáziaszülte torzítás, vagy a törzsfőnöki, illetve királyi udvar és fennség szükségszerű dicsérete, vagy esetleg a szórakozásban, művészi alkotásban a realitástól elrugaszkodott babonás fantázia. Ennek ellenére: „A jelent vagy a múltat nem annyira a gyönyörködtetés kedvéért ábrázolták, hanem elsősorban, hogy tanúságul szolgáljon!"[51] Ez talán furcsán hangzik, de a hősök tisztelete megkövetelte a múlt — való és igaz emlék őrzését, ez lényeges eleme az ősök kultuszának. Ez volt az „afrikai társadalmak egyike a központi hatású rendszabályainak. Ez szabályozta részleteiben az életet..."[52]. Ezért a szájhagyományban megőrzött történelmi események, személyek nagyon sokáig élnek, nincsenek túl sok torzításnak kitéve. Sok „griot" — képes volt generációkra visszamenőleg felsorolni az uralkodóház tagjainak teljes névsorát és tetteit.

Az afrikai vallás és filozófia nem ismerte el a halált. A halottak elhagyják ugyan a földet — de megőrzik szellemi egyéniségüket és az életerővel egyesülve azt utódjaikra ruházzák. (Az ősök tiszteletére mintázott alakok szemei keskenyek — hisz a megboldogult szelleme így is lát!). Ezért sem másítható meg az ősöktől átvett hagyomány (innét azonban a konzervativizmus is), hisz az ősök is „tagjai" a társadalomnak, úgyszólván „jelen vannak" a MA közösségében!

Az istenségek fogalmai — természetes erőkhöz, jelenségekhez, dolgokhoz is fűződnek: a vihar, a kígyók, a fák, a vas stb. erejéhez. A fő erő a főistené. A nigériai Joruba nép főistensége „Olodumare" teremtette a földet, ő azonban nem befolyásolja a személyi sorsokat. Olodumare négy nap alatt teremtette a világot s az ötödik nap a pihenés, fohászkodás s

az öröm napja. „A négynapos munkahét legjobban megfelel a trópusi éghajlat követelményeinek[53]". Béninben; csak négy napra oszlott a hét, a világ négy tájáról nyerte elnevezéseit:

Eken — kelet, a pihenés napja
Orie — nyugat
Aho — dél
Okvo — észak, ezen a napon az Oba tartja fogadásait[54].

Egyes mágikus szokásokról már szó volt (felnőttavatás). Az ilyen varázslatos rendezvényeket bűvös mozdulatokkal, szavalattal, énekkel stb. kísérve, azonban több más alkalommal is tartottak: hálaadás, szárazság stb. esetén. A MÁGIA a közösségnek szolgál, termést biztosít, míg a jövendőmondó — varázsló az egyént szolgálja, a rossz erőktől óvja. Említettük már a mágiával kapcsolatos fétist. A FÉTIS mágikus erővel felruházott tárgy, figura. A mágia miatt az európai szemlélet sokáig elmarasztalta az animista pogányságot annak ellenére, hogy sok tekintetben párhuzamot vonhatunk e szemlélet és az európai hiedelmek, vagy az egyistenhivő, civilizáltnak tekintett vallások hasonló szokásai között, pl.: a feszület előtti térdeplés abban a hitben, hogy az Isten valóban az eucharisztiában rejlik, vagy az újszülött keresztelése amikor a „szentvíz" a pogány hiedelmekéhez hasonló funkciót nyer? A „védőangyal" nem emlékeztet a fétisre? A csodatevő szentek az animizmushoz hasonlóan földöntúli erővel vannak felruházva a vallásos képzeletben.

Kölcsönhatások

Érdekes, hogy egyes szerzők utalnak az animizmusban fellelhető más vallások elemeire (vagy fordítva). Így Ademoyega[55] az afrikai polietizmusban judeai eredetű mítoszokat ismer fel: a világ teremtése. Ógörög—római eredetűnek tartja az istenek fizikai immanenciáját (vagyis isteni erejüket fizikai jelenségükben). Suret Canale[56] nem tartja kizártnak, hogy az iszlámon és a kereszténységen kívül a zsidó vallás is hatott a kontinens északi partjairól, ahol akkor aránylag népes zsidó települések léteztek az arab népekkel egy időben.

Ki kell hangsúlyozni, hogy Afrikában a VIII. századtól kezdve az iszlám, a XV. századtól kezdve pedig a katolikus vallás kezdett teret hódítani a hagyományos afrikai vallások kárára. Az iszlám az európai hódítások idejében azonban még inkább csak a városok, az uralkodó elit vallása volt. Falun, a tömegekben nem tudott mélyebb gyökereket ereszteni. A kereszténység is, városokból kiindulva terjeszkedett. Mindkét befolyás (a különbségek ellenére) a maga nemében és idejében a magasabb anyagi kultúra, az írásbeliség, a haladás hordozója volt. Mindkettő ugyanakkor

(a katolicizmus valószínűleg fokozottabb mértékben?), a maga sajátos módján az idegen hatás, életmód és idegen hatalom előfutára, segédeszköze volt. Az afrikai társadalom erkölcsi erejét, rendjét ásták alá, megtörték az afrikai ellenállást. Ez a hatásuk nagyon érezhető az iszlámra vagy kereszténységre áttért afrikaiak magatartásában, akik az új vallásukba a hagyományos hitük és szemléletük sok elemét vitték magukkal. Úgymond „mentették át". Ez már egy külön téma, de jellemző Nkrumah esete is, aki politikai karrierje kezdeti, felfelé ívelő szakaszában 1956-ban írt politikai programját tartalmazó önéletrajzában, eredetéről, gyerekkoráról szólva fontosnak tartotta kihangsúlyozni, hogy katolikus házban született, sőt katolikus egyházi iskolában kezdett tanítani, családjában azonban törvényként tisztelték és tartották a hagyományos afrikai szokásokat! (többnejűség (!), név-választási szokások, klánon kívüli nősülés stb.) Nkrumah gyerekkora századunk első évtizedébe esik![57]

Az animizmus serkentő és fékező hatásai

Megállapítható, hogy az afrikai hagyományok és vallásfilozófia aránylag magas fokú harmóniáról, és szoros kapcsolatról tanúskodnak az ember és a természetes környezete között. Másrészt a fokozatosan változó, helyenként különböző társadalmi viszonyokhoz alkalmazkodva, azokat ápolva, úgy tűnik, hogy ez az életszemlélet kis mértékben serkentette a termelő erők fejlődését, inkább a még teljesen ki nem fejlődött oszálykülönbséget kiegyenlítő szellemi hatást gyakorolt. Serkentő szellemi ereje azonban erkölcsi, etikai, közegészségügyi, kézműipari és a művészet terén vitán felüli! Ismert tény például, hogy az animizmus sok változata szigorúan tiltotta a vérfertőzést, a rokonok házasodását. Idősebb férfiaknak tilos volt a fiatal asszonyok, lányok elcsábítása, ilyen eset „botrányt jelentett" írja Monica Wilson[58]. Említettük már, hogy az afrikai vallás forrásainál és hatásánál fogva meghaladja az európai értelemben vett vallás fogalmát. Tulajdonképpen az afrikai életfelfogás rendszerezett gyűjteménye, kódexe. Normái az afrikai társadalmak körülményeiből erednek és a társadalmat szolgálja szerteágazó íratlan törvényeivel, rányomja pecsétjét a mindennapi tevékenységekre.

A családi élet poligámiája a matriárhátus egyes fennmaradt jellegeit viselte. Az első asszony volt a háztáj ura. A király első felesége fogadta a hűbéresek, törzsfők hódolatát, az ő beleegyezésével kerültek a többi asszonyok a házi tűzhely mellé, és ő szervezte a háztáji munkát a gyerekek körüli gondoskodást stb. Az öröklés sok helyütt az anyai vonalhoz fűződött.

Kézműipar

A képzműipar és termékei a közszükségleti tárgyak készítése és használata is az animizmus jegyeit viselik. A használati tárgyak sem, de még a hangszerek sem képeznek kivételt. A hordó alakú fahéncsből készült, vas karikával feszített, bőrrel ellátott kettős „beszélő-dob" egyaránt szolgált vallási rendezvények idején és hirdetési célokra. Az agyagkorsóra húzott organikus eredetű, hártyás (membrános) dobok és a fából, bőrből, sokszor bronzzal díszített dudák, a „málo" és a „goje" az európai hegedűre emlékeztető hangszer, vagy a „garaya" a vadászünnepségek kedvelt húros hangszere, szintén vallási „rekvizítum", de ugyanakkor kézműipari, művészi kivitelezésű alkotás is.

A kézműipar művészi jellege megnyilvánult ugyanúgy a kosárfonók finom gazdagon ékesített munkájában is, akárcsak az aranyfeldolgozó ékszerészeknél, hisz egyik-másik is fejből, teljesen szabadon alakított bonyolult díszítőelemeket.

A kovácsok munkája, akárcsak az aranyműveseké, az istenség védnöksége alatt állt. A vasércet, mint az aranyat is sok helyütt hordalékanyagból bányászták. Az alluviális eredetű ásványt „calabash" lopótökben mosták ki, mielőtt mésszel keverve olvasztották, majd rudakat készítettek belőle. A lopótök különben nagy becsben állt, értékes növénynek tartották. Ketté vágva vagy csak belsejét kitisztították és megszárították. Tápanyagon kívül különféle kancsó, tányér, edény készült belőle. Kívülről ásványi eredetű porokkal vonták be, így tartós, védett edényeket nyertek, majd díszítő karcokkal ékesítették. Tökből készült még az evő és merő kanál, sőt a szépen alakított ujjvédő és a festőművész ecsetje is!

A gelencsérek, fazekasok szépen alakított és díszített termékeiket, égetett agyag (terrakotta) szobrocskáikat fazekas korong nélkül készítették (nem ismerték a kerék alkalmazását!) Rendszerint miután a különböző nagyságú és alakú tököt kivájták és símára csiszolták, agyagréteggel vonták be. Ezután került sor az égetésre. Ez két fokozatban történt, először rendszerint az agyag edény belsejét égették, azután az egész edényt újra erős tűzbe tették. A víz vagy olaj, bor, tárolására használt legnagyobb edényektől kezdve az egészen apró figurák, csészék, ibrikek is agyagból készültek. Természetesen a főzőedények is. A vörös-fekete égetett agyagból készült közhasználati tárgyakat gazdagon díszítették, fényesre csiszolták. Érdekes, hogy az ornamentika, a figurák között fellelhető az európai művészeti stílusoknak és irányzatoknak megfelelő kifejezésmód több válfaja: a naturalizmus, expresszionizmus, a fantasztikus, absztrakt vonalvezetés mind az alakok megválasztásában, mind a festésben, rajzokban. Már említettük, a kosárfonás is fejlett volt, nagy fedővel ellátott, fonott (fahéncs, raffia stb.) kosarakat és apróbbakat nagy választékban

készítettek: négyszögletes, kerek, ovális, gömbölyű, háromszögű alakban ismertek. Eredeti alakjukban és eredeti díszítéssel még most is megtalálhatók Afrikában.

A gyékényszőnyegeket, takarókat különböző anyagból szőtték vagy fonták e mesterség kiváló művelői. A legkülönbözőbb házi vagy vadállatok bőrének, belső részeinek, szőrméinek cserzése, feldolgozása az őskor óta ismert. Természetes cserző anyagok és festékek segítségével számos díszes tárgy készült. Stílusukon idővel az iszlám behatolásával, eluralkodott a marokkói forma és ornamentika.

A már ismertetett, primitív, földbeszúrt pálcikák segítségével végzett szövés lábitós szövőszéken jelentős kézműiparrá fejlődött. Ismert volt a vízszintes és a függőleges szövőszék is. Feltehető, hogy a lábitós szövőszék a négerektől ered.[59] Heinrich Barth, német utazó a XIX. század derekán, az észak-nigériai Kano városban járt, mely a földrész belsejében fekszik. „Véleménye szerint az ott virágzó gyapottszövés termékeit az atlanti óceán partjaitól kezdve a kongói őserdők túlsó határáig árulták. Becslése szerint ennek a szövőiparnak évi termelése 300 millió „kurdi" értéket tett ki. (a „kurdi" pénzegység leginkább kagylóhéj alakban volt forgalomban) ... az olvasó bizonyára megérti, milyen nagy értékről van szó, ha számításba vesszük egy család egész évi fogyasztása fedezve van 50—60 000 „kurdi" értékéből (4—5 akkori angol fontnak felel meg)"[60]

Iparművészet — szobrászat

Végezetül szólni kell az (elefántcsont és) fafaragásról. Valószínű, hogy az afrikai fametszőket művészetükben nem szárnyalták még túl. Ezért úgy tűnik a negro-civilizációk fafaragó művészetét nem lehet méltón értékelni. A fekete ember imádja a fát, amely az anyaság szimbóluma, mert gyümölcsöt hoz, utódjai vannak, tehát az ősök kultuszába illeszkedik. A művész, mint említettük, mélyen tiszteli anyagát, ezért nemcsak hogy egy darabból készíti alkotását, hanem tiszteli az alapszerkezetét — a szobrok alakja a fatörzs formáját (henger alakban) és vertikális tengelyét követi. A figurális kompozíció oszlop alakú. A lehető legmesszebbmenően számontartva az alaki követelményeket a művészi alkotás elsősorban az intenzív érzelmek megnyilvánulása. A forma-kreáció másodrendű. A szoborban a szellem székel, nem látható, de érzékelhető. Ez a fogalmi realizmus — alaki absztrakció. A szellemek jelenlétét jelképezi a fej, a köldök, a fejdísz, a haj, az ékszer kidomborítása (ezek mágikus ereje a jó szellemet képviseli), melyek részleteikben realisztikusan hatnak. A végtagok viszont nem fontosak, alig kivehetőek. A művészi alkotás egészében véve hangsúlyozottan stilizált, absztrakció.

Vésnökök, fafaragók már a pásztorkodó ókorban is jelentkeztek. A fa anyaga viszont nem tud ellenállni az idő vasfogának, a trópikus éghajlati övezetben 100—200 év a figurák végső élethatára. Habár bronzlapokkal, organikus és ásványi eredetű anyagokkal (pálmaolaj, festék stb.) igyekeztek tartósítani (és díszíteni), de nem tudtak lényegesen változtatni a dolgok menetén. Ezért az ősök tiszteletére, a halottak védelmére készített figurákat, a mágia szükségleteire alkotott maszkokat aránylag sűrű időközökben kellett felújítani. A felújítás, tehát új szobrok, maszkok készítése nem lehetett közönséges másolás (habár erre utal a jellemző konzervativizmus, mert az ősök szelleme a hiedelem szerint a legkorábban kialakult formákban él), minden művész, minden új nemzedék valami újat, változást hozott. Jansen szerint[61] a művész a fenti keretek között mind inkább törekedett, hogy az új mű egyszerűbb legyen, csak a mintha legfontosabb részeit alkossa újra, és így mind elvontabb, absztraktabb lett. Valószínű, ilyen módon került sor a figurák leegyszerűsítésére. Viszont Jansen sem tudja elfogadhatóan megmagyarázni, hogy egyazon környezetben, egy időszakban, egy közös célból (vallási relikvium) készült alkotások között miért vannak nagy különbségek. Ez csak különböző művészfelfogásból, szemléletből fakadhat. Világhírű a „Baluba" törzsből eredő ereklye a térdelő asszony edénnyel a kezében, az extázis kifejezésével az arcán. Feltehetően varázslati jelenetet örökít meg. Az eddig ismertettek alapján feltételezhetnénk, hogy ez is elvont, stilizált alak, de nem így van. A figura finom, aprólékos kidolgozású, arcán elmélyültség vonalaival. Gina Pischel ismert művében[62], a jelenséget azzal magyarázza, hogy miután világhírnévre tettek szert, s esztétikai értéküket felismerték kialakult e művészeti stílus széles panorámája, nevezhetjük expresszionistának, apsztraktnak, tetszés szerinti értelmezést adva, mert a „Fekete művészet nyugati értelemben nem osztható csoportokra, irányzatokra, iskolákra". — Az Európában jól ismert művészi konvencionalizmusról lehet szó tehát Afrikával kapcsolatban. Szembetűnő a művész alkotószabadsága és egyenes, közvetlen viszonya a természethez, az emberek szellemi világához. Az afrikai képzőművészet széles skálájának kibontakozásával — fenntartással mondva, „stílusok", irányzatok" életrehívásával bizonyítja térben és időben változatosságát, fejlődőképességét.

A társadalmi fejlődés...

Az afrikai civilizációk társadalmi, állami, kulturális fejlődéséről szólva, az európai hódítók, kultúrák betörése előtti időszakban a következőket mondhatjuk: A társadalmi viszonyok, az anyagi termelés és a szellemi élet fejlődésében jelentős, felfelé ívelő eredményeket, sajátos formákat ér-

tek el. (Így válaszolhatnánk meg tömören a III. rész elején feltett kérdést.) A további fejlődésre nyílt lehetőségek voltak. Ezzel szemben „úgy tűnik, hogy az afrikai civilizációkat elfojtották, leállították (fejlődésükben — F. Gy.) teljes kibontakozásuk előtt"[63].

Amikor nyugaton a műszaki fejlődés az aránylag lassan döcögő szekeréről a száguldó vonatra készült átszállni, Afrikában a fejlődés szekere kátyúba rekedt...

Miért és hogyan torpant meg Afrika fejlődése, miért maradt le a következő századok folyamán olyan nagy mértékben, miért növekedett a távolság a nyugati civilizációk rohamos fejlődése és Afrika lemaradása között? Az első európai hajósok a XV. században értek Afrika partjaira. Teljes 400 év telt el, míg az európai hódítóknak sikerült a XIX. század végén behatolni Afrika belsejébe! Ekkor ott már stagnáció, visszaesés volt észlelhető. A gyarmatosító hatalmak úgyszólván csak a széteső, régi birodalmak és városállamok maradványait találták. Ezek a környező nomád törzsekkel, népekkel szinte semmilyen kapcsolatot nem tartottak fenn. Mi történt időközben? Hogyan esett ki Afrika fejlődéséből 3—4 sorsdöntő jelentőségű évszázad? Ki tépte ki történelem könyvének értékes lapjait? Bizonyos, hogy az afrikai feudális államok labilis szervezetek voltak, mint az európai hűbéri államok is. A környező területen lezajló népvándorlások, valamint a pásztorkodó törzsek és a városok életében még jelenlevő törzsi maradványok, szokások gyengítették az államok szervezetét. Ezek a belső okok azonban egyedül nem képezhettek akadályt, pusztán ezekre nem vezethető vissza a társadalmi fejlődés lemaradása. Hisz éppen ilyen törzsi, nomád körülmények között ALAKULTAK KI, századokkal előbb a nagy afrikai államszervezetek is. Némelyik közülük többszázadnyi virágzást ért meg.

A külső beavatkozás és annak belső következményei zúdították Afrikára a legnagyobb történelmi tragédiát! A rabszolgakereskedelemről van szó, ez volt az a végzetes seb, amely Afrikát érte, s amiből nehezen, csak napjainkban kezd lábra állni.

A társadalmi fejlődés kezdetei: a rabszolgaság

Afrikában, akárcsak földünk más részein, az európaiak betörése előtt is volt rabszolgaság. A hagyományos afrikai rabszolgaságot alapjaiban kell megkülönböztetnünk az európaiak által bevezetett rabszolgakereskedelemtől. E két jelenségnek lényege, módszerei, eredete, társadalmi rendeltetése, következményei és méretei nem hasonlíthatók össze! Beszélnünk kell mégis róla, mert sokáig tartotta magát az a hiedelem, hogy Afrikában a rabszolgaságot nem az európaiak honosították meg. E vélemény szerint a

rabszolgakereskedelem az európaiak érkezése előtt Afrikából az arab világ felé irányult, azután pedig csak „irányát változtatta"! Azonkívül, sokáig még a rabszolgakereskedelem betiltása után sem ismerték el mindig milyen nagy mértékben befolyásolta — gátolta fejlődését.

A hagyományos afrikai rabszolgaság nyomai az ókorig vezethetők vissza. A hadifoglyok voltak az első rabszolgák. Egyes afrikai törzsek azonban, soha se nem ismerték a rabszolgaságot. A Fang (Gabon) nyelvben nem létezett szó, amely a rabszolga fogalmát fedi.[64]

Afrikában a XVI. századig nem voltak ismeretesek a „klasszikus" rabszolgaság formái, amelyek a földközi tengermelléki antik, görög—római viszonyokra jellemzők. (A rabszolgaság európai értelmezése a római jogból ered. Ez gátolta az afrikai eredetű „rabszolgaság" szociális jellegzetességeinek megértését). A rabszolgaság afrikai patriarchális változata, a hadifogolyból vagy később az eladósodással vált rabszolgát — a család tagjaként kezelte. A szabad emberek nem éltek a rabszolgák munkájából, hanem azokkal EGYÜTT dolgoztak, a rabszolga csak a családi munkaerő kiegészítője volt[65]. A rabszolga munkájával törleszthette adósságát vagy annak értékét, tehát újra elnyerhette szabadságát. Nősülhetett szabadon született hajadonnal, illetve férjhez mehetett szabad férfihoz. Az ilyen viszonyból született gyerekek nem örökölték a rabszolgaságot. Elmondhatjuk, hogy a rabszolgaság nem egy REPRODUKÁLHATÓ OSZTÁLYHELYZET, a második generáció a közösség teljes jogú tagja lett. A rabszolgakereskedelem az arab közvetítők által — főleg háremeik feltöltésére — ritkaságszámba ment. Kivételesen a Szahara határvidékén a szárazság okozta éhség esetében fordult elő. Az arab országok irányában a rabszolgakereskedelem főleg a (arab) hódító hadjáratok során terjedt el.

Korlátozott volt a rabszolgák adás-vételének lehetősége. Központjai a nagyobb városok. Azonkívül a vándor-pásztor törzsek hódításaik során jutottak rabszolga zsákmányhoz és ezeket további vándorlásaik során, esetleg a következő városban bocsátották áruba.

Az afrikai rabszolgák nem voltak teljesen jogfosztottak. Sokszor soraikból verbuválták a városok uralkodói a katonaságot (s ekkor visszanyerték szabadságukat)! A rabszolgák ezenkívül törvényszerűen, bizonyos jogokkal rendelkeztek, gazdáik pedig kötelezettségeket vállaltak irántuk. „Bornu államban, a királyok rabszolgákat bíztak meg a külső tartományok igazgatási feladataival"[66]. A hagyományos afrikai rabszolga Mary Kingsley szerint: „... nősülhetett tetszése szerint, saját tulajdonnal rendelkezhetett, jogosult volt eskütételre, ... Az Ashanti nép tíz rabszolgája közül kilenc bizonyosan a gazda családtagjává vált..."[67]

A tragédia, a valódi rabszolgaság csak az európaiak jövetelével következett be. Leo Africanus már említett jelentése rendkívül felcsigázta Európa érdeklődését a titokzatos fekete földrész iránt. Leo ajánlotta a pápának és az európai uralkodóknak, hogy lépjenek közvetlen érintkezésbe az arab közvetítők kikerülésével a fekete országokkal, ahol aranyporhoz, elefántcsonthoz, malaguetta borshoz, pálmaolajhoz és más értékes áruhoz juthatnak. Az érdeklődést fokozta még az indiai — nyugati hajóút, ez pedig csak Afrika körülhajózásával, Afrikára való támaszkodással volt lehetséges. A XV. században e tengeri út feltárására törekedve vetettek horgonyt az első európai hajósok Afrika nyugati partjain. Minden újabb utazás, fokozta az érdeklődést. Az angolok első sikeres afrikai hajóutazása után, 1555-ben a Themze folyó torkolatánál a kikötőben 400 font arany és 250 elefántcsont került a rakpartra! Ezt megelőzően az amerikai „Nyugat Indiai" szigetek (helytelen elnevezés, hiszen tulajdonképpen a Karibbi tengert határoló szigetekről van szó), Brazília, új lehetőségeket kínált az európai—spanyol betolakodóknak. Az ottani telepes mezőgazdálkodásban és az ásványi kincsei feltárásában nagy munkaerőhiány jelentkezett. Amerika gyéren lakott népessége, a trópusi munkához nem szokott és gyors gazdagodásra vágyó európaiak Afrikában találták meg a fellendüléshez vezető kiutat. Az afrikai rabszolgakereskedelem rendkívül gyorsan fejlődött. Hamarosan ez lett az európai érdeklődés szinte kizárólagos célja Afrikában. Milyen tragikus történelem: Amerika és Afrika leigázásában, kizsákmányolásában a rabszolgakereskedelem vezetőszerepet nyert. Egy csapással két célt ért el az európai kolonializmus. A kapitalizmus előestéjén és kezdeti feltételei mellett jelentkező munkaerő- és nyersanyagszükségletek biztosításában az afrikai munkaerő- és a két Amerika nyersanyag forrásaira nagy szükség volt. Alig telt el kilenc év, Kolumbusz Kristóf első amerikai utazásától és a spanyol uralkodóház máris rendelettel törvényesítette az amerikai spanyol gyarmatok „rabszolga importját".

Megindult az évszázados embervadászat. Való méreteiről sok forrás szól ugyan, részleteket ismerünk meg csupán, s ezek alapján[68], hozzávetőlegesen felmérhető a XVI—XIX. század során Afrikából elhurcolt rabszolgák száma.

A két Amerikába és a Karibi szigetek felé szállított rabszolgák száma már a XVI. században 900 000 főt tesz ki. A következő száz évben a rendeltetési helyükre érkezett rabszolgák száma eléri a hárommilliót! A XVIII. században, a rabszolgakereskedelem tetőfokára ér, hétmillió rabszolga érkezik az amerikai ültetvényekre, bányákba, majd 70 000 évente, ami az akkori hajók nagyságát, sebességét tekintve magában is nagy tel-

jesítmény. Nem csoda, hiszen a század utolsó negyedében egy rabszolga „beszerzési költségei" Afrika földjén, átlagosan három angol font, a brazíliai s más ültetvényesek viszont átlag 100 angol fontot fizettek egy munkaképes rabszolgáért[69]. A XIX. században, amikor az európai hatalmak jó része már betiltotta a rabszolgakereskedelmet — a század derekáig, még mindig illegális vagy fél-legális úton, az angol-Afrika partmenti hajózárlatot kikerülve, újabb négy-öt millió rabszolga került az amerikai földrészre és a környező szigetekre (Haiti, Kuba, Portorico stb.). Ez összesen 15—20 millió rabszolgát tesz ki!

A kiszállított rabszolgák száma azonban közelről sem egyezik meg a rabszolgakereskedelem áldozatainak számával. Az embervadászat és a kereskedelem okozta harcok, összetűzések — valódi háborúkat idéztek elő Afrikában. A rabszolgák gyötrelmes menetelése elfogatásuk helyétől a kikötőig, ottani táborozásuk a hajók érkezéséig — miután a partmenti piacon gazdát cseréltek, majd a tengeri hajóút kínjai a túlzsúfolt fedélzeten: étel-, ital-, néha még elegendő levegő hiányában is, mind-mind megkövetelte áldozatait, minden Amerikába érkezett rabszolga legalább még öt ember életét követelte (W. E. B. du Bois számításai, idézi Suret Canale[70]).

A rabszolgakereskedelem kizárólagosan az európaiak történelmi gonosztette, Afrika szerény számítások szerint legalább 60—100 millió lelket veszített! Más értékelések viszont a három és fél évszázadnyi rabszolgakereskedelem áldozatainak számát teljes 150 millió főre becsülik![71]

Afrika véradója tehát meghaladta a középkorban Európában dúló „fekete halál" áldozatainak számát. (A XIV. században Európában a pestis 25 millió ember életét vette el). Becslések szerint kontinensünk akkori lakosságának egyharmadát pusztította el a járvány. Az afrikai rabszolgavadászat: a „fehér halál" — feltehetően Afrika akkori lakosságát megközelítőleg felére csökkentette! Egyedül Angola, a nyugati part leggazdagabb rabszolga forrása hárommillió rabszolgát adott, míg 1929/30-ban Angola lakosainak száma hozzávetőlegesen alig éri el a hárommilliót![72]. A rabszolgaság súlyos következményeit Afrika még ma sem heverte ki teljesen. A XVII. században Afrikában élt a világ lakosságának egy ötöde — manapság az afrikai lakosság az emberiség egy tizenharmadát képezi[73].

A mai magas szaporulat ellenére Afrika lakossága 1930-ban cca 164 millió, a hatvanas években csak 300 millió lélek; (10 lakos jut négyzetkilométerenként!) A Nílus torkolata és völgye sűrűn lakott területeit leszámítva Afrika jó része a leggyérebben lakott földrészek közé tartozik. A már említett Angolában például az aránylag kedvező természeti adottságok ellenére ma is csak cca 5 milliós lakosa van. 5 lakos jut négyzetkilométerenként!

Afrika veszteségének tragikus genocid következményei ezzel azonban még közelről sem merülnek ki. Természetes, hogy a rabszolgakereskedőket a lakosság legszebb része érdekelte, a legjobb alakú, munkabíró fiatal férfiak és nők estek áldozatul. Az egész lakosság legvitálisabb, legerősebb, legegészségesebb része lett az európaiak hajtóvadászatának zsákmánya. Eleinte a rabszolgakereskedelem szükségleteit, kalózkodás, embervadászat, léprecsalás stb. útján fedezték. Később pedig a partmenti törzseket lekenyerezéssel vonzó európai áruval, fegyverrel, lőporral, alkohollal stb. vették meg — a történelem szörnyű tragikus játéka folytán egymásra uszították a törzseket, népeket, államokat. Az afrikai népek egymás közötti harca volt az ember-áru kiapadhatatlan forrása! A Niger folyó deltájánál az Elefántcsont-part vidékén de másutt is a kis halászfalucskákból alakultak ki a rabszolgakereskedelem piacai, ahol az európaiak átvették a kontinens belső területeit is átszövő hálózattól a rabszolgákat. A szomorú sorsra ítélt Afrika így aztán saját romlását segítette elő. Minden produktív foglalkozás vonzóereje messze lemaradt a rabszolgavadászat és űzérkedés kínálta lehetőségekkel szemben.

Habár az európaiak formális hatalma csak a szűk partmenti övezetre korlátozódott, az általuk szervezett és irányított rabszolgakereskedelem, embervadászat romboló hatása érezhető volt a kontinens minden részén.

A rabszolgakereskedelem a lakosság számbeli veszteségénél sokkal súlyosabb következményekkel járt a társadalmi és kulturális fejlődés szempontjából. Alapjaiban támadták, aláásták, erjesztették, bomlasztották a hagyományos fejlődés minden eredményét, vívmányát. Az erkölcsi, etikai felfogásukat fertőzték meg. Ehhez párosult még a keresztényi megnyugvásra, alázatra oktató hittérítők munkája (s ezzel szemben eltörpült az írástudást és műszaki felvilágosodást terjesztő ténykedésük). A rabszolgakereskedelem okozta mély seb Afrika egész testét érintette a társadalmi szervezetében, túlzás nélkül állítható, valódi káoszt, zűrzavart idézett elő. Egymás ellen uszított — környezetükből kiszakított népek, láncreakció hatásában — felkészületlenül és erőszakosan egy idegen, ismeretlen életformával találkoztak, ismeretlen értékek világába kényszerültek. Való csoda, hagyományos vitalitásuknak köszönhető, hogy ilyen körülmények között civilizációjuk nem tűnt el nyomtalanul!

Az így legyengült, belső erejében, termelési és társadalmi viszonyaiban, szemléletében megbolygatott és iránytvesztett Afrika; természetesen az európai betolakodóknak aránylag könnyű prédája lett. Ezért a II. rész elején feltételes állításunk, kiindulópontunk is vitatható. Hiszen a műszaki felkészültségében összehasonlíthatatlanul erősebb ellenféllel szemben nem igen tudtak ellenállni, mégis, a politikai és katonai leigázás, illetve Afrika „feltárása" és végleges meghódítása, az első portugál hajósok partraszállásától számítva nagyon lassan folyt. Majd, ötszáz év múltán, a

XIX. század derekán az európaiak uralma átlagosan csak a 40—50 km széles partmenti övezetre terjedt ki. (lásd a térképet!). A török által meghódított arab terület pl. Észak-Afrikában abban az időben sokszor nagyobb volt, mint az összes európai hatalmaktól megszállt afrikai terület!

Az ellenállás

Nem óhajtunk a gyarmatosítás és Afrika földrajzi meghódításának történetébe bonyolódni. Tény azonban, hogy Afrika katonai és gyarmatigazgatási bekebelezése csak a nagyhatalmak berlini konferenciája (1884. XI. 5-étől, 1885. II. 26-áig) után vált tényleges imperialista hódítássá. Századunk hajnalán (1900—1901), Afrika gyarmati feldarabolása már gyakorlatilag be volt fejezve. Ez sem sikerült azonban az afrikai közösségek ellenállása nélkül.

Az Ashanti birodalom

A XVII. század végén a mai Ghána területén jelentős államalakulat jött létre, az Ashanti birodalom. Hűbéri szervezete felölelte még a mai Togo és Elefántcsontpart államok területének java részét. Jól működő, magas színvonalú állami apparátus biztosította a központi hatalom működését. Az ashantik fő gazdasági kincse és hatalmuk alapja az arany volt. A rabszolgakereskedelemben is aktívan részt vettek. A partvidéktől keskeny 50—70 km széles övezet választotta el az Ashanti birodalmát. A partmelléken a fenté nép volt honos. A tengerpart természetesen az ashantiknak nagyon jelentős volt zavartalan üzleti összeköttetéseik végett (az arany- és rabszolgakivitel, lőfegyver, muníció s egyéb ipari áruk behozatala stb.) Ebből kifolyólag az angolokkal szövetségre lépő fantékkal számos összetűzésre került sor. Érdekes, hogy ugyanakkor az Ashanti birodalom a partmelléki holland erődök katonai és kereskedelmi képviselőivel szinte szövetséges, jószomszédi viszonyt ápolt. Az angolok természetesen a fanté népet küldték az első harcvonalba az ashantik ellen. Tulajdonképpen az Ashanti birodalom az angol—holland gyarmati vetélkedés tárgyává vált. Kisebb nagyobb megszakításokkal szinte az egész XIX. század harcokban telt el. Utóbb már közvetlenül az angolok szálltak harcba a környező törzsek soraiból verbuvált zsoldosokkal. A harcok változó szerencsével jártak. Az angolok az ashantiak „agresszív expanzionizmusára" panaszkodnak[74]. Sokáig kénytelenek voltak a harcokat megszakító rövidebb békeidőben az ashantiknak a partmenti erődök használatáért bért fizetni.

Végül is sikerült az 1869/1873. és 1901/1902. években lezajlott hadjá-

ratok során elfoglalni Kumaszit, az Ashanti birodalom fővárosát. Az angolok követelték a király lemondását, az angol fennhatóság elismerését és 50 000 uncia (cca 200 000 akkori angol font értéke) aranyban fizetendő hadisarcot. A királyt, Kwaku Dua II. Prempeht fizetésképtelensége végett, habár tisztségéről lemondott, száműzték. Baden Powell parancsnoksága alatt harcoló angol és fekete szövetséges seregek azonban a király száműzetése után fellángolt felkelést, csak 1900 áprilisában törték le. Gerilla harcot is folytattak ashantik ezért Kumaszi újabb visszahódításakor, Baden Powell 75 milliméteres ágyúkat volt kénytelen hadbavetni a gyéren felszerelt és csupán ósdi, gyutacsos puskákkal fegyverzett felkelők ellen.

A „Fekete Napóleon", Dahomey és mások ellenállása

A francia gyarmati hódítások sem mentek könnyen. Csak hosszantartó elkeseredett harcok során sikerült legyőzni a „Zulu Napoleon" Számory Touré szabadságharcát. Számory 1870—75 a Szikáss birodalmat alakította meg és negyedszázadnyi elkeseredett harc után a mai Máli, Felső Volta országok területén helyezkedett el, nagysága változó volt.

A XVII. század elején alakult a Dahomey birodalom is. A francia tűzérséggel felfegyverzett gyarmati seregek 1892 novemberében foglalták el Abomey-t az ország fővárosát. Béhanzin király 1894 januárjában kénytelen feladni a harcot. Száműzetésben az algériai Blidában hal meg 1906-ban. Ekkor már országát, miután önállóságát elveszítette, gyarmati közigazgatási egységekre bontva és a franciák által irányított, támogatott báburalkodók, vazallusok igazgatják.

Sorolhatnánk még az afrikai birodalmak ellenállásainak — felkeléseinek számos példáját, de úgy tűnik, hogy így is megállapíthatjuk, hogy valótlan és rosszindulatú az az állítás, mely szerint az afrikaiak (történelmi tudata alacsony", vagy pedig nem is „tettek kísérletet" önállóságuk megőrzésére.

A századforduló éveiben Afrika más területein is nagyjában befejeződött a gyarmatosítás. Az időnként jelentkező felkelések (pl: Namíbia 1905—6., 1917—22. stb., Kongó, Angola 1928—30., stb. stb.) de komolyabban nem veszélyeztették az európai kolonializmus pozícióit. Afrika térképén jelentősebb változásokat csak az első világháborút követően a gyarmatvilág, a győztes szövetségesek közötti új felosztása hozott.

Így volt ez az elkövetkező fél évszázad során, míg csak a második világháború után — nem jelentkeztek s izmosodtak a modern népfelszabadító mozgalmak, majd azok egymásutáni sikere szinte a kolonializmus teljes felszámolásához vezet. Megalakulnak az új afrikai országok . . .

IV.

Hiányosságok — vívmányok

Csökönyösen sokáig tartotta magát a nyugati civilizációk köztudatában az a meggyőződés, hogy a fehér emberek civilizációja, még ha erőszak árán is, (az egyetlen lehetséges módszer) Afrika kultúráját fejlesztette, továbbvitte, és bevonta a történelem fejlődésébe. Az elfogult, lenéző rasszista felfogás alaptalanságát — habár maradványai még itt-ott tartják magukat — cáfolják Afrika társadalmainak és civilizációinak eredményei. Ugyanakkor fennáll az a veszély is, hogy túlbecsüljük Afrika civilizációinak és kultúrájának vívmányait. Nem hunyhatunk szemet a hiányosságok és gyengeségek felett sem.

A hagyományos anyagi termelés fogyatékosságai

Az anyagi termelésről, a termelőerők viszonylagos lemaradásáról már volt szó. Vitatható, hogy a lemaradás milyen mértékű. Suret Canale[75] úgy tartja, hogy a gyarmati idők előtti Afrika műszaki fejlettségi színvonala messze maga mögött hagyta a Kolumbusz előtti Amerikát vagy az óegyiptomi civilizációk termelésének fejlődését! De jelen vannak ezzel ellentétes vélemények[76] is. Az általánosítás fenyegető veszélyét elkerülve az értékelésben fontosabbnak tartjuk nagyjából felvázolni, miben rejlettek az afrikai hagyományos civilizációk hiányosságai. Az anyagi termelés, a termelőerők fejlődésképes jellege ellenére szembeötlő, hogy Afrika múltjában nem ismerték a KERÉK alkalmazásának lehetőségét! A tűz után, a kerék valószínűleg az emberiség legalapvetőbb életmódosító forradalmi felismerése. (A kerék alkalmazása viszont másutt is sokáig késett. Észak-Európába csak a XII—XIII. században jutott el). Tény azonban, hogy az öntözés, teherforgalom, az egyszerű kézműipari termelés (fazekas korong!) hiányolták, fékezték Afrika technikai fejlődését. A kerék az európaiakkal érkezett Afrikába.

Az afrikaiak azonkívül, ritka kivétellel, nem voltak hajós népek, kellékeik között nem akadunk a vitorlára (csónak, fából vájt vagy égetett evezővel azonban használatban volt a tengerpart és a tavak, folyók mentén). A fejletlen afrikai építészetet is meg kell említeni, emiatt különben nyugaton hatványozottan elmarasztalták — az afrikai civilizációkat hiányolták. Más civilizációkhoz, az antik kor hatalmas emlékműveihez hasonló építmények, síremlékek nem maradtak ránk Afrika hagyományos történelmi időszakából. A földrész nagyobb része kőben szegény. Éghaj-

lata miatt szerényebb, könnyebben és gyorsabban készíthető hajlék is megfelel. Zimbabvéről szólva említettük már, hogy ezen a téren is találkozunk kivétellel. Az afrikai ember nem az utókornak, hanem a mának élt, a ma életöröm kötötte le figyelmét s nem örökbecsű, gazdag külsőségekre ügyelő, utókornak szánt emlékekkel foglalkozott. A hagyományos birodalmakról szóló írások, számos becses adattal szolgálnak e téren is. Az afrikai hajlékok az általános körülményeknek megfelelő kényelemmel (tűz- és fekvőhely, takaró, edény, ajtó- és ablaknyílás, sokhelyütt külön helyiséggel a gyerekek, illetve asszonyok számára stb.) ellátott házakban vagy kunyhókban laktak. Az afrikai architektúra a természetes körülményeket és követelményeket követte. Dombokba vájt veremkunyhók vagy méhkasszerűen fölmagasodó, indafonalú, hegyes csúcsban végződő tetőszerkezetű kunyhók (pálmalevél fedéllel) a nagy trópusi esők vizét gyorsan levezette. A hajlékok levegősek, tágasak (a trópusi meleg végett.). Ennek sokféle változatát öleli fel az afrikai építészet.

Ritkán ugyan, de Afrika területén találkozhatunk még korabeli hagyományos gát- és töltés-romokkal. A földrészen a régészeti kutatások távolról sem tekinthetők befejezettnek. Az utóbbi időben azonban számos templom, sír, erődítmény, palota romjainak felderítése cáfolja az afrikai építészet fejletlenségét.

A tömeg-építészet, akárcsak az afrikai tevékenységek java része, voltában egyszerű, empirikus, az emberhez közelálló megvalósulás jegyeit viselte: a praktikus célszerűség az uralkodó. „Részleteiben is következetesen ökológiailag indokolt szerkezet"[77]. Így határozza meg Davidson a négerek munkamódszereit, és ez teljesen vonatkozik az építészetükre is.

A szellemi élet hiányosságai

A hagyományos afrikai termelőerők legjobban a kerék alkalmazását nélkülözték. A szellemi életben hasonló jelentőségű fogyatékossága az afrikai civilizációnak: az ÍRÁSTUDATLANSÁG.

Mintha az afrikai népek nem tartották volna szükségesnek gondolataik feljegyzését, nem alapozták meg saját eredeti írásukat, és hosszú ideig nem vették át másoktól sem az írást. Ezen a megállapításon alapul az a nézet, hogy az afrikaiak múltjuk és jelenük kultúrájához közönyösen viszonyulnak. Művészetük pedig e vélemények szerint a pogányok tudatalatti reflexszerű, ösztönös művelet eredményei, nem pedig tudatos szellemi élet megnyilvánulása. A szájhagyomány, a népköltészet is hasonló elbírálás alá esett. „Történelmi tudatuk", mint azt már Jansent idéztük, „írásos feljegyzések hiányában alacsony".

Más irányú bizonyítékok hiányában, az írás ismerete nélkül a múltat

elfogadva, próbáljuk kissé közelebbről megvilágítani az írástudás kérdését. Mint már említettük a kőben szegény világrészen a fára, fakéregre, bőrre írt jelek, rovások — rövid idő alatt a trópikus éghajlat és a termeszhangyák martalékává válhattak. Igaz, ugyanezek a körülmények nem gátolták az afrikai fafaragókat a szobrok, maszkok készítésében, illetve azok egy részének megőrzésében.

Számos forrás utal azonban arra, hogy az afrikaiak igyekeztek, kísérleteket tettek saját írásuk kialakítására. Forbes, angol tengerésztiszt 1849-ben a mai Libéria területén találta meg a „Vai" szótagírás nyomait. Ezt megerősítették a nyelvészek kutatásai[78].

A kameruni bamum törzs egy képjelekből álló írást alkalmazott. Fejlődése során a 466 képjelből hetvenre csökkent a jelek száma és egyidejűleg az eredeti piktografikus írásjelek többsége fonetikussá vált[79]. Nigériában az ibó nép lakta vidéken ismert volt a „nsibidi" ideografikus írás, amit pálmakéregre vésték, festették.[79] A „guerze" szótagírás, Guineában és Libériában volt honos, az etiópiai papságtól ered[79]. Más források tanúsága szerint[80] a mende törzsek (Szierra Leone) szintén voltak saját írásjelei. Rendkívül érdekes az eddig még nem bizonyított feltevés, miszerint Bénin birodalomban a portugálok érkezése előtt hieroglifikus írásmódot alkalmaztak! (?) Amennyiben ez bebizonyosodna, úgy a bénini fejlett civilizáció rendkívüli eredményeinek újabb igazolása lenne.

Az iszlám és az arab befolyás délen az arab írást terjesztette. Kelet-Afrikában korán jelentkező szuaheli irodalom művelői „a XIX. század végéig arab, attól kezdve pedig latin betűs írást használtak"[81]. A Szahara déli határát érintő belső és nyugatafrikai területeken a hausza, peuls (fulani), kanouri nyelvek szintén arab írásjeleket alkalmaztak egészen a XIX. századig[82]. Az arab írású főiskolás, fekete kultúráról Timbuktuban, Djenné városában már említést tettünk. Sajnos a Szonghai birodalom leigázása során, ennek az írásos kultúrának majdnem teljesen nyoma veszett.

A Szahara homoktengerével és az óceánok vizeivel körülzárt afrikai népek nem tudtak más nemzetek írásbeliségével kapcsolatra lépni. Az arab írás korai megismerése révén, „önálló írásrendszer kialakítása szükségtelen volt Afrika jó részében, akárcsak Európában"[83].

Az arab iskolák és az arab befolyás nyomán Timbuktu, Djenné, Baenu, az iszlám jog, csillagászat, orvostudomány, filozófia, matematika terén számos kiemelkedő néger tudóst adott[84]. Sajnos e tudósok munkáinak csak elenyésző része élte túl a történelem nehéz napjait. Mindezek ellenére, állíthatjuk, hogy Afrika középkorában az arab írás terjedése, használata nem volt nagyon elterjedve. Csak egy kiváltságos réteg, az iszlámra tért hűbérurak kiváltsága maradt, a néptömegek számára nem volt hozzáférhető. Valamelyest emlékeztet ez az európai falusi írástudatlan jobbágyok helyzetére.

A barbár szokásokról

A kolonializmus előtt Afrika „barbarizmusáról" beszélve soha sem marad ki az afrikai társadalmak emberáldozási szokása. Mi sem hagyjuk ki. A dolgok és az ember természetéből adódóan régen az afrikai utazók, hajósok, kalandorok, geográfusok és más tudósok, katonák stb. érdeklődése elsősorban azokra a jelenségekre irányult, amelyek látványosságuknál, idegenszerűségüknél fogva, „egzotikus" voltukkal a legnagyobb mértékben magukra vonták a figyelmet. Nemcsak a kíváncsiság felcsigázásáról van szó, hanem egyúttal a saját életmódhoz viszonyítva szembetűntek a különbségek. Ezért az afrikai poligámiáról, a látványos táncos-zenés ünnepségekről, az emberáldozatokról a valóságot eltúlozták az európai hírmondók. Idővel az európaiak érdeklődése szinte kizárólag ilyen jelenségekre szűkült, figyelmen kívül hagyva a gazdag afrikai társadalmi és kulturális kincseket.

„Az érzékeket ingerlő — lenyűgöző híradások sokszor szándékos túlzásokkal olyasmiről szóltak, ami a hazai környezetben „tabu" volt, vonzó volt, hisz így büntetés nélkül lehetett róla beszélni"[85]. Az emberi civilizáció természeténél fogva ego-, illetve etno-centrikus. Ez vonatkozik az európai társadalmakra is. Gyökereikkel a földközi-tengeri civilizációkhoz fűződnek. A nyugaton az a meggyőződés uralkodott el, hogy az egyedüli igazi civilizáció a nyugati: összefoglalja, sűríti az emberiség fejlődésének vívmányait, eredményeit. „A nem nyugati társadalmak a legjobb esetben csak egzotikus változatai a történelem fő irányának"[86]. Ezért aztán ezek leginkább csak összehasonlítási alapul szolgálhatnak.

De nemcsak erről van szó a kérdés megközelítését illetően. A mexikóiak által ismert emberáldozás az óceán innenső partján jó ürügy és igazolás volt egy Cortez vagy Pizzare által a bennszülöttek között vérfürdő rendezésére és fosztogatásra. Az afrikai emberáldozatokról szóló, sokszor hajmeresztő mesék is a rabszolgakereskedelem idején keltek szárnyra... A XVIII—XIX. században ez a szokás már kihalóban volt. Eredete bizonytalan. Hasonlóképp alkalmazták akárcsak Mezopotámiában, vagy az ókori kínaiak, skandináv népek, gallok stb. A hagyományos Ghána birodalomban, Bénin környékén a király halálát követően szokás volt rabszolgákat áldozni, vagy a királyi sírban vele együtt elföldelni. Erről a már említett El Bakri számol be.

Egyes animista vallások mágikus szertartásaiban valóban van gyilkos emberáldozat. Nem akadtunk azonban olyan bizonyítékra, amely a jelenség méreteit és az animizmus általános, alapvető filozófiájában az elfoglalt helyét, rendszerbe illeszkedését tükrözné. Az animizmus felfogásaiból, kiindulva nem tűnik valószínűnek, hogy ez a szokás a hagyományos

afrikai társadalmak állandó és lényeges kísérője volt (nem állítható bizonyossággal azonban ennek az ellenkezője sem).

Másrészt viszont történelmileg bizonyított tény, hogy a gyarmati hódítók Afrikában nagyon kihasználták ezt és visszaéltek a helyzettel. Számos példa bizonyítja ezt. Glélé dahomeyi király (1858—1889)[87] erőteljesen ellenállt a franciák behatolásával szemben. Határozottan követelte, hogy halála után az ünnepélyes temetkezési szertartásban ne legyen emberáldozat! Utódját, Béhanzin királyt, illetve birodalmát a franciák mégis az emberáldozás üldözése miatt — ez volt a szokásos ürügy — megtámadták, végül is megadásra kényszerítették, leigázták[87]. Hasonlóképp viselkedtek az angolok is az Ashanti birodalom ellen vívott harcok során[88].

Félreértés ne essék, *nem* az emberáldozást akarjuk igazolni, mentegetni sem akarjuk. Minden jelenséget a maga történelmi és társadalmi keretében kell elemezni. Ez a szokás egy kor, egy vallás, egy tévhit megnyilvánulása volt (és feltehetően az áldozatok beletörődésével járhatott!?) Mondjuk ki, az afrikai civilizáció valóban primitív jellegzetessége és mint ilyen, valószínűleg az egyedüli jelenség, amit afrika múltjáról szólva igazoltan „primitív"-nek nevezhetünk. Ez a barbarizmus azonban nem hasonlítható a kolonializmus vagy éppenséggel a náci fasizmus tömeges gyilkosságaihoz. Ezek a legújabb korban lejátszódott genocid tettek, ellentmondanak az elkövető saját — nyugati — civilizációja alapvető, általánosan elfogadott vallási, erkölcsi, filozófiai felfogásainak.

Az afrikai szellemi értékekről

Afrika kultúrája sötét oldalainak ismertetése után újból a hagyományos afrikai társadalmak szellemi felépítményének egyes vívmányaira kell visszatérnünk és újabbakra kell rámutatnunk.

Az afrikaiak leleményessége a környezet és a körülmények lehetőségeit a fejlődés folyamán a mindennapi életben hogyan használták ki már számos példával illusztráltuk. Afrika a saját erejére, találékonyságára támaszkodva ért el olyan figyelemre méltó eredményeket, mint a trópusi földművelés sajátos formái („a mai napig sem sikerült lényegében javítani"[89]), emellett jó bányászoknak és fémmunkásoknak bizonyultak. A termelőerők és viszonyok változóak, fejlődőképesek voltak. Szervezési formáik célszerűnek bizonyultak. Szociális és politikai rendszerük hajlékonysága a szellemi élet számos, eddig még nem említett értékei megnyilvánulását tette lehetővé (tánc, zene, irodalom stb.).

Bebizonyosodott, hogy az európaiak sorában pusztító és pánikot keltő trópusi betegségekkel szembeni immunitás az afrikai népeknél nem „faji"

különbségekből ered, nem az afrikaiak „bestiális" testalkatának köszönhető, hanem egyrészt a környezethez való fokozatos alkalmazkodás[90], másrészt viszont az afrikaiak által megismert természetes gyógyszerek alkalmazásának következménye.

A gyarmatosítás előtti időkben Afrika aránylag sűrűn lakott terület volt, ahol a közösségek között intenzív, fejlett kereskedelmi rendszer alakult ki, a sivatagtól a nyugati és keleti partokig járható úthálózattal rendelkezett. A közbiztonság nem maradt az akkori európai viszonyok mögött.[91]

Ott, ahol az afrikai civilizációk lemaradása nem tette lehetővé a nyugati kultúrában elért eredmények elérését, a lehetőségeik keretében mégis találtak megoldásokat a problémák áthidalására. Az írástudatlanság például a generációk között és a területek kapcsolatában — térben és időben — hatalmas szakadékot teremtett. Ennek áthidalására egy sajátos megoldást találtak. Erről Keszthelyi [92] rendkívül érdekesen és plasztikusan számol be. Néhány gondolatát és magyarázatát ezért kölcsönvesszük: „a dobnyelv feltalálásával, az afrikai népek geniusza kamatostól kárpótol hiányérzetünkért (az írástudatlanság végett, erre utal a szerző. F. Gy.) ... az első gondolatra primitívnek tetsző dobnyelv a híradástechnika történetének legnagyszerűbb vívmányai közé tartozik. Gyorsasága elvileg a hang terjedési sebességével azonos ... Khartoum elestének hírét az afrikai dobosok huszonnégy órán belül már Nyugat-Afrikában is jelentették ... a dob egyszerre tud nagy tömegű emberhez, a falu aprajához, nagyjához szólni. A hírközlésnek ezt a demokratizmusát Európában csak a rádió és televízió elterjedése valósította meg. Az afrikai magasra és mélyre hangolt ikerdob az emberi hangot utánozza. Ez könnyen lehetséges az afrikai nyelvek ritka magánhangzóinak kihagyásával".

A dob nem csak a hírközlés eszköze. A múlt eseményeit, történeteit, regéit adta tovább „... a kéziratos kódexek s a nyomtatott könyv szerepét töltötte be ... tudósított ... nemzedékek leszűrt bölcsességét és tapasztalatait ... irodalmi műfajokba komponálta. Szinte az afrikai faluközösség szervezett szimbóluma lett, miként valamikor a templom az európai falvak életében. A tam-tam pengő ritmusában az európai szinonímákkal kifejezve: a templomi harangszó vegyül el a hűbéri harsonákkal és krónikások lantszavával." „A beszélő dobok kezelése nagyfokú technikát és műveltséget, a hagyományok alapos ismeretét követelte meg, s ezekhez az igényekhez csak a hivatásos dobosok tudtak fölmagasodni ... mesterségük apáról fiúra szállt. Köztiszteletnek örvendtek ... ők voltak az afrikai népek krónikásai, a történelmi műveltség őrzői: például a joruba törzs dobosai a piactéren évenként eldobolták a királyok teljes névsorát ... a törzs egész ismert történelmét."[93]

Az afrikai társadalmak hagyományos szociális intézményeinek egyikét, másikát külön is említeni kell. A személyi szabadság és biztonság a királyságokban is biztosítva volt. Sok helyütt a király nem öröklött, hanem választott tisztség. Az árvák és özvegyek ellátása a közösség gondja. A rokoni vérfertőzés szigorú tilalmáról már szó volt. A jövő-menő látogatók vendéglátása, magas közösségi kultúra jele. Ide tartozik még a változatos konyhaművészet. Ibn Battutát többhelyütt látták vendégül. Asztalára többek között tökhéjban tálalva, zúzott kölesből tejjel, mézzel készített püré, vagy olajban pirított marhahús, illetve túró stb. került.[34]

Szó esett már az afrikaiaknak a nyugati értékmérőktől eltérő felfogásáról. Alapjában a mindent alkotó természeti erő vetítésével a képzőművészet terén találkozunk. Ebben a művészetben minden dinamikus, az idők folyamán sok helyütt az elvont érzések kifejezője lett. Az absztrakt viszont a primitív ellentéte. „Hosszú, kollektív szellemi törekvés kivonata és nem a született személyi érzések ösztönszerű, közvetlen kifejezése"[95]. Az elvont fogalmakat ez a művészet látható, érthető, érzékelhető formába önti. Ezt a művészetet „primitív"-nek nevezni ha nem akarjuk meghamisítani, értelmetlennek tűnik!

A legfontosabb művészet

Ez a megállapítás nemcsak a képzőművészetre vonatkozik. Ösztönszerűleg a legtöbbet foglalkozunk vele, anyagi megnyilvánulásában legkézzelfoghatóbb. Múzeumok, galériák, művészeti reprodukciók tömege bizonyítja létét. Ezzel szemben az afrikaiaknak a legfontosabb művészet a t á n c! Egyben vallási és világi jellegű. Sokszor a táncnak szertartási jellege van, pl. táncolnak a vadászat kezdetén, vagy a mezőgazdasági betakarítás befejezésekor; máskor kimondottan rituális táncot járnak: születés, halál, felnőttavatás vagy lakodalom esetén. Az ünnepély része, mikor a falut védő istenek és szellemek tiszteletére rendezik. Sokszor egyszerűen szórakozásból, élvezetből táncolnak. Kivéve a felnőttek titkos társaságát — a mágikus táncok esetében — a rendezvényeken az egész falu részt vesz. A ritmust szinte kivétel nélkül a beszélő, zenélő dobok biztosítják. Újból kell ezért szólni róluk. A dobokon kifeszített bőrt különböző hangmagasságra lehet állítani. A különböző hangra beállított dobok csoportjából dobzenekart alakítanak. A homokórára emlékeztető dobokra húrokat feszítenek, amelyeken — akár a húros hangszereken általában — szintén lehet szabályozni a hangok magasságát. A jorubák ezekhez a dobokhoz hajlított dobverőt használnak. Ezeket a dobokat mint „beszélő dobot" is alkalmazzák. — A dobok másik fajtája kivájt fatörzsből készül. Nagy figyelemmel, meghatározott távolságra egymástól megfelelő nagyságú —

lyukakat fúrnak, ezek fokozzák a rezonanciát. Az ilyen dobokra különböző anyagokból: kavics, tök, kagylóhéj, kókuszdió héja stb. készült csörgők kerülnek. A vezérhangot zümmögő vagy recsegő hangok kísérik.

Az afrikai dobok zenéjében azonban nem a hang a lényeges, hanem a ritmus. A nyugati zenével ellentétben nem egyszerű ritmusra épül (mint pl. a valcer 3/4-es üteme), hanem pliritmikus. A vezérütemet amivel az elődobos megkezdi a motívumot, minden követő dob variálja. A ritmusok egymásba fonódnak — és gazdag, ritmusos zene bontakozik ki. A legtöbb idegen nem képes az első ütemeknél tovább követni ezt a zenét. A bennszülöttek minden egyes ritmust megkülönböztetnek, sokszor lábmozdulataikkal az egyik, testük játékával pedig a másik ritmust követik! Az afrikaiak tánca sokszor spontán, de bizonyos rendezvényeken valóságos koreográfiát követnek. Akárcsak a maszkok, a tánc is az adott alkalomnak, ünnepségnek, vagy vallási szertartás szellemének, illetve szokásainak kell hogy megfeleljen.

Az afrikaiak hagyományos költészetéről kellene most szólni, mivel terjesztésében a dobnak igen nagy szerepe van, de tekintettel az anyag nagyságára és jelentőségére, e szűk keretek között nincs módunkban méltatni.[96]

V.

A hagyaték

Hiábavaló erőfeszítésnek tűnik az afrikai népek civilizációi hagyatékát és hatását kutatni, vizsgálni vagy éppenséggel értékelni. Különben is értelmetlen minden megkülönböztetés azzal a céllal, hogy az egyetemes civilizációt alkotó elemeire bontva, egyik vagy másik részének felsőbbrendűségét, értékeit a másiké fölé helyezni. Túl sokáig elvitatták, megkérdőjelezték az afrikai civilizációk, kultúrák értékeit. Lassan-lassan, idővel kultúrájuk egyik vagy másik megnyilvánulása elismerést nyert. Sokhelyütt nyugaton a múltból öröklött tévhitek, rágalmak hatása még érezhető. Környezetünkben viszont többnyire nem erről van szó, hanem ismeretlen előttünk Afrika múltja. Különösen hiányzik az objektív tényeken alapuló ismeretek marxista értékelése. Még mindig fellelhetők — burkolt formában ugyan —, a lekicsinylő, megtévesztő ismeretterjesztések (pl: féligazságok a művészettörténetben). Az afrikai népek jelenleg nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy a több évszázados gazdasági, szociális, és kulturális elmaradottság béklyóitól megszabaduljanak. A külpolitikában is progresszív a hatásuk, az el nem kötelezettség elveinek követőiként. Afrika MA

azonban a MÚLTRA is támaszkodik sajátos útjai, megoldásai keresésében. Ezért múltját is meg kell ismerni. A kultúra vívmányait a történelmi-társadalmi körülmények figyelembevételével, a humánus értékek magukévá tételével tudjuk csak helyesen méltatni, majd korrigálni, Afrika elmaradottságáról, múltjáról alkotott képünket.

A következő sorokban nem kívánjuk felmagasztalni, érdemekkel ékesíteni Afrika múltját. Emlékeztetni kívánunk csupán néhány kézenfekvő felismerés hangsúlyozásával. Hozzá szeretnénk járulni Afrika múltjának helyes megvilágításához. Minden ilyen igyekezet, még a legszerényebb is meggyőződésünk szerint, nem lehet hiábavaló, hiszen túl sokáig honolt a csönd.

Afrika hozzájárulása a gazdasági fejlődéshez

Gazdasági ereje a múltban — anyagi fejlődés korai megtorpanása miatt kimondottan szerény. A nyugati ipari fellendülés, a korai kapitalizmus idején mégis éppen ebből az afrikai szegénységből merítette erőforrásainak jelentős részét. Afrika legnagyobb értékét rabolta el — az emberi munkaerőt. Nem véletlen, hogy a korai tőkehalmozódás idején, a kapitalizmus hajnalán kapott erőre az afrikai rabszolgavadászat és kereskedelem. Munkaerőt, a legmegfelelőbb és legolcsóbb munkaerőt szolgáltatta Afrika a primitív, alacsony termelékenységű, még alakulóban levő ipar részére. A tengeren túl olcsó nyersanyagba fektették a rabszolgák szinte ingyenes kényszermunkáját. (Az afrikai munkaerő az amerikai ültetvényeken megfelelő trópusi földművelő gyakorlattal rendelkezett. Ilyen tapasztalataik nem voltak sem a bennszülött indiánoknak, sem a bevándorló európaiaknak. Az amerikai karibi szigetek cukornád, dohány-, gyapot-ültetvényein, közismert, afrikai rabszolgák dolgoztak). — A XIX. század elejéig a brazil bányákban szintén az afrikai rabszolgák tömegei dolgoztak. Tapasztalataikat még őshazájukból hozták magukkal. Afrika rabszolgaság által ejtett sebeit nyugaton az ipar fejlődése hatványozottan gyümölcsöztette. Ezt megelőzően az európai középkorban a pénz megjelenésekor, a kapitalista gazdálkodás kibontakozásához az aranyszükségleteket, nagyrészt, akárcsak az ókorban, Afrika fedezte.

Az angol királyi titkos tanács 1789. évi határozatából látszik, hogy az afrikai nyersanyagok jelentőségét nyugaton korán felismerték. Erről olvassuk: „Britannia az ipari forradalom hajnalán több trópusi terméket igényel. Nyugat-Afrika ezeket végnélküli folyamatban szállíthatja — azok hasznára, akik ebben részt vesznek (Angliából)"[97].

Csak alapos, tudományos módszerekkel, tényleges adatokra támaszkodva lehetne kimutatni az afrikai nyersanyagok jelentőségét a nyugati ipari

forradalomban. Ezúttal viszont nincs módunk erre. Csak néhány példával igyekszünk illusztrálni a kérdés jelentőségét.

A XIX. század derekáig Európában a szappaniparban ipari kenőanyagok előállítására és világítás céljaira — túlnyomóan afrikai pálmaolajat használtak. Afrikából Európába évtizedeken keresztül átlag majd 50 000 tonna pálmaolajat szállítottak évente.[98] Időnként szinte kizárólag az afrikai pálmaolajtól függött a szükségletek fedezése, pl. a bálnavadászat rossz éveiben, az orosz faggyúkivitel kimaradásakor (a krimi háború idején) stb.

A malaguetta bors, mézga-gumi, elefántcsont, arany stb. mellett a XIX. század folyamán újabb kiviteli cikkek száma bővült: földimogyoró, kakao, gyümölcs, a réz, ón, molibden, trópusi fa, később uránium, végül a nyersolaj stb.

Afrika hozzájárulása a világ szellemi kincseinek gyarapításához

Afrika produktív szerepe a világ szellemi fejlődésében nem megvetni való, és számottevők azok az értékek, amelyekkel az emberiség szellemi javait gazdagították. De e téren hatása nem mérhető az arany, a munkaerő — az anyagi források értékével.

Az afrikaiak művészetének hatása kultúránk alakulására először a XX. század elején nyilvánult meg. Európában a művészek a klasszikus esztétika ellen lázadtak, a városi intellektualizmus és a technika béklyóiból igyekeztek szabadulni. Új, friss kifejezési formát és tartalmat kerestek. Már Gauguin igyekezett szabadulni a szépség és arányok állandósult törvényeitől — amelyek uralkodtak Európában a művészetben az ókortól kezdve a renaissanceon keresztül. Tahiti természetes környezetében keresi új művészetének értelmét. Cézanne 1906-ból eredő, később sokat idézett gondolata szerint: a természet rendje és törvényszerűsége egyszerű geometriai viszonyokkal magyarázható. A XX. század képzőművészetére nagy hatást gyakorol a lengyel származású Apollinaire Guillaume esztéta, aki elméletileg megfogalmazza az útjaik keresésében angazsált művészcsoportok törekvéseit (fauvisták, később a kubizmus). A művészek figyelme az egzotikusra — „valami más"-ra irányul. A fauvizmusra jellemző az eluralkodó elementáris, lírikus öröm, a lényegtelen elhagyása, az absztrakció érvényesül. Párizs az új irányzatok bölcsője. Ide eljut az afrikai „primitív" művészeti alkotások számos példánya — szobrok, maszkok. Csak a lényegekre szorítkozó kifejezésmód teljesen megfelelt az európai művészkörökben kialakult hangulatnak, érzelmeknek, s az eddig csak „egzotikus", „értelmetlen" afrikai művek hamarosan szalonképessé válnak. Ezt tükrözi elsősorban Picasso világhírű művére (közismert az afri-

Az „Ife" művészet két remek példánya, a XIII. századból. A baloldali asszony-fejszobor égetett agyagból — a jobb, férfi fejszobor: öntött rézből készült.

A Benin anyakirálynő, bronz fejszobra, a korai XVI. századból (a filadelfiai egyetem múzeuma őrzi)

Imperialista hóditások és Afrika gyarmati feldarabolása

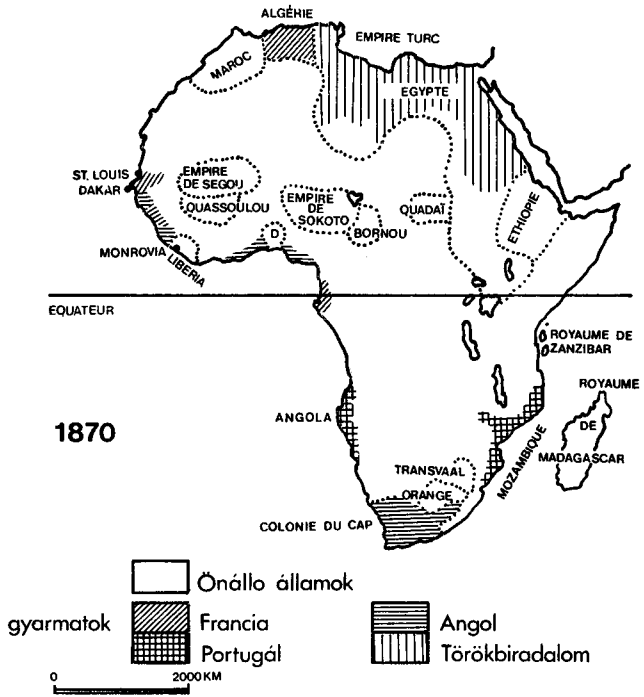

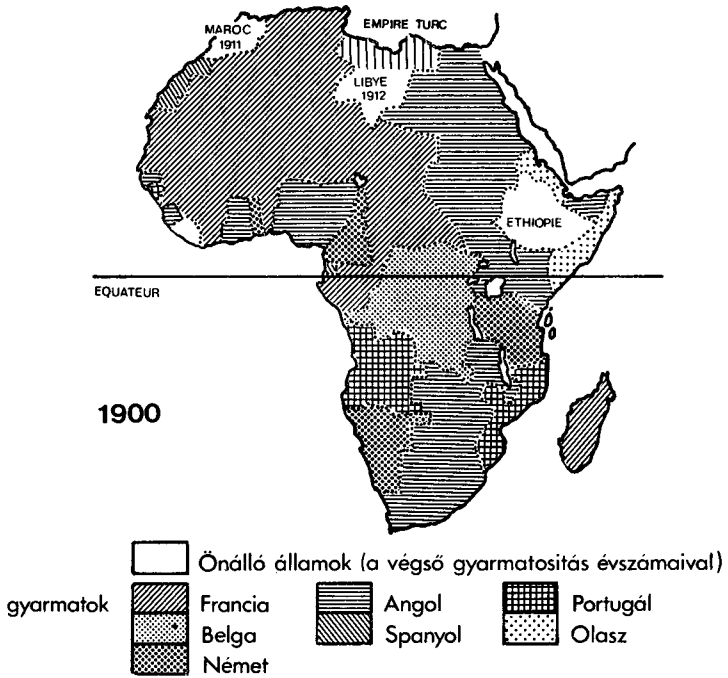

A térképet átdolgozta Vaszilics Milán

kai művészet befolyása), az „Avignoni lányok"-ra tett hatás is. Szinte egyidőben rendeztek Cézanne, halála után, műveik kiállítását. E két esemény a kubizmus és az afrikai befolyás térhódítását jelzi a művészettörténelemben. Az afrikai művészetek hatása a kubizmus kibontakozásában közismert tény, elismert. Az afrikai művészeti értékek teljes mértékben felszívódtak az új európai irányzatokban. Ennek szükségszerűségét egyesek pl. Davidson megkérdőjelezik „... mi történt volna, ha Picasso és a művészetek radikális forradalmasításának hívei, történetesen nem Párizsban élnek, ahova az afrikai „absztrakt" művek java érkezett!?" Berlinben ugyanis szinte ugyanebben az időben a német utazók, afrikakutatók (Frobénius és mások) egy egészen más afrikai művészet alkotásait hozták magukkal. A bénini bronzfigurák, domborművek — igazán nem nevezhetők a „primitív" absztrakt művészet termékeinek!

Mint már mondtuk, az afrikai „primitív" művészet ilyen „elismerése" az értékeit bizonyos szempontból csak szűkíti, akarva vagy akaratlanul is leértékeli, egyoldalúan mutatja be. Ezt az európai művészetek példái is bizonyítják, többek között Henry Moore, angol szobrász. Absztrakt és szürrealista volta mellett, vagy talán annak keretében (akár csak néhány afrikai művész megnyilvánulás esetében), művészetét AZ ANYAG MÉLY TISZTELETE JELLEMZI. Alkotásainak formáját elementáris ritmus hatja át. Emberi figuráinak megformálásában azok topográfiája szintén az afrikai befolyás érezhető. Ezek a hatások az afrikai művészeteknek nem csak a „primitív" jelzőire utalnak.

Modigliani művein az afrikai művészetek hatása (kicsi bigyesztett száj, mandulavágású szemek, kettős szemöldökvonal, megnyílt arcél stb.) elemei nem csak az itt közölt két képen ismerhető fel. stb. stb.

Más téren megnyilvánult hatások

Afrika kultúrkincseinek érvényesülése semmiképp sem korlátozódik Európára, és nem csak a képzőművészetre. A rabszolgák új hazájukba magukkal vitték tudásukat, ismereteiket, szokásaikat. A rabszolgák nehéz életkörülményei között őseik hitében újra megteremtették társadalmaikra annyira jellemző légkört a művészi ihletettségű alkotáshoz. A dob használatát Amerikában betiltották a rabszolgatartók. Üres, használt bádoghordók, tartályok szolgáltak megszokott dobjaik helyett. „Így alakult ki, a calypso népzene jellegzetes fémes csengése, harmóniavilága, amely azóta már az egész világot bejárta."[100]

Észak- és főleg Dél-Amerikában az Afrikából idekerült rabszolgák leszármazottainak táncai szintén világszerte ismertek lettek. Elemeikben, ritmusukban újraéledt a régi haza hagyománya (szamba, rumba, mambo,

csa-csa-csa, vagy az „one step", turkey stb.), tulajdonképpen az afrikai zene ütemei mellett hódították meg a világot. A jazzt Európába érve századunk elején amerikainak nevezték. Eredete szerint azonban afrikai, mert az Amerikában élő négerek zenei zsenialitásának köszönve az afrikai zene elemeit generációkon keresztül átmentették. Elmaradhatatlan hangszer a dob, az európai elemek mellett is egyes korai stílusaiban még fontos szerepet játszik, kollektív improvizáció, ami szintén az eredeti afrikai zene lényeges tulajdonsága. Sok ismert művész előadásába is (énekes, komponista, zenész) könnyen felismerhető az óhaza hagyománya.

Az amerikai rabszolgasors keserűsége örökértékű kincsekbe kristályosodott, a spirituálékban. Zenéje afrikai, szövegét az Ótestamentum ihlette, néger és szidó elemekből tevődik tehát össze. Elterjedését az afrikai eredetű zenéjével magyarázhatjuk. A tragikus rabságot, a felszabadulást követő időkben nyomorúságos szolgaság váltott fel. A nehéz sors okozta szomorúság mögött felcsendül az életöröm is: így született a „blues".

A régi, szabad Afrika — korunkhoz szóló üzenetei ezek!

Az amerikai néger rabszolgák nehéz életkörülményeik között nem tudták ápolni a képzőművészeti hagyományokat. Lehetetlen volt megtartani a szertartásaikat, kellékeik sem voltak. Tömegesen ezeket a hagyományokat nem volt alkalmuk ápolni, egyedül a tánc és zene ritmikus dallamvilágában idézték az óhaza emlékét. Ennek ellenére az amerikai négerek képzőművészetében is jelen van Afrika. Ezt bizonyítja egy ismeretlen festő „Régi ültetvény" című, vízfestménye a századforduló idejéből. O. Bihalji Merin, szerint[101] ez a kép az „afrikai kultúr tradíció időtálló értékének egyedülálló művészi bizonyítéka". A joruba és haussza törzsek utódjai Nigéria észak és délnyugati részeiből rabszolgaként kerültek Amerikába — ugyanahhoz a népekhez tartoznak, mint a Haiti fekete köztársaság lakosai, akik a XX. században színvonalas naív művészetet alkottak... O. Bihalji, könyvében[102] idézi még Horrace Pippin, Amerika egyik legismertebb néger festőjének a művészetről vallott nézeteit: „... az embernek szeretnie kell a képeket. Az ember szívéből és elképzeléseiből alkotja azokat. Lehetetlennek tűnik mást művészetre tanítani!" Az afrikai hagyományos művész nézete, szava ez. Sok generáció letűnése után, a hajdani művészérzék új forrásokból táplálkozik... Tragikomikus, hogy amikor Európában a művészeti tevékenység a hagyományos afrikai szobrok, maszkok láttán új erőre kapott, akkor Afrikában a gyarmati hatalmak a feketéknek csak a múlttal való szakítás és az európai civilizációkhoz kapcsolódás lehetőségét tudták felkínálni. A hagyományos művészet Afrikában a gyarmati elnyomatás idején az általános stagnációnak megfelelően csak mint komercializált, a turisták részére készülő „souvenir"-ipar éldegélt. A giccs és az importált idegen eszményképek között sokáig tévelygő művészet Afrikában, szabad hazájában a legújabb időkben meg-

újhodását éli. Ismét Bihaljit idézzük[103] Asziru Olatunde, nigériai szobrászról szólva. „A kovács és vasmunkás Asziru újra megtanulta ősei joruba nyelvét, fiatal korában megismerte a rituális rendezvényeken használt dobot. A mágikus hangszert alkotásaiban alkalmazni tudja. A dobolás ritmusából, istenek hívásából ki tudja olvasni az ősi tabukat. Monumentális műveiben, szobrászatában az isteni mítoszokat fejezi ki. Törzse történelmi hagyományait és bibliai jeleneteket örökít meg kalapácsával az alumínium fólián. Ezek a figuratív kompozíciók, gazdag elképzelésű naivitásai olvashatók, akárcsak a piktográfiai írás. Felmérhetetlen érték sugárzik műveiből, melyek a bénini művészetre emlékeztetnek bennünket. Időben ugyan a bénini művészet a távoli múltté, de földrajzilag közel van... Ezek a domborművek a naívszerűségük ellenére a tudatalatti emlékben megőrzött, s ezen a talajon született mesteri alkotás fémjelzései...!"

Afrika szellemi értéke, akárcsak a Phönix madár hamvaiból, új életre kel. Hagyományos társadalmainak életfilozófiájából táplálkozik a fekete ember temperamentumára jellemző derű, vidámság, tolerancia és optimizmus. A szép színek, formák öröme a környezettel ápolt közvetlen kapcsolatokkal izmosodik.

A négerek jóhiszeműségét, béketűrő vidámságát sokan félreértették és visszaéltek vele. Emlékezzünk csak azoknak az émelygős, romantikus műveknek hangjára, amelyek a bárgyú, jóhiszemű négerről mesélnek. Ebbe a keretbe illeszkedik szintén a „civilizált" négerről alkotott gunyoros kép, a szállodai lift-boy, dzsessz zenész, szenegáli lövész, vagy éppenséggel a „gyarmati árut" hirdető, raklámról ránk mosolygó szerecsen bárgyú képe! Ide tartozik, ennek az iránynak a folytatása az a törekvés is, amely napjainkban afrikai országok figyelmét igyekszik elterelni a korszerű élet anyagi körülményeiről, a műszaki fejlődésről. „Maradjatok hűek eredeti szellemi életetekhez, őrizzétek falvaitok zavartalan hangulatát, ősi mesterségeitek poetikus szépségét! stb. — Magyarán: ne törekedjetek elmaradottságotok felszámolására, legyetek a fejlett ipari világ nyersanyag- és munkaerő forrása, kizsákmányolási területe!

Afrika szellemi értékeinek az ilyen elkésett „elismerése", a való elismerés ellenkezője. Burkoltan és ravasz módon elferdíti, önmaga ellen igyekszik fordítani az afrikai hagyományos életszemlélet emlékét — fékezve korunkban a fejlődésre való igyekezeteit. Szellemi, tudományos és anyagi fejlődését fékezve, roncsolva igyekszik aláásni a neokolonializmus útján Afrika megújhodását, hasonlóan mint a múltban is.

Afrika jövője az eredeti civilizációk értékeinek megőrzésének és a modern tudományos vívmányok párosításával valósulhat meg, bontakozhat ki. Nem meglepő, hogy számos afrikai országban ezért a közoktatás, művelődés, tudományos munkásság költségeire a nemzeti jövedelem nagy részét fordítják. Ezek a költségek, beruházások szinte kivétel nélkül min-

denhol a KATONAI kiadások többszöröse, ami a világ más országaival összevetve magában is hatalmas, jelentős igyekezetről tanúskodik. Számos egyetemen, a tudományos intézetben a KUTATÁSOK minden területén a modern tudományok, a sajátos afrikai természeti adottságok és a hagyományok párosításán fáradoznak.

Afrika múltjával foglalkozó történészek és más kutatók hivatottak arra, hogy e világrész valóságos múltját feltárják és értékeljék. Eddig elsősorban kívülállók, avatatlanok foglalkoztak e kérdéssel. Ezért Afrika múltjának tényleges felmérése — a megújhodó afrikai nemzetek feladata. Első eredményeiket, az eddig közzétett munkáikat, az ismert és hozzáférhető forrásokat írásunkban mi is igyekeztünk felhasználni.

Afrika anyagi, szellemi, művészi felépülésében, megújhodásában nem kételkedünk. A történelem egyes szakaszain máshol is előfordult hasonló visszaesés. A görög és római birodalom felbomlását Európában általános visszafejlődés követte. A török megszállás és hódoltság hasonló következményekkel járt vidékeinkben... Ezért nem ítélkezhetünk Afrikáról pusztán a gyarmati viszonyok, az elmaradottság alapján. A bekövetkezett visszaesés nem jogosíthat fel senkit sem, hogy az azt megelőző korszak vívmányait egy civilizáció alkotásait — ócsárolja. Afrika múltjával pedig éppen ez történt. Ezt kell tisztázni Afrika jövője és az egész emberiség kultúrájának fejlesztése, mindannyiunk közös kincsének gyarapítása érdekében.

Megjegyzések

[48] I. m., 65. old.
[49] Davidson, 55. old.
[50] Keszthelyi Tibor: Az afrikai irodalom kialakulása és fejlődése napjainkig, Budapest, 1971, 42. oldal.
[51] Keszthelyi i. m., 42. old.
[52] Davidson, 126. old.
[53] Davidson, 122. old.
[54] Egharevba 84. old.
[55] I. m., 59/60. old.
[56] I. m., 125. old.
[57] Kwame Nkrumah: The Autobiography, London, 1959, 1—10 oldal.
[58] Ademoyega i. m., 63. oldal, Afrika hagyományos kézműiparára vonatkozó adatok java része szintén Ademoyega szerint.
[60] Idézi Davidson, 170. old.
[61] I. m., 27—28. old.
[62] Gina Pischel: Opšta istorija umetnosti, Beograd, 1969. 3. kötet, 193. old.
[63] Suret Canale: i. m., 75. old.
[64] Suret Canale: i. m., 94. old.

[65] Ademoyega: i. i., 59. old.
[66] Crowder: i. m., 65. old.
[67] Idézi W. E. Ward, 393. old.
[68] Több lexikális mű, tanulmány foglalkozik a rabszolgakereskedelem kérdéseivel, történetével, méreteivel. Mivel Suret Canale (175. old.) és Crowder (63. old.) maguk is több forrásra, hasonló adatokra támaszkodnak, úgy ezeket használtam az itt végzett számításaimban.
A rabszolgaság következményeit témánk fonalát követve, magától értetődően kizárólag Afrika szempontjából vizsgáltuk. A korai kapitalizmus és felhalmozás kialakulásában a rabszolgaság jelentős szerepét K. Marx is említi műveiben.
[69] Buxton: The African Slave Trade, idézi Curtin, 437. old.
[70] I. m., 175. old.
[71] A. Ducasse: Les Négriers, Paris, 1948.
[72] Duffy: i. m., 47. és 145. old.
[73] Suret: i. m., 176. old.
[74] Erről részletesen ír W. E. F. Ward idézett Ghana történelmében.
[75] I. m., 69. és 169. old.
[76] Curtin i. m. azt állítja, hogy 750-ben i. e. fekete Afrika és Britannia a civilizáció azonos színvonalán voltak. Később 1750-ben, Afrika a nyugateurópai civilizáció i. e. 750-ben elért színvonalát érte el.
Ez már ezer évi lemaradás!?
[77] Davidson i. m., 157. oldal.
[79] Curtin i. m. 396. old. és Keszthelyi i. m. 26. old.
[80] Ezeket Suret Canale idézi említett könyvében, 74. old.
[81] Keszthelyi i. m., 25. old.
[82] Suret Canale i. m., 126. old.
[83] Curtin i.m., 396. oldalon lábjegyzet.
[84] Suret Canale i. m., 126. old. és 142. old.
[85] Curtin i. m., 23—24. old.
[86] Curtin i. m., 244. old.
[87] Le Dahomey, des temps anciens au jour d'ui, Lomé, é. n. és Suret Canale i. m. lábjegyzet a 123. old.
[88] Lásd Ward idézett munkájának több idevágó részét.
[89] Davidson i. m., 22. old.
[90] Curtin i. m., 237. old.
[91] Curtin i. m. lábjegyzet a 165. old., a korabeli arab utazók számtalan tanulsága ezt világosan bizonyítja.
[92] I. m., több helyen.
[93] Az olvasó joggal teszi fel a kérdést, afrikai eredetű írott forrás hiányában, min alapszik az ugyan hiányos, de nagy vonalakban ismert afrikai hagyományos korszak történelme?
Az afrikai történelmi dokumentáció különböző tudományok szakszerű megállapításaira támaszkodik, például:
— régészeti leletek és azok vizsgálata,
— botanikai kutatások a növényzet és termelt mezőgazdasági termékek terjedése, fajtái terén stb.
— nyelvészeti és etnográfiai tanulmányok,
— az afrikai képzőművészeti és kézműipari eredmények elemzése,
— az Afrikában rendkívül fejlett szájhagyomány egy eseményre vonat-

kozó de több forrásból eredő változatainak összehasonlítása, illetve a hagyomány által megőrzött — de deformált tények, ismeretek, az arab és más írott forrásokkal való összehasonlítása. Az afrikai szájhagyományról, szerepéről, szervezéséről szó van írásunkban több helyen. A szájhagyomány történelmi értékéről használhatóságáról több tanulmány készült. (Crowder 24—25. old.). Ezek szerint az irányelv „írott források jobbak, mint a szóbeli forrás — nem mindig általános értékű", mert a „források, az adatok vagy jók — szavahihetők, vagy rosszak — hasznavehetetlenek". Egharevba szinte kizárólag szájhagyományokon alapuló, „Bénin rövid történelme" például elismerést váltott ki a hivatásos történészek között is, 1934-ben megjelent első kiadása óta — számos új kiadást ért meg. Könyve előszavában így jellemzi Egharevba kutató munkájának törekvéseit és nehézségeit: „Béninről az európai utazók és hittérítők rövid jegyzeteit nem számítva, 1472—1897-ig a büntető angol hadjáratig — nem létezik írott történelem. Elképzelhető, milyen nagy feladat, milyen türelmes munkára volt szükség, míg érthető és indokolt tényekhez jutottam a babonás — honi történészek sajátos módon mítoszokkal, csodákkal és regákkel álcázott mondókájukból. „Ogharev be történelmet a királyi (Oba)" kovács meséiből, a királyi lantos regéiből, az udvari rézműves mester emlékezeteiből és az „Ihama" — „Ihogbe" hivatásos királyi mesemondó történésznek, uralkodók lajstromaiból az 1933-ban hagyományos tisztségét betöltő Akenzua, II. bénini Oba segítségével állította össze. *Számos megállapítását később európai történészek igazolták.*

A szájhagyomány és az itt felsorolt más források egyedül azonban nem tennék lehetővé az afrikai múlt rekonstrukcióját. Az arab feljegyzések, az elarabosodott szudáni fekete tudósok (Tombouctouból) fennmaradt korabeli forrásai nyújtják a legmegbízhatóbb adatokat. Az arab kéziratok egy része csak az utóbbi években került fordításra, feldolgozásra. Az arab munkák (IX—XIV.) csak a XVI. században kerültek napvilágra. Feltehető, hogy még mindig az értékes források egy része ismeretlenül hever (London, Párizs, Vadja) leltáraiban. (Erről lásd részletesebben Suret—Canale i. m. 124. old.). Úgy tűnik, hogy az afrikai eredeti írásbeliség lehetősége sincs még véglegesen tisztázva ... (?)

[94] Davidson: i. m., 82. old.

[95] I. m., 139. old.

[96] Az afrikai táncokra, zenére vonatkozóan részben Davidson idézett művének gondolatmenetét és anyagát követtük. — Az afrikai hagyományos irodalomról lásd Keszthelyi T. i. munkáját vagy „Afrika üzenetei" című rövid ismertetést a Híd 1975/12. számában.

[97] Curtin: i. m., 61. old.

[98] Curtin: i. m., 294. old. és Crowder 136. old.

[99] Davidson: i. m., 134. old.

[100] Keszthelyi: i. m., 29. old.

[101] O. Bihalji Merin: Naivni umetnici sveta, Bgd., 1971, 55. old. képszám 42.

[102] I. m., 89. old.

[103] I. m., 150. old.

A felsorolt műveken, lexikális adatokon, folyóiratok anyagán stb. kívül érdemes még megemlíteni:

— Paul Fordham: The Geograpy of African Affairs, London, 1965.
— Peter Kup: The Story of Sierra Leone, Cambridge, 1964.
— Pierre Viguier: L'afrique de L'ouest vue par un agriculteur, Paris, 1961.
— Dr. Kabongo Bujitu: Pour mieu cimprendre la littérature aux Zaïre, Kinshasa, 1975. stb.

Rezime

O baštini jedne kulture, umetnost „Crne Afrike" u svetu evropskih (zapadnih) pogleda i zabluda

Civilizacija i kultura Afrike je dugo ostala izvan iskrenog interesovanja zapadnog sveta, koji je posezao samo za njena prirodna bogatstva i radnu snagu. Zastarele predstave o Africi, iako su se već i ranije počele menjati, ipak još i sada nakon sticanja nezavisnosti čitavog niza naroda Afrike, jedva se oslobađaju težine ranijih kleveta, poluistina, podcenjivanja i negiranja njene istorijske i kulturne prošlosti.

U osnovi ovih tvrdnji, bez obzira da li se radi o kulturi ili umetnosti, krije se mišljenje da su afrički narodi nesposobni za duhovni život, da u svojoj prošlosti, usled nedostatka organizacionog smisla i primitivnosti — nisu ostvarile stalne gradske i državne oblike zajedničkog načina življenja itd.

Iz ovih razloga, potrebno je pitanja tradicionalne civilizacije i kulture afričkih naroda u prošlosti, razmatrati u sklopu istorijskog i društvenog razvoja.

U tom pokušaju pisac napisa ukazuje na razvoj društvenih proizvodnih snaga i odnosa kod afričkih naroda, osvrćući se na specifična obeležja tog razvitka. Iznosi se skraćeni istorijat afričkih društava od prvobitnih zajednica, „Nok" kulture, stvaranja afričkih država i razvoja proizvodnih snaga i odnosa do vrednih ostvarenja afričkih civilizacija u vreme prvog dolaska evropljana. Tada su afričke zajednice sa svojim urbanim sredinama, uopšteno govoreći, dostigle stepen polufeudalnih odnosno feudalnih odnosa. Iznose se primeri dostignutog visokog stepena civilizacije, kulture i posebno umetničkih ostvarenja (Benin i dr.). Pisac opisujući materijalne odnose afričkih zajednica osvrće se i na duhovnu nadgradnju tih društava: religiju, ustanove društvenog života, umetnost i sl.

Dolaskom evropskih osvajača, na tlu Afrike se zapaža postepena stagnacija a potom i nazadovanje. Raspadaju se postojeće državne organizacije, one se gube u moru plemenskih raspri, ratova — nastaje vreme opšteg društvenog nazadovanja, kulturne dezintegracije postojećih organizacija afričkog tradicionalnog života. Na postavljeno pitanje, šta je ovoj pojavi osnovni društveno-istorijski razlog!? Pisac odgovara da je to pojava hajke na ljude, trgovina robovima — u koju su evropejci bacili Afriku — zbog svojih naraslih potreba za radnom snagom, na plantažama novoosvojenih kolonija obe Amerike, ostrva u Karipskom moru. Robovi iz Afrike ne samo što se u predvečerje kapitalizma, industrijske revolucije i prvobitne akumulacije kapitala — znatno doprineli pri-

vrednom razvoju zapadnog sveta, nego — istovremeno gurnuli Afriku u neviđeni haos, rušili sve moralne, etičke osnove njenih tradicionalnih društvenih zajednica. Afrika je zato pružala samo pojedinačne primere otpora evropskim zavojevačima, no ipak i posle njene imperijalističke deobe, među velikim silama (1884—85, Berlin) zahvaljujući otporu pojedinih afričkih država — konačna kolonizacija Afrike je dovršena tek 1900—1902. god. Nužno je isticati doprinos naroda Afrike zapadnim civilizacijama, jer egocentrične zapadne civilizacije negiraju upravo taj doprinos. Afrika je međutim omogućila — svojom radnom snagom, zlatom i drugim sirovinama — brzi razvoj proizvodnih snaga zapada. Uticaji afričkog duhovnog života ugrađeni u zapadnu civilizaciju se međutim, ne mogu meriti vrednošću radne snage i zlata Afrike. Zapad, uistinu priznaje afričku umetnost — takoreći samo na polju skulpture i to zato što je „primitivna". Međutim niti se ta afrička plastika može nazvati primitivnom, niti je njen uticaj jedini — koji je ostavio traga na umetnostima zapadnih civilizacija. U napisu se zato govori o slikarstvu, plesu i muzici, o svojevrsnom bogatstvu afričkog duha, tolerantnosti njenog mentaliteta, o dubokom poštovanju prirodne okoline — kao sačuvanoj istini tradicionalne afričke životne filozofije „animizma" itd.

DANAŠNJI, oslobođeni narodi Crne Afrike imaju i svoju PROŠLOST, a ta je bila svetla! Afrika čuva i obnavlja svoje tradicionalne vrednosti i podjednako se bori protiv izopačenog predstavljanja kako njene „primitivne" umetnosti tako i upućivanja nekih „dobronamernih" zapadnih saveta ka čuvanju njenih tradicionalnih „vrednosti" pod kojima se klišetirano predstavlja idila afričkog sela a „civilizovani crnac" je oličen u dobronamernom ali tupom i priglupom liku sluge, „lift boya", džez muzikanta i sl. Nasuprot svemu tome, savremena Afrika sjedinjuje renesansu njenih tradicionalnih vrednosti sa tekovinama savremene nauke i društvenog razvitka.

Istorija je i na drugim stranama zabeležila privremene zastoje, stagnacije i padove. Ne može se zato sumnjati u materijalnu i duhovnu obnovu Crne Afrike u izmenjenim svetskim uslovima. O Africi se ne sme suditi po njenom kolonijalnom dobu i prema ocenama stranih kolonizatora. Sa Afrikom se na žalost, upravo to dogodilo. Otklanjanje tih zabluda je ne samo u interesu Afrike, nego je opšti interes. To je ujedno i obogaćivanje vrednosti sopstvene kulture.

Summary

The heritage of a culture — the Art of „Negro Africa" in the light of the European (West) views and fallacys

It is apparent that the World in general, West and the old colonial powers in particular, were unprepared for the emergence of Africa. The old popular mental image of the „dark continent" (altough the sam began to change), is even now, after winning the independence of almost all african people, difficult to liberate from the belief in earlier half-truth, underestimate and deny of its historical and cultural past. Really, the West.

World was interested only in african natural wealth ressources and in its labour forces. Therefore, the civilization and the culture of Africa, were for

a long time of no interest; they were mere „primitive" and „pagan". The roots of such opinion, that the african people are not capable for mental and spiritual life, lie much further back in the history of western ideas. In their past, because of the lack for organization and primitive life — they have not obtained a level of living in constant organized city and state, etc.

Having all this in mind, it is necessary to examine the question of a traditional civilization and culture of the african people in the past, in the frame of historical and social development.

In this respect, the writer of this article has the intention to point out the development of the social structure and relations of production at the african people taking into consideration also the specific conditions and marks of such development. There has been the very shortened history of the african people from the first communites — clan and tribe organization, „Nok" culture, appearance and the rise of the first african states, the development of the production means, trade and relations of the african civilizations, until the arrival of the first europeans. Then the african communities with its urban centres, say in general, have attained a semi-feodal or feodal level of social organization. There are some examples of the attained high degree of the civilization, culture and the well-advanced arts (Benin etc.).

The writer discusses also the material relations and culture of the african communities and same characteristics of the culture that flourished in the pre-industrial age, as for example: religion, art, institutions and customs of the social life, etc.

Since the arrival of the european conquerors, it is visible that Africa falls in stagnation and later on even retrogression.

The african communities were lost in tribe fights, wars etc., that ultimately led to the near-total extinction of the african middle age state organizations, therefore also to the cultural desintegration of the african traditional life.

According to the autor, the main social-historical reason of these events is a pursuit of the people, trade of slaves — initiated and organized in Africa by the europeans (for plantation slavery in tropical America).

The Slave Trade in and from Africa, on the eve of the european industrial revolution, supported the western economical growth In the same time, thrusted Africa in chaos and ruined all moral and etic basis of its traditional communities. Subsequently, Africa had rendered only same individual examples of the resistance to the european conquerors. However, after its, imperialistic division, still — thanking to a resistance of some african communities and countries, final colonization finished just in 1900—1902. It is important to emphasize the contribution of the african people to the West, because egocentric West civilization deny just this contribution. Africa has, however bloodily supported the enrichment of West, vith its labour forces, gold and row materials. The influence of the spiritual life built into the West, naturally cannot be measured by the value of its labour forces, gold and row materials. The West however, is admiting tha african art — almost only in connection with a sculpture. Because this art is „primitive". But this african plastic cannot be named primitive, and is not the only one which influenced the arts of the western civilization. Therefore in the article are also threated the african dances and music, painting, richness of the african spirit, tolerance of its mentality, the deep african respect to the natural environment, as the african traditional life philosophy „Animism", atc.

THE PRESENT, free people of the „Black Africa" have their own PAST and the same was bright! Africa is keeping and renewing its real traditional values and at the same time is fighting against false opinion about its „primitive" art and also against some „good-meant" west advices in connection with keeping of its so called „traditional values". On the contrary, the modern Africa is joining the renaissance of its traditional values with acqusition of the modern sciences and social development.

The history has also noticed on some other sides the temporary stagnations and fails. Therefore, nobody can doubt in material and spiritual renewal of Negro Africa. It cannot be judged about Africa regarding its colonial period and according to the opinions and estimations of foreign colonists. Unfortunately, just this had happened with Africa. To remove false illusion about it, is not only of the interest for Africa, but it is also the interest for everybody. This is at the same time enrichment of the values of our own culture.

Kasza Bálint

A SZÍNJÁTSZÁS MÚLTJA ÉS JELENE A SZABADKAI NÉPSZÍNHÁZBAN

Az ember nem dolgozhat folytonosan, pihenésre, szórakozásra is szüksége van. Ha az ember kipihente, kiszórakozta magát, utána jobban, vidámabban megy a munka. Ilyen célt szolgál a színház is, melyből a nézők mosollyal az arcukon, vagy éppen elgondolkozva azon, ami előttük a színpadon lejátszódott, de mindenesetre okulva a történteken, lélekben felemelkedve, megtisztulva lépnek ki a színházból, hogy felfrissülve, újult erővel lássanak a mindennapi munkájukhoz. Így van ez ma is, így volt ez a múltban is, mióta a színház és a színjátszás létezik, pedig már nagyon régen létezik. Már a régi görögök is nagyon régen és komolyan foglalkoztak vele, és az ókori ábrázolásokon Zeusz kilenc lánya közül kettő tart álarcot a kezében, Melphomene és Thália. Az első a komédia, a második a tragédia múzsája, ez a kettő fejezi ki azt, amiért a közönség évezredek óta a színházba jár: a nevetést és a sírást. Ezt képezi a színház, mely nemcsak egy épület, tárgy, ember, hanem egy egész csoport szellemi, kézi, gépi együttműködése egy nagy, magasztos cél érdekében. Az igazi színházi ünnep a bemutató, benne gyümölcsözik az író, színész, rendező, festő, zenész, szabó és a többi színházi munkás munkája, de segítségükre van az épület, a világítás, a vászon, a festék stb. is.

És mi történik a színpadon? Az előadáson a színészek a színpadon a nézők előtt eljátszanak valami hitelesnek látszó történetet, eseményt. Csodálatos birodalom ez a játék, tudjuk róla, hogy játék, hogy nem igaz történet, de mégis valónak, igaznak fogadjuk el. Azt is tudjuk, hogy a szín padon játszó egyének is csak s z í n é s z e k, de ennek ellenére élő embereknek fogadjuk el őket, és ők elhitetik velünk azt is, hogy az az esemény, történet, cselekmény, maga az élet. Pedig csak egy olyan csodálatos játék ez, amely a nézők előtt abban a pillanatban kezdődik, amikor a függöny felgördül, a nézőtér elcsendesedik és a néző olyan lelki állapotba kerül, hogy hajlandó elfogadni valóságnak azt, ami a színpadon

játék és művészet. Olyan játék ez, amely nem önmagáért, hanem értünk, nézőkért van. Az üres színház nem színház, hanem csak lélek nélküli épület.

A szabadkai színház nem ilyen lélek nélküli épület, benne már régen folyik az élet, hiszen már 1854 óta áll a város központjában a korinthoszi oszlopsorú épület és azóta szolgálja a város színjátszását, művészetét és kultúráját. Igaz, kezdetben csak szerényen és szégyenlősen, mert egy egész félévszázadig oszlopos bejárója felett a „Szálloda a Pest városához" felirat díszelgett és csak 1905-ben került fel a homlokzatra a „Városi Színház" felirat. Ez alatt a hosszú idő alatt az épület a régi maradt, de benne az élet, a játék és a közönség is alaposan megváltozott. Változtak az idők, változott a közönség és vele együtt a színjátszás is. Minden időnek, minden kornak megvan a maga színháza, színjátszása és a közönsége is.

Újra csinosítják, tatarozzák a jó öreg színházat, nagy ünnepre készül a város színjátszása, harminc éves jubileumát ünnepli a szabadkai Népszínház. Köszöntjük mi is a harminc éves jubiláló Népszínházat, mely szabadságunk hajnalán született, velünk együtt élt és fejlődött. A városi színjátszás hosszú története folyamán a színjátszás a városban először tölti be igazi társadalmi és emberi hivatását, szabad hazában szolgálja a nép kultúráját. Az új társadalomban új feladatot, szerepet kapott a színház és a színjátszás. A városi színjátszás hosszú története folyamán a Népszínház szolgálja először igazán a népet, a dolgozók széles tömegeit, először vált a színház is, a színjátszás is valóban népivé. A műsor, a színészek, az előadások is ezt a célt szolgálják, s ez a színház kereste, de meg is találta az utat a nézőkhöz. Jelentős eredmény ez, mert napjainkban sokan hátat fodítanak a színháznak, a válságba jutott színház pedig divatos téma. A „Népszínház" a nép, a dolgozók legszélesebb tömegeit szolgálva szinte „házhoz szállítja a színjátszást, a művészetet". Igaz, nem egészen olyan közel mint a televízió, amely otthoni szórakozást nyújt, de a Népszínház eljut nemcsak a városokba, hanem a falvakba is. Az elmúlt évadban a Népszínház szerbhorvát illetve magyar együttese 431 előadást tartott, melyet 132 203 néző tekintett meg, vagyis átlagban 306 néző volt egy-egy előadáson. A 431 előadásból 205-öt vidéken tartottak meg az együttesek. A szabadkai és a Szabadkán kívül megtartott előadások közötti arány még szembetűnőbb, ha csak a magyar együttes előadásait vizsgáljuk: az 1974/1975-ös évadban a magyar együttes 268 előadást tartott, 109-et Szabadkán, 159-et pedig Szabadkán kívüli vendégszereplésen. Így jutott el az együttes a városon kívül a falvakba is és „viszi házhoz a színjátszást".

Nagy teljesítmény ez egy olyan együttes részéről, mely nagynak éppen nem nevezhető, de amely időt és fáradságot nem sajnálva a városok

mellett bejárja vidékünket és eljut mindenhova, ahol szívesen látják és fogadják. Így vált a Népszínház nemcsak népivé, hanem népművelő színházzá is. Ez a jellege ún. „mindenes" műsort igényel, ezért a Népszínház műsorán a vígjátéktól a drámáig megtalálunk mindent, amit ez a széles skálájú közönség igénye megkövetel. Az együttes erejét, odaadását és művészi értékét dicséri az előadások színvonala, mert az ilyen „mindenesség" rendszerint az előadások színvonalát szokta veszélyeztetni.

A szabadkai Népszínház mai közönsége szocialista társadalomban él, dolgozik, magyarok, horvátok, szerbek és más nemzetiségűek testvéri egyetértésben közösen építik a maguk és az utókor számára a szebb, boldogabb jövőt. Mindannyian egy magasztos célért dolgozunk és küzdünk, a szocializmusért, a szocialista kultúráért. Ezt a célt szolgálja a városban és a városon kívül a magyar és a szerbhorvát együttes is. A szocialista társadalomban más színház és színjátszás nem is létezhet. Habár ezen a téren már jelentős eredmények születtek, azért elégedettek mégsem lehetünk, mert tennivaló akad még bőven.

Tudnunk kell, hogy ma sincs, a múltban sem volt a társadalomtól, a történelmi mozgástól független színház. A színház minden korban szorosan kapcsolódott a társadalomhoz, így történik ez ma is. Elsősorban a közönség igénye az, ami a színháztól a változásokat megkövetelte. Itt meg kell állapítanunk, hogy a ma és a tegnap közönsége között óriási a különbség. Ma körülöttünk minden mozgásban, változásban van, s szinte percenként érkező hírek a világ minden tájáról izgalomban tartanak és tájékoztatnak bennünket. A múlttal szemben ez is óriási előny, így a mai közönség sokkal okosabb, tanultabb, tájékozottabb, mint a múlt közönsége volt, ez pedig olyan tény, amelyet a színháznak is tudomásul kell vennie! Ma a technika korában élünk, így a technikai vívmányokat sem lehet szem elől téveszteni, ha a színházról beszélünk. Olyan színházra van szükség, ahol a legkorszerűbb technika segíti a legkorszerűbb mondanivaló kifejezését.

Az elmúlt harminc esztendő a Népszínháznak sok sikert, gondot, nehézséget, néha kudarcot is hozott, ennek ellenére közelebb került a néphez, a dolgozókhoz és az együttes legjobb alkotásaiban a népet, a dolgozókat szólaltatja meg. Így a játék a színházban a szórakozás, művelődés mellett társadalmi feladatot is végez: formálja, alakítja a közvéleményt. A közönség a színházban szórakozik, de közben okul, tanul, művelődik, és ha igaz élményt kap, felfrissülve, megtisztulva távozik a nézőtérről.

Mai társadalmunk a szocializmust építi, az emberek többségét ennek a társadalomnak a problémaköre érdekli, e társadalomnak az örömei, nehézségei, sikerei foglalkoztatják. Már szóltunk róla, hogy társadalomtól független színház nem létezik, ellenkezőleg minden kor színjátszása mé-

lyen a társadalomban gyökerezik, ismertetőjele éppen az volt, hogy tükröt tartott a maga korának.

Ez a tükörkép koronként változott, a város színjátszásában már igen régen megkezdődött, még az 1750-es években az iskolai (tanodai) színjátszással. A nehézkes, néha otromba, zárt körű és egyházi jellegű, kezdetben latin majd később magyar nyelvű iskolai drámák és iskolai színjáték jelentős szerepet játszott a nemzeti kultúra kialakulásában, a nemzeti öntudat ébresztgetésében és fejlődésében. Az iskolai színjáték sokban hozzájárult és elősegítette egy társadalmilag fejlettebb, haladóbb, korszerűbb dráma és színjáték, a világi színjátszás kialakulását.

A XVIII. század vége felé, a polgári fejlődés hajnalán, megváltozott a színjátszás közönsége is, és az iskolai színjátszás már Szabadkán sem elégítette ki a nagyközönségnek a színjátszással szemben támasztott igényeit. Ennek a közönségnek az ízlése, érdeklődése mindinkább a világi színjátszás felé fordult, mindinkább a német vándorkomédiások játékában talált szórakozást és nem a zártkörű, egyházi jellegű, később már el is világiasodó iskolai színjátékban. Akármilyen fejlett volt is az iskolai színjáték, mégis csak amatőr alapon működött. A színészek fő foglalkozása nem a játék volt, míg a világi színjátszás művelői foglalkozásukra nézve is színészek voltak, a játékkal keresték meg a mindennapi kenyerüket.

Minőségileg új színház és színjátszás született, de elsősorban is a színjátszás közönsége változott meg, a színház a változásban csak a közönség ízlését, érdeklődését és igényeit követte. A világi színjátszás első hírnökei városunkban is a német vándorkomédiások voltak. Ők az első előadást 1780-ban tartották meg városunkban. Ez a színjátszás többé már nem egyház-, illetve iskola ügye, hanem városi ügy, még akkor is ha csak vendég és közvetítő szerepe volt. Mivel nem gyökerezett a hazai kultúrában, így sem társadalmi szerepe, missziója, sem gyökerei nem alakulhattak ki. Közönsége is vegyes volt, mely elsősorban is a német színészek játékára volt kíváncsi.

A magyar nyelvű világi színjátszás városunkban 1818-ban indult meg, de hamarosan nemcsak városi üggyé, hanem hatósági és országos üggyé válik. Fejlődése szemmel látható és idővel kialakul belőle a polgári színjátszás. Mivel a színjátszás nem önmagáért volt, hanem mélyen a társadalomban gyökerezett, a közönség igényeinek és érdeklődésének megfelelően fejlődött és változott, a polgári színjátszás is ezen az úton haladt tükröt tartva a kornak, a társadalomnak.

Amint látjuk, a múltban minden kornak megvolt a maga színjátszása, érvényes-e ez a szabály a mi korunkra is? Megvan-e már a mi korunknak is a színjátszása, színháza? Olyan kérdés ez, amelyre a jelen pillanatban egyértelműen igen-nel, vagy nem-mel válaszolni túlságosan kockázatos lenne! Tény az, hogy van színházunk, mai színházunk, színjátszásunk, de

tény az is, hogy még sok mindent változtatnunk, javítanunk kell rajta. Először is tisztáznunk kell azt a kérdést, tulajdonképpen milyen is legyen az ideális, mai színház? Nehéz kérdés ez, pontos és tömör választ nehéz lenne rá megfogalmazni! Az biztos, hogy nekünk olyan színházra van szükségünk, amelyben a magas színvonalú szocialista művészet igazi otthonra talál, és amely segít a társadalomnak abban a törekvésében, hogy az ember valóban emberré váljon. Nagy feladatok ezek, de már azzal is, hogy korunk igazán fontos társadalmi problémáira igyekszünk választ adni, a színházban eszmét, célt, szépséget, művészetet adunk a nézőknek, igyekszünk őket nemesebbekké, érzelmileg és szellemileg gazdagabbakká tenni, megnyerni őket nagy ügyünknek, a szocializmusnak. Ezt a nagy és nemes célt elsősorban is a szocialista ihletésű művekkel tudjuk megvalósítani, de nem csak ezekkel, hanem minden más olyan irányzatú művel is, amely értékes, szép, tanulságos, nemes és igaz dolgot mond el az emberről és a világról. Így a kifejezetten szocialista ihletésű művek mellett más irányzatú művek is helyet kapnak mai színházunk műsorában. Ilyen elvek és gondolatok alapján születnek meg a műsorok. A jubiláris 30. színházi évadra a magyar társulat műsora a következő:

1. Bogdánfi Sándor: Bűnösök
2. Szigligeti Ede: Liliomfi
3. Gobbi F. Gyula: A szabadság pillanata
4. J. Sterija Popović: Füllentő és hazug
5. Euripidész—Sartre: Trójai nők
6. Bertold Brecht: A kaukázusi krétakör
7. S. Thomas: A papagáj és a zsaru
8. V. Katajev: Bolond vasárnap

Amint látjuk ebben az évadban a Népszínház magyar együttese két vajdasági magyar író művét is műsorára tűzte, ezek egyben ősbemutatók is, az egyik Bogdánfi Bűnösök, a másik Gobbi F. A szabadság pillanata című műve.

Külső munkatársak bekapcsolásával, bel- és külföldi társulatokkal való együttműködéssel igyekszik a Népszínház a hazai és a nemzetközi művészi színvonal és tapasztalat megszerzésére. A kölcsönös tapasztalatok cseréje, a nevesebb bel- és külföldi munkatársak és művészek közreműködése jobb előadást, színvonalasabb teljesítményt eredményez.

A társadalmi hivatás, az elkötelezettség és a közönséggel való kapcsolat további fejlesztése érdekében a Népszínház is bekapcsolódott a Színházi Közösség (Pozorišna komuna) elnevezésű országos jellegű társadalmi mozgalomba. A dolgozók, a közvetlen termelők önigazgatási joga, hogy a munkájuk útján megvalósított anyagi eszközökkel ne más, hanem ők maguk rendelkezzenek. Társadalmunk és alkotmányunk alapvető elve alól a színjátszás sem lehet kivétel, ez az elv vonatkozik a színjátszásra

költött, társadalmi eszközökre is. Ez a színház és a közönség együttműködésének újabb, önigazgatási alapokon nyugvó formája.

Az elmúlt harminc esztendő alatt már sok minden megváltozott a színházban is. Korunkban a technika sok mindent megörökít, feljegyez, ezért sokan azt állítják, hogy szerencsés, boldog korszak ez. A mi életünk az utánunk következő generációk előtt szinte nyitott könyv lesz, melybe az lapoz bele, aki akar. Vonatkozik ez a színjátszásra is. Nem így volt ez a múltban, melynek eseményeit nagyon is sokszor homály fedi. A múló idő vasfoga sok mindent eltüntetett, az emberi nemtörődömség és hanyagság is megtette a magáét. Mi, szabadkaiak különös könnyelműséggel prédáltuk el a múlt írásos hagyatékait, nem mindig gondoltunk az utókorra, amely esetleg megálljt szeretne parancsolni a múló időnek!

Mai társadalmunk a szocializmust építi, az emberek többségét ennek a társadalomnak a problémaköre érdekli, mert magát a szocializmussal kötelezte el. Társadalomtól független színház nem létezik, ellenkezőleg minden kor színjátszása mélyen a társadalomban gyökerezik és tükröt tartott a maga korának. Ez a feladat vár a mai színházra is, miután úgy véljük, hogy a jelen pillanatban színházunk még adósa korunknak a teljesebb tükörképével!

Rezime

Prošlost i sadašnjost kazališne umjetnosti u Subotici

Čovjeku su potrebni trenuci odmora i razonode. Kazalište vjekovima zadovoljava ovu potrebu, i ne samo to, ono nas oplemenjuje.

Kazalište, nastavlja autor, predstavlja usklađene napore cijele trupe, plod ovih napora je svečani trenutak premijere, kada se ostvaruje kontakt sa publikom. Bez ovoga kazalište je samo zgrada lišena života.

Kazalište u Subotici stoji od 1854 godine, neprestano u službi umjetnosti i kulturnog života grada. Zgrada ostaje ali se mijenja aktivnost u njoj, kao što se mijenjaju i želje i zahtjevi publike.

Autor pozdravlja Narodno pozorište u Subotici povodom jubilarne 30. godine postojanja i rada u slobodi. U drugoj povijesti gradskog kazališta, ono prvi put nesputano vrši svoju funkciju, prvi put je to zaista narodno kazalište u službi naroda, to se jasno vidi iz prošlogodišnjih podataka o broju održanih predstava i posjećenosti.

Nova publika živi u socijalističkom društvu, zasnovanom na ravnopravnim i bratskim odnosima mađara, srba, hrvata i drugih nacionalnosti. U ovom vremenu uzvišenih ideala kazalište je u službi socijalizma. Autor analizira mnogostruku društvenu uslovljenost teatra i ističe potrebu da se uz pomoć najsavršena tehnička dostignuća presentira najsavremenija tematika. Kroz prizmu društvene uslovljenosti teatra autor daje kraći prikaz povijesti razvoja kazališne

umjetnosti u Subotici, počev od školskih drama, preko putujućih trupa sve do današnjeg dana. Danas se javlja potreba za dramskim tekstovima koji su prožeti idejama socijalizma i vrijednim, plemenitim i lijepim porukama o čovjeku. Time se rukovodilo prilikom sastavljanja repertoara za jubilarnu 30. godinu, pa ipak ako je kazalište ogledalo vremena onda mu tek predstoji zadatak da ispuni očekivanja i bude pravi odraz vremena u kojem živimo.

Summary

The Theatre of the Past end Present in Subotica

Theatre not only provides us with a useful opportunity to spend our leasure in an enjoyable manner, but also provokes the noblest sentiments in the spectator.

Theatre involves the united efforts of the whole assembly and the fruit of those efforts is the solemn moment of the first night's performance. Were it not for all this the theatre would be an architecture devoid of life, which is not the case with the theatre in Subotica. It has served the the cultural and artistic demands of the city for a long time, ever since 1854. The building remains the same, what changes continually is the life and activity, as well as the desires of the spectators.

The author congratulates the National Theatre of Subotica on the jubiliant occasion of 30 years' existance in freedom. This is the first time that it was given a chance to serve the people. This is quite obvios from the numerical data abot the last year's performances and theatre visitors. The spectators are living in a society based on the full equality and brotherhood of all the nations and nationalities. In the present age of lofty ideals the tehatre should serve the interests of socialism. The author is pointing out the close connections between the theatre and the social conditions, and is suggesting that the highly sophisticated technical effects should be used to present the most up-to-date topics. Featuring the short history of the theatre in Subotica he deals with the beginnings of play-acting in schools, touches on the travelling troupes and concludes it with the present moment. He emphasizes the need for new dramatic works promoting the ideas of socialism and the values confirming the dignity of man. This is what they had in mind while planning the repertoir for the year of jubilee, however if we accept the belief that the theatre is but the mirror of the age, there is still much to desire in order to get an accurate vision of the age we are living in.

Somogyi Sándor, Dunđerov Milan, Gajić Milivoj

A KÖRNYEZETVÉDELEM RENDSZERELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSE

Bevezető

Az emberi környezet degradálódása világra szóló problémává vált, tekintettel arra, hogy nyomai felfedezhetőek az egész világon, mind a szárazföldön, mind az óceánokon. A környezetszennyeződés tényezői szinte akadály nélkül terjednek a politikai és földrajzi határok ellenére, megakadályozásuk ezért az államok összefogását és közös akcióját igényli.

E világprobléma keretén belül minden államnak, minden szűkebb területi egységnek megvannak a specifikus problémái társadalmi berendezésüktől, fejlettségi fokuktól, földrajzi helyzetüktől, demográfiai feltételeiktől, kulturális hagyományaiktól függően.

Ismerve a problémát, valamint az emberiség lehetőségeit, (tekintettel a tudományos ismeretekre, valamint a technikai lehetőségekre), felvetődik a kérdés, miért kezdünk olyan nehezen a problémák érdemleges megoldásához?

C. W. Churcmant idézzük:

— Elvben, technikailag el tudjuk látni a világ valamennyi lakosát megfelelő táplálékkal, lakással és ruhával,
— elvben, technikailag a világ valamennyi lakosát megfelelő orvosi ellátásban tudjuk részesíteni,
— elvben, technikailag gondoskodni tudunk a világ minden egyes lakójának kellő színvonalú oktatásáról avégett, hogy fejlett szellemi életet éljen,
— elvben, technikailag számőzhetjük a hadviselést s olyan társadalmi szankciókat alkothatunk, amelyek meggátolják jogtalan háború indítását,
— elvben képesek vagyunk arra, hogy létrehozzuk valamennyi társadalomban a véleménynyílvánítás és cselekvés szabadságát, s így a

lehető legkisebbre csökkentsük a társadalom által az egyénre kényszerített jogtalan korlátozásokat,

— elvben, képesek vagyunk olyan új technológiák kidolgozására, amelyek új energiaforrásokat és energiahordozókat tárnak fel szerte a világon a fizikai és gazdasági szükségletek kielégítésre,

— elvben, képesek vagyunk korunk társadalmait úgy megszervezni, hogy jól felépített tervek készüljenek a nyomor, az egészségügy, a nevelés, a háború, az emberi szabadság problémáinak megoldására és az új erőforrások feltárására."

Ha áttekintjük a problémák felsorolását, egy közös jellegzetességük teljesen nyilvánvaló: a problémák egymáshoz kapcsolódnak, s egymást átfedik. Az egyik megoldása nagymértékben feltételezi a másik megoldását is.

Churchman felsorolása és megállapítása nagy mértékben alkalmazható a környezetszennyeződés problémakörére is, mert a problémák átfedése, összefüggése annyira nagy, hogy nehéz megállapítani, a probléma milyen megközelítése a leghelyesebb.

A környezetvédelmi problémakör egyik lehetséges megközelítése

Az összes élőlények közül — az első primitív eszközök használatától a mai napig történteknek köszönve — csak az amber élt át pszichoszociális fejlődést. A pszichoszociális fejlődés folyamán a munkaaktivitások tudatosan szervezett technológiákká alakultak. Minden emberi aktivitás, tekintet nélkül a szervezettségi szintre, a létfenntartási harc része. Az évezredek óta tartó létfenntartási harc tulajdonképpen a természettől való félelem eredménye. A természet megzabolázásának célja az, hogy az ember kielégítse szükségleteit, kényelmes környezetet teremtsen és sok kellemetlenségtől megszabaduljon. Az ember legfontosabb fegyvere a természeti erők leküzdésében a tudatosan szervezett technológiák rendszere. Az ember azért fejlesztette és fejleszti mind magasabb szintre a technológiákat, hogy minél könnyebben és minél nagyobb mennyiségben megszervezze az önfenntartásához és kényelméhez szükséges természeti kincseket.

Az emberiség múltjában a technológia fejlettsége is alacsonyabb fokon volt. A fejletlen technológia nem tudta kielégíteni az emberiség szükségleteit és nem tudta a természetes környezetet sem lényegesen megváltoztatni. A múlt századtól kezdve a technológia fejlettségi és szervezettségi szintje mind gyorsabban emelkedik, a laptudományok és az alkalmazott tudományok gyors fejlődésének köszönve. Az ember „homo konzumens"-é vált. Már nem csak a bioszféra komponense, hanem a társadalmi és gazdasági fejlődéssel párhuzamosan döntő szerepet játszik a bioszférában,

sajnos sokszor negatív a szerepe. Nagy mértékben kihasználja a világ nyersanyagkészletét, szennyezi környezetét, városok, ipartelepek és egyéb infrastrukturális építmények létesítésével csökkenti a szabad földterületet, megváltoztatja a természetes tájat stb. A világ lakosainak száma mind gyorsabban nő, ennek ellenére a technológia hatását, eredményeit mind többen érzik és élvezik. (Ezzel nem akarunk ellentmondani annak a ténynek, hogy mind nagyobb a különbség a szegények és gazdagok között, de a növekvő szakadék nem magyarázható a technológia hatásának szűkülésével.)

A technológia gyors fejlődése természetesen különböző problémákat is maga után von. Az egyik ilyen probléma az ökológiai egyensúly megbomlása az ember környezetében. Az ökológiai egyensúly megbomlása természetesen nem az utolsó évek eredménye, sokkal hamarabb kezdődött, mint ezeknek a problémáknak a taglalása.

Miért csak most kezdődött a problémák felmérése és elemzése?

Megközelítően kielégítő választ kapunk a második világháború utáni periódus felületes elemzésével is.

A háborúban lerombolt Európa legfontosabb problémája a termelőkapacitások helyreállítása és a lakosság alapvető szükségleteinek minél gyorsabb kielégítése volt. Ezután megkezdődött a harc a technológiák között, a különböző erőforrások kihasználási problémáinak taglalása, illetve a világpiaci elsőségért vívott küzdelem. Ez idő alatt Európában és a világ még néhány részén relatív bőség alakult ki. A bőség nyújtotta feltételek között lehetett rádöbbeni, hogy mindez a természeti környezet kárára valósult meg, hogy az emberi környezet harmóniája a technológia negatív visszahatásának következtében megbomlott.

A felmerülő környezetvédelmi problémákat már többoldalról próbálták megoldani, de eddig csak parciális eredményeket értek el.

A kérdés tisztán ökológiai megközelítése szerint az ember pusztán élőlény, sokszor háttérbe szorul, hogy az ember társadalmi lény is. Más szemlélet a területrendezésnek tulajdonít nagy jelentőséget, vagyis az ipar tervszerű elhelyezésében látja a megoldást. A technológia hatását vizsgálva pedig olyan szemlélet alakult ki, hogy a technológia okozza a környezetszennyeződést és technológiailag kell megoldani káros hatások megakadályozását is, amivel lényegében a fogyasztótársadalom elveit próbálja igazolni. A probléma közgazdasági megközelítése sokszor a tartós fejlesztési célokat alárendeli a jövedelem megvalósítása pillanatnyi céljainak, a környezetvédelem költségeit önmagában szemléli, nem veszi figyelembe az előzetesen bekövetkezett környezeti károk értékét. Jogi szempontból vizsgálva olyan egyoldalú álláspontra helyezkedtek egyesek, hogy jó előírásokkal minden környezetvédelmi problémát meg lehet oldani. Legveszélyesebb a demográfiai megközelítés, mert a demográfiai robbanást tartja

minden baj okozójának, amivel tudatosan mellőzi a fejlődő államok és világrészek, tehát az emberiség nagyobb részének tényleges szükségleteit.

Úgy látszik, hogy a rendszerszemléleti közelítés az egyik legtöbbet ígérő módszer, mert szerencsésen össze tudja fogni és hangolni a különböző tudományok kutatási eredményeit (biológia, kémia, fizika, közgazdaságtudományok, matematika, informatika stb.).

E munka alapvető célja a környezetvédelem rendszerszemléleti megközelítése és az olyan összefüggések kidomborítása, amelyek rámutathatnak a megoldások keresésének helyes útjaira.

Az ember és szükségletei

Az ember tudatos lény és hathatósan formálja környezetét, de ennek ellenére a természetnek egy része. A természet legyőzésében a természet folyamatainak, törvényszerűségeinek ismeretére támaszkodik. Az élelemtermelésben a szerves anyag körforgásának ismerete segíti. A szervesanyagkörforgást az 1. számú ábrán mutatjuk be (természetesen nagyon leegyszerűsítve). Az ábra szerint a szerves anyagok keletkezése, bomlása az ember nélkül is zárt kört képezhet. Az emberiség mindaddig, amíg gyűjtögetéssel, vadászattal tartotta fenn magát, (tehát alacsony fejlettségi fokon), nem volt hatással ezekre a folyamatokra. A többi élőlényhez hasonlóan a természetes egyensúly fenntartási folyamatának részese volt. Egyes helyeken az emberek elszaporodása kezdetben kisebb mértékben, később fokozottabban a növények és állatok szaporodását, és ezzel azok terméshozamának növekedését vonta maga után. Ez sem okozott lényeges környezeti változásokat. Az utolsó két évszázadban azonban a természettudományok nagy mértékben fejlődtek és a növény-, valamint állatvilág élettani folyamatait olyan mértékben sikerült megismerni, hogy annak alapján lényegesen növelni lehetett a mezőgazdasági termelést. A kémia, biológia és egyéb tudományok eredményei lehetővé tették új fajták kitenyésztését, a biogén elemek mennyiségének szabályozását és a terméshozamok lényeges növelését.

Lényegében, az ember a mezőgazdaságban elkezdte befolyásolni az élőlények közötti létfenntartási harcot. A természetes biocenózis életfeltételeit redukálva, kedvező feltételeket teremtett egyes növények és állatok termelőképességének kifejlesztéséhez. Az ember olyan növényeknek és állatoknak kedvező életfeltételeket, helyzetet teremtett, amelyek a szükségletek diktálta mesterséges szelekció kritériumainak eleget tudtak tenni. A tudomány fejlődésével, a tapasztalatok gyarapodásával az ember mind átfogóbban tudta befolyásolni a szerves anyag körforgás folyamatait. Emiatt, az élelemtermelés technológiája is mind összetettebb lett. A mező-

gazdasági termelés mind kevésbé tud megelégedni azoknak a munkájával, akik közvetlenül a növénytermelésben és állattenyésztésben dolgoznak. A mezőgazdaságnak mind nagyobb szüksége van azok munkájára, akik sokszor a mezőgazdasági termelés helyétől távol termelik azokat az eszközöket, amelyek nélkül nincs belterjes mezőgazdasági termelés. A modern, belterjes mezőgazdaság összetett rendszerrré vált, üzemelése sok összetevőtől függ, amelyek esetleges hiánya lehetetlenné teszi a normális funkcionálást.

Tehát az emberiség megteremtette az élelemtermelés technológiai rendszerét, és befolyásolni tudja a természetet — a legősibb rendszert — hogy elegendő mennyiségű és minőségű táplálékot termelhessen (megjegyezzük ennek ellenére a világ lakosságának nagyobb része még mindig éhezik.).

Az embernek a táplálék mellett más szükségletei is vannak. Az emberi társadalom alacsonyabb fejlettségi fokán a környezete nyújtotta lehetőségeket használta fel szükségleteinek alacsony szintű fedezésére. Ma már a világ fejlettebb részein az emberiség a fejlett technológia segítségével mindent megkaphat a természettől, amire szüksége van és kényelmes életkörülményeket teremthet, szinte minden egyes tagjának.

Az ember által megteremtett technológiai rendszer segítségével az ember kielégíti különböző szükségleteit.

A technológiai rendszer nem csak a természet legrégebbi rendszerére van hatással, hanem magára az emberre is. A technológia fejlődésével csökkent az emberre és az emberi társadalomra a természet hatása, de egyben növekedett a technológia hatása.

A technológia mai fejlettségi fokán a kapitalista termelés számára a természet csak az anyagi haszon forrásaként szolgál, ez vezetett az ember és környezete normális — természetes kapcsolatának megbomlásához. Tehát a kapitalista termelési mód oda vezetett, hogy az ember a természet urává vált, de nagy ellentmondások és elidegenülés árán. Az ember és környezete közötti viszony kritikus pontra jutott. Az egyetlen kiút ebből a helyzetből a gyökeres társadalmi változásokon át vezet, hogy az ember természet iránti viszonya lényegesen megváltozzék. A szükségleteknek, a termelésnek a környezetvédelem követelményeivel való összehangolása nemcsak napjaink, hanem a jövő generációinak érdeke is. (A környezetvédelem és környezetfejlesztés problémái fejlődő önigazgatási társadalmunkban is meghatározott ideológiai álláspontokból szemlélve kellő jelentőséget nyertek. Önigazgatású társadalmunk az összes társadalmi struktúrák szervezett és öntudatos együttműködésén alapszik. Társadalmunk mélyen humaniszikus jellege nemcsak az anyagi javak növekedését, a szükségletek jobb kielégítését szolgálja hanem az egymás közötti vi-

szonyok, és olyan életfeltételek megteremtését is, amelyek között az EMBER egészséges, elégedett és boldogan él.)

Teljesen irreális a megfelelő környezet kialakítása problémájának megoldását leegyszerűsítve, a termelés csökkentésében keresni. A tények ilyen szembeállítása, hogy „fejlődés" vagy „környezetvédelem", hazug és káros. A kérdést csak úgy szabad és lehet felvetni, hogy: maximális anyagi efektusokat akarunk-e ma, a környezeti egyensúly megbontásának és a jövőbeni fejlődési lehetőségek csökkentése árán is, vagy a potenciálisan lehetséges legnagyobb efektusok helyett, valamivel mérsékeltebbeket, ami szavatolja a környezeti egyensúlyt és a további normális társadalmi és gazdasági fejlődést.

E probléma megoldásában együtt kell hogy működjék minden ország, tekintet nélkül a társadalmi berendezésére, fejlettségi fokára és helyi jellegű érdekeire.

Az előbbiekből következik, hogy a vizsgálatokba be kell vonni az egész társadalmi rendszert, mert fontos, sőt döntő szerepe van a környezetvédelmi problémák megoldásában a tudatosság és szervezettség által.

1. sz. ábra A SZERVES ANYAG KÖRFORGÁSA A TERMÉSZETBEN

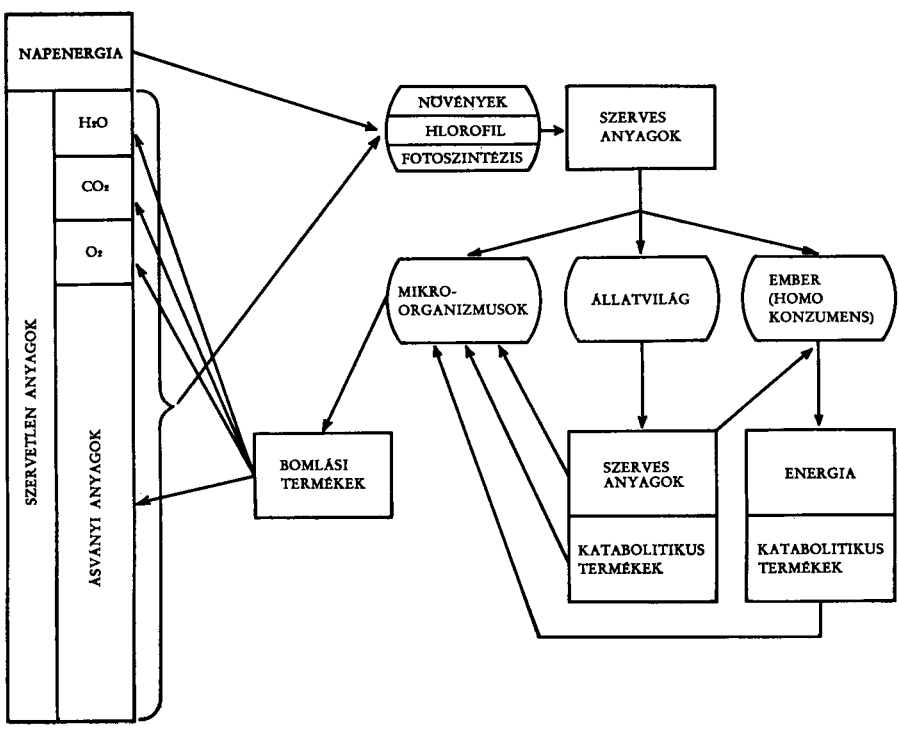

Az ember, a társadalom, a technológia és a természet viszonya

Az eddigiekben az embert, társadalmat, a technológiát és a természetet említettük rendszeralkotó tényezőként. Mivel szorosan egymáshoz fűződnek, mint egy egységes rendszer részeinek tekinthetjük őket. Bármely rész független fejlődése az egész rendszer stabilitását veszélyezteti és ez a környezet károsodásában is kifejezésre jut.

Az elemzés céljaira helyénvalónak látszik e részek között a következő viszonyokat felállítani és vizsgálni:

— a technológia és a természet viszonyát,
— a társadalom és a technológia viszonyát,
— az ember és a technológia viszonyát,
— az urbanizált környezetben élő ember és a természet viszonyát,
— a társadalom és a természet viszonyát,
— a társadalom és az ember viszonyát.

A technológia és a természet viszonya

Mint már előbb említettük, a technológia és a természet viszonya, lényege a természeti erők leküzdésében és az emberi szükségletek kielégítésében rejlik. Tekintet nélkül az eddig elért eredményekre, melyekre már utaltunk, sok nyílt kérdést kell még megoldani a világ lakosságának tökéletesebb ellátása érdekében. A teljesség igénye nélkül a következőket említjük:

1) A trópikus éghajlati viszonyoknak megfelelő talajművelési módszereket kell kidolgozni (A jelenleg alkalmazott talajművelési módszerek nagy mértékben a mérsékelt égöv alatti tapasztalatok és kutatások alapján alakultak ki. A trópusi éghajlatú fejletlen államokban fontos feladat, tehát a saját szakkáder megteremtése és hogy tudatosítsák, a legfontosabb megteremteni az ottani feltételek kihasználására legmegfelelőbb agrotechnikát).

2) Ki kell kutatni azokat a termelési módszereket, amelyek segítségével ki lehet használni az óceánokat élelemtermelésre. Egyes előrelátások szerint már 2000-ben az emberiség élelemellátásának 30%-át az óceánok kell hogy fedezzék. Az ilyen tervek teljesen új élelemtermelési technológia alkalmazását követelik meg.

3) Kőolajból és különböző szénhidrátokból egysejtű élőlények segítségével az élelemtermelés új technológiáját kell kialakítani.

4) Tovább kell javítani a vízierőművek hatékonysági fokát az emberiség energiaellátása érdekében.

5) Tekintettel arra, hogy a különböző források természetes felújítása

sokkal lassúbb mint a kihasználás növekedése, gondoskodni kell az újabb források felkutatásáról és kihasználásáról, egyes források felcseréléséről és a hulladékok feldolgozásáról (reciklírozásáról).

Az emberiség ellátottságának növelésére irányuló feladatok mellett tekintetbe kell azt is venni, hogy a fejlett technológia pozitív hatást is tud kifejteni a környezet védelmében is. A technológia mai fejlettségi fokán például lehetséges ökológiai konzervációt végezni a természet reprodukciós kapacitásának megőrzése érdekében. A technológiai lehetőségek ilyen irányú kihasználása azért nagy jelentőségű, mert a technológia eddigi hatása általában negatív volt és a természet rombolásához vezetett. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a technológia hatását továbbra sem kell ellenőrizni, szabadjára lehet engedni. A jövőben az emberiségnek teljesen ellenőrzése alá kell vonni a technológiát, meg kell akadályozni a további rombolást és az eddig okozott károkat ki kell igazítani éppen a technológia segítségével. Vannak olyan változások, amelyek évszázadok óta tartanak (az erdők irtása, a termőréteg erodálása stb.) és vagy helyrehozhatatlanok, vagy csak nagyon nehezen hozhatók helyre. Ezek a változások bontották meg környezetünk stabil állapotát, alakították ki a mesterséges környezetet, amelyhez az ember nehezen tud adaptálódni, ezért a környezeti egyensúly helyreállítását a technológia segítségével meg kell gyorsítani.

A technológiák elősegíthetik a megfelelő mikrokörnyezet kialakítását is. Itt főleg az ipari környezetre gondolunk, amely teljesen megszünteti az ember és természet közötti normális kapcsolatot, demoralizálja, dehumanizálja az embert. Az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy a mezőgazdaság is megváltoztatta a környezetet, de nem szakította meg az ember és természet kapcsolatát.

A technológia és társadalom viszonya

A technológia és a társadalom között is kétirányúak a kapcsolatok. Egyik oldalról a technológia fejlődése fontos társadalmi változásokat idéz elő, az emberi társadalom viszont megvalósítja a technológiai terveket a szükségletei kielégítése érdekében. Az automatizáció, a számítástechnika, adatközlés, nem csak olyan atraktív lehetőségeket nyújt mint az űrrepülés, hanem a problémák újszerű megközelítését és megoldását is elősegítik az emberi társadalomban. Ezek a lehetőségek elősegítik az oktatási folyamat, a tájékozottság, döntéshozatal és a fejlesztéstervezés megoldását.

A technológia tervezése, tervszerű fejlesztése és felhasználása, nemcsak lehetőség, hanem társadalmi szükséglet is, mert az ellenőrizetlen fejlődés nem csak a természetre (környezetre) lehet katasztrofális hatással, hanem

magára a társadalomra is. (Ezt illusztrálja bizonyos értelemben Alaszka esete. Alaszka az Amerikai Egyesült Államok legfejletlenebb, de természeti kincsekben talán leggazdagabb állama. A kőolajkrízis hatására tekintet nélkül a mostoha természeti körülményekre, megkezdődött a kitermelés. A kőolajvezeték építése a természetvédők mellett minden társadalmi erőt mozgósított az alaszkai természet, a környezet védelmében. A környezetvédelem viszont nem az egyetlen probléma. Az Egyesült Államok minden területéről összesereglettek a munkások a nagy kereset reményében. A települések, kávéházak, gombamódra szaporodtak, a prostitúció terjedt, a kereslet nyomást gyakorolt az ellátásra, mindez számtalan társadalmi problémát szült. E problémák megoldása viszont hosszabb lejáratú akciókat követel. A felvetődött problémák minden valószínűség szerint tartós nyomokat hagynak maguk után.) Külön fontos az olyan technológiai rendszerek ellenőrzött fejlesztése, mint a szállítás, hírközlés, energiatermelés és átvitel.

Különös fontosságú az úgynevezett tiszta technológiák kialakítása. Ezek a technológiák vagy nagyon kevés hulladékkal vagy teljesen anélkül üzemelnek. Ezek a valamivel költségesebbek, de segítségükkel a társadalom csökkenteni tudná a káros folyamatok hatását a természetben.

Az ember és technológia viszonya

Az ember és a technológia viszonyát nem lehet azonosítani a technológia és a társadalom viszonyával. Az ember, mint egyén és a technológia viszonya egészen más természetű. A technológiának az emberre gyakorolt visszahatása nagyon sok esetben negatív jellegű. A levegő, a víz szennyezettsége, a közúti forgalom, a zaj, a rádió, a televízió igen veszélyes fizikai és pszichikai gátlásokat válthat ki. A tudomány még nagyon keveset tud e gátlások tényleges természetéről, vagyis a technológia emberre gyakorolt hatásáról. A technológia fejlődése ahogyan már előbb is említettük, mesterséges környezet kialakulásához vezetett. Az ember viszont arról ismert, hogy nem könnyen adaptálódik a megváltozott körülményekhez s nem tudjuk még hogy milyen fokú változásokat tud elviselni fizikai és pszichikai jellegű sérülések nélkül.

Tehát az ember és technológiák viszonyát illetően is komoly problémák megoldása várat magára, mivel ismereteink hiányosak az ember által megalkotott különböző gépek és technológia visszahatásairól.

Az urbanizált környezetben élő ember viszonya a természethez

Az ember viszonya a természethez nagy változásokon ment keresztül. Ma már mind több ember él urbanizált környezetben, ami szinte teljesen elszakította őket a természettől. Az előrelátások szerint a századfordulón az emberiség nagy része már urbanizált környezetben fog élni, ami még csak fokozza a problémát.

A modern mezőgazdaság is akkora környezetváltozást okozott, hogy az embert elidegenítette bizonyos mértékben a természettől. Az ember ilyen mértékű elidegenedését tulajdonképpen a technológiai rendszernek az emberre és környezetére gyakorolt hatásával magyarázhatjuk.

Az utolsó évtizedben szemtanúi vagyunk az urbanizált ember természethez való mind nagyobb vonzódásának. Nyáron át, hétvégeken hatalmas tömegekben menekülnek a városok betonrengetegéből a természetbe, a hegyek közé, a folyókra, tavakra, tengerre, hogy kipihenjék a mesterséges környezetben végzett munka fáradalmait. Az urbanizált ember újra ismerkedik a természettel, újra felfedezi az éltető elemet. Ezeknek a felismeréseknek köszönhetően változnak az igények az urbanizált területek, a munkakörnyezet kialakítására. Ennek tudható be a közvélemény mind élesebb reagálása is olyan esetekben, amikor nem elég körültekintően, környezetrombolással járó építkezések és egyéb akciók indulnak.

Az emberi viselkedés és hozzáállás ilyen változása pozitív, és ennek kialakulását elő kell segíteni a továbbiakban.

A társadalom és a természet viszonya

A társadalom, mint szervezett erő fejlődésében, tagjainak ellátásában a természeti erőforrásokra támaszkodik. Az erőforrások fejlesztése, a jobb kihasználás érdekében továbbá az ember szolgálatába állítása a társadalmi berendezkedés függvénye. A kapitalista államokban a termelés és a fogyasztás társadalmi-gazdasági szerepe a profit megvalósításában merül ki. A piactörvény kíméletlen terrorja mind magasabb szintre emeli a termelést és a fogyasztást.

A marketing elvein alapuló gazdasági magatartás a kapitalizmusban mellékes célokra — a fogyasztási ambíciók növelésére irányítja az egész társadalmat, a környezet rombolását és egyéb problémákat figyelmen kívül hagyva. A szocialista társadalom alapvető célja, hogy minél nagyobb mértékben humanizálja az ember életét és munkáját. Ez viszont nem oldható meg a legkülönbözőbb fogyasztási cikkek nagy mértékű termelésével és azok fogyasztásával (a fogyasztási ambíciók mesterséges felfokozásá-

val). A gazdaságfejlesztés, az életszínvonal állandó növelése a szocialista társadalmi berendezésű országokban is fontos cél. E célok elmarasztalása minden realitást mellőzne, de fontos társadalmi feladat, hogy a termelést mindinkább úgy szervezzük meg, hogy az ember pozitív társadalmi szükségleteit fedezze. Nem szabad az ember életének és munkájának humanizálását azonosítani a fogyasztás növelésével, hanem vele egyenrangúnak kell tekinteni a többi tényezőt is, köztük az egészséges munka, és életkörülmények szerepét.

Saját körülményeink kritikus felmérése is azt mutatná, hogy a kitűzött célok megvalósítása folyamán sokszor elfeledkezünk egyéb szempontokról, így a környezetvédelemről is. Ennek sok objektív oka is van (a világpiacon a fejlett kapitalista államokkal kell tartani a versenyt), de sok esetben a marketing kifejezetten gazdasági fejlesztésre és fogyasztás növelésére irányulása a bűnös.

A szocialista társadalomban a marketing-szakemberek nem vehetik át a kapitalista társadalomban érvényes marketing magatartás normáit. A tradicionális hozzáállás, vagyis minél több fogyasztási cikket termelni és azt elfogyasztatni a minél jobb pénzügyi eredmény érdekében — meg kell hogy változzék, mert a fogyasztási cikkek termelése nem az egyes munkaszervezetek belső ügye, hanem társadalmi megállapodás tárgya és a szélesebb értelemben vett tényleges társadalmi szükségletek problémája.

A kapitalista társadalmi berendezésű országokban az utóbbi években bizonyos eredmények észlelhetők a környezetvédelem terén. Ezek azonban nem tekinthetők a társadalmi viszonyokból eredő rendszerbeli megoldások eredményének. Az eredmények részben a közvélemény nyomására, részben az állami szervek hatására valósultak meg, de olykor a környezetvédelmi mozgalom nyitotta új profitszerzési terület meghódítási igényének köszönhetők.

A szocialista társadalmi berendezésű államokban a környezetvédelem a tervszerű fejlesztés szerves része kell hogy legyen. A társadalom legfontosabb szerepe nem a passzív módszerek alkalmazásában (törvényerejű rendelkezések, adóztatás és egyéb kényszerítő módszerek) hanem az aktívan, az oktatás által a környezetvédelemre való helyes emberi magatartás kialakításában van.

Szükséges tudatosítani minden emberben a környezetvédelmi harc minden mazzanatának fontosságát.

Az aktív módszer, a tudatosítás képezi a hosszabb utat, de ez az egyetlen igazán célravezető.

A társadalom és az ember viszonya

A társadalmi fejlődés folyamán a különböző társadalmi berendezésekben gyakori volt az egyik embernek a másik által való jogtalan leigázása. Célunk olyan társadalmat kiépíteni, amelyben az egyén által kényszerített korlátozásai a minimálisra csökkennek, és teljesen megszűnnek.

Mint már említettük, környezetvédelmi szempontból elsőrendű fontosságú, hogy az ember természet iránti helyes viszonyát fejlesszük. Tudatosítani kell a természetvédelem és a környezetvédelem fontosságát minden emberben. A társadalom, mint tudatos, szervezett erő fontos feladata, hogy minden tagját az oktatáson keresztül a környezet és természetvédelem aktív művelőjévé tegye. A kényszer (előírások, adóztatás stb.) itt nem adhat hosszabb távon eredményt, ezért a környezetvédelmi problémákkal kapcsolatos emberi tudatosodással párhuzamosan szerepének csökkennie kell.

Összefoglalás

1) A környezetvédelem problémájára is jellemző, hogy nagy a részkérdések közötti összefüggés és átfedés, ami eleve kizárja a parciális megközelítés helyességét.

2) A rendszerszemlélet az egyik legtöbbet ígérő módszer, mert szerencsésen össze tudja hangolni a különböző tudományok kutatási eredményeit.

3) a vizsgálatba be kell kapcsolni a természet mellett az embert, társadalmat és a technológia rendszerét, valamint a rendszer egésze és részei egymás közötti viszonyát.

4) A rendszer részei közötti viszonyok legegyszerűbb elemzése is azt mutatja, hogy bármilyen akció, bármelyik részben, közvetlenül vagy közvetve kihatással van a többi részre is. Ebből következik, hogy minden akciót közvetlen és közvetett hatásainak fényében kell vizsgálni, amennyiben választ várunk az esetleges utóhatásokról.

5) Különösen fontos az emberi magatartás és viszonyulás megváltoztatása, amiben a társadalom aktív szerepet kell hogy vállaljon.

6) Tekintettel arra, hogy az emberi viselkedés, a társadalmi hozzáállás, a technológia alkalmazásának célja eltérő a szocialista és kapitalista társadalmi berendezkedésben, a környezetvédelmi problémák olyan megoldása, amely az emberiségnek legjobban megfelel, csak a világ gyökeres társadalmi átalakulása után várható.

Irodalom

C. West Churchman: Rendszerszemlélet, Statisztikai kiadóvállalat, Budapest, 1974.

Dunđerov Dr Milan, Šomođi Mr Šandor: Tehnički i tehnološki sistemi u proizvodnji — deo poljoprivreda. Ekonomski fakultet u Subotici, Subotica, 1976. május.

Dunđerov dr Milan, Šomođi Mr Šandor, Obrazovanje i zaštita čovekove sredine. Anali br. 5. Ekonomski fakultet u Subotici, 1975.

Ljubomir Dulović, dipl. inž., Milica Dulović, dipl. inž.: Aspekti informacije u sistemu čovek—mašina i okruženje. Zbornik radova „Sistem čovek — mašina i okruženje". Beograd, 1973.

Dr Milenko Grujić: Tehničko-tehnološki razvoj i promene u radnoj i životnoj sredini čoveka. Zbornik radova „Sistem čovek — mašina i okruženje" Beograd, 1973.

Mitrović Srđan, dipl. inž.: Kriterijumi i norme za zaštitu i kvalitet čovekove sredine i odgovornost društva. Zbornik radova naučno-stručnog skupa „Naše tehničko tehnološke i ekonomske mogućnosti zaštite i unapređenja čovekove radne i životne okoline". Mostar, 1975.

Šomogyi Šandor: Talajvédelem mint a környezetvédelem részkérdése és az élelemtermelés. Létünk, Újvidék, 1974. 1. sz.

Mr Vasiljević Vidoje: Jedan pokušaj objektivizacije procene realne opasnosti od zagađenja čovekove životne sredine. Zbornik radova naučno-stručnog skupa „Naše tehničko tehnološke i ekonomske mogućnosti zaštite i unapređenja čovekove radne i životne okoline". Mostar, 1975.

Vugrinc-Hitrec V., Mijenjanje ekonomskog ponašanja čoveka s obzirom na ekološku krizu. Zbornik radova naučno-stručnog skupa „Naše tehničko tehnološke i ekonomske mogućnosti zaštite i unapređenja čovekove radne i životne okoline". Mostar, 1975.

A környezetvédelem biológiai alapjai. (Több szerző munkája) Mezőgazdasági kiadó. Budapest, 1975.

Rezime

Problem zaštite čovekove sredine sa aspekta teorije sistema

Degradacija životne sredine predstavlja problem svetskih razmera. Proces prerastanja čoveka u „homo konzumens"-a, naročito poslednjih decenija doprinelo je sve većem zaoštravanju problema narušavanja ekološke ravnoteže. Međutim, rešavanju tog složenog i važnog problema pristupa se tek u novije vreme.

Različiti se pristupi rešavanja problema zaštite životne sredine (ekološki, tehnološki, ekonomski, pravni, demografski i sl.) ali pristup sa aspekta teorije sistema obećava, možda, najviše jer može uspešno povezivati i koristiti tekovine veoma različitih naučnih područja.

Želja čoveka za savlađivanjem prirode u interesu podmirenja sopstvenih potreba je stvorila podsistem tehnologija, čija se primena od značajnog uticaja na životnu sredinu pa i samog čoveka. Međutim, čovek nije samo živo biće nego i

društveno biće. Iz tih razloga se razmatranje proširuje pored čoveka, tehnologije, prirode i na društvo.

Razmatraju se odnosi između tehnologije i prirode, društva i tehnologije, čoveka i tehnologije, čoveka i prirode, društva i prirode, društva i čoveka kao jedinke. Čak i površna analiza odnosa pojedinih podsistema ukazuje na njihovu uzročnost i na neposredno ili posredno rešenje efekta svake akcije bez obzira na to u kom podsistemu je preduzeta.

Posebnu ulogu u sklopu mera za zaštitu čovekove sredine ima obrazovanje koje treba da doprinese usmeravanju ponašanja čoveka i zadataka društva tako da postanu aktivan faktor zaštite životne sredine.

Čovekovo ponašanje i odnos društva prema problemima zaštite sredine, razlikuju se u socijalističkom i kapitalističkom društvu. Zato se zadovoljavajuće rešenje — na nivou koji odgovara čoveku — može očekivati samo posle korenitih društvenih i socijalnih preobražaja u svetu.

Summary

Environmental preservation in view of the system theory

The environmental polution is a world-wide problem. The transformation of man into a man-consumer has been going on for the last few decades and has lead up to obvious lack of environmental balance. Efforts aimed at coping with this complex and important problem have only just begun.

The approaches range from environmental, technological, economical, judicial to demographic and various others, but the approach from the aspect of the system theory offers, perhaps, the best solution, being the only one that can sum up and apply successfully the various achievements of current scientific progress.

The desire of submitting nature for the benefit of mankind has created subsystems of technology, the appliance of which is of highest priority for human enviroment and man himself. The individual human being is also a part of society. Having this in mind we should consider human, technological and environmental aspects in their relationship within society.

The relationship between technology and nature, society and technology, man and technology, man and nature, society and nature, society and individual are being taken into consideration. No detailed analysis is required to prove that between the subsystems there are vital connections and they are interrelated. The cause of every'effect can be traced back, directly or indirectly, regardless of the subsystem where it started.

Education has a special role in the system of measures aimed at previnting environmental polution. The task of education is to change the attitude of men and make them aware of the social objectives of environmental preservation, so that they can play an active part in the process. Man's behaviour and attitude regarding environmental preservation is different in capitalism and socialism. Therefore a satisfying solution, suitable to all mankind, con only be expected after essential and fundamental world-wide social changes.

Milan I. Bajić

AZ ELEMÉR MELLETTI OKANJ-TÓ

Bevezető

Bánát alacsonyabban fekvő részén, Zrenjanintól északra és északnyugatra néhány tó található. E hidrográfiai objektumok közül nagyságukkal és különleges tulajdonságaikkal kitűnnek a Kopovo Új Becsénél, az Ostrovo és a Rusanda Melencénél, valamint az Okanj Elemérnél. Mindezek a tavak keletkezési módjuk és alapvető tulajdonságuknál fogva fluriális tavak. Vizük főleg az atmoszférából származó csapadékkal táplálkozik és mégsem száradnak ki teljesen.

A tudományos irodalom az említett tavak közül eddig csak kettőt dolgozott fel: az Ostrovot és a Rusandát Melencénél. Legdélibb fekvésű ebből a csoportból az Okanj Elemérnél. Ez a tó van legközelebb a Tisza jelenlegi folyásához. Az Okanj időnként a Tisza vizéből táplálkozik, mikor annak nagyobb a vízállása, emiatt eltér a többi tótól.

A tó fekvése

Az Okanj, Elemértől északra fekszik 1,5 km-nyire. Zrenjanintól 13 km távolságra van. Jó a közlekedési összeköttetése. Közvetlen közelében, a tótól keletre halad a Belgrád—Zrenjanin—Kikinda vasútvonal. Szinte párhuzamosan ezzel a vasútvonallal É—D irányban kb. 3 km távolságra halad a Belgrád—Zrenjanin—Kikinda műút. A tótól DNY-ra és NY-ra fekszik a Zrenjanin—Elemér—Taras műút. A tóval az összeköttetést Elemér lakossága a mezőn keresztül bonyolítja le, a meridián irányában. Ezen az úton azonban nincs szilárd burkolat, és az esős időszakban a termény betakarításakor igen nagy problémát okoz a földműveseknek.

Az Okanj-tó a határ északi részének közepén található. Ez a határ

3000 hektárnyi megművelhető területet foglal magába. Annak érdekében, hogy lerövidítsék a földművesek útját a megművelhető területekig, a tó NY-i keskenyebb részén beton átjáró épült, és így szükségtelen a tó megkerülése.

Igaz, hogy az említett közlekedési feltételek relatíve kedvezőek, mivel néhány útvonal a tó közvetlen közelében halad, mégis a legfontosabb útvonal, amely a tavat a többi kommunikációval és a településekkel köti össze, csak egy egyszerű nyáriút szilárd burkolat nélkül. Ezen az úton esős időszakban, szinte egyetlen egy járművel sem lehet megközelíteni sem a tavat, sem a tótól északra levő megművelhető területeket. Emiatt a település társadalmi terve előirányozza az útvonal e részének kiépítését, szilárd burkolattal való bevonását, és így természetesen megjavulnának a közlekedési feltételek a tó környékén.

Az Okanj és a Tisza között található egy sekélyebb, kisebb tó, a Csikós. Egy keskeny csatorna, amely ezen a tavon halad keresztül összeköti az Okanjt a Tiszával. Ennek igen nagy jelentősége van a tó gazdasági aktivizálódása szempontjából. Egyelőre a csatornát csak az állattenyésztők veszik igénybe, mikor az állatok itatásához friss vizet vezetnek a Tiszából.

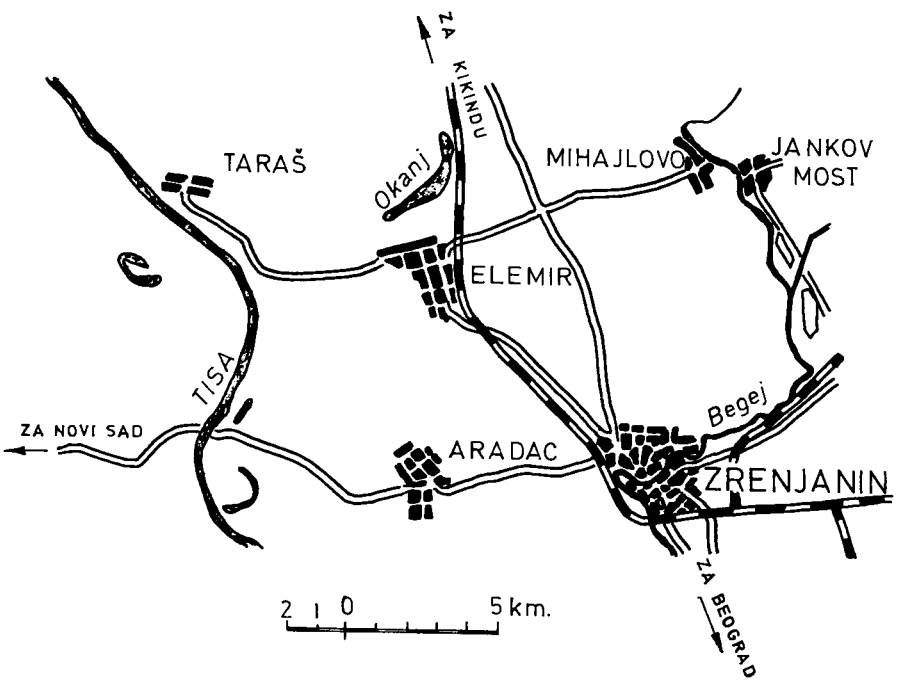

1. kép — Az Okanj földrajzi fekvése

Az Okanj-tó félhold alakú, ami a fluviális eredetű tavak jellemző tulajdonsága. A tó homorú partja a Tisza jelenlegi folyása felé néz, mégpedig úgy, hogy a déli ága a Tiszához van közelebb, az északi pedig a Rusanda tóhoz.

Az Okanj a Tisza aluviális síkságán van, a löszplátóba bevésve, 86 m abszolút tengerszint feletti magasságon. A tó átlagos abszolút tengerszint feletti magassága kb. 78 m, azzal, hogy a tófenék DNY irányban, azaz a Tisza felé enyhén lejt. A tó partjait szikes talaj borítja, amely az állatok legeltetésére szolgál. Távolabb, azaz a magas löszplátón, amelyet feketeföld borít földműveléssel foglalkoznak.

Egészbe véve az Okanj földrajzi fekvése igen kedvező, ezt szemlélteti az 1. kép is.

A tó morfometriája

A tó 78 m tengerszint feletti magasságon helyezkedik el. Állandóan víz alatt levő részének teljes hossza 4 km. Átlagos mélysége 50 cm, legnagyobb mélysége 1,5 m.

A tó szélessége különböző. Legszélesebb a medence délnyugati részénél,

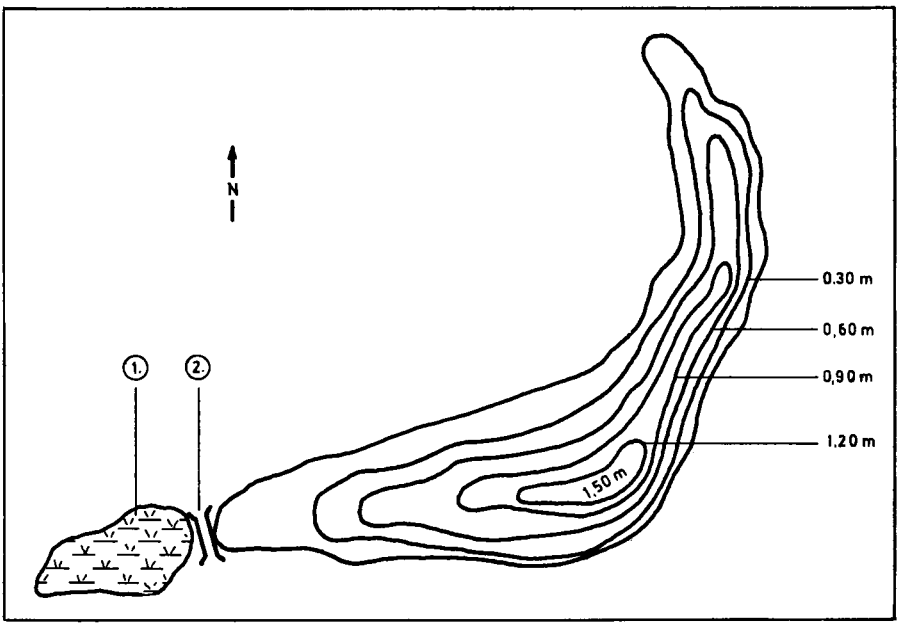

2. kép — a tó izobatikus térképe
1. a tó gáttal elzárt része
2. betonátjáró a tavon

ahol a legmagasabb vízállás idején 550 m-t tesz ki. A medence nyugati és északi irányban, a befelé hajló ágaknál fokozatosan szűkül, és a mélysége is csökken. A délnyugati ágon át vezet a betonátjáró a járművek részére. Itt ér véget az állandóan víz alatt levő rész is. Nyugatra ettől az átjárótól a Tisza jelenlegi folyásának irányában terül el a tó sekélyebb része, amely gáttal van elzárva.

A tónak ez a része már régóta el van zárva a medence legmélyebb részétől mesterséges töltéssel és betonátjáróval. Évek hosszú során, az elhalt organizmusok és a hatalmas növényi rétegek mind sekélyebbé tették a medencét, és így a tónak ez a része, melyet mocsári növények borítanak a pusztulás fázisába jutott.

A tó teljes felülete kb. 2,5 km². Ez az adat nem öleli fel azokat a részeket, amelyek csak időszakosan vannak víz alatt. A tó aljának kótái 76,50—77,30 m, a parté pedig 77,50—80,00 m.

A tó hidrológiai és morfológiai evolúciója

Az Okanj-tó evolúciója nem bonyolult, szoros összefüggésben áll a Tisza hidrológiai és morfológiai evolúciójával. Mivel a Tiszát már igen részletesen tanulmányozták és feldolgozták a tudományos irodalomban, így csak azokra a momentumokra kell kitérni a folyó evolúciójában, amelyek döntően befolyásolták az Okanj és más fluviális tavak keletkezését és fejlődését.

Mikor a Tisza megváltoztatta folyását nyugati irányban, azaz a mai folyómeder irányában, maga után hagyta régi medrének egyes részeit, a különböző nagyságú és mélységű meándereket. Idővel a folyami és eolos jellegű hordalék lerakodásával nyerték el ezek a meánderek és holtágak a folyami tavak végleges és jellemző formáját. Az így képződött tavak közül nagyságukkal és mélységükkel, valamint még más jellemzőikkel kitűnnek az: Ostrovo, a Rusanda és az Okanj.

A tó keletkezésének vázlatos bemutatása teljesen világosan utal arra a tényre, hogy az Okanj folyami tó, vagyis a Tiszától elszakadt meánder. Ennek bizonyítékául szolgál, hogy a 2 ág közötti távolság igen nagy. Ez a távolság az ilyen jellegű tavaknál 2—4 km-t tesz ki, és ez is azt bizonyítja, hogy ilyen nagy meándereket csakis egy olyan folyó építhetett ki, mint a közelében levő Tisza.

A talaj tanulmányozásakor megállapították, hogy a tavak között kiszáradt kanyargós bemélyedések húzódnak, helyenként sekély víz alatti részekkel. Ezek is a Tisza régi medrének maradványai, amelyeket az eolos hordalék szinte teljesen befedett. Ezek a bemélyedések az ábrán szaggatott vonallal vannak összekötve a tavakkal és így kialakul a Tisza régi medrének megközelítőleg pontos vázlata.

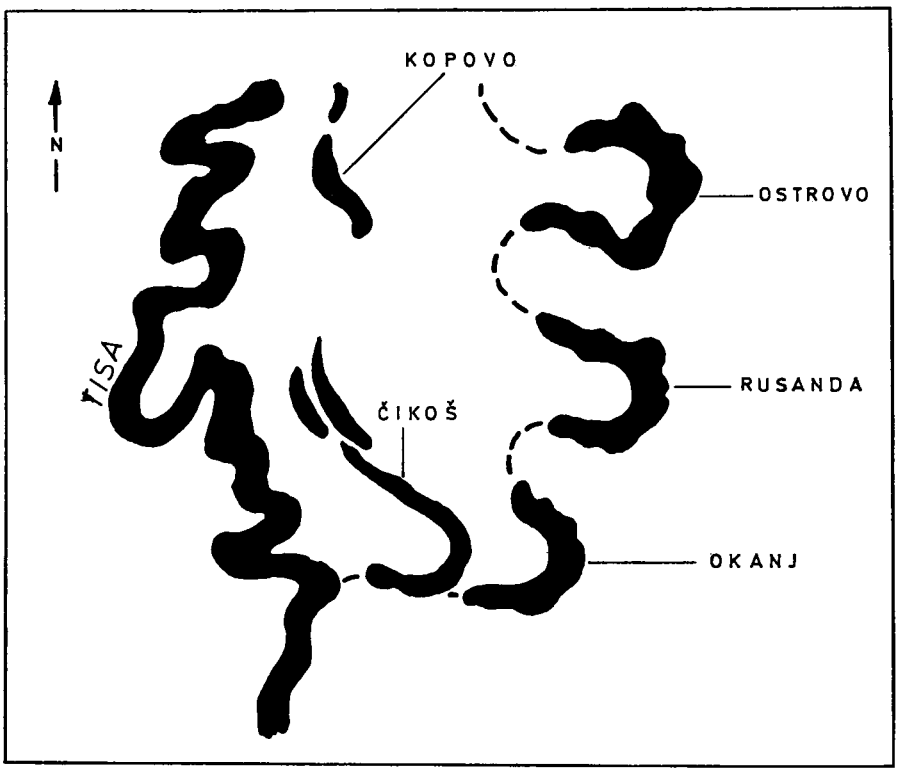

3. kép: az Ostrovo, a Rusanda és az Okanj fluviális tavak keletkezésének vázlatos bemutatása

Az Ostrovo, a Rusanda és az Okanj tavak fekvése megegyezik a meridián irányával. Egymástól 2—7 km távolságra vannak. Távolságuk a Tisza jelenlegi medrétől szintén különböző. Legközelebb van hozzá az Okanj 2,5 km, legtávolabb pedig az Ostrovo 12,5 km. (4,291)

Az Okanj a Tisza aluviális síkság, amely a löszös terasz sáncaival van körülhatárolva, ezen a részen mindössze néhány száz méter szélességű, és ez igen nagy hatással volt a tó fejlődésére. A tó mindkét oldalán, egyes részeken még ma is jól látható a Tisza volt partja. A part többnyire 82 m tengerszint feletti magasságban helyezkedik el.

A vidék geomorfológiai jellemzői

Az Okanj-tó szűkebb környékére jellemző, hogy ezen a vidéken számos sekély, hosszúkás bemélyedés vagy sekély depresszió található. Ezek a bemélyedések főleg É—NY irányúak, ami megegyezik a tó és a Tisza régi

medrének fekvési irányával. A talaj magasabb részein ezek a bemélyedések enyhén kimagasló övzátonyokkal vannak elválasztva egymástól, így az egész terület enyhén hullámzó. Az övzátonyok magassága valamint a depressziók mélysége 2—3 km. Az említett aluviális síkság és löszös terasz mellett, amelyek a vidék alapvető domborzati formái, megtalálhatók a tó tágabb környékén úgynevezett mikrodomborzati formák is, amelyeket az övzátonyok, depressziók és különböző relatív nagyságú buckák képeznek. (4. kép)

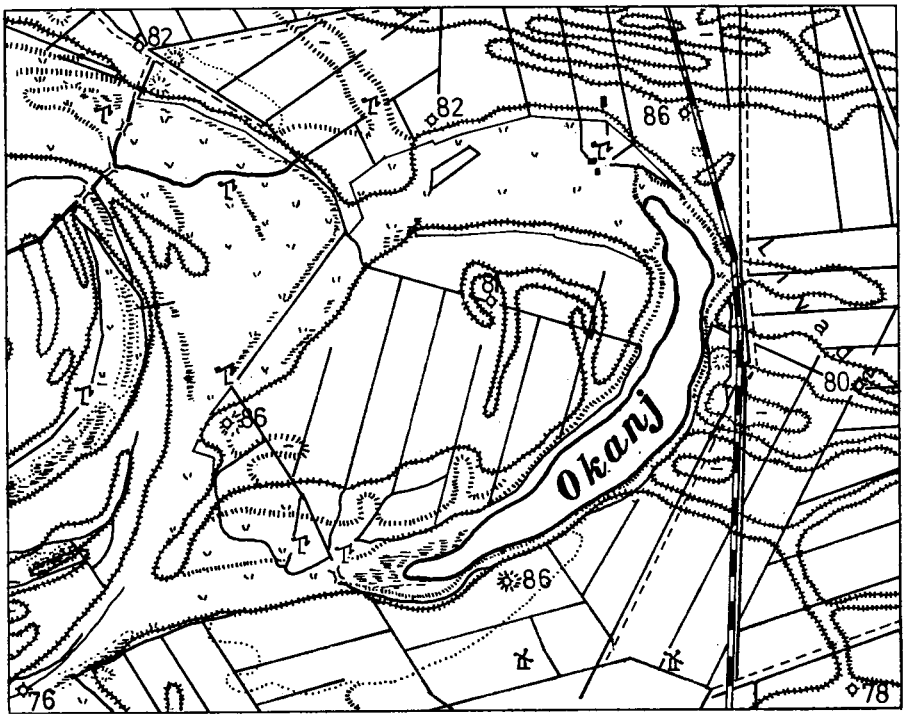

4. kép — az Okanj és környékének térképe

Az Okanj vidékének éghajlati tulajdonságai

Bánát középső, alacsonyabban fekvő részén, ahol az Okanj-tó is található, mérsékelt kontinentális, pannóniai éghajlat uralkodik. Az általános éghajlati adatok, amelyek a tótól nem messze levő zrenjanini és melencei meteorológiai állomástól származnak, lehetővé teszik, hogy megismerjük a vidék néhány éghajlati sajátosságát. A különböző éghajlati tényezők közül, amelyek hatással vannak a tó vizének hőmérsékletére, mennyiségére, kipárolgási százalékára, az író ebben a munkájában csak

a hőmérsékleti körülményekre, csapadékra és szelekre tér ki részletesebben.

Hosszabb időn keresztül tanulmányozva megállapították a levegő átlagos hőmérsékletét, ami 10—12 °C között mozog. Az abszolút maximális hőmérséklet értéke 38—39 °C és rendszerint júliusban valamint augusztusban észlelhető. Az abszolút hőmérsékleti minimum télen észlelhető, értéke —7 °C, —8 °C.[1]

A levegő havi középhőmérséklete évszakonként változik és több éven keresztül meghatározott mozgási iránya van. (5. kép)

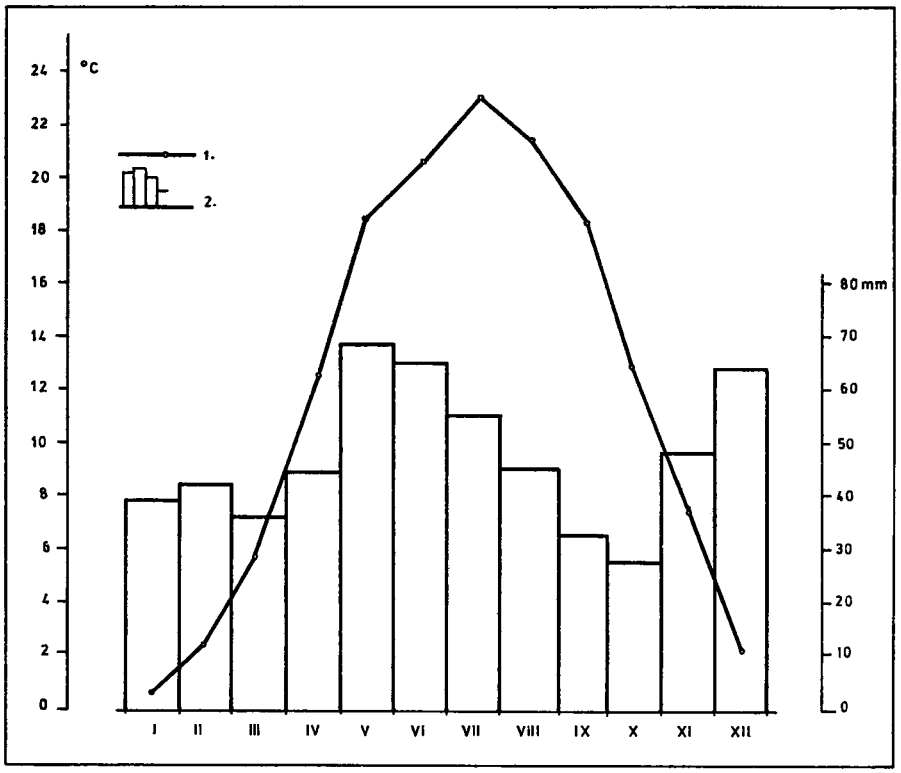

5. kép — a levegő havi középhőmérséklete és a csapadék mennyisége az 1965—1975 közötti időszakban[2]
1) a levegő átlagos havi középhőmérséklete
2) havi csapadékmennyiség

Az elmúlt 10 év folyamán, a levegő magas havi középhőmérsékletei júniusban, júliusban és augusztusban voltak észlelhetők, az alacsony középhőmérsékletek pedig januárban és februárban. A havi középhőmérsékletek ilyen évszakonkénti elrendeződése normális a bánáti éghajlati

típusnál. Azonban, ha a meteorológiai adatokat hosszabb időn keresztül, több évtizeden át figyeljük, feltűnnek bizonyos eksztrém (szélsőséges) jelenségek, amelyek jelentős változást okozhatnak az évi középhőmérsékletek alakulásában. Az ilyen jelenségekre rendszerint az átmeneti évszakokban kerül sor, vagy pedig télen, mikor hirtelen hideg vagy meleg légtömegek áramlanak erre a területre, és megváltoztatják a levegő megszokott hőmérséklet elosztását ezen a vidéken. Ezek a változások nem a vidék mikroklímájának szpecifikusságai, hanem a Jugoszláviában és Vajdaságban jelentkező éghajlati rendellenességek következményei (4,293). Ezek a változások a tó vizének hőmérsékletére is kihatnak. Gyakran a tó gyorsabb vagy lassúbb kipárolgásához vezetnek, és egyben megváltoztatják a tó különböző vegyi és fizikai tulajdonságait is.

Az atmoszfériai csapadékelosztás a megfigyelt időszakban nem tér el a szokásos értékektől, amelyek az ilyen éghajlatra jellemzők. A legtöbb csapadék májusban és decemberben van, ekkor megnövekszik a vízmennyiség a tóban és a tó területe is eléri maximumát. A legnagyobb vízál-

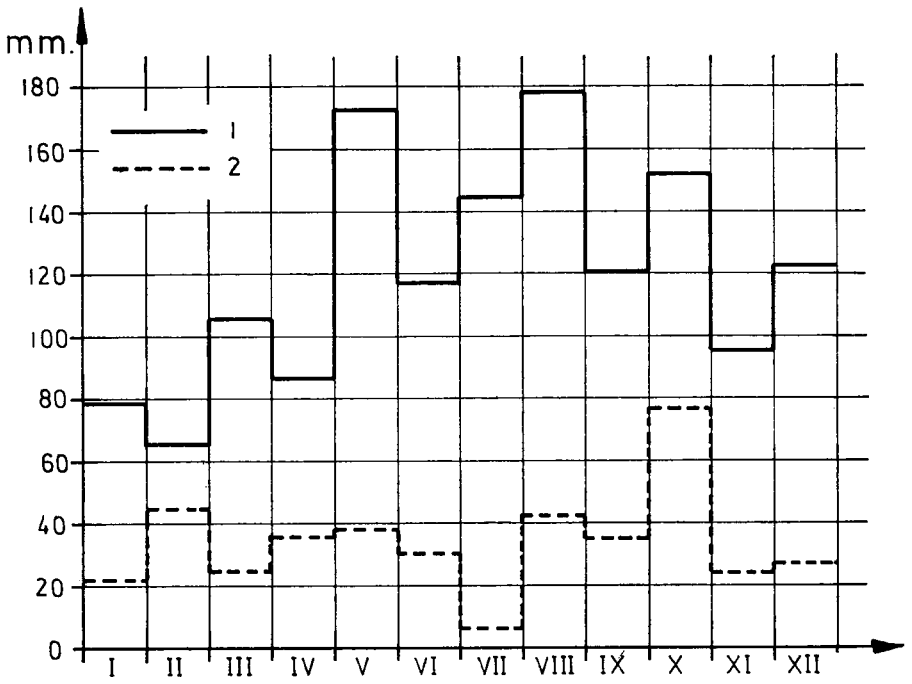

6. kép — A maximális és minimális csapadék a tó környékén az 1925—1975-ig tartó időszakban
1) maximális évi csapadékmennyiség
2) minimális évi csapadékmennyiség

lás 1937-ben volt (a talajvíz és a Tisza vízállásától eltekintve). Ekkor esett a legtöbb csapadék, 1438 mm. Az időnkénti, egyes években jelentkező csapadékhiány jelentősen kihat a tó területének csökkenésére. Így 1928-ban volt a legkevesebb a csapadék, mindössze 399 mm[3]. A tó még ilyen körülmények között sem száradt ki teljesen, de víz ekkor csak a középső, mélyebb területeken volt. (6. kép)

A szelek erőssége, sebessége és gyakorisága szintén különböző változásokat okoz a tavon. Az északi, északnyugati és délkeleti szelek a vidék egyes részein igen nagy sebességet érnek el. Az elmúlt évtizedben azonban (1965—1975) nem jegyeztek fel 30 m/sec.-tól nagyobb sebességet, ami esetleg változásokat okozott volna a tavon.

A szél erőssége és gyakorisága nem ért el eksztrém értékeket ebben az időszakban, ezt szemléltetik az 1. táblázatban feltüntetett adatok is.[4]

I. táblázat
A szelek átlagos erőssége az 1965—1975-ig tartó időszakban km/h-ban kifejezve

a szél iránya	átlagos gyakoriság	átlagos erősség km/h-ban
N	10,3	11,0
NE	7,9	9,9
E	4,7	7,4
SE	16,9	11,9
S	11,1	11,5
SW	6,4	7,6
W	7,9	7,9
NW	12,3	10,0

Az említett éghajlati jelenségekkel egyidejűleg jelentkezik a kipárolgási folyamat is, ami igen nagy hatással van a tó vízmennyiségére. Ha ezt a jelenséget hosszabb időszakon át követjük, világosan látszik, hogy négy olyan hónap van, amelyben nagyobb a kipárolgás. Ezek: június 75 mm átlagos kipárolgással, július 88 mm átlagos kipárolgással, augusztus 94 mm kipárolgással és szeptember 77 mm átlagos kipárolgással. Vajdaságban a felszíni víz legnagyobb kipárolgását 1952 augusztusában mérték, 202 mm-t, ez a jelenség igen nagy hatással volt az Okanj vízmennyiségének csökkenésére. (4,295)

A levegő relatív nedvességtartalma szintén szoros összefüggésben áll az eddig feldolgozott éghajlati tényezőkkel. A havi nedvességtartalom egy-

egy év folyamán 60—90% között alakul. Legkisebb a nedvességtartalom a nyári időszakban júliusban és augusztusban, amikor a tó felett a hőmérséklet a legmagasabb, a legnagyobb a nedvességtartalom a téli időszakban januárban és februárban. (4,295)

A felhősség a tó területén átlagban 55% eltakart égbolt. A legderültebb hónap az augusztus, mikor az átlagos felhősödés 32%, a legfelhősebb hónap pedig a december, 70% átlagos felhősödéssel.

A tó vizének fizikai és vegyi tulajdonságai

A tó vidékén uralkodó éghajlati feltételek elemzésekor már kihangsúlyoztuk, hogy a tó vízmennyisége változó az év folyamán. Legnagyobb a víz felszíne a tavaszi időszakban, amikor legtöbb a csapadék és a kipárolgás minimális. A tó délnyugati ágából vezető csatornán keresztül, amely áthalad a Csikós-tavon is, az Okanj néha vizet kap a Tiszától. Így van még egy lehetőség a tó táplálására. Egy mélyebb csatornával és erősebb szivattyúval a Tiszaparton, nagyobb mennyiségű friss folyami vizet lehetne a tóba vezetni, és így teljesen megváltoztatni vizének összetételét. Ez a megoldás biztosítaná a különböző halak és organizmusok létfeltételét a tóban, és így a tó (egy) új gazdasági jelleget kapna.

2. táblázat
Az Okanj vizének vegyi elemzése által kapott eredmények

	1. minta	2. minta
A mintavétel időpontja 1975. IX. 13.		
A levegő hőmérséklete	28 °C	28 °C
A tó vizének hőmérséklete	23 °C	25 °C
Átlátszóság	minimális	nem átlátszó
Szín	szürkészöld	sötétszürke
Szag	szagtalan	állott víz szagú
Íz	sós	sós-keserű
Száraz maradék	6,10 mg/l	34,14 mg/l
Sótartalom	5,24 mg/l	28,92 mg/l
Keménység	2,24 °N	3,64 °N
Kloridok	63,9 mg/l	568,0 mg/l
Szulfátok	48,3 mg/l	120,0 mg/l
$KMNO_4$ 0,1 N/100 ml minta	12,02 ml	21,63 ml

A tó vizének összetételét vegyi analízis útján állapították meg, mintát véve a sekélyebb és mélyebb részekről. Az első minta a tó délnyugati részéből származik, ahonnan a víz a gáttal elzárt részből, a betonátjáró alatt átfolyik a mélyebb medencébe. Ez a víz gyakran keveredik a Tisza friss vizével, amelyet az állattenyésztők csatornán keresztül vezetnek ide az állatok itatásához. A másik minta a főmedence felszínéről való, 50 m távolságra a parttól. A víz vegyi analízisét az újvidéki Vegyi Intézetben végezték el a Természettudományi-Matematikai Fakultáson, az eredményeket pedig a 2. táblázatban tüntettük fel.

Az ammóniákot a minta elemzésekor közvetlen módszerrel mutatták ki. Az első mintánál $3{,}6 \times 10^{-3}$ g/l-t, a másodiknál $3{,}64 \times 10^{-3}$ g/l-t. A nitrátokat közvetlen módszerrel állapították meg, mely szerint koncentrációjuk mindkét mintában $2{,}3 \times 10^{-4}$ g/l NO_2 volt.

A vegyi analízis összegezett eredményei arra engednek következtetni, hogy az a minta, amely a tó állandóan víz alatt levő területéről szár-

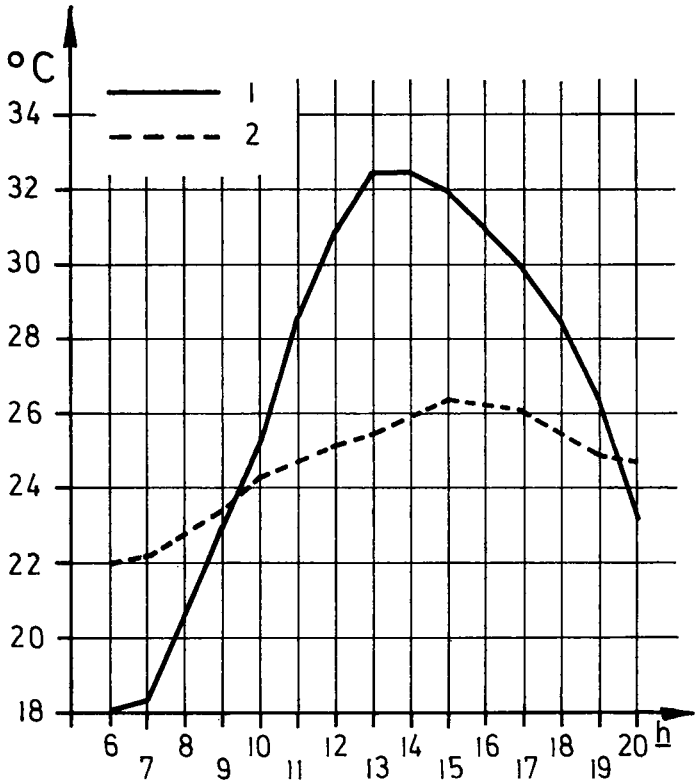

7. kép — a víz és a levegő hőmérsékletének napi ingadozása[5]
1) a levegő hőmérsékletének alakulása 6—20 óráig
2) a víz hőmérsékletének alakulása 6—20 óráig

mazik, jóval több ammóniákot, nitrátot és egyéb összetevőket tartalmaz. Az egyes elemek ilyen nagy vegyi koncentrációja lehetővé teszi sok tavi organizmus létezését. Igaz, hogy ez a tó valamikor bővelkedett halban és más állatban, de most az állatfajták közül csak a béka található meg. Mivel a tó hosszú évek óta el van szakadva a folyami medertől és lehetetlen a víz állandó cserélődése, így a kipárolgás miatt a tóban nagyon megnőtt a káros vegyi anyagok koncentrációja. Ez a tény évről évre csökkentette az állat- és növényvilág létfenntartási feltételeit. A tavi és mocsári vegetációból a feltételekhez legjobban a nád alkalmazkodott. Ma is igen nagy területeket borít be, különösen a part menti részeket. A többi növényfajta igen kis területre korlátozódik, csak a tó meghatározott részein találhatók meg.

A tó vizének tulajdonságai közül meg kell még említeni a vizének hőmérsékletét. A relatíve sekély medence és a nagy terület miatt a tó vizének hőmérséklete nyár folyamán 20 és 27 °C között alakul. A víz hőmérsékletének napi ingadozása jóval kisebb mint a levegő hőmérsékletének napi ingadozása.

A levegő hőmérséklete maximumát, a nap folyamán 12—15 óra között éri el, a víz maximális hőmérsékletre később, 14—17 óra között emelkedik. Azonban, míg a levegő napi hőmérsékleti ingadozásának amplitudója 15 °C, addig a víz legalacsonyabb és legmagasabb hőmérséklete közti különbség 4°C. Mivel a tó vize reggel lassabban melegszik fel, és éjjel lassabban hül le, az ilyen hőmérsékleti viszony normális.

A tó gazdasági valorizációja

Az Okanjnak a part menti lapos területe miatt nincs kielégítő gazdasági jelentősége. A régmúltban ennél a hidrográfiai objektumon fejlett volt az eksztenzív halászat. A terjedelmes tó körüli legelőkön Elemér lakossága kb. 10 000 juhot tenyésztett. A nád rendszeres betakarítása és kivitele szintén jövedelmező volt a helybelieknek. A tó iszapjában próbálkoztak a környék lakosságának gyógyításával. Végül a leleményes lakosság több évig hozott ide külföldi vadászokat a vadászidényben (főleg olaszokat) és drágán megfizettette velük a tó körüli vadászterületet.

Az említett gazdasági ágak közül egyikhez sem volt megfelelő a hozzáállás, nem fektettek egyikbe sem elég anyagi eszközt. Így pl. a tómeder kotrása és a víz Tiszából történő cserélése nélkül, a tó vize fokozatosan elzáródik és a pusztulás fázisába lép. A környező nagykiterjedésű legelők füve alacsony és rossz minőségű, mert nem trágyázzák és nem gondozzák. Ezért a legelőkön manapság mindössze néhány juhnyáj található, összesen mintegy 1500 db. juhhal.

A külföldi vadászok számára a vadászatok megszervezését is elhanyagolták. Habár (megbízható) bizonyítékok vannak arra, hogy a tó iszapja gyógyhatású, mégsem tettek semmilyen lépést annak érdekében, hogy ezt gazdaságilag is hasznosítsák. A nádas kihasználása és kivitele építőanyagként még mindig folyamatban van, de nincs arányban a természetadta lehetőségekkel.

Az említett tények arra utalnak, hogy a tó és környéke potenciális természeti feltételeket nyújt, a különböző gazdasági tevékenységek fejlődéséhez. Elemér lakossága mégis kizárólag a közös teraszon levő szántókat használja ki, míg a tó és szűkebb környéke a természetnek van kiszolgáltatva. Ahhoz, hogy ez a terület ésszerűen legyen kihasználva, több akaratra és nagyobb anyagi befektetésre van szükség.

1) Elemértől a tóig ki kell építeni egy aszfaltutat 1,5 km hosszúságban.
2) Az elhanyagolt tavat sikeresen át lehetne alakítani — ki lehetne építeni egy korszerű halastavat, nemes halak intenzív tenyésztésére.

A tó hosszanti tengelyénél csatornát kellene ásni, így lehetővé válna a tó kiszárítása és az aljának regenerációja. A tó feltöltése friss vízzel elvégezhető a már meglevő csatornán keresztül a Tiszától a Csikóson át a gáttal elzárt részig, onnan pedig egy új csatornával a tó fő medencéjéig. A magasabb gáttal elzárt délnyugati ágban kiépíthetők a korszerű halastó nélkülözhetetlen objektumai: teleltetők, ívóhely, növendékek medencéje, fiatal halak medencéje, tenyésztőmedence.

3) A tó körüli alacsonyabb területet és a már gáttal elzárt délnyugati ágat könnyen lehet erdősíteni — nyárfákkal, fűzfákkal és más, nedves talajt kedvelő fákkal. Kisebb turistaházak építésével, valamint egy egyszerű halászcsárdával, (fából és nádból) a tó egy vonzó kirándulóhellyé válhatna. Mindez a Tisza-parttal együtt egy egységes komplexumot képezne, amely a közeljövőben fellendítené a vadászatot és hétvégi turizmust.

Következtetés:

Az Okanj-tó természeti és gazdasági tulajdonságainak ebben a munkában történő fejtegetése után levonható néhány általános és különös következtetés.

Az Okanj szűkebb környezetével (a szikes talaj és árterület) néhány km²-nyi területet foglal el. Az eleméri határ e része gazdaságilag nincs eléggé kihasználva. Annak érdekében, hogy ez a terület gazdasági értelemben teljesen aktivizálva legyen, szükség van az anyagi eszközök tervszerű befektetésére és Elemér lakosságának jóval nagyobb angazsálására.

Mint folyami tó, amelynek állandóan víz alatt levő területe 2,5 km²-t

tesz ki, az Okanj kielégítő előfeltételekkel rendelkezik a mesterséges haltenyésztésre. A Tisza közelsége lehetővé teszi a tó vizének teljes kicserélését, valamint a tó rendszeres felfrissítését folyami vízzel.

Ki kellene bővíteni a meglevő kedvező közlekedési viszonyokat, vagyis Elemér jó összeköttetését Zrenjaninnal — a legnagyobb és legerősebb középbánáti gazdasági centrummal, úgy, hogy egy aszfalt úttal össze kellene kötni a tavat a környező közlekedési hálózattal, amely azt körülveszi, valamint a közeli településsel.

A tó körüli szisztematikus erdősítéssel, valamint aszfalt út, halastó és szerény turisztikai objektumok építésével, meg lehetne alapozni a vadászat és hétvégi turizmus fejlődését. Az egész környék a Tisza-parttal együtt vonzó kirándulóhellyé válna, Zrenjanin és környékének lakossága számára.

A szikes talaj felső rétegét ki lehetne cserélni termékeny talajra, amelyen korszerű legelőket lehetne létrehozni. A mai szerény juhállományt jó minőségű legelőn ismét fel lehetne javítani, több ezer juh tenyésztése válna lehetővé, ez többszörös jelentőségű lenne a vidék lakosságára nézve.

A tó egyik részében továbbra is folyhatna a nádtermesztés, de úgy, hogy a nádas ne veszélyeztesse a leendő halastavat és mégis hozzájáruljon gazdasági fellendüléséhez, a lakosság jövedelemforrásainak növeléséhez.

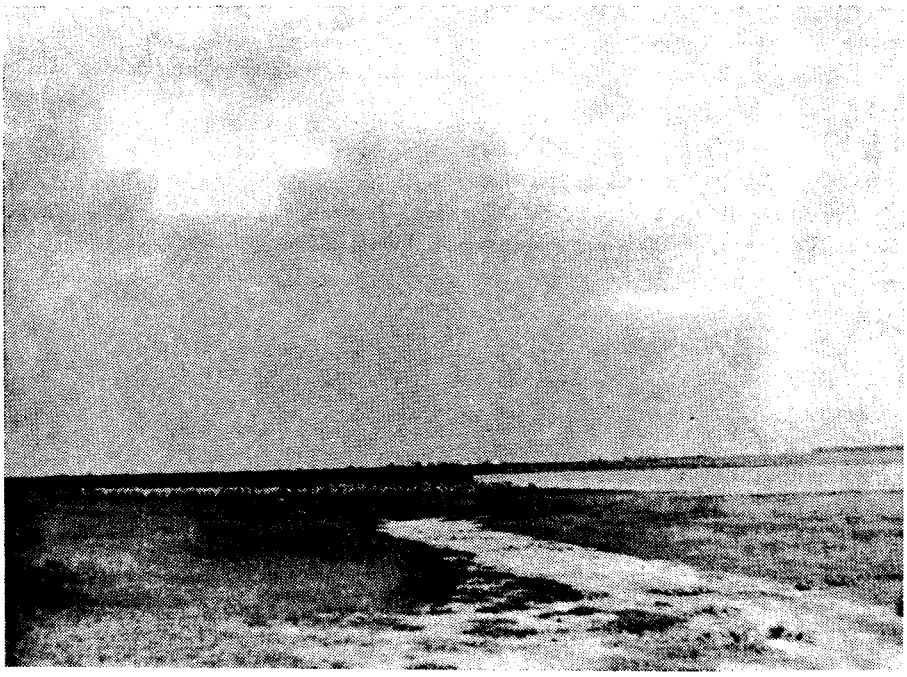

Az Okanj-tó és környéke

Az összefoglalóban még kiemelném, hogy ezekkel a munkálatokkal az eddig jelentéktelen tó és környezete, amely ki van szolgáltatva a természetnek, gazdaságilag aktív objektummá alakítható át. Így ez a természeti kincs hozzájárulna Elemér lakosságának anyagi jólétének javításához, mivel a tó az ő határukban van.

Megjegyzések

[1] a melencei meteorológiai állomás adatai
[2] a zrenjanini és melencei meteorológiai állomások adataiból kiszámított középérték
[3] a melencei csőmérő állomás adata
[4] a kikindai hidrometriai állomás adatai
[5] a levegő és a víz hőmérsékletét 1976. VII. 15-én mérték

Irodalom

1) Dr. Branislav Bukurov: Dolina Tise u Jugoslaviji, posebno izdanje Srpskog geografskog društva, 25. füzet, Beograd, 1948.
2) Dr. Milan Bajić: Banjsko lečilište i jezero Rusanda, Preštampano iz Zbornika prirodnih nauka Matice srpske, 26. füzet, Serija prirodnih nauka, Novi Sad, 1964.
3) Dr. Branislav Bukurov: Geomorfološki prikaz Vojvodine, Preštampano iz Zbornika Matice srpske, 4. füzet, serije prirodnih nauka, Novi Sad, 1953.
4) Dr. Milan Bajić: Ostrovo kod Melenaca, Poseban otisak iz Zbornika radova Prirodno-metamtičkog fakulteta, 3. kötet, Novi Sad, 1973.

Rezime

Jezero Okanj kod Elemira

Jezero Okanj se nalazi istočno od sadašnjeg toka Tise, 1,5 km udaljeno severno od banatskog naselja Elemir. Jezero je rečnog porekla. Prostire se na nadmorskoj visini od 78 m. Dužina jezera je 4 km, najveća širina do 550 m, a maksimalna dubina 1,5 m.

U ovom radu autor objašnjava način postanka jezera, analizira njegove prirodne karakteristike i ističe potencijalne mogućnosti ekonomskog korišćenja jezera i njegove okoline.

Resümee

Der See Okanj bei Elemir

Der See Okanj befindet sich östlich vom gegenwartigen Lauft der Tisa, 1,5 km. entfert nördlich vom banaten Siendlung Elemir. Der See ist der Flussabstammung. Er erstreckt sich auf der Übermeerhöhe von 78 m. Die Länge des Sees ist 4 km, die grösste Breite von 550 m, und Maximaltiefe 1,5 m.

In dieser Arbeit Erklärt der Autor die Weise der Seeabstammung, er analysiert seine natürliche Charakteristiken und betont die potentielle Möglichkeiten der ökonomischen Benutzung des Sees und seiner Umgebung.

Műhely

Molnár Irén

AZ ÉLETMÓD-SZOCIOLÓGIÁBAN, MINT A FOGYASZTÁS-SZOCIOLÓGIA ÁTFOGÓ FORMÁJÁBAN ELÉRT ÚJABB KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Bevezetés

Ez a munka a szabadkai Közgazdasági Kar szervezésében megtartott, meghatározott témakörű szimpózionra készült, ebből következik a dolgozat jellege is. Célom a teljességre való törekvés lehetetlenségének tudatában is, feltárni és a lehetőségekhez mérten nagyvonalakban bemutatni egy fiatal szociológiai ágazatban világszerte elért eredményeket, törekvéseket és feladatokat. Éppen ezért az elmélyültebb fejtegetés egy-egy témakörben szinte lehetetlen. Nemcsak a feldolgozott problémákat lehet tovább részletezni, hanem egyes jellegzetes momentumok is kimaradtak, mint pl. az időmérlegkutatás-szabadidő (amivel a szimpozion egy másik résztvevője foglalkozik), vagy a család ill. a nők szemszögéből szemlélt életmódváltozások, gazdasági érvelések stb. A megközelítési módban érezhető, hogy a polgári és szocialista országok kutatási irányvonalak között párhuzamot vontam. Nem mindig hálás módszer ez, de esetünkben így figyelemreméltó eredményekhez juthatunk.

A felhasznált irodalom legnagyobb része szerepel a mellékelt bibliográfiában is, de szükségesnek találom összegezni:

A szociológia ágazatai — összeállította és szerkesztette Kulcsár Kálmán; Kossuth Könyvkiadó, 1975.

G. Glecerman: Lenin- és a szocialista életmód kialakulása — Társadalmi Szemle, 1974. ápr. (61. old.)

Pataki Ferenc: Kollektivizmus és szocialista életmód — Valóság, 1976. 6. szám (7. old.)

Hankiss Elemér — Manchin Győző: Szempontok az élet „minőségének" szociológiai vizsgálatához — Valóság, 1976. 6. szám (20. old.)

Életkörülmények, életforma, életmód — Szemelvények a szocialista életmóddal foglalkozó Szovjet szociológiai irodalomból (Balázs István), Valóság, 1976, 6. szám (35. old.).

H. Sas Judit: Életmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban — Akadémiai Kiadó, 1976.
Szántó Miklós: Munkaidő csökkentés és életmód — Akadémiai Kiadó, 1974.
Szovjet szociológia ma — Kossuth Könyvkiadó, 1971.
Köpeczi Béla: Életmód és tudat — Társadalmi Szemle, 1976, 4. szám
Szociológia, 1975, 1. és 2. szám.
Elsődleges célunkat szem előtt tartva természetesen nem maradhatott ki a bibliográfia sem, habár az sem teljes. Igyekeztünk csak a legújabb megjelent és beszerezhető irodalmat feltüntetni. A munkában, a zárójelekben feltüntetett számok mindenkor a bibliográfiára utalnak.

A szerző

Kísérlet az életmód fogalmának meghatározására

Nálunk, de külföldön is, az utóbbi időben igen sok vita folyik az életmódról és társadalmi sajátosságairól. Az életmód-szociológia, mint a szociológia egyik szakterülete még igen fiatal és kiforratlan; fogalmi apparátusa nem kristályosodott még ki, de nagyfokú fejlődése máris kihatott a társadalompolitika, a társadalmi tervezés ösztönzésére is. Ma már az életszínvonal mennyiségi kutatói mellett központi helyet kap a polgárok magasabb, igényesebb életmódjának vizsgálata is. Az életmód-szociológia szemszögéből ez újabb elméletalkotást, módszertani-, összehasonlító elemzéseket vont maga után. A szocializmus fejlődésével ez a kérdés szinte szükségszerűen előtérbe kerül. Az anyagi javak megteremtésében elért haladással mind fontosabbá válik az egyén és a társadalom szempontjából is, hogy az ember hogyan él a rendelkezésére álló javakkal, milyen módon dolgozik, lakik, művelődik, szórakozik stb. Az életmód éppen erre a hogyanra utal, és nem téveszthető össze az életszínvonallal, amely az anyagi létfeltételeket, az objektív tényezőket jelöli. Az életmód és az életszínvonal azonosítását főleg a „fogyasztói társadalom" hívei fogadják el, mert szerintük az életmódot kizárólag az adott anyagi tényezők befolyásolják. Velük szemben, az „újbaloldaliak" egyoldalúan a tudat hatását emelik ki. Az életmód szorosan összefügg a tudattal, de a társadalmi fejlődésben az objektív tényezőktől nem választhatjuk el.

A tőkés társadalom képviselői hajlamosak felcserélni az életmód fogalmát „életstílussal", amelyet minden ember maga választ. Toffler, amerikai szociológus, több kiadásban megjelent könyvében az életstílus sokféleségéről beszél („Future Shock"), ahol az embertől függ, hippi lesz vagy négerpárti, avagy entellektüel, illetve egészen más. Tudnunk kell, hogy a társadalom és az osztály életmódját a létviszonyok határozzák meg. „Nem az emberek tudata az, amely létüket, hanem megfordítva, társadalmi létük az, amely tudatukat meghatározza" (Marx Károly: A politikai gazdaságtan bírálatához; Előszó, 1859).

Az empirikus társadalomkutatás kezdetével megindult az életmód tudományos tanulmányozása is. Az első ilyen témájú marxista műként Engels „A munkásosztály helyzete Angliában" 1845-ben megjelent klasszikus tanulmányát tekintjük. Ide tartozik Le Play összehasonlító szociográfiai munkája is: „Az európai munkások"., „ Tanulmányok az európai munkásnépség munkájáról, családi életéről és erkölcsi állapotáról." 1855-ből. Tehát a kezdet átfogó, leíró kutatás volt. Ez a tradíció máig is megmaradt az *angol* szociológiában. (86) Az első konkrét lépéseket Belgiumban, majd Angliában tették a munkásrétegek társadalmi stitisztikai vizsgálatával, hogy végül is az „életminőség kutatása" az Egyesült Államokban bontakozzék ki századunk 30-as éveiben. A múlt század utolsó harmadában, előbb Németországban, Franciaországban, és majd a XX. századbeli iparilag fejlett államokban állandóan gyűjtötték a társadalmi statisztikai adatokat. Az *amerikai* empirikus szociológia kezdeteire is jellemző volt a szegények, az „alsó" rétegek életstílusa iránti érdeklődés. (Chicagói iskola — 3. és 24.) Külön figyelmet érdemel a „viselkedési rendszer" kutatása, egy csoport tagjainak viselkedése egymással szemben és a csoporton kívüliek iránt. Az életmódkutatást máshol a társadalmi rétegeződések keretein belül foglalták össze (50). 1929-ben megalakult, az első elnöki bizottság, hogy feltérképezze az amerikai társadalom különböző rétegeinek élethelyzetét, majd a 30-as évek második felében elkészült egy ún. „általános jóság index" segítségével az első összehasonlító felmérés a városok között. 1952 óta az ENSZ minden évben kiadja: „A világ helyzetéről szóló jelentést". A 60-as évek elején a NASA megbízásából egy harvardi kutatócsoport (Raymond Bauer vezetésével) a gazdasági jelzőszámok mintájára társadalmi jelzőszámokat dolgoz ki. 1966-ban, majd 1968-ban fontos tanulmányok jelennek meg (Bauer és Russel Sage Foundationtól). 1967-ben a kongresszus előtt már törvényjavaslat jelenik meg a rendszeres „társadalmi jelentések" készítésének programjáról.

A szocialista országokban az életmódkutatásoknak nagy hagyományai vannak. A *Szovjetunióban* már az Októberi forradalom után elkezdődött, a társadalomvizsgálat keretein belül az uralkodó osztály és az egyes társadalmi rétegek életmódjainak feltárása. (64.). Lenin szerint: „minden társadalmi rétegnek megvan a maga „életmódja", megvannak a maga szokásai, a maga hajlamai" (43: 388. old.) Később is a tervezésben igen megfelelő eszköznek bizonyult például az időmérleg-technika. Sztrumilin, már 1923-ban konkrét szociológiai kutatásokat végzett e téren.

A második világháború után kevésbé foglalkoztak életmódkutatással a tudósok; az empirikus szociológia majd csak az 1950-es évek végén érezteti hatását a szocialista országokban. Szovjetunióban Prudenszkij (1959)

ismét időmérlegkutatásba kezd. *Magyarországon* Kulcsár Kálmán, Szántó Miklós, Losonczi Ágnes, H. Sas Júlia és Sípos J. ér el újabb eredményeket (40, 61 és 72). *Csehszlovákiában* Mochonin végez réteg- és életmódvizsgálatot. (48) *Romániában* Cernea az urbanizációt kapcsolja e témakörhöz. (9). Ma már kifinomult elméleti és módszertani kutatásokkal találkozunk világszerte. Ezt nagyban elősegítette, hogy a szocialista országok egyöntetűen a marxista társadalomfilozófiára és azon belül a munka elsődleges szerepére támaszkodtak. (32).

Az életmód kutatásának metodikai problémái

Igen gyakran figyelhetünk fel az életmód kutatása esetében, hogy a többi szakszociológiai módszertannal szemben a kutatások nem kumulatív jellegűek, hanem minden vizsgálat újra és újra a „kezdetekig megy vissza" (41—117 old.) elsősorban a vizsgálati problémák bonyolultsága miatt. Az elméleti, ill. a fogalmi előrehaladást, ugyanis nem követte megfelelőképpen az empirikus adatelemzés. Ennek az ellentmondásnak a következménye az is, hogy hitetlenkedve tekintenek a gyakorlati kutatások sikereire, és maga az életmód fogalma is túlságosan köznapi értelmezést kap. Az életmód fogalom társadalmi hatókörének nincs egyöntetű értelmezése, hisz más fogalmi és módszertani alapja van az egyén — a társadalom vagy egy csoport életének kutatásakor. Manchin Győző Róbert (41) szerint a homogén életmódot folytató társadalmi csoportok esetében két alapvető, magyarázó elvet ismer a szociológia: strukturalista elvet — az objektív feltételrendszer hatását figyeli, és az interakcionalistát — a szubjektív elemeket szemlélő elvet. Az első egy társadalom strukturális különbségeit hozza ki. (O. Lewis kutatásaiban sokat vitatott „szegénység kultúrája" fogalom) — ahol gyakran elvész a függő és a független változók viszonya. A második elv legtöbbször deviáns szubkultúrák társadalmi okozatait magyarázza (fiatalkorú bűnözők életstílusa stb.), főleg a jellegzetesen leszűkített kommunikációs csatornákra hivatkozva az egyes társadalmi rétegek között. A helyes út mindenesetre a két módszer vegyes alkalmazása, hisz kiegészítik egymást a szubjektív és objektív meghatározók. A legutóbbi életmód-szociológiai kutatásokra már a szintetizmus jellemző: az elemzésbe a legkülönbözőbb szempontokat is be kell vonni, egy-egy okozat ill. a legfontosabb tényező kiemelésével. Tehát az életmód modellálása összetett feladat, amely speciális és konkrét kutatásokat igényel. Jelenleg több ilyen modell kidolgozása van folyamatban.

Ma már a tudósok százai foglalkoznak a társadalmi jelzőszámrendszer kidolgozásával, az életminőség regisztrálásával, statisztikai módszereivel. (31). Európában is több társadalmi statisztikus, szociológus foglalkozik ezzel (Shonfield Shaw, 1972., Zapf, 1973., 1975., Girardean, 1972.), és persze más kontinenseken is (Japán: White paper, 1973., Dél-Amerika: Malfmann, 1975. stb.). A kifejezetten életminőség kutatás legjelentősebb példája a 70-es évek elején alakult ki *amerikai* empirikus szoiológiai kutatóközpontban, a michigani egyetem Survey Research Centerében, ahol szociológiai és szocio-pszichológiai módszerek ötvözésével dolgoznak. Az életminőség szubjektív elemeinek feltárására törekszenek Andrews és Withey amerikai kutatók mintegy 3 éve, korszerű kérdőíves és mélyinterjús vizsgálatokkal. Arra törekednek, hogy minél több tényezőt figyelembe vegyenek és csoportosítsák azokat stb. (2)

A szocialista államokban a KGST Statisztikai Állandó Bizottsága hangolja össze a társadalmi jelzőszámokat (főleg a keleteurópai országok részére). A munka még kezdeti szakaszában a társadalmi statisztika hagyományos módszereivel folyik, de tervben van az adatfelvételi bázisok bővítése, újabb kiegészítő rendszerek alakítása, mutatórendszerek kidolgozása stb. A *Csehszlovák Akadémia* Filozófiai és Szociológiai Intézete (M. Illner vezetésével) elméleti munkájában már nem a nyugati kutatók szükséglet központú életmód meghatározásával foglalkozik, hanem az emberi tevékenységet próbálja modellbe kvantifikálni. Az életmód cselekvésen alapuló jellegét kutatja egy *szovjet* csoport is (G. V. Csipov és V. V. Kolbanovsky vezetésével) a „több dimenziós" indikátorhálózat kidolgozását javasolva. Még tovább lép N. D. Mansurov (49). Az életmód egészét felölelő modellben a teljes-emberi aktivitásrendszert hat alapvető szférára osztja fel. Ő „integrális mutatókkal", a marxista társadalomelmélettel kapcsolja össze az empirikus mutatókat. Ilyen összesítő mutatók például: progresszivitás, politikai tájékozottság és tudatosság, az életmód közösségi jellege, életszínvonal, életstílus, aktivitás-szint (Mansurov, 1974). Besztuszev-Lada az életmódkutatás fő szorgalmazója a Szovjetunióban. Ő a társadalmi indikátorok két típusát ismeri: „minőségi és mennyiségi indikátorokat". Az összes társadalmi szükségletek — egy nagyobb értékaktivitás rendszerben — pedig még négy alrendszerben sűrűsödnek.

Magyarországon Andorka Rudolf vezeti a kutatásokat, fejlett, társadalmi mozgásokat tükröző jelzőszámrendszerrel; („társadalmi mérlegek" és „áramlási mátrixok"). Jelentős eredményeket ért el Losonczi Ágnes A békés-megyei vizsgálatát feldolgozó könyvével is. Ő az alapvető életkülönbségeket, az ember tárgyi, anyagi környezetének eltérő feltételeiből vezeti le (47. 368. old.). A területi mobilitás, a migráció gyakran magával

hozza az életmódváltozást (46). Ezért, nem egy kutató tér át az urbanizáció és település-szociológia területére az életmód kutatása során. 1976-ban jelent meg H. Sas Judit tanulmánykötete „Életmód és család, Az emberi viszonyok alakulása a családban", címmel, szintén a Békés megyei életmód vizsgálata alapján. A családra jellemző kapcsolatok jellegét, szerkezetét elemezve, a tulajdonnal, fogyasztással kapcsolatos dolgokat, vagy azok változását mérlegelve kimerítő és alapos kutatási eredményeket mutat fel a szerző.

A szocialista életmód kialakulása

Az utóbbi években mind gyakrabban emlegetik, a „szocialista életmód" fogalmát. (26) A szocializmus fejlődésével párhuzamosan formálódik az életmód is, de csak a fejlett szocialista társadalmi viszonyokban érik be. Ez alatt többek között a társadalom gazdasági szervezettségének érettségét, a munka és a társadalmi viszonyok, valamint a demokratikus formák megfelelő fejlettségét értjük. A gazdasági és kulturális előrehaladás hosszútávú törekvései a kommunizmus felé mindenképpen sokban függenek a szocialista életmód alapvető jellegzetességeinek helyes értelmezésétől. Az állami-, ill. társadalmi tulajdonban levő termelési eszközökkel a termelés biztosítja a dolgozók alapvető érdekeinek egységét, a helyes, kollektív életmód kialakulását. Lenin életében csupán csak megkezdődött a szocialista életmód kialakulása a párt tudatos törekvéseivel. Lenin itt is, mint az összes társadalmi jelenségek szemlélésénél, azt követelte, hogy a jelenségeket a meghatározott társadalmi-gazdasági alakulattal összefüggésben vizsgálják. A társadalmi-gazdasági alakulat átfogó vizsgálata viszont magába foglalja az életmód tanulmányozását is, az ember egész tevékenységével, munkaviszonyával együtt. A termelés megszervezésének formája, a tudományos és technikai fejlettség színvonala (a termelőerők fejlettségi foka), tehát nagy befolyással van, de mégsem egyedüli komponens. Az életmód társadalmi fogalom és jellegzetességeit az egész társadalmi rendszer meghatározza (az emberek közti kapcsolat, lakásviszonyok, osztálytagozódás, politikai rendszer stb.).

Nyilvánvaló, hogy a szocialista életminőség nagyban különbözik a kizsákmányoló társadalométól. Ezt legjobban a következők érzékeltetik: a szociális biztonság, a határozatok meghozatalában való részvétel, az orvosi ellátás, a környezetvédelem, a foglalkoztatás stb. A tőkés társadalmi rendszer reformista törekvései a szocialista viszonyokhoz képest csak utopisztikus elképzelések, még ha pillanatnyi elégedettséget is nyújtanak. A marxizmus klasszikusai elméleti feltevéseikben, nem felejtették el a forradalmi változások lényegét: a proletárok a termelési viszonyokat új ala-

pokra helyezik, és ez nem egyéb, mint ahogy a „Német ideológiá"-ban írták, „a maguk új emberi minőségében, megvalósult új életmód". Az ember forradalmi úton újratermeli a társadalmat, de egyúttal és csakis így alakítja önmagát. „A forradalmi tevékenységben a maga megváltoztatás egybeesik a körülmények megváltoztatásával." (Marx—Engels Művei 3. k. Budapest, 1960. 197. l.)

Ha az életmódot objektív kategóriaként kezeljük, meg kell határozni szerkezeti elemeit is. Elsősorban a mindennapi életet figyeljük, de mivel az a társadalmi élet szerves része, nem hagyhatjuk ki a munka kategóriáját sem, szervezeti formájával és szociális jelentőségével. Ide tartozik a szabad idő felhasználásának, de az anyagi és a kulturális igények formái is az egyének társadalmi-politikai döntésjogával együtt. Az életmód komponensei tehát a társadalmi létre, de a társadalmi tudatra is vonatkoznak, mégis Lenin véleménye szerint: „Csak azt szabad elértnek tekintenünk, ami meggyökeredzett a kultúrában, a mindennapi életben, a szokásokban." (Lenin Válogatott Művei, III. köt., Kossuth Könyvkiadó, 1967., 472. o.) A szocialista életmód célja az egységesítés, ill. a minél homogénabb életmód megteremtése az egész társadalomban. Az antagonisztikus társadalomban „minden társadalmi rétegnek megvan a maga „életmódja", megvannak a maga szokásai, a maga hajlamai." (Lenin Összes Művei 25. k. Kossuth Könyvkiadó, 1970., 338. old.) Az osztályellentétek megszüntetésével azonban fokozatosan eltűnnek a város és falu, a különböző nemzetek és nemzetiségek, a fizikai és szellemi munka, a férfiak és a nők társadalmi helyzetében stb. örökölt ellentmondások. Lenin a jólét és a szabad fejlődésének útját, már „A szovjet hatalom soron levő feladatai"-ban, a „Hogyan szervezzük meg a versenyt?" és „A nagy kezdeményezés" című írásaiban előirányozta. A szocialista életmód alapjaiban legfontosabb „az a nagy változás, amikor a kényszerű munkát felváltja a magunknak végzett munka, az óriási országos méretekben (bizonyos fokig nemzetközi, világméretekben) tervszerűen szervezett munka." (Lenin Összes Művei 35. köt., Kossuth Könyvkiadó, 1972. 197. old.) A kizsákmányolástól mentes munka, a „mindenki egyért, egy mindenkiért" (Lenin Művei 31. k. Szikra, 1951. 118. old.) elve alapján neveli a szocialista embert, hogy életmódja elválaszthatatlan lesz a társadalom jólététől és alapvető „jellegzetessége az embernek, mint alkotó lénynek általános, mindenoldalú társadalmi fejlődése." (Ember-Tudomány-Technika, Moszkva 1973, 220. old.) A szocialista életmódot, így áthatja a kollektivizmus, a humanizmus — hangoztatják a szovjet szociológusok. Ezért emlegeti Pataki Ferenc, a „Kollektivizmus és szocialista életmód" című (Valóság, 1976/6. sz.) munkájában, a kollektivizmust, mint a szocialista életmód értékmutatóját. Erről a problémáról 1973—74 folyamán Szovjetunióban egész sor tudományos tanácskozás zajlott le. A résztvevők (szociológusok,

filozófusok, pszichológusok, pedagógusok, jogászok és közgazdászok), sokoldalúan boncolgatták az emberek közti új viszonyok alapját, az új minősítő jelzőket, a makrokollektívák elemzési szintjén. „A kollektivizmus mint az egyéni magatartást és a társadalmi kapcsolatokat szabályozó érték az egyéni érdekek, az egyéni törekvések és szükségletek olyan megvalósítását jelenti, amelyek során az egyén önmagát valamely tágabb vagy szűkebb, reális közösséggel, sőt ezek fokozatosan bővülő sorával tudatosan azonosítva-önérdekeivel együtt e kollektívum érdekeit is igyekszik szolgálni és megvalósítani." (55) Az életmódkutatás e témakörében a szovjet tudósok nem felejtik el a szolidaritást, de az egyén és a közösség közti konfliktusok tanulmányozását sem.

Napjainkban, a társadalomtudományok jelentős fellendüléséről beszélhetünk általában Szovjetunióban. (P. N. Fedosejev megállapításai, a Társadalmi Szemle 1975/2. számában) A XXIV. kongresszus határozatainak megvalósításakor az SZKP hatalmas szervező munkát fejtett ki a társadalom gazdasági társadalmi-politikai és kulturális fejlesztése terén. „Legfontosabb törekvései a fejlett szocialista társadalom problémáinak komplex kidolgozására irányulnak." Itt találkoznak a gazdasági, társadalmi, ideológiai, nevelő, de az életmódot érintő problémák is. Az utóbbi évek társadalomtudósainak legnagyobb vállalkozása egy hosszútávú 1990-ig tartó komplex kutatási program kidolgozása, valamint egy ötéves terv részletezése volt. 1975 júniusában Moszkvában nemzetközi szociológiai tanácskozást tartottak, melyen 7 keleteurópai ország vett részt. A tudományos konferencia napirendjén elsősorban a társadalmi struktúra vizsgálata, tervezés és prognosztizálás, másrészt a következő ötéves időszak kutatási programjának kialakítása volt. Így igyekeztek konkrét próbálkozásokkal felvázolni a szocializmus perspektíváit, egyetemesíteni a törekvéseket, a termelés, az integráció, a tervezéselmélet területén is. Tovább sor kerül majd a társadalmi struktúra változásainak, az állami és társadalmi élet demokratizálásának és a mai nemzeti folyamatok elemzésére is. Az ún. kommunista nevelés a szocialista életmód kutatásában szintén a sokrétű és komplex módszert fogják alkalmazni.

Társadalmi rétegeződés és életmód

Az életmód, ha éppen úgy akarjuk, a társadalmi rétegeződésnek az eleme. Kapcsolatuk a szociológiai kutatások során gyakran összemosódik. Az empirikus kutatások során leggyakrabban a munkásosztály életmódjával foglalkoznak.

A polgári szociológusok vitája főleg akörül forog, hogy a munkásosztály hogyan, milyen mértékben „polgáriasodott el" és vált „középosz-

tállyá". Jelentős, az *angolok* kutatása e téren (Goldthorpe, Lockwood, Bechofe és Platt), akik három területre összpontosították az angol munkások életének megfigyelését: (1) a munkával kapcsolatos jelenségekre, (2) a munkahelyen jelentkező elvárásokra, és (3) a társadalmi kapcsolataikkal, kilátásaikkal kapcsolatos dolgokra. Következtetéseikből olvashatjuk, hogy szerintük a munkásosztály tudatlanul és nem szándékosan, de kitartóan követi a középosztály életstílusát, mégsem integrálódik azok társadalmával. Az *amerikaiak* (A. B. Shostak (67) és S. M. Miller) az „új munkásosztály" életmódjával foglalkoznak. Tanulmányozásaikban elválasztják a szak- és betanított munkásokat a szakképzettlen alkalmazottaktól, (51) az „alsó osztálytól". A különbségek kialakulásának okát főleg a gazdaságban, jövedelmi különbségekben látják, míg mások közvetlenül az életmódban keresik a rétegeződés kritériumát. Az utóbbi meghatározás kizárólagos alkalmazása félrevezető is lehet. Ugyanazt a viselkedést vagy értékrendszert más-más rétegek esetében különbözőképpen ítélhetjük meg, hisz gyökerei és következményei is mások.

A szocialista országokban, a munkásosztállyal kapcsolatos vizsgálatok mindig kapcsolatban állnak a munka és a munkamegosztás jellegével. Ma már belátjuk, hogy lassan eltűnnek az ipari munkások és a szolgáltatásban dolgozók tipikus életmódja közti óriási különbségek; sőt arra törekszünk, hogy a fizikai és szellemi munkás végül is egyformán, dolgozóként éljen a szocialista társadalomban. A hatvanas évek során lendültek fel *Szovjetunióban* (V. Jadov, majd L. Gordon és E. Klopov — 28, 84, 29), és *Lengyelországban* (Wesalowski és J. Szczepanski — 81), az ilyen témájú vizsgálatok. Tehát az életmódot szorosan a társadalom struktúrájával kapcsolatosan vizsgálják; a hagyományos osztály- és réteg megoszlást felbontva.

A *magyar* szociológia munkástörténeti kutatásaiban (45) jelentős helyet foglal el Rézler Gyula munkaközösség vizsgálatsorozata (57, 58) Kemény István (37) kutatása, aki szerint, a gazdasági pozíció és a történelmileg megszabott szituáció határozza meg az életmódot (pl. a falun élő ipari munkásság=üzemi munka+háztáji munka). Egyre jelentősebbek, a munkásnők társadalmi helyzetével kapcsolatban világszerte elért kutatási eredmények. Sajátos szociológiai problémákra kívják fel figyelmünket ezek az adatok (Turgonyi Júlia és Ferge Zsuzsa művei 79). A munkásság köréből a legjellemzőbb eredményeket Szántó Miklósnál találjuk. Ő a mai munkásosztály rétegeződését így határozza meg: a régi városi eredetű szakmunkás (ma csoportvezető, művezető, brigádtag, törzsmunkás), a faluról felkerült szakmunkás (betanított vagy szakmunkások — igyekeznek a munkásosztályban gyökeret vetni), ingázó munkások (betanított- vagy segédmunkás — meg akarnak állapodni városlakóként), átmeneti típus (rövid ideig gyárban, de inkább tsz-ben, vagy a szolgáltatásban keres ál-

lást — gyakran fiatal, betanított értelmiségi, lumpelemek stb.). A dolgozók tömegét nagyvonalakban öntudatos munkásságra, falusi lakosságra és értelmiségre osztja. A reális strukturális modellek alapot nyújtanak az életmódtípusok feltárásában és az összefüggéseket, változásokat kereső vizsgálatokban.

Külön figyelmet érdemel az életmód keretben ill. időben való kutatása. Az emberi tevékenység időbeli rendezése és szisztematikus tanulmányozása e tudományág jellemző területe. Metodológiai előnye az, hogy a mindennapi élet szerkezetéből közvetlenül nyerünk információkat. Az időmérleg-kutatási eredményeket szintén nem szabad a munkától függetlenül elemeznünk, még a szabad idő szférájának szempontjából sem.

Legújabb fejlemények az életmód vizsgálatában

A hetvenes években már sokfajta, szerteágazó kutatási irányzat jelentkezett. E lazán kapcsolódó irányzatok most egy integrációs folyamatban próbálják megtalálni az egységes szemléletet. A prognosztizáló társadalmi tényezők ilyen tendenciók nélkül nem is juthatnának sokat előre. Különös hangsúlyt kap a szocialista életmód komplex társadalmi-gazdasági modelljének kidolgozása. A *szovjet* közgazdászok, szociológusok, filozófusok és más tudósok éppen afelé törekszenek, hogy e modell ne korlátozódjék az anyagi javak és szolgáltatások racionális fogyasztási mérlegének felépítésére (20:40). Ilyen igyekezet volt tapasztalható a Magyar Tudományos Akadémia és a Szovjetunió Tudományos Akadémiája közötti legutóbbi ülésen, amelyet Moszkvában, 1976. április 13—16-áig tartottak. A bizottság ülésének vitájában, M. N. Rutkevics az életmódnak, mint marxista kategóriának elméleti kimunkálását sürgette (a marxizmus klaszszikusainak munkája alapján — különösen jelentősnek tartotta a „Német ideológiát"). Kulcsár Kálmán az életmód alakulásában közreható tényezőket, feltételeket és társadalmi-politikai lehetőségeit ellemezte. Szerinte a kutatások, vizsgálatok a szocialista társadalom fejlődésétől, a gazdasági fejlettségtől függenek. De az életmód szocialista jellegének további erősödése egyúttal a további gazdasági, politikai, kulturális fejlődés feltétele is, így semmiképpen sem tekinthető csak valamilyen „humán" jellegű problémának és megoldani sem lehet csak a tudat szintjén, hanem befolyásolni kell a jelenségeket, alakítani a feltételeket.

„Az össztársadalmi folyamatok ilyen méretű tervezéséhez kevésbé szokott *amerikai* szociológusokat valósággal megrészegítette a hatvanas évek végétől kezdve az alkalmazott szociológia iránt megnyilvánuló kormányzati igény a gazdasági indikátorrendszerhez hasonló társadalmi indikátorrendszer kidolgozására, amely hivatott lenne a társadalmi változások

nyomon követésére, az élet minőségi, nem gazdasági elemeinek mérhetővé tételére." (41—130. oldal.)

Az életmód társadalmi indikátorainak modellálásában ma már nemzetközi kooperáció várható, összehasonlító vizsgálatokkal, ami mindenképpen elősegíti majd a makrotársadalmi folyamatok szociológiai elméletének előrehaladását is.

Bibliográfia

1. Allardt, E.: About Dimensions of Welfare (A jólét dimenziói). Helsinki, 1973.
2. Andrews, F. M.—Withey, S. B.: Developing Measures of Perceived Life Quality: Results from Several National Surveys (Az érzékelt életminőség mérésének kifejlesztése: néhány nemzeti vizsgálat eredményei) „Social Indikators Research", 1974. 1. sz.
3. Arnold, D. A. (szerk.): The Sociolog of Subcultures (A szubkultúrák szociológiája). Berkelei, 1970.
4. Balázs István (összeállította): Életkörülmények, életforma, életmód — Szemelvények a szocialista életmóddal foglalkozó szovjet szociológiai irodalomból; Valóság, 1976/6. sz., 35. o.
5. Besztuzsev—Lada, I. V.: Forecasting of Changes in way of Life (Az életmódváltozások előrejelzése). Moszkva, 1974.
6. Bolgov, V. I.: Time-budget, way of Life and quality of Life. The Measurement of Way of Life as a Funktion of Time-budget Structure (Időmérleg, életmód és életminőség, Az életmód mérése az időmérleg függvényében). Moszkva, 1974.
7. Brand, J.: The Politics of Social Indikators (A társadalmi indikátorok politikája). „British Journal of Sociologi", 1975, márc.
8. Campbell, A.—Converse, P.: The Human Meaning of Social Change. (A társadalmi változások emberi értelme). New York, Russel Sage Foundation, 1972.
9. Cernea, M.: La pénétration de la technique dans la via de la famille paysanne (A modern technika hatása a parasztcsalád életére). „Revue Roumaine des Sciences Sociales", 1966. 10. sz.
10. Chombart de Lauwe, P. H.: Des hommes et des villes (Az emberekről és a városokról). Párizs, Payor, 1970. (2. kiadás).
11. Chombart de Lauwe, P. H.: La vie quotidienne des familles ouvriéres (A munkáscsaládok mindennapi élete). CNRS, 1956.
12. Cohen, K. A.: Delinquent Boys (Bűnöző fiúk). Glencoe, Free Press, 1955.
13. Cseh-Szombathi L.—Surányi B.: Az életmód statisztikai vizsgálatának néhány kérdése, „Statisztikai Szemle", 1974. ápr.
14. J. Danecki: A megosztott idő egysége, Budapest, 1973.
15. Delors, J.: Indikateurs sociaux (Társadalmi indikátorok) Páris, Sédéis, 1972.
16. Dumszedier, J.: Vers une civilization du loisir (A szabad idő civilizáció felé). Paris, Éd. du Seuil. 1962.
17. Dumazedier, J.: Sociologie empirique de loisir (A szabad idő empirikus szociológiája). Paris, Éd du Seuil, 1974.

18. Douglas, J.: (szerk.): Understanding Everidey Life (A mindennapi élet megértése), London, Routledge and Kegan Paul, 1970.
19. Duncan, O.—Schnore, L.: Cultural, Behavioral and Ekologocal Perspectives in the Study of Ecological Organization (Kulturális, viselkedési és ökológiai perspektívák az ökológiai szervezet vizsgálatában), American Journal of Sociology, 1959, szept.
20. Fedorenko, G. P.: A szocialista életmód komplex gazdasági-társadalmi modelljéről. „Ekonomicseszkaja Gazeta", 1974. 2. (Kivonatosan: „Munkaügyi Szemle", 1974. 5. sz.)
21. Ferge Zsuzsa: Társadalmunk rétegeződése. Köztársasági és Jogi Könyvkiadó, 1969.
22. Filipova, B. (szerk.): Socialist Ways of Life (Szocialista életmódok). „Society and Leisure", 1972. 3. különszám.
23. Fukász Gy.: A szabadszombat bevezetésének hatása a munkások hétvégi tevékenységének alakulására, Szociológia, 1973. 4. sz.
24. Gans, H. J.: Urban Villagers (Városlakó falusiak). Boston, 1962.
25. Gazsó F.—Pataki F.—Várhegyi Gy.: Diákéletmód Budapesten. Gondolat Könyvkiadó, 1971.
26. Glezerman G.: Lenin- és a szocialista életmódforma kialakulása. „Társadalmi Szemle", 1974., 4. sz.
27. Goldthorpe, J. H. et. al.: The Affluent Worker in the Class Strukture (A jómódú munkás az osztálystruktúrában). London, Cambridge University Press, 1969.
28. Gordon, L. A.—Klopov, E. V.: Cselovek poszle rabota (Az ember a munka után). Moszkva, Nauka, 1972.
29. Gordon, L. A.—Klopov, E. V.: A Szovjetunió munkásosztályának szociális fejlődése. In: A társadalmi rétegeződés kérdése a szovjet szociológiai szakirodalomban. Szociológiai füzetek. 7. 1974. Eredetileg megjelent: „Vaproszi Filozifii", 1972. 2. sz.
30. Halbwachs, M.: The Psychology of Social Class (A társadalmi osztályok pszichológiája), London, Heinemann, 1959.
31. Hankiss Elemér—Manchin Győző: Szempontok, az élet „minőségének" szociológiai vizsgálatához — Valóság, 1976. 6. sz. 20. o.
32. Heller Á.: Hipotézis egy marxista életelmélethez, Magyar Filozófiai Szemle. 1970. 5. és 6. sz.
33. Illner, M.—Poret, M.—Filackova, J.: Indikators of the Way of Life in Czechoslovak Society, Metodologocal Problema and Possible Solutions (Az életmód indikátorai a csehszlovák társadalomban; metodologiai problémák és lehetséges megoldások). Prága, 1974.
34. D'Iribarne, Ph.: Indicateurs sociaux (Társadalmi indikátorok), Páris, Cerebe, 1973.
35. Johanson, S.: The Level of Living Survey: a Prezentation (Az életszínvonal vizsgálat bemutatása). „Acta Sociologika", 1973. 3. sz.
36. Kaufman, F.: „Soziale Indikatoren" in der Budesrepublik Deutschland. (Társadalmi indikátorok a Német Szövetségi Köztársaságban). „Zeitschrift für Sociologie". 1974. 2.
37. Kemény I.: A magyar munkásosztály rétegeződése, Szociológia, 1972. 2. sz.
38. Koralewecz-Zebik, J.: The Structure and Consistency of a Syestem of values (Egy értékrendszer struktúrája és konzisztenciája). „Polish Sociologocal Bulletin", 1971. 4. sz.

39. Köpeczi Béla: Életmód és tudat. „Társadalmi Szemle", 1976. 4. sz., 76. old.
40. Kulcsár Kálmán: A könyv, a színház és a zene a budapesti ifjúság életében. „Valóság", 1960. 2. sz.
41. Kulcsár Kálmán (szerk.): A szociológia ágazatai, Kossuth Könyvkiadó, 1975.
42. Lenin Összes Művei. 25. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1970.
43. Lenin Válogatott Művei. 3. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1967.
44. Lewis, O.: The Culture of Poverty (A szegénység kultúrája). In: Anthropologicál Essays. New York, Random House, 1970.
45. Litván Gy.: Magyar munkásszociográfiák. Kossuth Könyvkiadó, 1974.
46. Losonczi Á.: Az életmódról. MTA Szociológiai Kutató Intézet Kiadványai. Budapest, 1973.
47. Losonczi Á.: Életmód- és társadalmi változások. „Szociológia" 1972. 2. sz.
48. Machonin, P. et. Al.: Československá společnost. Sociologická analýza sociálni sratifikace. (A csehszlovák társadalom. A társadalmi rétegeződés szociológiai elemzése.) Pozsony, Epocha, 1969.
49. Manszurov, N. sz.: The Way of Life of a Personatity; an Experience in Building a System of Indicators (A személyiség életmódja: az indikátorrendszer felépítésének tapasztalatai), Moszkva, 1974.
50. Miller, S. M.—Riesman, F.: Social Clasa and Social Policy (Társadalmi osztály és társadalompolitika). New York, Basic Books, 1968.
51. Miller, S. M.: The American Lower Class. A Typological Aproach (Az amerikai alsó osztály: tipológiai megközelítése). „Social Research". 1964. 1. sz.
52. Mód A.-né—Kozák Gy.: A munkások rétegeződése, munkája, ismeretei és az üzemi demokrácia a Dunai Vasmű két gyárrészlegében, Akadémia Kiadó, 1974.
53. Moore, W. E.—Cheldon, E. B. (szerk.): Indicators of Social Change (A társadalmi változás indikátorai), New York, Russel Sage Goundation, 1968.
54. Nemes F.—Szelényi I.: A lakóhely mint közösség. Akadémia Kiadó, 1967.
55. Pataki Ferenc: Kollektivizmus és szocialista életmód. „Valóság", 1976, 6. szám, 7. old.
56. Petrušev, V. D.—Kolgiakov, V. G.: Bjudzset vremenyi gorodszko naszeljenyija. Sztatisztika, Moszkva, 1971.
57. Rézler Gy.: Magyar gyári munkásság, Szociális helyzetkép. Budapest, 1940.
58. Rézler Gy.: Egy magyar textilgyár munkástársadalma. Budapest, 1943.
59. Rogovin, V. Z.: Relationship of the Categories „The Quality of Life" and „The Way of Life" (A létminőség és az életmód kategóriái közötti kapcsolat). Moszkva, 1974.
60. Rudas, J.: Tevékenységtípusok és intézmények fiatal ipari dolgozók szabad idejében („Szociológia"), 1973. 4. sz.
61. H. Sas J.—Sipos J.: 1700 parasztcsalád művészi érdeklődése és ízlése „Valóság", 1963, 5. sz.
62. H. Sas J.: Életmód és család. Az emberi életviszonyok alakulása a családban. MTA Szociológiai Kutató Intézet Kiadványai, Budapest, 1973.
63. H. Sas Judit: Kutatási jelentés a 20—50 éves családtagokról a városi népesség körében. MTA Szociológiai Kutató Intézete, Budapest, 1944. (kéziratban)

64. Somlai P. (szerk.): A szovjet szociológia a huszas években. Szociológiai füzetek. 2. 1971.
65. Scheuch, E.—Mayersohn, R.: Soziologie der Freizeit (A szabad idő szociológiája). Stuttgart, 1973.
66. Shibutani, T.: Society and Personality. An Interaktionist Approdach to Social Psychology (Társadalom és személyiség. A szociológiai interakcionalista megközelítése), Englewood Cliffs, New Yersey, Prentice Hall, 1961.
67. Shostak, A. B.: Blue-collar Life (A kékgallérosok élete). New York. Random Houze, 1969.
68. Szalai S. (szerk.): The Use of Time. Daily Activities of Urban and Suburban Populations is Twelvw Countries (Az idő felhasználása. A városi és szuburbán népesség tevékenységei tizenkét országban), Hága, Mouston, 1972.
69. Szalai Sándor: Differential Evolution of Time — Budgest for Comparative Purposes. (Az „időfelhasználás" történelmi kulturális és pszichológiai meghatározóinak részletesebb elemzése), A „Companing Nations" kötetben, Yale University Press; New Haven, 1966.
70. Szalai Sándor: A nők helyzete a mai nemzetközi időmérleg-kutatás tükrében (Az ENSZ által a nemzetközi Nőév világkonferenciájának hivatalos dokumentumaként kiadott, eredetileg angol nyelvű tanulmány magyar szövegváltozata), — „Szociológia", 1975, 2. szám, 209. old.
71. Szántó M.: Munkaidő csökkentés és életmód. Akadémia Kiadó, 1974.
72. Szántó M.: Egy kísérleti felmérés módszertani tapasztalatai. „Magyar Filozófiai Szemle", 1961. 3. sz.
73. Szántó M.: Életmód, művelődés, szabad idő. Akadémia Kiadó, 1967.
74. Szántó M.: Gondolatok a szabad idő értékéről. „Szociológia", 1973. 2. szám.
75. Szelényi I.—Konrád Gy.: Új lakótelepek szociológiai problémái. Akadémiai Kiadó, 1969.
76. Szelényi I. (szerk.): Városszociológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1973.
77. Sztrumilin, S. G.—Piszarenko, E. E.: Szocialisztyicseszkij obraz zsiznyi. Putyi szoversensztvovanyija jevo matyerijalnoj osznovi. (A szocialista életmód Az anyagi alapjai megjavításának útjai). „Voproszi Filozofiji", 1974. 4. sz.
78. Sztrumilin, S. G.: Problemi szvobodnova vremenyi, i „Vnarabocses vremja trudjascsihszja", — Izdatyelysztvo Szibirszko Otgyeljnyija HNSZSZSZR, Novoszibirszk, 1961.
79. Turgonyi J.—Ferge Zs.: Az ipari munkásnők munka- és életkörülményei. Kossuth Könyvkiadó, 1967.
80. Varga Károly: Az időmérleg-kutatások; VIII. Szociológiai világkongresszusról — 48. old. „Szociológia", 1975, 1. sz.
81. Wesolowski, W.: Zroznicowanie spoleczne (Társadalmi rétegeződés). Wroclaw, Ossolinuem, 1970.
82. Wileox, L. et al.: Social Indikators and Societal Monitoring (Társadalmi indikátorok és társadalmi szintű megfigyelési rendszer). Amszterdam. Elsevier 1972.
83. Zapf, W.: Zur Messung der Lebensqualität. (Az életminőség méréséhez). „Zeitschrift für Soziologie", 1972. 1. sz.

84. Zdravomiszlov, A.—Rozsina, N.—Jadov, V.: Cselovek i jevo rabota (Az ember és munkája). Moszkva, 1967.
85. Zdravomiszlov, A.: The Way of Life and Typology of Personality (Az életmód és a személyiségtipológia), Moszkva, 1974.
86. Young, M.—Willmott, P.: Family and Kinship in Eastern London (Család és rokonság Kelet-Londonban), London, 1957.

Rezime

Noviji rezultati u istraživanju „načina života" kao obuhvatnijeg oblika sociologije potrošnje

Činjenica je, da je ovaj rad pripremljen na simpozijum, čija je tematika bila određena (u organizaciji Ekonomskog fakulteta u Subotici). Cilj je bio, rasvetliti, i što šire prikazati rezultate, zadatke i nastojanja, koji su postignuti u jednoj mladoj grani sociologije, u istraživanjima „načina života", širom sveta. Zbog ovakvog prilaza materiji, dublja analiza je nemoguća, a izostavljeni su neki značajni momenti, kao što je istraživanje slobodnog vremena itd.

U radu se najpre razčlanjavaju različita shvatanja o pojmu načina života, o nastanku empirijskih istraživanja na zapadu, pa i u istočnim zemljama. Metodološki problemi i modeliranje „kvaliteta života" dokazuju samo kolebanja i nedovoljnu sistematičnost u proučavanju svakidašnjeg života čoveka, vezanog za rad i društvene odnose. Rad posebno ističe formiranje socijalističkog načina života, počev od praktičnih težnji Oktobarske revolucije (iz dela V. I. Lenjina), pa sve do današnjice, kada Sovjetski naučnici uporno nastoje da izgrade jedan kompleksni društveno-ekonomski model načina života. Amerikanci su oduvek bili empiristi u ovoj nauci; danas i oni teže da planski pristupe izradi društvenog sistema indikatora, koji bi bio pozvan da prati sve društvene promene u društvu, koje utiču na način života.

U modeliranju društvenih indikatora načina života danas se može očekivati međunarodna kooperacija, sa upoređivanjem istraživanja. Ovakva težnja će svakako doprineti napredku sociološke teorije makrodruštvenih procesa.

Resümee

Neuere Ergebnisse in der Forschung „der Lebensweise" als eine umfassende Form der Verbrauchssoziologie

Tatsache ist, daß diese Arbeit für ein Symposium vorbereitet wurde, deren Thematik voraus (in der Organisation der Ökonomischen Fakultät Subotica bestimmt wurde). Der Zweck dieser Arbeit war die Aufgaben und das Streben in einem jungen Zweig der Soziologie, in der Forschung der „Lebensweise" zu beleuchten und ihre Ergebnisse zu schildern, die auf der ganzen Welt erzielt worden sind. Wegen eines solchen Zutritts zum Thema ist eine tiefgreifendere Ana-

lyse unmöglich und so sind auch einige bedeutende Momenten ausgelessen, wie die Forschung der Freizet usw.

In der Arbeit werden zuerst die verschiedenen Auffassungen vom Begriff der Lebensweise, das Entstehen der empirischen Forschungsmethoden im Wesetwn aber auch in Ostländern erörtert. Die methodologischen Probleme und das Modellieren des „Lebensqualitäts" beweisen nur das Schwanken und die ungenügende systhematische Forschung des Alltagslebens der Menschen, das an die Arbeit und an die Gesellschaftsbeziehungen gebunden ist. Diese Arbeit hebt genau das Formieren der sozialistischen Lebensweise hervor, von den praktischen Streben der Oktoberrevolution (Lenins Werke) aus bis zu der heutigen Zeit, in der die sowietischen Gelehrten beständig an der Aufbau eines komplexen gesellschaftlichen-ökonomischen Modells der Lebensweise arbeiten. Die Amerikaner waren immer Empiristen in dieser Wissenschaft; heute versuchen sie auch planmäßig zu der Aufbau eines Indikators des Gesellschaftsysthems zu treten, der dazu berufen wäre, alle jene gesellschaftlichen Veränderungen zu betrachten, die auf die Lebensweise Enfluß haben.

Im Modellieren der Gesellschaftindikatoren für die Lebensweise kann man heute eine internationelle Zusammenarbeit, zum Vergleich der Forschungen, erwarten. Ein solches Streben wird bestimmt zur Entwicklung der soziologischen Theorie von makrogesellschaftlichen Vorgängen beitragen.

Aurora Rotariu

A LUMINA FOLYÓIRAT ÁLTALÁNOS JELLEGZETESSÉGEI KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI TÉMÁKRA

A Lumina folyóirat szerepe Vajdaság SZAT román nemzetiségének s egyben a többnemzetiségű Vajdaság társadalmi életében is

A mély és radikális szociális változásoknak köszönhetően, melyekre az idők folyamán sor került hazánkban, a délbánáti románokat az a szerencse érte, hogy egyenlő és teljes jogot kaptak saját szociálpolitikai és kulturális fejlődésükhöz.

A pozitív és haladó eszmékre támaszkodva, melyek az új szociális környezet alapját képezik, lehetővé vált nemcsak különböző intézmények (iskolák) létesítése, hanem a román nemzetiség sokoldalú kulturális tevékenységének kibontakozása a többnemzetiségű Vajdaság társadalmi életében. A dolgok lényege Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek testvériségében és egységében rejlik, ami megköveteli, hogy a nemzetek és nemzetiségek egymást megismerjék a további fejlődés és az önigazgatású szocializmus építése érdekében.

A Lumina folyóirat helye, értéke és jelentősége Vajdaság SZAT román nemzetiségének (s ezzel a többnemzetiségű Vajdaság) társadalmi életében valójában abban van, hogy: „A művészet nem szűnik meg nemzeti lenni, mindaddig a napig, amíg az emberek valamennyien egy éghajlat alatt élnek, azonos hangsúllyal egy nyelvet beszélnek, illetve — soha! Az etnikai, nemzeti különbözőségek különféle irodalmi és művészeti kifejezéseket eredményeznek, s éppen ezeket, az ilyen különbözőségeket kell megőrizni." (Apallinaire) A nemzeti művészet sajátosságainak megőrzésével, a hagyományok igazi értékeit kell védeni. Helyesebben: meg kell találni az igazi helyét és megfelelő jelentőségét nemcsak a nemzeti keretek között, hanem a világ társadalmi életében is.

Éppen emiatt: „... kultúráink keretében élénk alkotószellemű kommunikációt kell mind jobban fejleszteni, s ezzel gazdagítani nemzeteink

és nemzetiségeink kulturális életét, ezáltal kell elősegíteni az egymás megismerését, az egymás iránti közeledést, a testvériség-egység erősödését. Emiatt nem lehetünk közömbösek a művészet nemzeti, köztársasági és tartományi keretek közé zárkózásának irányzataival szemben . . ."[1]

Az együttműködésre való törekvés kell hogy legyen a vezető erő, amely útmutatóul szolgál az összes szociális, önigazgatási, politikai és szervezési tényezők előtt, hogy minden téren lehetőség nyíljék az alkotások megismerésére. E tekintetben, valamint nemzeteink és nemzetiségeink egyenlő jogait illetően a JKSZ X. Kongresszusának dokumentumai is szólnak, a nemzeti kérdésünk politikai elveit azonban már a háború előtt lefektette a Párt. Mindezt érthetően, világosan szavatolja az Alkotmány is.

A testvériség-egység szelleme, az egyenjogúság szelleme, az egyén szabad fejlődésének, minden nemzet és a nemzetiségek szabadságának és egyenjogúságának elvei is jelentősen hozzájárultak a társadalmi viszonyok önigazgatási átalakulásához.

A Lumina román nyelvű irodalmi kulturális és művészeti folyóirat arra hivatott, hogy helyet adjon az ember időben és térben való létezéséről a politikai, kulturális és intelektuális tudat megnyilvánulására. A születő eszmék és kezdeményezések egy többnemzetiségű tartomány és autoritatív jugoszláv közösség eszméi az önigazgatású szocialista társadalom alapjain épülő. Más részről a Lumina folyóirat állandóan ösztönzi és harcol a politikai rendszer olyan változásaiért, amelyek állandóan erősítenék az önigazgatást, valamint az önigazgatású szocialista tudat kialakításáért, mely lépést tartana az anyagi és társadalmi viszonyok változásaival.

A folyóirat jellegzetességeinek és szerepének körvonalazásával, meghatároztam helyét a román nemzetiség társadalmi életében, valamint jelentőségét a többnemzetiségű Vajdaságban, s ezzel a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek egységes közössége szempontjából is.

A Lumina folyóirattá alakulása és fejlődése

Ahhoz, hogy beszélhessünk a Lumina folyóirat fejlődési szakaszairól, mindenekelőtt el kell mondani, hogyan jött létre, illetve hogyan született ez a folyóirat. A Lumina folyóirat úgy keletkezett „. . . mint ahogy a jó talajra hullott magból nő a termés."[2] De ez nem véletlen. A Lumina napnap után felmerülő szükségletből születik. A Libertatea (Szabadság) hetilap mellékletéből nő ki. Ennek a hetilapnak a gyökerei, mint nemzeti szabadságunkból ismeretes, a jugoszláv proletariátus harcába nyúlnak.

Az 1947-es év a Lumina folyóirat születésének éve. Kezdetben szerény pénzeszközökkel, s még szerényebb, kezdő alkotókkal, akik a Lumina irodalmi csoport tagjai voltak, 1946. augusztus 11-én Kuštiljban megtar-

tott értekezletükön határozatot hoztak a Lumina folyóirat alapításáról. Ugyanabban az évben a Libertatea hetilap mellékleteként — „Libertatea literara" címmel jelenik meg. A következő évben, 1947-ben megjelenik a „Lumina" első száma, ekkor már irodalmi folyóirat.

Az akkori Lumina fő- és felelős szerkesztője Vasile Popa, (Vasko Popa — ma Jugoszlávia- és világszerte ismert költő). A szerkesztő bizottság tagjai: Radu Flora (ma dr. Radu Flora egyetemi tanár), Aurel Gavrilă (Aurel Gabrile), Ion Marcovicianu (Jon Markovićanu) és Vosile Popa (Vasko Popa). Külső munkatársak: Florica Stefan, (Florika Štefan — ismert költőnő), Aurel Trifu, Doina Mihailov és mások. Az első évben a Lumina folyóirat havonta jelenik meg.

1949-től egészen 1951-ig a Lumina havonta jelenik meg, 12 számmal évente (kivéve az 1948-as évet, amikor csak három szám jelent meg.)

1955-től napjainkig e folyóiratnak évente hat száma jelenik meg. Fő- és felelős szerkesztője az ismert román költő és író Ion Bălan (Jon Balan); szerkesztők: Slavco Almăjan (Slavko Almažan — ismert költő és író), valamint Emil Filip. A szerkesztői bizottság tagjai: Slavko Almažan, Jon Balan, Kornel Balika, Emil Filip, dr. Radu Flora, Aurel Gabrilov és Julijan Rista-Bugariju.

Statisztikai szempontból nézve a Lumina fennállása óta csak 15 éve alatt 129 számban jelent meg, 103 kötetben, 100.000 példányszámban. A példányszámok nap-nap után növekedtek, s amit ki kell emelni még, növekedett a minőség.

Az első lépésektől a kezdeti évektől eltekintve ,a Lumina folyóirat hazánkban a román nemzetiség rohamos fejlődését elősegítő változások ábrázolásával mindig az időszerű, haladó törekvések fóruma.

Kezdetben, mint már a nevéről is látszik, a Lumina — irodalmi folyóirat főleg irodalommol foglalkozik, román költők eredeti alkotásait, jugoszláv szerzők fordításait, román és más szerzők műveit jelenteti meg. Erre az időszakra jellemző a lelkesedés, s mindazoknak a problémáknak a kihangsúlyozása, amelyek eddig nem kerültek felszínre. Már a következő évben a Lumina irodalmi és kulturális folyóirattá válik, főszerkesztője Mihail Avramescu. Ebben az időszakban a Lumina egy gazdag kultúrkrónikával bővül.

1949-ben a Luminának 12 száma jelenik meg, 11 nagy formátumú füzetben 884 oldalon, melyből 159 oldalon pártvezetőink beszédeit közlik (ami mindenképpen újítás). Az 1950-es év példaként szolgálhat. Ebben az évben a Lumina valójában azzá válik, aminek rendeltetve van. Fő- és felelős szerkesztője Radu Floru. A már említett részek mellett helyet kap a folyóiratban a riport, színházról és zenéről szóló írások.

„1951 és 1954 között a folyóirat főszerkesztője újra Mihaj Avramesku, s tartalmilag nem egységes, illetve az irodalmi és kulturális között áll."[3]

Mint már említettem, az 1955-ös évtől kezdve a folyóirat évente hatszor jelenik meg, szerkesztői: M. Avramesku, F. Flora és Gavrilov; megjelenik a Lumina egy külön melléklete is[4]. Ebben a mellékletben választ adnak minden addig feltett kérdésre, beszámolnak az elmúlt évekről, valamint a folyóirat jövőbeli fejlődési útjáról. „Azon az úton kell haladnunk, mely annak megvalósításához vezet, hogy saját alkotásunkat a fordítás fölé tudjuk helyezni..."

1956-tól 1961-ig, amikor a folyóirat fennállásának 15. évfordulóját ünnepli, érezhető a tartalom mind a mennyiségi (a külső munkatársak segítségével), mind a minőség javítására való törekvés — tudományos — kutatómunkák részleteit közlik, másrészt erőfeszítéseket tesznek a román nyelv ortográfiai normáinak tökéletesítésére.

A Lumina folyóirat fennállásának utolsó évtizede az irodalmi és más alkotásokban a leggazdagabb, legtermékenyebb időszaka. Jellemző és fontos megemlíteni a Lumina segélyt, melyet a román nyelvművelő társaság nyújt, és ennek megalakulásáról szóló első információt.[5]

A már említett időszakban (az utolsó évtizedben) új nevek jelennek meg, akik hűségesen együttműködnek, dolgoznak. Ezek: Ioan Flora, Felicia Marina, Olimpi Balos, Aurora Rotariu, Petru Cîrdu, Petre Ardelean-Rista, Jonel Baba és mások.

Teljességében szemlélve a Lumina folyóirat „kilátó országunk összes nemzete és nemzetisége irodalma és kultúrája felé"[6]. Ez volt valamikor, s ma is az. A lehetőség szerint, a román nemzet szélesebb érdekeinek problémáit igyekszik megvilágítani, párhuzamosan a többi pozitív változással Vajdaság többi nemzetének és nemzetiségének életében.

A Lumina folyóirat fizionómiájának fejlődési szakaszai

Kezdetben a Lumina „irodalmi arculatú" s nem közöl semmilyen szociálpolitikai vagy kulturális érdekű cikket. Ezt persze nem lehet a helyszűkével igazolni, hanem inkább a munka kezdetlegességével és a folyóirat fizonómiájának nem eléggé ismerésével. Igaz, kezdetben a román szerzők eredeti alkotásainak szorgalmazására törekedtek.

Jelentős változás áll be 1948 októberében, amikor a Lumina folyóirat bővíti tartalmát és hivatalos szerv lesz...

Nyíltságának köszönve a folyóiratban közölni kezdik a szélesebb körű elemzéseket minden kulturális területről. Magának a folyóirat fizionómiájának a meghatározásával mind értékesebb, mind jobb minőségű cikkek jelennek meg a társadalomtudomány, a politika, történelem, földrajz és egészségügy területén végzett kutatásokról. A különbség tehát eksztenzív

jellegű a „Lumina" folyóiratban, a témakör viszont mind szélesebb: a szociális tudományoktól kezdve kulturális jellegű cikkeket ölel fel.

A politikai és eszmei kérdésekkel foglalkozva, már 1948-ban a Lumina 3. számában megjelenik Tito elvtársnak „A nacionalizmusról és internacionalizmusról" című beszéde.[9]

A közzétett cikkek közül ki kell emelni: „A nemzeti kisebbségek helyzete a Szerb NK-ban Mita Miljaković-tól. Ugyanúgy az eszmei nevelés területéről megtalálhatjuk Edvard Kardelj cikkét: „Az ideológiai harc egy felhívásának lényege" az 1954-es évfolyam első számában jelenik meg, s ugyanebben az évben az 5., 6. és 7. számban Veljko Vlahović cikkét közlik, amelyben a káderpolitikáról beszél. Folytatásban tanulmányok jelennek meg:

„Az egyén problémái a szocializmusban" Jakov Blaževićtól, „A Kommunista Szövetség és a nemzeti kisebbségek", K. Bulajićtól az 1949-es év negyedik számában.

„A kommunisták szerepe a szocializmus fejlődésében" Kiro Hadživasilev-től, az 1960-as évfolyam első számában. Ugyanúgy a szerbhorvát nyelvről fordításban a Lumina 1946-os évfolyam első számában megjelenik dr. Mihajlo Marković „Marx dialektikája és az időszerű humanizmus", valamint Milentije Popović „Az ideológiai fejlődés a demokráciáért folyó harc feltételei mellett, mely a Lumina 4., 5. és 6. számában jelenik meg. Meg kell még említeni az 1965-ös év 5. számában a „Gazdasági intézkedések és a munkásosztály eszmei-politikai egysége" című cikket, melyet Stane Kovčič írt.

Az új alkotmányos szociális viszonyok alkalmat adnak nagyobb fokú elkötelezettségre, teret nyitnak, s nagyobb lehetőséget nyújtanak nyilvánosság tájékoztatására. Megjelenik Edvard Kardelj „A szocialista Alkotmány társadalmi-gazdasági viszonyainak és a társadalmi önigazgatás alapjai" (Lumina, 1963. 3. szám) című írás.

A jugoszláv alkotmánnyal kapcsolatos elméleti munkák között figyelemre méltó Edvard Kardelj tanulmánya „A JSZSZK Alkotmányának tervéről" mely a Lumina 1962., 5. számában jelent meg, valamint Koče Jančić cikke, „A JSZSZK nemzetiségi kisebbségének helyzete és jogai az új Alkotmány tervével kapcsolatosan" (Lumina, 1962. 6. szám), valamint Stefan Laza cikke „A JSZSZK Alkotmánya és a szocialista viszonyok" és mások.

Az említett cikkekből kiemelkedik a román nemzetiség között és az összes többi egységes Jugoszláv nemzet közötti testvériség-egység szelleme. Igazolva a patriotizmust, a szocializmus, mint társadalmi-gazdasági rendszer iránti szeretetet, valamint a jövő teljes támogatását. Rámutatva a múltra és problémáira, kialakulnak a szocializmus építésének jobb, világosabb (érthetőbb), új távlatai.

Meg kell említeni a jugoszláv bánáti román nemzeti kisebbség életével kapcsolatos, valamint a NFSZH-ban való részvételükről szóló tanulmányokat. A szociológia területéről: a túl korai házasságkötésről, és a románok eltűnéséről Bánátban stb. szóló munkák. Ezen kívül (mint már említettem) több cikk érdemel említést a kultúra, a nevelés, a zene, film, népművészet és más területekről.

A közgazdasági témák jellegzetessége

Történelmi szemszögből nézve gazdasági problémák minden társadalmi-gazdasági rendszerben jelentkeznek. Az ilyen problémák létezése megfelel a társadalomnak, mely törekszik megismerni azokat, elemzi őket, hogy megtalálja megoldási módjukat, kiküszöbölje őket — s ez jelenti a haladást.

Hazánkban is jelentkeztek olyan problémák, melyekről sok szó esett, s melyeket igyekeztünk megoldani. A Lumina lapjain azonban ezeket a kérdéseket a lényegesebb problémák elemzése keretén belül világítják meg, vagy csak megemlítik őket (nem mondhatni, hogy mellékes problémaként, mint „rövid ideig tartó" problémákat.

Míg a háború utáni években, az ország újjáépítése idején többet írnak a gazdasági problémákról, később a gazdasági események tanulmányozása időszakossá, ritkábbá, tömörebbé vált. Az ötvenes évek részletes és permanens tanulmányozásától eltérően. A következő jellegzetességek egyike, hogy (ha a Luminában megjelent összes gazdasági témákat két csoportra osztjuk: az első időszak 1947—1960-ig és 1960—1970-ig) az első időszakban a feldolgozott közgazdasági kérdések szerteágazóbbak; sokkal több problémát érintenek (gazdasági zárlat, a kooperáció kialakulása és megszűnése — a földműves szövetkezetek). A második időszak azonban gazdagabb olyan adatokkal, melyek szocialista fejlődésünk és társadalmi haladásunk eredményeinek felmérésére szolgálnak. Persze a második időszakban is jelentkeztek nehézségek, reformra került sor, intézkedéseket kellett foganatosítani. Ebben az időszakban mutatnak rá az előző időszak hibáira, fogyatékosságaira (alacsony termelékenység, a kapacitások kihasználatlansága stb). s meghatározzák a fejlődés irányvonalát, (a társadalmi és önigazgatású szocializmusra való áttérés).

Teljes egészében véve a Lumina sok közgazdasági témát közölt, eleget ahhoz, hogy a román nemzetiségű emberek informálódhassanak gazdaságunk helyzetéről. Ehhez hozzájárultak a folyóiratban közzétett gazdasági-politikai témakörű írások, hogy hazánkban minden jelentősebb eseményt figyelemmel lehessen kísérni.

Ha egy pillantást vetünk a cikkek és beszámolók stílusára, elégedettek lehetünk, habár elég sok a fordítás szerbhorvát nyelvről (a szép fordítás nem is lehet hű eredetéhez) melyekben érezhető a szakkifejezések és megfelelő szavak keresése. A fordított cikkektől eltérően, a román nyelven írt cikkek valamennyivel „szegényebbek", mind terjedelem, mind tartalom tekintetében.

A szociológiai és politikai témák jellegzetessége

A szociológiai és politikai témák jelentős helyet foglalnak el a Lumina folyóiratban, ami egyben azt is bizonyítja, hogy ennek a témakörnek kellő figyelmet szenteltek. Eminens és ismert politikusaink és szociológusaink cikkei és beszámolói jelentek meg e téren.

Habár több rövidebb cikk témája szociológia és politikológia kombinációja — nem jelenti azt, hogy külön-külön nem eléggé részletesek ezek a területek, hogy keveset írnak róluk.

Szociológiai művek filozófiai szempontból szemlélik az embert, s bemutatják az embert mint társadalmi lényt a valóságban az összes problémáival együtt.

A szociológia területén a témák nagy része azokat a problémákat öleli fel, melyek a román nemzetiségre jellemzőek (a túl korai házasságkötés stb.) történelmi és kronológiai magyarázatot a románok letelepedéséről, életéről és munkájáról Bánátban.

A politikai téma is helyet kap a Lumina oldalain. Ha sorrendet akarnánk adni azt kellene mondani, hogy tisztán politikai témákból indul ki (Trieszt problémái, a Tájékoztatóiroda, Mi történik Magyarországon? stb.), s eljut az eszmei-politikai témákig (JSZSZK Alkotmánya, a JKSZ Központi Bizottságának üléseiről szóló beszámolók stb.). Meg kell említeni, hogy a cikkek túlnyomó része a nemzetiségekről szól, a nemzetiségek jogairól az új alkotmány szerint, megemlítik a liberalizmus irányzatait, a technokratizmust, etatizmust s a többit, melyek társadalmunk egy meghatározott időszakára jellemzőek voltak, s melyeket igyekeztünk kiküszöbölni.

Erről a területről, amikor a szociál-politikai témakörökről beszélek, meg kell említenem, hogy az információ mennyisége kielégítő, de csak a fontosabb, jelentősebb eseményeket ismertették a Lumina folyóiratban. Az igazolást ott kell keresni, hogy ez a folyóirat elsősorban irodalmi, kulturális és művészeti jellegű, az általános kultúra területéről is igen sok jól feldolgozott írás látott napvilágot.

A kulturális-politikai témák jellegzetessége

A kulturális-politikai témájú írások nagy mennyiségben jelennek meg a Lumina folyóiratban. Ez mindenképpen minőséget is eredményez. Ez azonban nem jelenti azt, hogy erről a területről az összes cikkek szükségképpen jeleskednek kvalitásaikkal, de lényegüket nézve igen érdekesek és atraktívak. Egyrészt a kulturális-politikai intézményekről (iskolákról), az iskolareformokról, a tudományos-kutatómunka problémáiról beszélnek az írások, elsősorban a román nemzetiséget illetően, másrészt viszont (információt) a folyóirat cikkeket közöl különböző kulturális területekről (film, színház, művészet stb.). Itt megemlíthetem (szerintem) a cikkek harmadik csoportját is, mely a jugoszláv—román kulturális-politikai viszonyokról szól.

Az írások utolsó csoportjának jellegzetessége, az eredményesebb elemzés érdekében a jugoszláviai bánáti románok kulturális életéről, történelmi, kronológiai sorrendben dokumentált adatokat közöl.

Összefoglaló

A román nyelvű irodalmi, kulturális és művészeti folyóiratban, a Luminában a gazdasági és társadalmi témák széles látókörrel rendelkeznek, ami lehetővé tette a problémák széles körű megvilágítását a különböző változások folyamán, melyek ezen a területen jelentkeznek. Az emberi megismerés a különböző területeken hat az olvasó emotív és racionális tudatára s többszörösen gazdagítja azt. „Sok a csoda, azonban egy sem különb az embernél"[7] s az ember, hogy a szó szoros értelmében ember lehessen — teljes egyénnek kell mennie. Összefoglalóul e témák jelentőségéről a Lumina folyóiratban, el kell mondanom, hogy: folytonosan az időszerű események központjában lenni, egyidőben magába foglalja az előrelátást, a jövőben való életet is.

A közgazdasági és társadalmi témákon kívül a folyóiratban a marxista irodalom és tudomány is képviselve van. Ez egyben azt is igazolja, hogy társadalmunknak, amit a gyakorlatban megvalósítottunk, eszmei alapja a marxista tudomány, s hozzájárultunk a marxista elmélet továbbfejlesztéséhez.

Fordította *Csula Mária*

Megjegyzések

[1] Stane Dolanc: A Jugoszláv írók VIII. Kongresszusán mondott beszédéből, „Odjek", XXIV. 1976. január, 1. szám, 1. old.
[2] A Trifu, A Lumina megjelenésének öt éve, Lumina VI. 1952. febr. 2. szám, 65. oldal.
[3] R. Flora, „Literatura romana" din Voivodina, Panorama uncii sevest de veac, Editura Libertatea, Pančevo, 1971. 22. old.
[4] „Lumina" 1955, „Lumina" IX, január—április, 1—2 szám, 1955. 3—4. old.
[5] I. B. Informatea Societatii de limba romana din Voivodina, „Lumina", XVI. 2. szám, 1962, 108—109. oldal.
[6] I. B. Lumina XXV, 1971. 6. szám, 14. oldal.
[7] Szophoklész: „Antigone"

Rezime

Opšte karakteristike „Lumina", časopisa za literaturu, kulturu i umetnost na rumunskom jeziku — S posebnim osvrtom na ekonomske i društvene teme u njoj

Autor u svom delu ukazuje nam na mesto časopisa „Lumina" u društvenom životu rumunske narodnosti u SAPV, a time i u društvenom životu višenacionalne Vojvodine.

„Osnovna misija časopisa „Lumina", kao časopis za literaturu, kulturu i umetnost na rumunskom jeziku i njena uloga je u isto vreme da sakupi političku, kulturnu i intelektualnu svest o čovekovoj vlastitoj pojavi u prostoru i vremenu. Ideje i inicijative koje se rađaju jesu ideje o jednom širokom višenacionalnom Pokrajinom i autoritativnom jugoslovenskom skupu, građene u socijalističkom samoupravnom društvu. S druge strane časopis „Lumina" ima ulogu neprestanog inspiratora i borca za takve promene političkog sistema koje bi stalno jačale samoupravljanje kao i za samoupravljanje socijalističke svesti koja bi ušla ukorak sa promenama u materijalnim i društvenim odnosima."

Članak nas upoznaje sa istorijatom okretanja i razvoja „Lumine", kao i sa razvojnim fazama fizionomije časopisa.

Autor posebno analizira karakteristike ekonomske, političke, sociološke i kulturno-političke tematike u časopisu. Kao zaključak, odnosno odgovor na pitanje značajnosti ovih tema u časopisu „Lumina", autor kaže: da biti neprekidno u žiži svih zbivanja savremenosti, istovremeno znači i biti u budućnosti odnosno biti u svevremenosti.

Resümee

Allgemeine charakteristiken von „Lumin", der Zeitschrift für Literatur, Kultur und Kunst auf der rumänischen Sprache — mit besonderer betrachtung der Ökonomischen und Gesellschaftlichen Themen

Der Autor weist in seiner Schrift auf die Stelle der Zeitschrift „Lumin" im gesellschaftlichen Leben der rumänischen Nationalität hin in der SAPV (Sozialistische Autonome Provinz Woiwodina) und damit wird gleichzeitig auf das Gesellschaftsleben der multinationalen Woiwodina hingewiesen.

„Die eigentliche Mission der Zeitschrift „Lumin", ist als einer Zeitschrift für die Kultur und Kunst auf der rumänischen Sprache, auch das politische, kulturelle und intelektuelle Bewußtsein des Menschen von seiner eigenen Erscheinung im Raum und Zeit aufrechtzuerhalten. Die Ideen und die Initiativen, die darin erscheinen, sind wahrlich die Ideen von einer weiten multinationalen Provinz, es sind die Ideen von einem autoritativen jugoslawischen Kollektiv, der sich auf der sozialistischen selbsverwaltenden Gesellschaft beruht. Van der anderen Seite hat die Zeitschrift die Rolle des ständigen Inspirators und Kämpfers für solche Änderungen des politischen Systhems, die beständig sowohl die Selbstverwaltung als auch die Selbstverwaltung des sozialistischen Selbstbewusstseins stärken würden, die mit den Veränderungen in den materiellen und gesellschaftlichen Beziehungen Schritt halten würden."

Dieser Artikel macht uns sowohl mit der Entstehungsgeschichte und der Entwicklung von „Lumin" als auch mit der Entwicklungsphasen in der Physiognomie der Zeitschrift bekannt.

Der Autor analysiert besonders die ökonomische, politische, soziologische und kulturpolitische Themen der Zeitschrift. Zur Schlußbemerkung, eigentlich zur Antwort auf die Frage, ob solche Themen in der Zeitschrift „Lumin" bedeutend seien, sagt der Autor, dass ununterbrochen im Mittelpunkt aller Geschehnissen des Daseins zu sein, sei gleichzeitig in der Zukunft, in allen Zeiten zu sein.

Dokumentum

Edvard Kardelj

AZ EL NEM KÖTELEZETTSÉG TÖRTÉNELMI GYÖKEREI

A második világháború utáni korszak látszólag egy új jelenséget hozott a nemzetközi társadalmi közösségben, amelyet az el nem kötelezettség politikája vagy mozgalma néven ismerünk. Azért mondom, hogy látszólag, mert az inkább összetett társadalmi struktúráját és annak az akciónak az intenzitását illetően új, amellyel a világ politikai és gazdasági színpadán jelentkezett, mint társadalmi-történelmi gyökerei tekintetében.

Az el nem kötelezettség fogalmáról

Mint többé-kevésbé egységes akciós erő az el nem kötelezettség mozgalma a hideg háború idején keletkezett. Úgy lépett föl, mint a világ tömbökre osztásával és a tömbökre való sorolással szembeni ellenállás, amelyről nevét is kapta. E név miatt — amely nem fejezi ki e jelenség egész történelmi jelentőségét és szerepét — a mozgalmat gyakran úgy értelmezik, mint egyszerű reagálást a világ tömbökre osztására és a tömbök vezető szerepére a világban, vagyis kizárólag a nemzetközi viszonyok háború utáni alakulásának egyik következményeként. Az el nem kötelezettség mozgalma mindenképpen ez is. De egyúttal kifejezi a mai emberiségnek egy sokkal régibb társadalmi-történelmi irányzatát, amely nem a második világháború után született. Elmondhatjuk, hogy ez az irányzat ott volt már azon döntő tényezők között, amelyek a második világháború alakulása során, illetve a belső erőviszonyok alakulásában a háború idején, mind inkább ki akarták kényszeríteni és jelentős mértékben ki is kényszerítették a háború felszabadító, haladó és demokratikus jellegét. A népeknek mindenütt jelenlevő törekvéséről és arról az aktív harcáról van szó, hogy kivívják teljes nemzeti szabadságukat, és kiharcolják azt a jogot, hogy saját választásuknak megfelelően szabadon fejlődjenek társa-

dalmilag, hogy ne legyenek a nemzetközi nagyhatalmak, illetve a katonai-politikai és gazdasági erő központjainak gazdasági és politikai csatlósai, illetve szűnjenek meg annak lenni; hogy ebben a folyamatban megvédjék magukat a külső dominációtól és kizsákmányolástól, hogy ilyen állásfoglalással hassanak a nemzetközi viszonyok fejlődésére. Más szavakkal, ez az irányzat és a hozzá hasonlóak, amelyek ma az el nem kötelezettség politikájának egyik alapját adják nemcsak a második világháború ilyen alakulásából eredtek, hanem okai és mozgató erői is ennek az alakulásnak. Ebben az értelemben az el nem kötelezettség mozgalma mindig többet jelentett, nemcsak a világ tömbökre osztásával szembeszegülő politikát, még kevésbé semlegességet, illetve valamilyen pragmatikus egyensúlykeresést a tömbök között, habár egyes el nem kötelezett országok esetében ez a politika is többé kevésbé kifejezésre jutott.

Az el nem kötelezettség mozgalmának megjelölésére gyakran használják a „harmadik világ" fogalmát is. Ha ezen a fogalmon az el nem kötelezettség mozgalmának átfogó társadalmi-történelmi szerepét értik, akkor természetesen a politikai gyakorlat szempontjából mindkét elnevezés használható. De a „harmadik világ" fogalmának hangsúlyozásával eltérően magyarázzák, és szűkítik éppen az el nem kötelezett országoknak ezt a társadalmi-történelmi szerepét.

„Harmadik világ" fogalmának használatával — ha azt azonosítjuk az el nem kötelezettség fogalmával — egyesek hangsúlyozottan kizárólag vagy túlnyomórészt úgy kezelik az el nem kötelezettség mozgalmát mint a tömbök antitézisét. Az el nem kötelezettség szerepének ilyen leszűkítése ezt a politikát a tömbök tagállamaival, illetve a tömbök vezető hatalmaival szembeni politikai ellenállássá laposítaná, méghozzá elvszerűtlen alapon, függetlenül attól, hogy a haladó történelmi fejlemények minden egyes esetében a tömbök, illetve a hozzájuk tartozó egyes országok milyen konkért szerepet játszanak.

Az el nem kötelezett országok mozgalmának lényeges jellemvonása mindenképpen az, hogy ezek az országok egységesen, több vagy kevesebb intenzitással — ami nemzetközi helyzetüktől, a külső hatás erejétől, a belső társadalmi, illetve osztálystruktúráktól és hasonlóktól függ — szembeszegülnek a világ tömbökre osztásával, és azzal a nyomással, hogy ők sorakozzanak fel a tömbökhöz. Ez az álláspont azonban nem a tömbök képviselőivel való, a priori szembenállásból ered, vagy abból, hogy egyformán és egységesen visszanyúlnak az egyik vagy a másik tömb ideológiájához, hanem abból a felismerésből, hogy a világ globális tömbökre osztása nem hozhat olyan kiutat a mai világ ellentmondásaiból, amely távlatot nyitna a nemzetközi viszonyok demokratizálása előtt, mert nem a priori és nem elvszerűtlenül, semlegesen helyezkednek szembe a tömbökkel, az el nem kötelezett országok nagy többsége nem azonosította

mechanikusan a tömbök egyes tagországainak szerepét bizonyos világfejleményekben, hanem minden egyes esetben konkrét magatartásuk alapján értékelték őket. Ezzel az el nem kötelezett országoknak sikerült magas fokú egységet teremteniük és ezt megőrizniük a közös célokért vívott harcban, függetlenül attól, hogy eltérések vannak társadalmi-gazdasági és politikai rendszereik között, függetlenül attól, hogy nem egyforma intenzitással vesznek részt az el nem kötelezett országok akcióiban.

Másrészt a „harmadik világ" fogalmát gyakran úgy értelmezik, mint a fejlődő országok közös elnevezését, és közös nevét annak a gazdasági és politikai problematikának, amely a fenti országok érdekét érinti, majd pedig e fogalomnak ezt a tartalmát azonosítják az el nem kötelezettség mozgalmának fogalmával. Szemmel látható, hogy a „harmadik világ" fogalmának ilyen értelmezése nem azonosítható teljes egészében az el nem kötelezettség mozgalmának tartalmával és szerepével. A világ egyenlőtlen gazdasági fejlődéséből eredő problematika megoldása, elsősorban pedig a nem eléggé fejlett országok problematikájának megoldása mindenképpen az el nem kötelezettség mozgalmának egyik fő forrása és legfőbb célja.

Elsősorban azért, mert ezeket a problémákat nem lehet megszüntetni anélkül, hogy mélyebben ne változtassák meg a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok egész nemzetközi rendszerét, és anélkül, hogy ne következnének be alapos társadalmi-gazdasági változások e viszonyokban. Az el nem kötelezettség mozgalma azonban nemcsak a népek ilyen érdekeit és szükségleteit fejezi ki, ellenkezőleg a népek függetlenségéért és egyenrangúságáért folytatott harccal a nemzetközi viszonyokban, biztonságukért és békéjükért, a népek közötti békés koegzisztenciáért, és kölcsönös, aktív együttműködésükért az egyenrangúság és érdekeik kölcsönös megbecsülése alapján, az el nem kötelezettség mozgalma jelentős szerepet vállal a nemzetközi élet minden területén, és lényegében szem előtt tartva e harc általános társadalmi szükségszerűségét, kifejezi valamennyi nép reális általános történelmi érdekeit, azokét is, amelyek a tömbökön kívül vannak és azokét is, akik a tömbökhöz tartoznak. Ezért egyáltalán nem véletlen, hogy az utóbbi években sok fejlett, sőt igen fejlett állam többé-kevésbé csatlakozik az el nem kötelezett országok tevékenységéhez, vagy pedig többé-kevésbé azonosul e tevékenység céljaival.

Röviden szólva, bármilyen nevet is adunk annak a történelmi jelenségnek, amelyet az el nem kötelezettség mozgalmának vagy politikájának nevezünk, igazi lényegét, erejét, s azt a kitartást amellyel az emberiség mai gazdasági, politikai és társadalmi színpadán jelentkezett, csak akkor érthetjük meg, ha szem előtt tartjuk társadalmi-történelmi gyökereinek egészét és e nagy nemzetközi erő funkcióját, valamint törekvéseinek, érdekeinek és céljainak egészét.

A népek világméretű antiimperialista forradalma

A fasiszta imperializmus kísérlete Európában és Ázsiában, hogy a második világháborúval az első világháborúhoz hasonló típusú új imperialista háborút kényszerítsen az emberiségre, vagyis háborút a világ újbóli felosztásáért, nemcsak kudarcba fulladt, hanem már menetközben mind nagyobb mértékben saját ellentétévé alakult ki — a népek felszabadításáért, a nemzetközi viszonyok demokratizálásáért és általában a társadalmi fejlődésért vívott háborúvá. Mindenképpen több mint irreális lenne azt állítani, hogy a második világháború lefolyása és eredményei nem rejtik önmagukban azt az erőteljes, néha egyenesen domináló befolyást, amely az imperialista viszonyok, a neokolonializmus és a népek feletti uralom más formái megőrzésének pozícióiról kényszerítette ki a megoldásokat, ami a háborúban részt vevő társadalmi erők közötti erőviszony erője volt. De a hatalmas pozitív változások, amelyek a háború alatt és a háború után a nemzetközi viszonyokban és a társadalmi élet sok területén lejátszódtak olyan jellegűek és jelentőségűek, hogy joggal mondhatjuk: az emberiség történelmének új korszakába lépett.

Legelőször is nemcsak a fasiszta imperializmus, hanem a kapitalista világ többi hagyományosan vezető imperialista osztályai sem tudták, kikényszeríteni politikai hegemóniájukat a háború alatt, s annak eredményeit illetően olyan mértékben, amennyire azt az első világháború idején megtehették. Igaz, hogy ez a befolyás még mindig erőteljesen kifejezésre jutott, különösen egyes megállapodásokban és békeszerződésekben, de többé nem volt korlátlan, mert a második világháború lefolyására, jellegére és eredményére mind nagyobb mértékben hatottak az antifasiszta, antiimperialista erők általában s külön a szocialista erők, valamint hatással volt rájuk a demokratikus társadalmi tudat erősödése minden országban.

Az effajta jelentős tényezők közé sorolható mindenképpen az a jelenség is, amely tartalmát nézve nem új, de megnyilatkozásának intenzitásával új lett a második világháború alatt és közvetlenül utána. A népek felszabadulásának olyan mindent elsöprő hullámára gondolunk, amely joggal nevezhető a népek világméretű antiimperialista forradalmának, melyet felszabadulásukért és gazdasági, politikai függetlenségükért vívtak. A népek nem akartak valamennyien nemzetközi újrafelosztás passzív objektumai lenni, sőt erőteljesebben, mint valaha is a történelem napirendjére tűzték a gazdasági és politikai függőség s mindenfajta hegemónia felszámolásának kérdését. Sok népfelszabadító és más népi forradalmi mozgalom a gyarmatokban és a függő országokban a második világháború idején saját szabadságáért indult harcba, nem pedig gyarmati uraik megvédéséért. Mások folytatták ezt a harcot, és a háború utáni években győ-

zelemre is vitték. Ezzel háborújuk a fasiszta imperializmus ellen gyarmatellenes, haladó, demokratikus és társadalmi tartalmat kapott. Alig harminc év alatt összeomlott a nagyhatalmi birodalmak rendszere, amelyet több száz évig építgettek.

Az új független államok végső fokon annak a harcnak az eredményeként jöttek létre, amely a fejlett országok közötti viszony váltakozásától függetlenül — külön a nagyhatalmi viszonytól függetlenül — folyt a második világháború előestéjén és a háború alatt. Amikor ezek az országok független tényezőként jelentkeztek a világeseményben a nagyhatalmak és a fejlett országok közti új viszonyok már kialakultak. Olyan helyzetre bukkantak a világban, amelyhez alkalmazkodniuk kellett magatartásukban, szem előtt tartva közvetlen és tartós, hosszú távú politikai és gazdasági érdekeiket, amelyek az új, viszonylag gyenge és elsősorban gazdaságilag nem eléggé fejlett országok általános helyzetéből eredtek. Ugyanígy szembe találták magukat a nemzetközi együttműködés már megfogalmazott elveivel és az új világszervezet kész struktúrájával, így az első években nem maradt más számukra hátra, mint beilleszkedni ezekbe a keretekbe. Az új független országok azonban nem akartak belenyugodni és nem is nyugodhattak bele ebbe a helyzetbe. Alig felszabadulva a gyarmati elnyomás alól, valamint a kizsákmányolás és függőség más formái alól, az úgynevezett „harmadik világként" jelentkező országok nem voltak hajlandók alávetni magukat a dominació és a hegemónia új formáinak. A népek világméretű antiimperialista forradalmának vezető erői gyorsan megértették, hogy a szövetségesek háborús győzelmével nem oldották meg a korszak legfontosabb társadalmi és nemzetközi problémáit, és az egész háború utáni helyzet, külön a hidegháború gyászos távlata arra utalta őket, hogy ezek az erők az új körülmények között kitartó harccal szerezzenek érvényt érdekeiknek és törekvéseiknek.

A gyarmati rendszer fölbomlásával párhuzamosan Európában és a többi világrészben — néhol gyorsabban néhol lassabban — szétestek a gazdasági és politikai függőség félgyarmati viszonyainak maradványai is, azok a viszonyok, amelyek például a régi Jugoszláviát jellemezték. Egyes országokban, mint Kína, Jugoszlávia, Vietnam és még néhány állam a világ más részeiben, a népfelszabadító háborúból igazi népi szocialista forradalom nőtt ki, amely jelentősen szűkítette az imperialista politika mozgásterületét, és úgy jelentkezett, mint a nemzetközi problémák és ellentétek megoldásának egyik jelentős tényezője.

Ezenkívül fejlődésük eredetiségével ezek a forradalmak számos új kérdést fogalmaztak meg a mai szocialista világrendszer számára, amelyek jelentősek magának a szocializmusnak a továbbfejlődése és á szocializmusért vívott harc szempontjából mind a népek közötti haladóbb és demokratikus politikai és gazdasági viszonyok létrehozásának tényezőjét,

mind pedig a szocialista társadalmi viszonyok demokratikus és humanisztikus tartalmának továbbfejlesztését és elmélyítését illetően.

Többek között szó van a szocializmus útján haladó népek, illetve független szocialista államok közötti politikai és gazdasági viszony jellegéről is. Tehát a népek felszabadulásának ez a mozzanata is az el nem kötelezettség mozgalmának forrása.

A népek világméretű nagy antiimperialista forradalma nemcsak a világ politikai térképét változtatta meg. Már egész korán rávilágított, és most mind erőtelejesebben napirendre tűzi az imperializmus korszakában kialakult nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok világrendszere jelenlegi és jövendőbeli fejlődésének egész sor kérdését. A nemzetközi közösség — amilyen ma létezik — a világot nagyjából olyan viszonyok között integrálta, amelyek még az agresszív nacionalizmus és imperializmus korszakában alakultak ki. A gyarmaturalom s az erősebb joga a népek közötti viszonyban döntően hatott a világ egyes részeinek aránytalan gazdasági fejlődésére. Ez a rendszer még nem szűnik meg teljesen pusztán azzal, hogy kikiáltják a népek politikai függetlenségét. Ellenkezőleg, más formákban fent akar maradni és ezzel place d'armes lesz azoknak az akcióknak a számára, amelyek a monopolisztikus és hegemonisztikus gazdasági és politikai pozíciók, valamint a népek gazdasági és politikai leigázása egyéb formáinak megőrzésére vagy létrehozására irányulnak. Emiatt a mai világban a nemzetközi viszonyokban új ellentét jelentkezett: a politikailag független országok — amelyek nem rendelkeznek elegendő eszközzel és föltétellel a gyorsabb fejlődésre — társadalmi, gazdasági, politikai és szociális szükségletei meg a világ fejlett része között, amely monopolisztikusan rendelkezik ezekkel az eszközökkel és feltételekkel. Éppen ezen a monopoliumon alapulnak a népek feletti gazdasági és politikai hegemónia új formái mint az imperialista politika átalakult formái a világ dekolonizálásának föltételeivel.

Éppen azért, mert a termelőeszközök a jövedelem nemzetközileg így oszlik meg a fejlődő országok és az el nem kötelezettség mozgalma folytatja a harcot a hegemonisztikus monopóliumokkal szembeni gazdasági és politikai függetlenségért, egyúttal megköveteli az emberiség demokratikus integrációjának magas fokát, s a népek közös felelősségét a közös érdekű nemzetközi kérdések megoldásáért. Más szavakkal, harcolnak azért, hogy megváltozzanak a népek közötti viszonyok a meglevő gazdasági és politikai világrendszerben, amely azért jött létre, hogy fenntartsa, erősítse és tovább fejlessze a gazdaságilag és politikailag erősebb fejlettebb országok, illetve uralkodó osztályaik történelmileg szerzett domináló pozícióit.

Igaz ugyan, hogy az aránytalan társadalmi-gazdasági fejlődés az emberiség fejlődésének egyik objektív törvényszerűsége. De a nemzetileg korlátozott gazdasági történelmi időszakában, különösen a régebbi kor-

szakokban az egyenlőtlenségből fakadó ellentétek nem kaphattak olyan erőt, mint ma, amikor végrehajtották a termelőeszközök hatalmas koncentrációját és a tőke olyan központosítását a világ kisebbik részében, hogy ez a tőke szinte monopóliumra tesz szert a munka és a fejlődés feltételei és eszközei felett az egész világon. S ez a monopólium nemcsak visszatükrözi a világ nagy részének gazdasági elmaradottságát, hanem kizárja a távlat minden lehetőségét.

Éppen a termelőeszközök és a tőke ilyen nemzetközi elosztása miatt a népek sokkal inkább, mint valaha is régebbi történelmük során kölcsönösen függővé váltak, ami létre hozza, hogy a fejlett és fejletlen országok közötti szakadék az egyik leglényegesebb nemzetközi ellentétet szüli. Mennyiségileg és minőségileg lényegesen bővült és változott annak mérete, hogy mit tekintenek az emberiség közös érdekének, de a monopolisztikus és hegemonisztikus rendszer ezt az érdeket saját érdekévé alakítja át, a gazdasági és politikai függőség régi s új formáit erőszakolja a népekre.

De ezzel egyúttal akadályozzák a fejlett országok fejlődését is. Minden egyes nép termelőerejének fejlődése ugyanis annyira függ a világ többi részének fejlődésétől, hogy ma már nem beszélhetünk zárt nemzeti gazdaságokról, és olyan nemzeti érdekekről, amelyek függetlenek más népek hasonló érdekei iránti felelősségtől. A fejlett és fejletlen országok közötti szakadék nemcsak olyan tényező, amely valamilyen módon meghosszabbítja sok fejletlen ország gazdasági függőségét a gazdaságilag és politikailag erősebb országokkal, hanem egyúttal olyan tényező is, amely fékezi a termelőerők fejlődését magukban a fejlett országokban is, és ezzel a gazdasági és politikai válságok kiélezésének a világbékét veszélyeztető rendkívül veszélyes ellentétek forrása is. Emiatt korszakunkban ennek a szakadéknak minőségileg más jellege és messzemenően nagyobb jelentősége van, mint egyes népek vagy világrészek aránytalan gazdasági fejlődésének problémái voltak bármikor az emberiség történelmében. A fejlődő országok, illetve az el nem kötelezett országok mozgalma ezért csak az objektíven adott történelmi szükségességet fejezi ki, amikor nagy eréllyel felveti a követelést, hogy ezeket a problémákat a globális világtársadalom problémáiként kell mondani, nem pedig, mint egy-egy ország problémáit. Ezért a világgazdasági problémák előtérbe kerültek és fokozatosan háttérbe szorítják az örökölt nemzetközi kérdések vizsgálatának és megoldásának régi módját.

Ennek az irányzatnak az ereje nemcsak abból fakad, hogy a nem eléggé fejlett, úgynevezett „harmadik világ" a világ nagyrészét teszi, és ezzel hatalmas politikai erővel bír, hanem elsősorban abból, hogy a népek fölötti gazdasági és politikai domináció régi formája és a fejlett valamint a nem eléggé fejlett országok közötti gazdasági szakadék a továbbhaladás akadálya lett az emberiség termelő erőinek fejlődésében. Mert a mai tudomá-

nyos-műszaki forradalom, a munka és a termelőeszközök nemzetek fölötti integrálódása, továbbá a népek közötti gazdasági csere struktúrájában bekövetkezett minőségi változások körülményei között a dolgozó ember és a népek fölötti dominació minden formája, azoknak a gazdasági viszonyoknak a fenntartása, amelyek rögzítik a fejlett és fejletlen országok közötti szakadékot, okvetlenül nyűgként, gátló tényezőként jelentkezik. Ezért tehát a népek politikai és gazdasági felszabadításáért, függetlenségéért és egyenjogúságáért, a nemzetközi termelőeszközök és a jövedelem új elosztásáért — amely szavatolná a világ nem eléggé fejlett részeinek gyorsabb fejlődését — többé már nemcsak egyes elégtelenül fejlett országok érdeke, egymás közötti szolidaritásuk, vagy általában a demokratikus haladó erők szolidaritásának ügye, hanem az egész emberiség termelőerői fejlődésének hatjóerejévé vált. Ezért e harc realitása nem abban rejlik, hogy apellálnak a kormányok politikai bölcsességére és az emberszeretetre — habár ma már az erkölcsi és politikai tényezők is nagyobb szerepet játszanak a világban — hanem elsősorban abban a tényben, hogy ez a fejlődés a termelőerők további korszerűsítésének előfeltétele lett és mindinkább azzá lesz a fejlett országokban is.

Így aztán az ilyen problémák mindinkább foglalkoztatják nemcsak a kormányokat, hanem a többi gazdasági és politikai tényezőt is, külön a haladó erőket ezekben az országokban. Magától értetődik, hogy a munkásosztálynak világos álláspontokkal kell rendelkeznie e problémákban, és kidolgozott, akcióprogrammal, mert e tekintetben minden habozás — márpedig ilyen habozás van mind a kapitalista, mind a szocialista országokban — csökkenti képességét, hogy reális tényező legyen a mai világ fejlődésében. A népeknek a nemzeti jogok érvényesítésére és a szabad nemzeti fejlődésre, anyagi alapjukkal és munkájuk egész eredményével önálló rendelkezéssel, mint a sokoldalú gazdasági, szociális, kulturális és politikai érvényesülésük előfeltételére való törekvése egyre jobban korszakunk kényszerítő követelményévé lesz.

A népek világméretű antiimperialista forradalma valójában már kezdettől fogva felvetette a nemzetközi viszonyok gazdasági problémáit, amelyek különösen az utóbbi időben váltak időszerűvé az emberiség számára, és amelyek az elkövetkező években még jobban kiéleződnek. Éppen a függetlenségért, általában a népek közötti aktív és békés koegzisztenciáért, valamint a népek közötti új, gazdasági és politikai világrendszerért vívott kitartó harcból született az el nem kötelezettség is, méghozzá nem is csak mint a nemzeti függetlenségért vívott küzdelem fegyvere, hanem úgy is, mint új irányzat az emberiség integrálódásának folyamatában a nemzeti egyenrangúság és a népek demokratikus összefogása alapján, nem pedig hegemonisztikus rendszerek létrehozása útján és a világ „érdekövezetekre" osztása, vagy pedig a világ tömbökre való osztása révén. Az el

nem kötelezett országok eszmei és politikai koncepciója kezdettől fogva úgy jött létre és úgy fejlődött, mint az imperialista uralom alól felszabadult a felszabaduló népek törekvésének, valamint szükségleteinek megnyilvánulása, ugyanakkor úgy is, mint valamennyi nép reális és feltartóztathatatlan történelmi szükségletének megnyilatkozása, hogy szabadok, egyenrangúak legyenek és csak mint ilyenek, nem pedig valamelyik hegemonisztikus rendszer alárendelt részei vagy láncszemei lépjenek a kölcsönös függőség viszonyai közé, és vállalják a kölcsönös kötelezettségeket. Ebben az értelemben az el nem kötelezettség mozgalma történelmi segédeszköze annak a kétségbevonhatatlan szükségszerűségnek, hogy megváltozzon a nemzetközi gazdasági és politikai viszonyok rendszere, vagyis, hogy demokratizálódjon és humanizálódjon, alkalmazkodjon az emberiség mai gazdasági és egyéb integrálódásának szükségleteihez. Ezzel aztán a népek világméretű antiimperialista forradalma továbbra is szilárd támasza az el nem kötelezettség mozgalmának, egyúttal alapvető társadalmi-történelmi tartalma is. Sőt mi több, ezeket a folyamatokat szem előtt tartva joggal állíthatjuk, hogy az el nem kötelezettség mozgalma a népek e világméretű antiimperialista forradalmának kifejezéseként, eredményeként és folytatásaként jelentkezik.

Ezért számukra sohasem volt vitás, hogy az el nem kötelezettség politikája imperializmusellenes-e vagy sem. Ténykedésénél fogva a politikai és gazdasági elnyomás, a népek leigázásának minden formája ellen irányul, tehát kezdettől fogva lényegében az imperialista politika korlátozásának tényezője, még akkor is, ha különféle társadalmi rendszerekhez tartozó országokról van szó, tehát a viszonyulásuk a szocializmus ideológiájához és a szocialista országok politikájának bizonyos vonatkozásaihoz. Végső fokon az el nem kötelezett országok is olyan mértékben, amennyiben harcolnak gazdasági és politikai függetlenségükért, meghatározott pozitív szerepet játszanak a nemzetközi viszonyokban, ezzel a társadalmi erők nemzetközi erőviszonyaiban is.

A társadalmi erők új erőviszonyai a világban

Az egyik döntő tényező, amely hatással volt a második világháború fejlődésére, jellegére és eredményeire, a Szovjetuniónak, a szocializmus első országának részvétele ebben a háborúban. A hitleri tömb rákényszerült, hogy a Szovjetunió elleni háborúba bevesse haderejének zömét. A Szovjetunió szocialista rendszere nemcsak kiállta ezt a csapást, hanem aránylag rövid idő alatt visszaszerezte a stratégiai és taktikai kezdeményezést, és azt meg is tartotta a háború végéig. Maga ez a tény igazolta a szocia-

lizmusnak, mint rendszernek történelmi erejét s fokozta a Szovjetunió s a világszocializmus hatását a második világháború eredményeire, valamint a háborút követő világfejlődésre.

A hitlerellenes koalíció, amely kezdetben sok nehézséggel, ingadozással és spekulációval jött létre, idővel olyan szilárd szervezetté vált, amely a koalíció részvevőinek azon a megerősödő meggyőződésén alapult, hogy kölcsönösen meg kell becsülnünk valamennyiük együttes érdekeit, vagyis a békés koegzisztencia politikáját. Erről tanúskodik a koalíció három részvevőjének számos megyegyezése az egymás közötti viszonyról a háború idején és utána, különösen pedig az Egyesült Nemzetek Szervezetéről és Alapokmányáról szóló egyezmény. Azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom, hogy ezek meg a többi egyezmény nemcsak a háború együttes folytatásának közös érdekeit fejezték ki, hanem a társadalmi és politikai erőviszonyok megváltozását is a globális nemzetközi társadalomban. A két társadalmi rendszer globális háborús szembeállításának távlata már akkor nehezen elképzelhetővé vált, ha ugyan nem lehetetlenné.

Ezenkívül a győztes szocialista forradalomnak és a többi haladó társadalmi átalakulás a szocializmus vonalán egyes európai és ázsiai országban, később Afrikában és Latin-Amerikában is, jelentősen hozzájárult a világ új társadalmi viszonyainak létrehozásához, vagyis az azok közötti új viszonyok kialakulásához, akik a társadalmi fejlődésért, szocializmusért és demokráciáért küzdenek, meg akik a meglevő helyzet, a jelenlegi belső társadalmi struktúra és a mostani nemzetközi viszonyok fenntartására törekszenek. Magától értetődik, hogy az erőviszonyok megváltozásához hatalmas mértékben hozzájárult a népek világméretű antiimperialista forradalma is.

Ezek a gyökeres változások a nemzetközi társadalmi erőviszonyokban jelentős szerephez jutottak a nemzetközi viszonyok háború utáni alakulásában. Nemcsak megkönnyítették a népek harcát a felszabadulásért és a független belső társadalmi fejlődésükért, hanem egyben serkentették a népek harcát a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok nemzetközi rendszerének haladó megváltoztatásáért. Ebben az értelemben a szocializmus mint az osztály- és társadalmi visoznyok megváltoztatásának erőteljes világfolyamata minden belső ellentmondása és konfliktusa ellenére úgy jelentkezett a nemzetközi viszonyokban, mint a népek haladó törekvéseinek legnagyobb támogatása.

A háború utáni években azonban szemtanúi voltunk annak, hogy visszatér a két rendszer frontális szembeállításának politikája az úgynevezett hidegháború formájában. A kapitalista és szocialista országok közötti ellentétek s a fölényért vívott harc úgy kezdett megnyilvánulni, mint a katonai politikai szövetségek, tömbök szembenállása. Így jött létre a világ kétpólusú struktúrája, nagyhatalmak és a körülöttük létrejött ka-

tonai-politikai csoportok között pedig kialakult a hidegháború légköre, a különféle méretű és intenzitású szembehelyezkedés állapota, amely új világháború kirobbanásával fenyegetett.

A világ tömbszerkezete által kikényszerített viszonyok rendszere a lehető legnagyobb mértékben korlátozta egyes államok független és szabad akcióját, az egész nemzetközi közösséget érintő kérdésekben pedig megteremtette a nagyhatalmak monopóliumát. A tömbök nemcsak katonai-politikai szervezetek, amelyek belső logikájuknál fogva az erőszak pozíciójáról folytatott politikát kényszerítik ki, hanem olyan irányzatként is jelentkeznek, hogy zárt gazdasági rendszereket fejlesszenek ki.

A hidegháború azonban nem hozta meg képviselőinek sem a győzelmet, sem az erőviszonyok döntő megváltozását. Ellenkezőleg igazolta, hogy a második világháborúban és a nemzetközi viszonyok alakulásában a háború után olyan erőviszony jött létre, amely tarthatatlanná teszi az elkerülhetetlen háborút szem előtt tartó frontális szembenállás politikáját, s szükségessé teszi a visszatérést Jálta, Potsdam politikájára, sőt utal a békés koegzisztencia elkerülhetetlenségére, bármilyen nehezen látják is ezt be egyesek. Ebben az értelemben elmondhatjuk, hogy a Hitler-ellenes koalíció által létrehozott egyezmények és viszonyok valójában kezdetét jelentik annak a történelmi jelenségeknek, amelyet ma detente-ne nevezünk.

Ezzel semmiképpen sem akarom azt mondani, hogy például a forradalmi és szocialista Jugoszlávia meg volt elégedve a fenti egyezmények valamennyi vonatkozásával. Mi például sohasem ismertük és azt sem hittük, hogy ezek a megállapodások kötelezőek ránk. De ismertük forradalmunk erejét, és bíztunk képességében, hogy Jugoszlávia népeinek szavatolja a teljes függetlenséget. Ezért nem becsültük túl a második világháború idején végrehajtott taktikai manőverek jelentőségét, habár azokban veszélyes precedenst láttunk a háború utáni időszakra.

A hidegháborús logika szülte a nyomást valamennyi országra, hogy sorakozzanak föl a tömbök vezetői mögé. Kikényszerítette a tömbök közötti versengést nemcsak a fegyverkezésben, hanem a világ minél nagyobb része feletti ellenőrzés megszerzésének vonalán is. Ezenkívül azzal fenyegetett, hogy erőszakkal megbontja a másik világháborúban kialakult erőviszonyokat, s az utána megindult fejlődést, mivel új világháború felé vezetett, s ismét gyengítette a népek helyzetét a felszabadulásért és függetlenségért vívott harcban. A hidegháborús politika bírta rá Sztálint arra a kísérletre, hogy letörje a jugoszláv szocialista forradalom függetlenségét. Ez szülte a többi viszályt is a szocialista államok között.

Így aztán egyáltalán nem véletlen, hogy a népek hatalmas többsége szembeszállt a hidegháborúval, valamint a nyomással, hogy ebben a hidegháborúban csatlakozzanak az egyik vagy a másik tömbhöz, és ily módon maguk is részt vegyenek a világ totális tömbökre való osztásában.

Mert a tömbérdekek érvényesülése a nemzetközi viszonyokban — függetlenül a tömbök történelmi feltételeitől és egyik vagy másik tömb szubjektív érveitől — elkerülhetetlenül létrehozza a népek feletti dominació feltételeit és különféle hegemonisztikus rendszereket teremt.

Éppen ez a helyzet teremtett azonban feltételeket arra is, hogy a hidegháború korszakában jelentkezzen az el nem kötelezettség mozgalma mint kiútkeresés abból a helyzetből, amely önmagában semmilyen kiutat nem kínált mint a népek összefogásának új formája a közös érdekekért, a hidegháború ellen, a békés koegzisztenciáért, a világbékéért, és a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok új világrendezéséért vívott harcban.

A mozgalom szervezeti megformálásának lényeges előfeltétele volt, hogy a gyarmatellenes és imperializmusellenes forradalom eredményeként újonnan felszabadult országok jelentkeztek. Ebben a megvilágításban az el nem kötelezettség mozgalmának genézisében jelentős szerepet játszott az 1955-ben Bandungban tartott értekezlet, mint a nemzetközi viszonyok gyökeres megváltoztatását követelő országok első összejövetele a békés koegzisztencia és az egyenrangúság alapján. Ebben az időszakban azonban az el nem kötelezett országok tömörülésének sem elképzelése, sem alapja nem volt olyan széles, hogy megfeleljen a mai világ szükségleteinek és következményeinek. Ezért 1961-ben belgrádi értekezletükön az el nem kötelezettség mozgalma új dimenziót ad elképzelésének és gyakorlati akciójának.

Az aktív békés koegzisztenciát — amelyért olyan kitartóan küzdöttek — az el nem kötelezett országok nem úgy értelmezték, mint valamilyen módus vivendit a népek közötti viszonyban, külön a különböző társadalmi rendszerű országok között. Úgy fogalmazták meg mint az aktív, kölcsönös együttműködést mindenütt, ahol ez lehetséges. A békés koegzisztencia ugyanis nem lehetett és nem is lehet status quo, még kevésbé a kizsákmányoló és kiszákmányolt népek, a kizsákmányolók és kizsákmányoltak, az imperializmus és a függetlenségre törekvő népek közötti békés koegzisztencia, sem pedig a hegemonizmus és a népek egyenjogúsága közötti békés koegzisztencia. Ellenkezőleg, csakis a ténylegesen független népek között lehetséges, ami annyit jelent, hogy a kitartó harc a népek felszabadulásáért és függetlenségéért, jogukért, hogy maguk határozzák meg társadalmi és politikai függősége minden formájának, valamint a belügyekbe való külső beavatkozás minden módjának felszámolásáért, egyben a békés és aktív koegzisztencia érvényesülésének és szilárdságának első feltétele is.

Így a világméretű antiimperialista forradalom éppen a hidegháború időszakában kapott új dimenziót — az el nem kötelezettség dimenzióját. Szembeszállva a világ tömbökre osztásával valójában csak folytatta ha-

ladó történelmi küldetését a népek felszabadulásáért, függetlenségéért és egyenjogúságáért vívott harcban. Ezért egyáltalán nem véletlen, hogy a mozgalom 1961. évi belgrádi értekezletén felhívta a két tömb vezető hatalmait, hogy üljenek tárgyalóasztalhoz, kezdjenek megbeszéléseket, hogy adják fel a tömbök szembenállásának politikáját, és a világ valamennyi népével együtt induljanak el az építőjellegű megállapodások és megegyezések útján. A világ jövőjét, a népek békéjét és biztonságát — nem lehet tartósan a megoszlásra, és az országoknak egy-egy nagyhatalom körül való tömörülésére alapozni. Az el nem kötelezett országok nem egyeztek bele abba, hogy tömbökbe sorolják őket, hanem arra törekedtek, hogy a tömbökhöz tartozó országokkal együtt független és egyenrangú partnerként vegyenek részt a világproblémák megoldásában.

Amikor a második világháború jellegéről és a nemzetközi erőviszonyok megváltozásáról beszélünk, szem előtt kell tartanunk az emberiség tudatában, külön a legfejlettebb kapitalista országokban lejátszódott változásokat is. Ezek a változások részben az eszmei és politikai elképzeléseknek a fasizmus elleni harcban és a második világháború idején kifejezésre jutó összetűzése eredményeként, részben a nemzetközi gazdasági és társadalmi viszonyokban, külön a legfejlettebb kapitalista országokban bekövetkezett strukturális változások hatása alatt jöttek létre. E változások megszilárdításában rendkívül jelentős szerepet játszott a szocializmus ideológiája. A fasizmus elleni harc és az ember elemi humánus és demokratikus jogai védelmének — ami a Hitler-ellenes koalíció hivatalos ideológiája volt — hatása alatt a második világháború idején és közvetlenül utána erősödött, elmélyült az emberiség tudatának humanizálódása, demokratizálódása. Ebben a keretben a mai ember demokratikus tudatában „polgárjogot" nyert a népek önrendelkezési joga is, ami nem maradhatott hatástalanul a vezető politikai csúcsok gyakorlatára. E demokratikus irányzatokban fellelhető ellentmondások ellenére az el nem kötelezettség politikája mindenben serkentést kapott, elnyerte a haladó és demokratikus erők kisebb-nagyobb méretű támogatását a tömbökhöz tartozó országokban is, ami az el nem kötelezettség erejének és a hidegháborúval, a világ tömbökre osztásával való szembeszegülésének pótlólagos forrása lett.

De nemcsak a mai ember tudatában bekövetkezett változások ideológiai és politikai okairól, indítékairól van szó. A magasan fejlett kapitalizmus termelőerőinek és társadalmi-gazdasági szerkezetének fejlődésében bekövetkezett változások mélyebb elemzése mindenképpen kimutatná, hogy a gyarmaturalom és az imperializmus „klasszikus" formái objektíve, vagyis gazdaságilag mind kevésbé felelnek meg a monopóliumra törekvő központosított tőke érdekeinek, különösen pedig az úgynevezett „nemzetek fölötti" tőkének. A hitleri fasizmus megpróbálta a klasszikus gyarmati rendszer a világ feletti totális hegemónia rendszerével felcse-

rélni. Ez a terv a második világháborúban vereséget szenvedett, és vele együtt előre politikailag és gyakorlatilag meggyengült a többi hasonló elképzelés is, amelyek mindenképpen jelentkeztek sőt ma is jelentkeznek a mai világ politikai viszonyaiban. Ez a vereség serkentést adott a szabadságért, függetlenségért és a népek közötti egyenrangúságért vívott harcra. Egyúttal erősítette azokat a tényezőket a kapitalista világ fejlett országaiban, amelyek felfogták, hogy a megoldás gazdasági és politikai problémáikra, a kiút érdekeik számára nem a gyarmatbirodalmak és gyarmati viszonyok makacs védelmében van, hanem az új formák és új viszonyok keresésében, elsősorban az erőszak pozícióitól megszabadult politikára támaszkodó, az idegen hatalom közvetlen rákényszerítésére alapozott régi viszonyokat fölváltó gazdasági és politikai hegemónia különféle formáinak létrehozásában. Ebben kell keresni annak okát, hogy a népek önrendelkezési jogát formálisan-jogilag elfogadták, elismerést és igazolást kapott nemcsak a kapitalista országok politikai struktúrájának demokratikus és baloldali beállítottságú részeitől, hanem maguktól az uralkodó osztályoktól, és a fenti országok politikai struktúrájának jelentékeny részétől is. Így érthetjük meg azt a tényt, hogy aránylag sok gyarmati ország vívta ki fegyveres forradalom nélkül, vagyis túlnyomórészt politikai harccal állami függetlenségét. Éppen ezért a gyarmati rendszer szétesése és a tegnapi gyarmatok nagy többsége formális jogi függetlenségének elnyerése nem vetett véglegesen véget az imperializmus korszakában kialakult nemzetközi viszonyrendszernek. Mert habár elismerik az önrendelkezési jogot, a gyakorlatban ezt úgy értelmezik mint jogot a formális államjogi függetlenségre, ugyanakkor új eszközöket és új módokat keresnek és találnak a függőség, domináció és hegemónia új formáinak megteremtésére és fenntartására.

Az uralkodó gazdasági és politikai erő pozícióiról folytatott mai politika egész fenti fegyvertárát ma neokolonializmusnak, hegemonizmusnak nevezzük, ami valójában az imperializmus átalakított formája. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a világban semmi sem változott haladó vonatkozásban, sem pedig azt, hogy az imperializmus erői ma ugyanazok, mint tegnap voltak. Ellenkezőleg a világ az utóbbi évtizedekben sorsdöntő progresszív történelmi átalakuláson ment át. De a népek leigázásának imperialista politikája és e politika eszközeinek hatalmas fegyvertára még mindig jelen van. Ezeket csak fokozza a tömbök szembeszállásának sajátságos logikája, amelyről később még szólni fogok. És éppen ezért korszakunk tele van olyan jelenségekkel, mint: a gazdasági függőség kikényszerítése, gazdasági és egyéb előnyök szerzése a tőkét és a műszaki fejlődést illetően, amit külön megkönnyít a fejlett és fejletlen országok közötti szakadék; a gazdasági és politikai nyomás; a tényleges vagy állítólagos

közös érdekek védelme, amelyek nevében más érdekeket is kikényszerítenek; a beavatkozás más országok belügyeibe; különleges szolgálatok, a diverzió eszközeinek és a beavatkozás más formáinak nagy ereje és szerepe; a katonai fenyegetőzés útján gyakorolt nyomás egészen a közvetlen katonai beavatkozásig stb. Mondhatnám, hogy korszakunk paradoxja: ma kevésbé félünk az új világháború lehetőségétől, mint a helyi jellegű háborúktól.

A mai világ ilyen társadalmi-gazdasági és politikai viszonyaiban rejlik a legfőbb oka és azon társadalmi erők hatalmának forrása, amelyek a második világháború után is rákényszerítik a népekre gazdasági és politikai dominációjukat, a neokolonializmus, a gazdasági monopolizmus, a politikai hegemonizmus formájában, és a népek egyoldalú gazdasági és politikai függősége más formáinak létrehozásával. Ezzel a mai imperialista politika nagyjából elvetette a népeknek az úgynevezett imperialista rendszerek metropolisától való függősége klasszikus, formális-jogi, gyarmati és hasonló formáit. Többé nem a népek fölötti közvetlen hatalommal állunk szemben. De közvetlen hatalomra nincs is szükség, mivel felváltották a már említett új hatóerők, eszközök és viszonyok.

Mindez oda vezetett, hogy jelentkezett a népek ellenállása minden világrészen, a népek védték és védik jogukat a politikai, gazdasági függetlenségre, valamint az egyenrangúságra a nemzetközi viszonyokba. Az el nem kötelezettség politikája ennek az ellenállásnak a legerőteljesebb megnyilatkozása lett.

Természetesen nem akarom ezzel azt mondani, hogy minden belső politikai feszültséget az el nem kötelezett és más országokban, a bizonytalanság és viszályok jelenségeit, valamint az államcsínyeket csak a külső beavatkozással magyarázhatjuk. Sok olyan jelenség van, amely önmagában előfeltételt teremt a gazdasági és politikai bizonytalanságra sok országban, és ezzel a belső vizsályokra is. Ilyenek: a társadalmi struktúra elmaradottsága, amelyet sok országban fenntartanak a reakciós társadalmi és politikai csoportok; a gazdasági elmaradottságból, a fejlett és a fejletlen országok közötti mély szakadékból eredő kérdések, amelyek különösen az újonnan felszabadult országokban gyakran megoldhatatlan gazdasági, társadalmi és politikai problémákat szülnek; az osztályviszonyok a gazdasági elmaradottság és a termelési viszonyok meg a politikai rendszer elmaradottságának körülményei között; a gazdasági függőség, amelyből eszmei és politikai ingadozás származik mind a társadalom fejlődését, mind pedig egyes országoknak a nemzetközi viszonyok rendszerében elfoglalt helyét illetően és sok minden más. De éppen ezért a beavatkozás az ilyen problémákkal és ellentétekkel küzdő országok belügyeibe annál reakciósabb és veszélyesebb eszköze a nemzetközi politikának.

Mindezt szem előtt tartva elmondhatjuk, hogy a változások a nem-

zetközi társadalmi erőviszonyokban és a változások minden pozitív hatása a népek nemzetközi helyzetére, szintén az el nem kötelezettség mozgalmának forrásai közé tartozik.

Az el nem kötelezettség politikája és a tömbpolitika

A világ politikai és gazdasági felosztására irányuló neokolonialista törekvések ma mind szűkebb határok közé szorulnak, és mind nagyobb akadályokba ütköznek, amelyeket elsősorban azok a népek állítanak fel, amelyek felszabadultak vagy felszabadulnak a függőségből, és gazdasági, politikai önállóságra törekszenek. A nagyszámú újonnan felszabadult ország jelentkezése és több más országgal együtt folytatott harcok a gazdasági és politikai önállóságért és egyenrangúságért a nemzetközi viszonyokban hatott és mindinkább hat ezekre a viszonyokra, azzal, hogy szakadatlanul fokozza a nyomást olyan új demokratikus elemeknek e viszonyok közé beépítése végett, mint: a világgazdaság közös előmozdítása és a nemzetközi munkamegosztás; a kizsákmányolás megszüntetése a nemzetközi gazdasági viszonyokban; a fejletlen országok segélyezésének megszervezése; megfelelő szervezetek és szolgáltatások létrehozása a nemzetközi együttműködés és nemzetközi munkamegosztás szavatolására; a népek érdekeinek kölcsönös tiszteletben tartása, és a demokratikus viszonyok közöttük; a sokoldalú együttműködés és közeledés, a kulturális kapcsolatok stb. Ezzel összhangban az el nem kötelezett országok közül figyelmet szenteltek az Egyesült Nemzetek Szervezetének mint a legfontosabb világtestületnek, amelynek megoldást kell keresnie és találnia a világ politikai és gazdasági problémáira, és elő kell mozdítania az egyenrangú nemzetközi együttműködést valamennyi ország érdekeinek megbecsülésével. Szakadatlanul hangsúlyozzák, hogy káros a problémák kiváltságos, szűk körben való megoldása, a többi ország figyelmen kívül hagyása, és követelték, hogy mindezt kössék össze az ENSZ integrális és univerzális tevékenységével, mivel növekedne a világszervezet szerepe és befolyása a nemzetközi problémák megoldásában.

Ilyen törekvései folytán az el nem kötelezettség politikája elkerülhetetlenül összeütközésbe került a világ globális tömbökre osztásának politikájával. A világ legfejlettebb részének éles határ mentén történő tömbfelosztása — függetlenül a tömbök jellegében és politikájában mutatkozó ideológiai, társadalmi-gazdasági és nemzetközi politikai eltérésekre — önmagában kedvezett és még mindig kedvez a népek feletti gazdasági és politikai hegemónia fenntartásának és érvényesítésének. Fékezte, sőt gátolta a gazdasági árúcserét, és a világ összefűződésének folyamatát, amelynek okvetlenül — sok más mellett — negatív hatása volt a világgazda-

ságra is, és mint a nemzetközi feszültség kiélezésének még egy tényezőjeként nyilvánult meg. Ezenkívül bizonyos föltételekkel ezek a rendszerek úgy is jelentkeztek, mint közvetlen nyomás egyes országok független politikai és társadalmi fejlődésére.

A nemzetközi viszonyok alakulásának ilyen és ehhez hasonló tényezői, valamint a tömbök közötti erőviszonyok hosszú távra szóló egyensúlyának kialakulása s az új háborúnak, mint a tömbök közötti ellentét megoldása eszközének objektív lehetetlensége vitt a detenté-hoz, vagyis a hidegháború feladásához és a status quonak, mint a tömbök közötti viszony további alakulása kiindulópontjának elismeréséhez. Ugyanakkor azonban az erőviszonyok egyensúlyának felborulásától való félelem kiváltja a félelmet a tömböket összetartó erő gyengülésétől és a rettegést az elnyert pozíciók gyengülésétől. Ezért a meglevő tömbfelosztás — habár nem véletlen és nem szüntethető meg a bennük résztvevő társadalmi erők és népek puszta jóakaratával — objektíve továbbra is nagy tehertétel a nemzetközi gazdasági és politikai viszonyok demokratizálódásának szükséges folyamatában. Az el nem kötelezett országok szembeszállva a hegemonisztikus irányzatokkal okvetlenül összeütközésbe kerültek a világ tömbfelosztásával is, mert az — mint mondtuk — kedvez az ilyen irányzatok fenntartásának és érvényesülésének.

Eközben az el nem kötelezett országok sohasem foglaltak előre állást bizonyos társadalmi rendszerekkel, a fejlett országokkal, tömbökkel vagy azok hatalmaival való szembehelyezkedés mellett. Több okból nem óhajtották ezt és nem is voltak erre képesek. Először is amit társadalmi-politikai rendszerük és ideológiájuk jellegében meglevő eltérések miatt, valamint konkrét nemzetközi helyzetük különbözősége folytán nem mindig egyformán ítélik meg minden kérdésben az egyik vagy másik tömb társadalmi-történelmi szerepét.

Ezenkívül a mai világ fejleményeiben, ellentéteiben és viszályaiban sem a két tömb, sem az egyik vagy másik tömbön belüli valamennyi ország nem játszik azonos szerepet. És végül egyes el nem kötelezett országok megkapták vagy ma is megkapják az egyik vagy a másik tömb támogatását pillanatnyi érdekeik érvényesítéséhez, és ez az egyik oka annak, hogy eltérő viszonyt foglalnak el az egyik vagy másik tömbbel szemben. De tekintet nélkül mindezekre az eltérésekre az el nem kötelezett országok elég egységesen szembeszálltak és szembeszállnak a világ tömbökre osztásával és a tömböktől való függéssel, már azért is, mert ennek a felosztásnak a kihatásai veszélyt jelentenek valamennyi nép függetlenségére és biztonságára, külön azokéra, amelyek nem tartoznak a tömbökhöz. Ugyanis szembeszálltak és szembeszállnak a két társadalmi rendszer ellentéteiből fakadó irányzatokkal, amelyek feltételt teremtenek arra, hogy megpróbálják külső nyomással kikényszeríteni az egyik vagy másik tár-

sadalmi rendszert. És végül szembeszálltak és szembeszállnak azokkal a nemzetközi gazdasági irányzatokkal s felfogásokkal, amelyek gyökere és helye a fejlett világ azon egyoldalú érdekeiben van, amelyek elmélyítik a gazdaság világa és a szegénység világa közötti szakadékot.

A meglevő állapot bírálatával párhuzamosan — de annak tudatában, hogy a lényeges társadalmi változásokat nem lehet rövid idő alatt, vagyis az emberiség haladó erőinek hosszan tartó erőfeszítése és harca nélkül végrehajtani — az el nem kötelezettség fogalma létrehozta, és a nemzetközi politikai körülmények fejlődésével egyidejüleg kiépítette e problémák megoldásának saját, építő jellegű és pozitív programját is, azon problémák megoldásának programját, amelyeket ma már többé-kevésbé csakis valamennyi nép — a tömbökhöz tartozóak és a tömbökön kívüliek, a fejlett és fejletlen országok — tényleges érdekeivel és szükségleteivel összhangban lehet megoldani. Mert a hegemonizmus rendszerében egyrészt a modern központosított és monopolisztikus tőke, másrészt a tömbökre osztott világ funkcionálásának belső logikája oda vezet, hogy nemcsak a kis és gazdaságilag elmaradott népek, hanem a viszonylag nagy és gazdaságilag fejlett európai országok, tegnapi nagyhatalmak gyakran maguk is a gazdasági és politikai erő világközpontjaitól való kisebb vagy nagyobb függőség állapotában találják magukat. Ezért az el nem kötelezett országok platformja megfelel valamennyi nép — és nemcsak az el nem kötelezettek — tényleges távlati érdekeinek, ez az építő jellegű megállapodás és megegyezés platformja, valamint valamennyi nép aktív és egyenrangú együttműködésének platformja a békés koegzisztencia alapján.

Az el nem kötelezett országok és a fejlődő államok sohasem hitték, hogy maguk — jobban mondva kizárólag mozgalmukon belül megoldást találhatnak ezekre a problémákra, ellenkezőleg mindig a legkülönfélébb formákban érvényesülő nemzetközi együttműködés mellett voltak, amelyben kifejezésre jutna valamennyi ország közös felelőssége a nemzetközi gazdasági és politikai viszonyok új rendszerének létrehozásáért. Arról a világos állásfoglalásról van tehát szó, hogy a nemzetközi viszonyok nyílt kérdéseit nem lehet megoldani a kiúttalan szembenállással, hanem valamennyi érdekelt félnek az egyenrangúság alapján folytatott építő jellegű megbeszéléseivel. Ez a platform szemmel láthatóan rácáfol azokra a gyakori állításokra, hogy az égető világproblémákkal és a világ különböző részein jelentkező viszályokkal, valamint a nemzetközi gazdasági viszonyok mai rendszerével kapcsolatban az ellentétek és viszályok forrása állítólag az el nem kötelezett országok akciója, nem pedig az a tény, hogy ezek az ellentétek és problémák fennállnak, és fennáll az ellenállás a megoldásukra irányuló törekvésekkel szemben. Természetes, hogy e problémák megoldatlansága és az emberiség hatalmas többségét képviselő országok gazdasági és politikai helyzetének szakadatlan rosszabbodása ok-

vetlenül létrehozza a radikális szembehelvezkedés irányzatait is, de éppen azok a nemzetközi társadalmi és politikai erők —, amelyek elítélik ezt a radikalizmust, de ugyanakkor ők maguk radikálisak, védik a népek közötti jelenlegi gazdasági és politikai viszonyokat — képezik a szembenállás forrását. Sőt mi több, a meglevő helyzet erélyes védelmének és az égető nemzetközi problémák megoldatlanságának körülményei között tény, hogy a változtatás törekvéseiben a radikalizmus nemcsak mint a tarthatatlan helyzetre való reagálás jelentkezik, hanem nyomásával gyakran objektíve haladó szerepet játszik.

Nem arról az illúzióról van szó, hogy az emberiség ma egyszerűen válasszon a tömbpolitika vagy az el nem kötelezettség politikája között. A tömbök mai formája a jelenlegi világ sajátos ellentmondásainak terméke, a kapitalizmusnak a szocializmusba való átmenetének érett korszaka ez. A két társadalmi rendszer közötti ellentétek és a világ társadalmi-gazdasági és politikai alakulására gyakorolt befolyásuk ellentétei elkerülhetetlenül egybeszövődnek a két rendszer keretein belül jelentkező ellentétekkel. Ezért a tömbök nemcsak a forradalom vagy az ellenforradalom exportálásával szembeni kölcsönös védekezés formái, illetve nemcsak a kapitalizmusnak vagy szocializmusnak kívülről a népekre kényszerítésének formái — habár azok is. A mai világban még mindig nagy szerephez jutnak azok az elletétek, amelyek a kapitalizmus és a klaszszikus imperializmus korszakában kialakult nemzetközi viszonyok rendszerére jellemzőek, vagy azok korszerű formáira, a monopolisztikus, nemzeti és nemzetek fölötti tőke gazdasági és politikai hegemóniájára. Az ilyen viszonyok fenntartásáért harcoló erők érdekeik szolgálatába állítják a világ tömbökre osztását is. Ily módon a mai világban még mindig élnek és hatnak azok az ellentétek és erők, amelyek a nemzetközi viszonyok imperialista rendszeréből fakadnak, és amelyek szakadatlanul veszélyeztetik a népek függetlenségét és békéjét. A két tömb közötti erőegyensúly létrejötte azonban az egyik objektív akadálya lett annak, hogy ezeket az ellentéteket új imperialista háborúkkal oldják meg. Mert az egyenlőtlenség és leigázás viszonyainak — amelyeket a fenti ellentétek és erők kényszerítenek a népekre — fenntartásáért és bővítéséért vívott harc sokrétű ellenállásba ütközik. A népek ilyen irányú ellenállása és harca a szocialista országok, illetve a szocialista országok tömbjének, objektív, többször szubjektív támogatását is élvezi. Sőt mi több, ha nem létezne ez a támogatás, illetve, ha nem jött volna létre erőegyensúly a két tömb között, az el nem kötelezett és a függetlenségért, egyenrangúságért harcoló népek sokkal nehezebb nemzetközi körülmények között folytathatnák küzdelmüket, és kétségtelenül nem játszódtak volna le olyan pozitív változások a mai világ nemzetközi gazdasági és politikai viszonyaiban, mint amilyenek a második világháború után lejátszódtak. Ebből

a szempontból nézve a tömbrendszer szerepét a mai világban nem lehet csak annak alapján megítélni, hogy rossz hatással van a népek helyzetére s a társadalmi fejlődésre minden egyes országban — amelyet nem ritkán gúzsba köt és akadályoz ez a rendszer —, hanem annak megvilágításában is, hogy milyen egész befolyásuk a világ társadalmi erőviszonyainak alakulására. Ezért, különösen a munkásosztály és a szocializmus történelmi érdekei szempontjából nem szabad lebecsülni az egyik és a másik tömb osztálystruktúrájában és hosszú távra szóló társadalmi-történelmi szerepében mutatkozó különbségeket.

Persze, a szocialista rendszer sem születik a forradalomból tisztán és minden ellentmondástól, az őt szülő társadalom viszonyaitól és felfogásaitól mentesen. Ellenkezőleg, több okból nemcsak a szocialista országok belső társadalmi viszonyait, hanem a közöttük fennálló viszonyt és a szocialista országoknak más államok iránti viszonyait is megterhelik azok a jellegzetességek és irányzatok, amelyek részét képezik annak a rendszernek, amely ellen a szocializmus ideológiája harcol. Annak idején már Lenin figyelmeztette a marxistákat arra, hogy a szocialista forradalom, vagyis egy nép győztes proletariátusa sem automatikusan mentes attól a kísértéstől, hogy a forradalom nevében más nép „fejére nőjjön". Ezt a kísértést fokozzák a következő körülmények: a szocialista országok gazdasági fejlődésének aránytalanságai; a termelőerők fejlettségi foka és a dolgozók életkörülményei közötti nagy különbség; a forradalom céljai és reményei más részről egy gazdaságilag nem eléggé fejlett ország anyagi bázisának elégtelensége miatti konfliktus; az elmaradott és konzervativizmusra hajlamos társadalmi tudat; az ideológiai és politikai szubjektivizmus nagy szerepe, a pillanatnyi államérdekek, amelyeket objektíve a nemzetközi erőviszonyok fenntartásáért vívott harc logikája, szubjektíve pedig egy állami politika törekvései kényszerítenek ki; a szocializmus fejlődésének eltérő objektív és szubjektív föltételei, amelyek oda vezetnek, hogy eltérő utakon haladnak a szocializmus felé, és különböznek a szocialista társadalmi viszonyok fejlesztésében elért vívmányok; a szocialista országok eltérő gazdasági, geopolitikai és nemzetközi helyzete, amely objektív érdekösszeütközéseket szül; a társadalmi tudatban, ideológiájában és ezen az alapon a bel- és külpolitikában mutatkozó eltérések stb. Mindemiatt a mai szocialista társadalom — mint ahogy azt már Marx előre látta — önmagában nem mentes a konfliktusoktól, sőt a szocialista országok közötti és a szocializmus útján haladó népek közötti viszonyok sem mentesek automatikusan az elferdülésektől és viszályoktól. Ezt ma már nem kell elméletileg alátámasztani. A szocializmus mai nemzetközi gyakorlata konkrét igazolását adta ennek az előrelátásnak. Az ilyen objektívan adott érdekösszeütközések talaján aztán szemmel láthatóan megvannak a feltételei nemcsak annak, hogy jelentkezzen a nacionalista gaz-

dasági egoizmus, hanem annak előfeltétele is, hogy kísérletet tegyenek akaratuk és saját szocialista „modeljük" más népekre való kényszerítésére, a hegemonizmusra és hasonló irányzatokra. A szocialista Jugoszlávia 1948. évi viszálya Sztálinnal épp azért támadt, mert hegemonisztikus viszonyokat akartak ránk kényszeríteni. Ezért joggal állíthatjuk, hogy a független szocialista államok közötti viszony, illetve a szocializmus útján haladó szabad népek közötti viszony, mint ahogy azt forradalmunk kiemelte, és amelynek demokratikus és szocialista megoldásáért harcolt — alkotó része a népek felszabadulási folymatának.

Az érdekellentétek, amelyek elkerülhetetlenül születnek ezekből s hasonló ellentmondásokból, többé-kevésbé kiéleződhetnek, s ezzel önmagukban a két tömb közötti erőviszony tényezőjévé válnak, mivel a nem szocialista országok tömbje is valamilyen formában bekapcsolódik ezekbe a viszályokba. Így aztán mindkét tömb gyakorlatilag nemcsak valamennyi világproblémában és a tömbökön belül vagy azokon kívül jelentkező nemzetközi konfliktusokban érdekelt, hanem minden belső társadalmi konfliktusban is, függetlenül attól, milyen alapon keletkeznek, ha azok befolyásolhatják a tömbök közötti erőviszonyt, akár olyan módon, hogy bizonyos előnyökhöz juttatják az egyik vagy a másik tömböt, akár pedig abban az értelemben, hogy harc indul a létrejött egyensúly megbontása ellen.

A tömbmegoszlásra tehát nem nézhetünk úgy, mint valamilyen mellékes tünetre, amelyet a szubjektív akció bármilyen formájával megszüntethetünk. Habár az el nem kötelezett országok elvben a tömbök felosztása ellen vannak — ami magától értetődő és haladó következtetésük abból, hogy szembehelyezkednek a világ tömbökre osztásával — mégis az el nem kötelezettség mozgalmában kevesen vannak olyanok, akik azt hiszik, hogy a katonai-politikai paktumok formális feloszlatása automatikusan megszünteti azokat az édeköszeütközéseket, amelyek a tömböket létrehozták, illetve hogy a népek szabadabban és biztonságosabban élnének csak azért, mert a katonai-politikai paktumok formálisan feloszlottak.

A mai világ realitása éppen az, hogy a tömbök inkább következményei a helyzetnek és a kialakult viszonyoknak, mint ennek a helyzetnek okai. A tömbök a meglevő nemzetközi társadalmi, gazdasági és politikai ellentmondások és ellentétek következményei. A katonai-politikai tömbszervezetek puszta feloszlatásával nem szűnnének meg sem a nemzetközi ellentétek, sem pedig a belőlük fakadó viszályok. A fenti ellentétek mögött ugyanis mindkét pólus körül erők tömörülnek, függetlenül attól, hogy azok tömbbe szerveződnek-e vagy sem. A tömbök megszüntetésének föltételeit tehát csakis az ellentétek tompításával, illetve megoldásával teremthetjük meg. Ezenkívül a tömbök létezése s a nemzetközi viszonyok-

ban már játszott szerepe magyarázza konkrét társadalmi-történelmi helyüket a mai világ társadalmi struktúrájának megváltoztatásában, külön annak az erőviszonynak, illetve nemzetközi erőegyensúlynak létrehozásában, amelyet a mai világ társadalmi és politikai struktúrája teremt. Az egyensúly megbontása erőszakkal, beavatkozással vagy külső intervencióval elszabadítaná a nemzetközi viszonyok ellenőrizhetetlen erőit, amelynek folytán a népek jobban ki lennének szolgálva, az erősebb jogának, sőt az emberiség egy új világháború szélére jutna, egy olyan történelmi katasztrófa küszöbére, amelynek méreteit és következményeit ma nehezen tudnánk megjósolni. Éppen ebben van a jelenlegi „detente" pozitív történelmi jelentősége, még akkor is, ha számos negatív kísérő jelenség fűződik hozzá.

A tömbellentétek megszüntetése és a tömbök nélküli világ létrehozása tehát csak abban a történelmi folyamatban lehetséges, amelyben megváltozik a világ mint a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok egységes rendszere. Más szavakkal a világ nem a tömbök feloszlatásával válik újjá, hanem a tömbök tűnnek el a világ megváltozásával. Ennek a folyamatnak — hosszú távon nézve — elsősorban kettős vonatkozása van.

Az első vonatkozása a belső társadalmi folyamat, vagyis a belső osztályharc, és a demokratikus szocialista és más haladó politikai erők belső akciója minden egyes országban, ami a belügyük, és amelyben minden külső beavatkozás csak akadályozhatja e folyamatok szabad kibontakozását. Ugyanennek a folyamatnak a másik vonatkozása, hogy a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyokban olyan változások játszódnának le, amelyek hozzájárulnának a népek függetlenségének és egyenrangúságának erősödéséhez. Az el nem kötelezett országok szerepe éppen itt lett a világ haladó fejlődésének rendkívül jelentős tényezője. Mert végső fokon tény, hogy az el nem kötelezettség politikája önmagában korlátozza az imperialista összetűzések és a tömbszembenállások lehetőségét. Ezzel korlátozza azoknak a társadalmi erőknek a hatalmát is, amelyek a viszály és a szembenállás előidézői, és haladó hatást gyakorol mind a belső társadalmi mozgásokra, mind pedig a nemzetközi ellentétek enyhítésére.

Szemmel látható, hogy az emberek és a népek történelmi fejlődése az egész akciója oda kell hogy hasson, hogy ezek az ellentétek eltűnjenek, és ezzel megszűnjön befolyásuk a nemzetközi viszonyokra, hogy létrejöjjenek a tömbök megszűnésének föltételei. Azt hiszem, nem túlzok, ha egy kissé derülátóan azt mondom, hogy ez a folyamat már meg is kezdődött. Tény azonban, hogy a tömbök versengése a fölényszerzésért vagy az egyensúly megőrzéséért önmagában biztosan nem ad kiutat a jelenlegi nemzetközi ellentétekből, még csak nem is enyhíti őket. Ellenkezőleg a fegyverkezési verseny, a tömbök kohéziójának megőrzésére és erősítésére

tett mindenféle gazdasági, politikai és ideológiai intézkedések önmagukban új problémákat szülnek a népek közötti viszonyban, és mindig újratermelik az új háborús konfliktusok veszélyét.

Hatalmas politikai gazdasági és katonai erő felhalmozása kis létszámú társadalmi rétegek kezében azokban az országokban, amelyekben a legnagyobb hatalom összpontosul, semmiképpen sem teremt kedvező föltételeket a társadalmi fejlődésre és a demokráciára sem a népek közötti viszonyban, sem pedig a belső társadalmi viszonyokban. Másrészről a tömbök törekvését, hogy megegyezéssel elejét vegyék a viszályoknak, amelyek veszélybe dönthetik a világbékét — ami önmagában rendkívül pozitív, sőt nagy lépés a történelmi fejlődésben azok a kísérletek is követik, amelyek ösztönszerűen előnyt akarnak szerezni az erőviszonyban a harmadik rovására, ami más népek belügyeibe való beavatkozásban, helyi háborúkban stb. nyilvánul meg.

Ezért a világ globális tömbfelosztásának távlata nem a szilárd béke távlata. A népek közötti gazdasági, politikai és egyéb viszonyok egész világrendszerének gyorsabban kell változnia ahhoz, hogy kialakuljanak a tömbök nélküli világ előfeltételei. Az el nem kötelezett országok akciójának és a tömbök iránti viszonyának lényege. Ez az alapvető oka annak, hogy az el nem kötelezett országok nem foglalkoztak a tömbök mechanikus felosztása lehetőségének illúziójával, ugyanakkor mégis erélyesen szembeszálltak és szembeszállnak minden nyomással, hogy rendeljék alá magukat a tömböknek, és szorgalmazták, hogy a világproblémákat egyenrangúan oldják meg a világ népei, a tömbökhöz tartozó országokkal együtt, a békés koegzisztencia alapján, ennek vagy annak a társadalmi és politikai rendszernek a kényszerítése és más népek belügyeibe való beavatkozás nélkül, megállapodások és megegyezések alapján, elismerve valamennyi népnek nemcsak az önrendelkezés jogát, hanem a demokratikus egyenrangúság jogát is valamennyi nemzetközi kérdésben.

Ebben a megvilágításban nézve a békéért és a nemzetközi viszonyok demokratizálásáért — a hidegháború, a tömbviszályok és a világ tömbökre oszlása ellen — vívott harc nemcsak az el nem kötelezettség politikájának vagy ideológiájának emberbaráti célja, hanem egyidejűleg a fenti országok népei politikai és gazdasági függetlenségének és egyenrangúságának elengedhetetlen feltétele is. Éppen ez az oka annak, hogy az el nem kötelezett országok mozgalmának ereje a hidegháború és a tömbfeszültség felengedése után is fokozódott, nem pedig gyengült, mint ahogy azok az emberek és körök mondogatták, akik az el nem kötelezett politika alkonyát jósolgatták.

A két tömb közötti viszony jelenlegi helyzete, az úgynevezett detente kétségtelenül az emberiség egy lépése ebben az irányban. Nem tartozik vizsgálataink keretébe azoknak az okoknak és tényezőknek átfogó, széles

körű elemzése, amelyek ilyen fordulatot idéztek elő a nemzetközi viszonyokban a második világháború után, és külön a két tömb közötti viszonyban. Itt csak hangsúlyozni szeretném, hogy e fordulathoz jelentősen hozzájárult az el nem kötelezett országok mozgalma is. Ezek az államok belgrádi értekezletüktől, sőt már az előtte is tevékenységükkel hozzájárultak és hozzájárulnak a nemzetközi feszültség felengedéséhez szükséges feltételeik kialakulásához. És a jövőben is a detente megőrzése és elmélyítése csak akkor lesz lehetséges, ha ebbe a folyamatba még az eddiginél is nagyobb erővel bekapcsolódik minden nép, s az felöleli a népek közötti valamennyi viszonyt, külön ha megegyezéssel megoldják a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok világrendszerének azokat a problémáit, amelyeket az el nem kötelezett országok mozgalma tűzött a történelem napirendjére.

A nemzetek felszabadulása és az emberiség integrálódása

Nem véletlen, hogy napjainkban jelentkezett a nemzetek felszabadulásának erőteljes mozgalma, és hogy harc folyik a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok új világrendszeréért, mint ahogy az sem véletlen, hogy mind erőteljesebben jelentkezik a nyomás s a követelés, hogy az ember önigazgassa a munkát és igazgassa a társadalmat.

A világ, amelyben élünk, a tőke hatalmas, nemzetek fölötti koncentrációjának és központosításának világa. Ezzel a világ legfejletebb része, és azon belül a gazdasági hatalom legerősebb központjai szinte monopol jelleggel rendelkeznek az emberi munka nemzetközi feltételeinek és eszközeinek oroszlánrészével. Ugyanakkor mind nagyobb társadalmi és nemzetközi szerepet és befolyást kapnak azok az erők, amelyek az ilyen termelési és nemzetközi viszonyok technostruktúrájából nőnek ki, vagyis az a tulajdonosi és technokratikus-bürokratikus igazgató réteg, amely ilyen vagy olyan módon monopolisztikusan rendelkezik a központosított tőkével. Ilyen körülmények között a tudományos-műszaki forradalom és az új technológia alkalmazása — ami önmagában hihetetlen lehetőséget teremt a termelőerők nemzetközi fejlődésére, a fejlett és fejletlen országok közötti szakadék szűkítésére, a nagy és kis népek közötti aránytalanság megszüntetésére, vagy legalábbis enyhítésére, az emberek és népek életkörülményeinek javítására — valójában nem hozta meg a várt eredményeket, sőt fokozza az ellentéteket és szűkíti az emberek és népek szabadságát, amivel jelentős mértékben korlátozza s fékezi alkotóképességük kibontakozását, valamint befolyásukat a társadalmi és nemzetközi viszonyok alakulására.

Magától értetődik, hogy ezekkel a viszonyokkal szemben mind erőtelje-

sebben jelentkezik nemcsak az osztály, hanem a nemzeti ellenállás is. Ebben a folyamatban az ember és a nemzet teret keres saját szabadságának, lehetőséget saját érdekeinek és saját alkotói érvényesülésének védelmére. Ez a nemzeti ellenállás nemcsak a nemzeti érdekek megnyilatkozása, hanem egyik lényeges előfeltétele annak is, hogy a termelőerők gyorsabban, minél kevésbé akadályoztatva fejlődjenek az egész világon. A népek harcukkal a nemzeti szuverenitásért, ami megfelelő helyet szavatol számukra a nemzetközi viszonyokban és olyan változásokat visz a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok világrendszerébe, amelyek szavatolják jogukat, hogy maguk rendelkezzenek nemzeti gazdaságukkal és társadalmi munkájuk eredményeivel, tehát mindezzel a népek megtisztítják a talajt, s feltételeket teremtenek munkájuk termelékenységének gyorsabb növelésére, és ezáltal a világ egyenlőtlen gazdasági fejlődéséből eredő ellentmondások gyorsabb leküzdéséhez szükséges önálló anyagi alap erősítésére is. És ez a folyamat egyben feltételeket teremt a gyorsabb és nagyobb méretű nemzetközi munkamegosztásra, valamint a „világtőke" gyorsabb s ésszerűbb körforgására, illetve a központosított, nemzetek fölötti tőke demokratikusabb és egyenrangúbb felhasználására, ami szintén a termelőerők fejlődését szolgálja az egész világon. Ez a folyamat tehát végső soron valamennyi nép és valamennyi ország érdeke, nemcsak a nem eléggé fejletteké, hanem a magasan fejletteké is. Ezzel szemben mind több tény igazolja, hogy a monopólium és a gazdasági meg politikai hegemonizmus nemcsak a világbékét fenyegető veszélynek forrása, hanem a termelőerők fejlődésének nyüge is az egész világon, annak legfejlettebb részében is. Mondhatjuk, hogy a népek felszabadulásáért vívott harc az egész emberiség termelőerői fejlődésének és gazdasági fejlődésének előfeltétele, és erőteljes mozgató ereje, külön a tudományos-műszaki forradalom továbbfejlődésének mozgatója.

Másrészt az integrációs folyamat, amelyről beszéltem, történelmi törvényszerűség. Ezért a nemzetközi viszonyok reális, haladó elképzelése feltételezi a munka és a termelőeszközök, illetve a tőke nemzetközi integrálódása folyamatának szabad lefolyását. A munka ilyen integrálódása, a korszerű technológia által létrehozott föltételekkel, feltartóztathatatlan s haladó összetevője a termelőerők fejlődésének. Ez a folyamat egyidejűleg egyes vidékek és az egész világ népei közeledésének és társulásának új, belső, társadalmi hajtóereje is. Ezt a történelmi szerepet azonban csak olyan mértékben játssza el, amilyen mértékben megszabadul a monopolista tőke és a gazdasági s politikai hegemonizmus különféle rendszerei által kikényszerített kizsákmányolási viszonyoktól, vagyis olyan mértékben, amennyire az önigazgatásra és a népek regionális meg egyéb közösségeik egyenrangú közös felelősségére épül a nemzetközi gazdasági és politikai viszonyok demokratikus rendszerében.

Az, ami tehát az ellenállást szüli és ellenállást is kell hogy szüljön, nem az integrálódás nemzetközi jellege önmagában, hanem azok a társadalmi, osztály, gazdasági és egyéb nemzetközi viszonyok, amelyek a kizsákmányolás és a népek leigázásának forrásai. De az a nép, amely önmagába zárkózik, elhatárolja magát az integrálódás föltartóztathatatlan történelmi folyamatától, gazdasági elmaradottságra és politikai vidékiességre ítéli önmagát.

Példaként említem az úgynevezett nemzetek fölötti társaságokat, és helyüket, szerepüket az emberiség korszerű integrálódásának folyamatában. Ezek a társaságok természetszerűen nem véletlen termékek, hanem éppen a történelmi szükségszerűségből és az emberiség termelőerői nemzetközi integrálódásának szükségletéből fakadtak, és ezzel a termelőeszközök, illetve a tőke nemzetközi koncentrációjának valamilyen formájából. A nemzetek fölötti társaságok és a hasonló alakzatok a kapitalizmus és az imperializmus termelési és társadalmi-gazdasági viszonyai alapján jöttek létre, vagyis a munkás munkatöbbletének szakadatlan kapitalista kisajátítása alapján, függetlenül attól, hogy milyen nemzethez tartoznak, ezzel tehát a népek munkatöbbletének kisajátításán is, amelyekhez ezek a munkások tartoznak. Tehát a tőke kapitalista központosításából nőttek ki a monopolisztikus világcsoportok és e társaságokban vezető szerepet játszó nemzet tőkéjének kezében.

Ez persze nem jelenti, hogy a nemzetek fölötti társaságokat a nemzetek fölötti, illetve nemzetközi jellege nem teszi a népek kizsákmányolásának eszközévé, vagyis ami ezeket a társaságokat nem a társadalmi munka és a termelőerők integrációjának történelmileg szükségszerű formájává, hanem annak osztálykapitalista társadalmi-gazdasági jellegű megnyilatkozásává teszi, az a népek munkatöbbletének elidegenítése és nemzetek fölötti monopolisztikus tőkévé való átalakítása. Éppen a nemzetközi gazdasági erő ilyen és hasonló monopolisztikus központjai a legkimagaslóbb és legelőretoltabb élharcosai a népek fölötti gazdasági és politikai hegemóniának, a nemzetközi gazdasági rendszer, valamint a munka meg a termelőerők integrálódása nemzetközi folyamata monopolisztikus-kapitalista jellegének, ezzel önmagában a népek fölötti hegemóniáért, leigázásukért, belügyekbe való beavatkozásért stb. folyó politikai harcnak is.

Az emberiség haladó erőinek azért kell küzdeniük, hogy a népek és a dolgozók demokratikusan és egyenrangúan társuljanak, szilárd kölcsönös felelősséget vállaljanak a közös érdekek szavatolásáért, valamint azért is, hogy tudatosan közös befolyással legyenek a termelőerők nemzetközi fejlődésére és a nemzetközi viszonyokra, vagyis azért, hogy az integrációnak ez a folyamata éppen ellenkező irányban folyjon, mint ahogy a nemzetek fölötti társaságok és a monopólium más formáinak logikája diktálja. Épp az el nem kötelezettség politikája az egyik legjelentősebb megnyilatkozási

formája ennek a másik, haladóbb demokratikusabb és emberbarátibb lehetőségnek.

Ezzel természetesen nem föltételezzük — teljesen illuzórikus lenne ezt föltételezni —, hogy a köpontosított nemzetközi tőke díjtalanul és ösztönszerűen megoszolhat a nemzeti gazdaságok között, kivéve ha kimondottan segélyt nyújtanak a legfejletlenebb országoknak. Itt arról van szó, hogy elkerülhetetlenül fokozódik az ellenállás a tőke olyan kizsákmányoló föltételekkel való beruházásával szemben, amely lehetővé teszi, hogy a profit révén a külföldi vagy nemzetek fölötti tőkére szoruló országokból kiszállítsák a nemzeti munkatöbblet oroszlánrészét. De ugyanakkor történelmi szükségszerűségről is szó van, amelyet a fent említett körülmények kényszerítenek ki, hogy a nemzetközi gazdasági viszonyok olyan demokratikus mechanizmusa épüljön ki, amelyben maguk a népek észszerű, megegyezéses, és egyenrangú együttműködéssel szabályozzák a viszonyokat, valamennyiük érdekeinek tiszteletbentartásával, nem pedig az erősebb hegemóniája alapján.

Gyakran joggal hangsúlyozzák, hogy a nemzetek fölötti társaságok meg a hasonló alakzatok — gazdasági és politikai szempontból — éppen a világ nem eléggé fejlett országaira jelentik a legnagyobb veszélyt. De nemcsak róluk van szó. A nemzetek fölötti társaságok lassan gazdasági és politikai függésbe hozzák még a fejlett országokat is, például Nyugat-Európa egyes fejlett államait. Habár egyes nyugat-európai országok helyét a nemzetközi gazdasági és politikai rendszerben jelenleg eléggé elködösíti a világ tömbökre osztása, ma már nem lehet leplezni azt a tényt, hogy sok nyugat-európai ország fokozatosan gazdasági és politikai függőségbe kerül a korszerű, nemzetek fölötti társaságokban és a hasonló alakzatokban domináló erőkkel szemben. E függőségnek igazi árát mindenképpen a munkásosztály fizeti meg. De nemcsak ő. Érintve vannak a nemzet más rétegei is. Elsősorban az értelmiség, de a burzsoázia nagy része is.

De a nemzetek fölötti monopolisztikus tőke és technokratikus monopólium ereje egyúttal fokozza az ellenállást a mai emberiség integrálódásának ilyen reakciós változatával szemben. Sokkal inkább mint valaha is a történelemben a dolgozók osztály- és nemzeti érdekei a legközvetlenebbül összeszövődnek. Mindez mindinkább megváltoztatja a nemzet nemzetközi helyzetét, s ezzel társadalmi szerepét is. Valójában párhuzamosan folyik két egymástól kölcsönösen függő folyamat. Egyrészt a népek felszabadulásának és a gazdasági és politikai hatalom tegnapi és mai világközpontjaival szembeni politikai és gazdasági függetlenségükért folyó harc folyamata, s ezzel a demokratikus decentralizációért vívott küzdelem, hogy feltételek jöjjenek létre a népek és az emberek alkotó szabadságára. Másrészről folyik az integrálódás és a demokratikus központosítás a közös érdekek alapján, vagyis a közeledés, egybefűződés, egyesülés és

a népek mind nagyobb kölcsönös függőségének folyamata világméretekben. Ez a két folyamat valójában csak két elválaszthatatlan oldala ugyan annak a társadalmi mozgásnak, de ugyanakkor számos ellentmondás és érdekösszeütközés forrása is, aminek egyik megnyilatkozási formája többek között az el nem kötelezettség politikája is.

Tehát, amikor a második világháború okairól és következményeiről, az el nem kötelezettség mozgalmának és politikájának forrásairól beszélünk, szem előtt kell tartanunk azokat a változásokat is, amelyek a nemzet mai jellegében és a nemzetek egymás közötti viszonyában lejátszódnak. Ezek a változások olyan mélyrehatóak, hogy az emberiség integrálódásának minőségileg új folyamatáról beszélhetünk, amely önmagában kikényszeríti a gazdasági és politikai viszonyok világrendszerének gyökeres megváltoztatását. Az emberiség megszűnik a többé vagy kevésbé zárt regionális vagy nemzeti társadalmi struktúrák összessége lenni, amelyet gazdaságilag csak az árucsere és a tőke fűz össze, ami jellemző volt a kapitalista társadalomra az első világháború előtt, s legnagyobb mértékben a két háború között. A világ ma mindinkább globális társadalommá válik, amelyet — jobban mint valaha is a történelemben — összefűznek a kölcsönös függőség megszámlálhatatlan szálai és az úgynevezett közös érdekkomplexumok, amelyek csakis a világtársadalom együttes problémáiként oldódhatnak meg, és kell hogy megoldódjanak.

A mai értelemben vett nemzet és a nemzeti társadalom a korai és az érett kapitalizmus korszakában alakult ki, olyan körülmények között, amelyeket e korszak termelőerői fejlődésének szükségletei és lehetősége, e társadalom ipari forradalmának mérete, valamint társadalmi, nemzetközi munkamegosztásának jellege teremtett, magától értetődően számos néprajzi, kulturális, politikai, gazdasági és más előfeltétel alapján. A nemzetek kialakulása jelentős lépés volt az emberi tudat, a nemzeti társadalom és az emberiség további integrálódásában. Különösen elmondhatjuk ezt, ha a nemzeti társadalom integrálódásának fokát; gazdasági-társadalmi és más anyagi fejlődését; társadalmi munkamegosztását és kölcsönös társadalmi függőségét; az emberi társadalmi-politikai és kulturális tudat szintjét összehasonlítjuk az előző, feudális társadalom partikularizmusával. Mégis a klasszikus nemzeti társadalom még mindig túlnyomórészt zárt társadalom, mert azzá teszi a társadalmi és nemzetközi munkamegosztás viszonylagos korlátoltsága, valamint az anyagi fejlődés, a társadalmi tudat és kultúra más korlátozó tényezője.

A második világháború előtt, még inkább az után ezek a viszonyok rohamosan megváltoztak, mivel rendkívül gyorsan fokozódott a népek kölcsönös függősége és minőségi szempontból megnőtt a nemzetközi munkamegosztás és a nemzetközi munkacsere jelentősége. Ezzel maga a történelem kényszerítette az emberiségre a nemzeti társadalom fokozatos meg-

nyilvánulásának folyamatát, a nemzetközi egybekapcsolódást, társulást és szervezkedést, valamint az emberiség társadalmi tudatának egyre nagyobb integrálódását. Kikényszerítette annak tudatát, hogy a népek mind jobban kölcsönösen függnek egymástól, hogy szükség van a munka és a termelési eszközök széles körű nemzetközi társítására stb., és ezzel annak tudatát is, hogy a népek közötti békés koegzisztencia elengedhetetlen szükségszerűsége és hogy a népek sokoldalú és aktív együttműködésére van szükség, hogy kialakuljanak a feltételek az új problémák és egymástól mind jobban függő népek világközössége által napirendre tűzött feladatok nemzetközi megoldására. És végül, tudatosította azt is, hogy az egyes társadalmi erők — amelyek mind nagyobb hatással bírnak, vagy harcolnak azért a befolyásért a problémák és e világtársadalom történelmi feladatai megoldásának folyamatában — mindinkább kölcsönösen és nemzetközileg függnek egymástól.

Ezt a fejlődést meghatározták és feltételezték egyrészt a történelmi fejlődés már említett objektív tényezői, vagyis a termelőerők példátlan fejlődése, az új tudományos, műszaki forradalom, a tőke mind nagyobb méretű nemzetközi koncepciója és központosítása, a termelőerők nemzeti határokat átlépő integrálódásának szükségszerűsége, a népek növekvő kölcsönös műszaki függősége, a fenti tényezők mind nagyobb befolyása stb. Másrészt ezeket az új irányzatokat az emberiség integrálódásában előmozdítják azok a társadalmi-gazdasági és nemzetközi politikai feltételeket az ilyen irányú fejlődéshez, mint a gyarmatbirodalom szétesése, ami szükségessé tette a népek közötti gazdasági és politikai viszony új formáinak kialakulását; annak szükségessége, hogy történelmi kiutat találjanak a fejlettek és a nem eléggé fejlett országok közötti szakadék miatt feltörő ellentétekre a különféle fejlettségi fokú, formájú és „modelú" szocialista társadalmi rendszerek növekvő befolyása, valamint gazdaságuk nagyobb befolyása a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok világrendszerére; a strukturális változások a magasan fejlett kapitalizmus gazdaságában, amelyek létrehozták a nemzetek fölötti, koncentrált és szervezett tőke hatalmas erejét, de egyúttal feltartóztathatatlanul erősítették a munkásosztály társadalmi szerepét is; több tényező a kultúra az ideológia és a társadalmi tudat területén stb.

Mindez szakadatlanul feltételezi, serkenti és meggyorsítja a nemzeti társadalmak megnyílását más népek felé, a népek közeledését és társulását a társadalmi élet mind számosabb s mind nagyobb területein, egyre jobban tudatosítja azt, hogy kölcsönösen függnek egymástól és kölcsönös a felelősségük. A mai világtársadalom tehát minőségileg új lépéseket tesz ahhoz képest, hogy a klasszikus nemzeti társadalom az integráció milyen fokát hozta létre a munka, az emberi tudat, a társadalom és általában az emberiség területén. A zárt nemzeti társadalmak korszaka letűnőben

van, ezzel természetesen nem állítom azt, hogy nincs még mindig erőteljesen jelen a mai társadalmi és nemzetközi élet számos területén. Távlatból nézve a világtársadalom integrálódásának folyamata univerzális és megfelel valamennyi nép, kicsik és nagyok, ilyen vagy olyan társadalmi rendszerűek, fejlettek és fejlődők, tömbökhöz tartozók és el nem kötelezettek történelmi szükségleteinek és érdekeinek.

A mai nemzetközi viszonyokban két alapvető és gyakran egymással ellentétes irányzat bontakozik ki a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok világrendezésének ilyen átalakulásában, az ellentétes érdekekből való kiút keresésében, az ebből a folyamatból eredő problémák megoldásának keresésében. Ellentmondásosságuk a mai világot megrázkódtató többé vagy kevésbé mély ellentétekből és érdekösszeütközésekből fakad. Arról a történelmi alternatíváról van szó, amelynek végső progresszív kimenetele világos, de amely ma még a következő időszerű kérdést szegezi az emberiség mellének: vajon ez a folyamat az imperializmus és a hegemonizmus politikájának uralkodó befolyása alatt halad-e majd, a monopolisztikus tőke és a gazdasági, valamint politikai erők központjainak, általában a népek fölötti hegemóniának az érdekei alapján, vagy pedig szabad és egyenrangú népek s dolgozók valósítják meg a kölcsönös együttműködés, valamint a kölcsönös felelősség demokratikus világrendszerének keretében.

E két irányzat ellentéte és jellegének eltérő volta a gazdasági, politikai, társadalmi, osztályrendszerek és a különféle országok közötti viszonyok különbözőségéből ered, valamint nemzetközi helyzetük különbözőségéből. Ezért a két irányzat ellentétéből a végső kiutat csakis az emberiség egész társadalmi fejlődésének történelme mutatja meg. Mindenképpen elsősorban a munkásosztály és a többi haladó erő harcával minden egyes nemzeti társadalom keretében a társadalmi termelési és politikai viszonyok olyan strukturális megváltoztatásáért, amivel a társadalmak keretében megszüntetik azoknak a viszonyoknak a forrásait, amelyek osztály- és nemzeti kizsákmányolást szülnek, továbbá, a gazdasági és politikai hegemonizmus irányzatait. Nem kevésbé jelentős azonban a népek, különösen az el nem kötelezett országok mai harca a gazdasági és politikai viszonyok világrendszerének olyan megváltoztatásáért, amely hozzájárul a népek gazdasági és politikai függetlenségének és egyenrangúságának további erősödéséhez a nemzetközi viszonyokban és előfeltételt teremt a népek közötti viszony világrendszerének lényegbevágó társadalmi-történelmi megváltozásához.

Az emberiség integrálódásának folyamatát ma nemcsak a társadalom nemzeti jellege korlátozza és deformálja, sőt még csak nem is a nacionalizmus. Természetesen a nemzeti tudat még mindig jelentős nemzetközi és társadalmi szerepet játszik, méghozzá pozitívan, ott, ahol a népek har-

colnak a szabadságért és egyenrangúságért, és negatívat ott, ahol a társadalom vezet, struktúrái olyan gazdasági és politikai előjogok megszerzéséért vagy fenntartásáért harcolnak, amelyek monopolisztikus helyzetet teremtenek számukra a gazdasági és politikai erő alapján. Végső fokon ez azt jelenti, hogy a mai nacionalizmus a népek szabadságáért és függetlenségéért vívott progresszív harc ideológiája is lehet, egyúttal táplálhatja az a törekvés is, hogy gazdasági és politikai alárendeltséget és függőséget kényszerítsenek a népekre. Ez a körülmény pótlólagosan igazolja, hogy a legfőbb probléma nem a mai társadalom nemzeti jellege önmagában, hanem az adott nemzeti társadalom társadalmi osztálya gazdasági és politikai struktúrája és érdekei, ami meghatározza e társadalom vezető erejének politikáját is, tehát a nacionalizmus jellegét is.

Haladó társadalmi erők történelmi feladata nem az és nem is lehet az, hogy a priori szembehelyezkedjenek az úgynevezett nemzetek fölötti vagy regionális és hasonló integrációkkal, hanem abban, hogy megváltoztassák és megszüntessék azokat a termelési és társadalmi-gazdasági viszonyokat, amelyek ezt az integrációt a kizsákmányolás, az egyenlőtlenség és egyoldalú függőség eszközévé teszik, hogy aztán valamennyi nép demokratikus együttműködésének eszközévé alakítsák át. Az emberiség integrálódásának folyamatát, a népek közötti közeledést és társulást csak szabad és egyenrangú népek mozdíthatják elő saját és közös érdekekből. Ebben van a legmélyebb értelme az el nem kötelezett országok követelésének, hogy hozzák létre a nemzetközi gazdasági és politikai viszonyok új rendszerét. Az el nem kötelezett országok mozgalma, mint ennek a harcnak a hordozója játszik jelentős történelmi szerepet. Tehát a nemzet megváltozott helyzete és az emberiség integrálódásának korszerű folyamata az el nem kötelezettség mozgalmának egyik objektív és távlati forrását adja.

Az el nem kötelezett országok gazdasági fejlődése és társadalmi struktúrája

Előzőleg az el nem kötelezettség mozgalmának elsősorban olyan forrásairól szólnak, amelyek eredete a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok meglevő világrendszerének ellentmondásaiban és ellentéteiben van. Az el nem kötelezett országoknak ezt a politikáját azonban nagymértékben táplálja belső gazdasági és társadalmi struktúrájuk is. Igaz, hogy ezek az országok a társadalmi fejlődés rendkívül eltérő fokán vannak, a kapitalizmus előtti és kapitalista formáktól az átmeneti és szocialista formákig, és egymás között nagyon különböznek a gazdasági fejlettség fokát illetően. Az el nem kötelezettség mozgalmának dandárját nem eléggé fejlett vagy közepes fejlett országok képezik, amelyek rend-

kívül súlyos gazdasági, társadalmi és politikai problémákkal küszködnek, abbeli törekvésükben, hogy leküzdjék a fejlettek és fejletlenek közötti szakadék negatív következményeit, és hogy lépést tatrtsanak a történelemmel. A fenti eltérések ellenére az el nem kötelezettség mozgalmához tartozó országok nagy részére jellemző egy közös alapvető társadalmi-történelmi irányzat is, amely néhol jobban, néhol kevésbé jut kifejezésre, ilyen vagy olyan formában nyilatkozik meg. A következőkről van szó:

Az országok nagy többségében a belső társadalmi fejlődés klasszikus kapitalista útja többé nem szavatolhatja a gyors gazdasági fejlődést. Nemzeti magántőke gyakorlatilag úgyszólván nincs is, vagy pedig annyira jelentéktelen és gyenge, hogy nem nyit semmilyen reális távlatot a gyorsabb gazdasági fejlődés előtt. Ha elméletileg fel is tételezhetjük azt a lehetőséget, hogy „kivárják", amíg ez a nemzeti magántőke megerősödik, és érezhetővé válik szerepe fejlődésében, még akkor is ez a fejlődés túlságosan lassú lenne, mert valójában kénytelen volna megismételni az európai kapitalizmus XIX. századbeli történelmét. Ilyen gazdasági és társadalmi fejlődéssel ezek az országok önmagukat arra ítélték, hogy mind jobban lemaradjanak a fejlett országok mögött. Ez az elméleti lehetőség azonban gyakorlatilag nem is létezik, mert a történelem semmilyen tekintetben nem ismétlődik meg, különösen akkor, amikor a társadalmi rendszerek fejlődéséről van szó. A világ ma a rendkívül fejlett termelőerők és olyan technológia feltételeivel él, amely a termelési eszközök, illetve a tőke nagyfokú koncentrációját követelik meg, tehát a történelemnek ehhez az elkerülhetetlen dialektikájához kell alkalmazkodniuk mindazoknak a népeknek, amelyek nem akarnak a történelem uszályhordozói lenni.

Más részről, ha ezek az országok gazdasági fejlődésüket kizárólag a külföldi tőke mozgósítására alapoznák, olyan feltételekkel, amelyeket a nemzetek fölötti meg a többi hasonló társaság kényszerít rájuk, akkor kizsákmányolásnak lennének kitéve és a fejlett országok gazdaságától és tőkéjétől függnének. Ily módon elveszítenék nemcsak munkatöbbletük nagy részét, hanem azt a lehetőséget és jogot is, hogy rendelkezzenek saját természeti gazdaságukkal, tehát szuverenitásukkal is. Ezenkívül ez az út végül is oda vezetne, hogy mind jobban lemaradnának a fejlett országok mögött, mert a munkatöbblet átömlesztése még a lehetséges abszolut gazdasági fejlődés mellett is elkerülhetetlenül oda irányul, hogy viszonylagosan mélyül a szakadék a fejlettek és a nem eléggé fejlett országok között.

A történelmileg ily módon objektíve kikényszerített gazdasági és társadalmi ellentmondásokból a fenti országok többsége — hogy megteremtse a belső feltételeket a gyorsabb gazdasági-társadalmi fejlődéshez — abban keres kiutat, hogy többé vagy kevésbé erősíti az állam szerepét, az állami tulajdont, illetve társadalmi tőkét, amivel a hazai magántőkének több

vagy kevésbé másodrangú szerepet osztanak ki, ellenőrzés alá veszik a behozatalt és ilyen módon a külföldi magán- és más tőke igénybevételének módját is. Ez az irányzat igazolja azt az objektív tényt, hogy az országok többségében a klasszikus kapitalista rendszer és a belső hazai magántőke többé nem képes szavatolni az országok minimális gazdasági fejlődését.

Jelenleg a marxisták között vannak szkeptikusok, akik úgy vélik, hogy itt szó sem lehet szocializmusról, és ezért nemegyszer ezeket a folyamatokat a társadalmi fejlődés „nem kapitalista" útjaként jelölik meg. Erősen kétlem, hogy a történelem megengedi-e és valaha is megengedte-e, hogy létezzen a társadalom fejlődésének valamilyen „nem útja". Mert az ilyen úttalanság zsákutcába és válságba vinné a társadalmat, ebből pedig aztán okvetlenül e reális út nyílna, vagy haladó, vagy reakciós tekintetben, szó sincs ilyen zsákutcákról, hanem a szocialista társadalom felé irányuló világosan kifejezett törekvésről, azzal, hogy az első realizálódás túlnyomórészt az állami tulajdon viszonyai között történik, de olyan viszonyok között, amelyek valóban a szocializmus első lépései lehetnek és azok is. Végső fokon is a fejlődésnek ezen a szakaszán többé-kevésbé átestek az európai szocialista országok, beleértve Jugoszláviát is, és ma nehezen állíthatjuk, hogy ezeknek az országoknak, így Jugoszláviának is a gazdaságban megszüntették mindezeknek a viszonyoknak maradványait. Ezenkívül több el nem kötelezett ország már túljutott az első lépéseken.

Tehát nincs ok szkepticizmusra sok el nem kötelezett ország szocialista irányvételének realitását illetően. Igaz, hogy ezek a folyamatok bizonytalanok, és sok ingadozásnak vannak kitéve, fennáll az a lehetőség, hogy társadalmi és politikai válságok következnek be a belső és külső reakciós erők hatása alatt. Hogy egyes országokban milyen lesz e válságok kimenetele, az elsősorban a társadalmi erők belső erőviszonyától függ, a haladó társadalmi erők, elsősorban a fiatal munkásosztály erejétől és szubjektív képességeitől, de a nemzetközi politikai tényezők befolyásától is, beleértve az el nem kötelezett országok mozgalmának befolyását is. Mindenesetre reális az a feltételezés, hogy ez a folyamat ingadozásokkal és válságokkal halad előre, nem pedig egyenes vonalúan.

De mindettől függetlenül ez a folyamat két jelentős eredményt szül. Legelőször is a gazdasági fejlődés fokozásának és meggyorsulásának tényezője, ezzel önmagában véve az el nem kötelezett országok függetlensége erősödésének tényezője is, beleértve a függetlenséget a belső társadalmi viszonyok struktúrájának meghatározását illetően is. A belső társadalmi fejlődés és a szocializmus sajátos útjáért harcolva ezek az országok egyben szembe helyezkednek a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok világrendszerének olyan viszonyaival és irányzataival, amelyek a függőség különféle formáinak akarják őket alávetni, vagyis kívülről akarják rájuk kényszeríteni ezt vagy azt a társadalmi, illetve politikai

rendszert. Az el nem kötelezett országoknak ezt az irányvételét erősíti, hogy az el nem kötelezettség mozgalmához tartoznak vagy azt támogatják azok az országok is, amelyek már jelentős történelmi lépéseket tettek a szocialista társadalmi viszonyok fejlődésében, és hogy a nemzetközi szocialista gyakorlaton belül harc folyik a népek egyenrangúságáért. Másrészt ez a folyamat megszünteti vagy legalábbis lényegesen enyhíti az el nem kötelezett országok közötti, a társadalmi-politikai rendszerek különbözősége talaján jelentkező ideológiai és politikai ellentéteket, ami erősíti egységüket, előtérbe állítja azokat a közös érdekekért, amelyekért harcolnak a nemzetközi gazdasági és politikai viszonyok rendszerében, mindemellett ideológiailag és politikailag függetleníti őket a tömbrendszerek és a tömbök meg egyes tömbök tagjai fellépésének, konkrét társadalmi-történelmi szerepének értékelésében.

Ezért elmondhatjuk, hogy azok a társadalmi-történelmi irányzatok, amelyeket a gazdasági elmaradottság elkerülhetetlenül rákényszerít az úgynevezett „harmadik világ népeire", valamint a szocializmusnak mint növekvő világfolyamatnak a szerepe szintén az el nem kötelezettség mozgalmának és politikájának egyik forrása.

Az el nem kötelezettség társadalmi-politikai szerepe és akcióinak jelentősége

Az el nem kötelezettség mozgalmának mai fejlődésére jellemző az, hogy jelentősen megnövekedett a többé-kevésbé a mozgalomhoz tartozó országok száma, növekszik hatáskörük, különösen pedig megnövekszik még a katonai-politikai, tömbökhöz tartozó egyes országok érdeklődése is a mozgalom, illetve az el nem kötelezettség politikájának lényege iránt, az államok és népek közötti új viszonyokért vívott harc iránt. Ezért joggal állíthatjuk, hogy az el nem kötelezettség mozgalmában nemcsak „ hivatalos tagjai" vesznek részt, hanem azok az országok és társadalmi erők is, amelyek valamilyen módon a mozgalommal azonos vagy ahhoz közel álló érdekeket fejeznek ki.

A népek törekvéseiben közös tényező ilyen logikus megnyilatkozása — amely szakadatlanul bővíti és erősíti az el nem kötelezettség mozgalmát — ellenállásra talál nemcsak a tömbökön belüli erőknél, hanem sajátságos okoknál fogva az el nem kötelezett országokban is. Ebben az utóbbi esetben attól félnek, hogy az el nem kötelezettség mozgalma gyengül, hogy belülről aláaknázzák stb. Attól függetlenül, hogy szűkebb vagy bővebb lesz-e az el nem kötelezettség mozgalmának „hivatalos" tagsága, ez semmiképpen sem változtat az el nem kötelezettség mozgalmának objektív tartalmán és szerepén, még kevésbé csökkentheti befolyását más népekre.

Függetlenül attól, hogy az el nem kötelezettség mozgalmában a részleteket illetően vannak nézetkülönbségek, s függetlenül attól, hogy az el nem kötelezett országok eltérő társadalmi struktúrákban és rendszerekben élnek, közös érdekeikkel, elsősorban az egyenrangúság politikájáért a nemzetközi viszonyokban vívott harcukkal, a független egzisztenciáért, a gazdasági, társadalmi, kulturális, műszaki és egyéb fejlődésért — ami egészében véve társadalmi-történelmi folyamat folytatott küzdelmükkel, nagy és egységes erőt képeznek, amely szembehelyezkedik a gazdasági és politikai monopólium, a hegemónia más formáinak kikényszerítésével. Habár ez a szembehelyezkedés néha radikális, néha viszont ingadozó, kompromisszumokkal és átmeneti vereségekkel teli, egészében távlati következetességet és erőt hordoz magában, ami a történelmileg feltartóztathatatlan folyamatokat jellemzi. Ez a szembehelyezkedés nemcsak a meglevő állapot bírálatában jut kifejezésre, hanem a követelések és a célok egységes programjának fokozatos kidolgozásában is, ami nemcsak a fenti országok érdekeinek felel meg, hanem az egész emberiség általános társadalmi fejlődése érdekeinek is.

Az el nem kötelezettség politikája és mozgalma már kétségtelenül érvényre juttatta a szuverén egyenrangúság és területi integritás elveit, a katonai-politikai tömbökhöz való nem csatlakozást, az erőszakkal való fenyegetőzésnek és az erőszak alkalmazásának kiküszöbölését a nemzetközi viszonyokból, az építő jellegű megbeszélések és a viszályok békés megoldásának elvét az ENSZ alapokmányának céljaival és alapelveivel összhangban valamennyi nép és ország igazi függetlenségének megteremtése céljából az el nem kötelezettség mozgalma harcol a külföldi monopóliumok megszüntetéséért, a nemzetközi gazdaság átvételéért és annak a nép javára fordításáért, azért, hogy ezek a népek elnyerjék saját egyéniségüket, hogy visszanyerjék és gazdagítsák kulturális örökségüket, hogy minden szempontból előmozdítsák eredetiségüket és tényleg gyakorolják nemzeti szuverenitásukat a külföldi uralom minden formájával szemben.

Az el nem kötelezettség mozgalma tevékenységében elsődlegességet élvező irányzat, amelyet valamennyi békeszerető, szabadságszerető és haladó erővel együtt küzdenek —, ami az el nem kötelezettség mozgalmának a legutóbbi értekezleteken meghatározott alapvető stratégiáját képezi: az el nem kötelezett országok együttműködésének, közös akcióinak erősítése a nemzetközi béke és biztonság szavatolására, a nemzetközi feszültségek okainak kiküszöbölésére, a katonai támaszpontok felhalmozására, a békeövezetek létrehozására, az általános és teljes leszerelés serkentésére, és az ENSZ szerepének fokozására; a kollektív akciók összehangolással, valamint a szuverenitást, területi integritást, függetlenséget és az el nem kötelezettek biztonságát fenyegető politikai és gazdasági nyomással való szembeszegülés; a gazdasági, pénzügyi, tudományos, műszaki és kultu-

rális együttműködés az el nem kötelezett és a fejlődő országok között a sajátságos mechanizmusok révén, különösen a nyersanyag, az élelmezés, a nemzetek fölötti társaságok, a külföldi tőkeberuházások stb. kérdésében, hogy ezzel megalapozzák más országok iránti ilyen viszonyukat is.

Az el nem kötelezettség mozgalma síkraszáll: az el nem kötelezett országok együttműködésének fokozásáért, és azért, hogy számolják fel a feszültséggócokat a nemzetközi viszonyokban és vessenek véget a hidegháborúnak; hogy szavatolják valamennyi ország egyenrangú részvételét a nemzetközi ügyek intézésében; hogy bővüljön, és az egész világra, a népek közötti valamennyi viszonyra terjedjen ki a nagyhatalmak által kezdeményezett detente, hogy erősödjön az el nem kötelezett országok szolidaritása és intézkedjenek mindazok ellen, akik veszélyeztetik vagy sértik bármelyik ország szabadságát, függetlenségét, szuverenitását és területi integritását; az el nem kötelezett országok szolidaritásáért az ENSZ-ben, mivel azzal megváltoznak az erőviszonyok a világszervezetben; az ENSZ stuktúrájának megváltoztatásáért és az Alapokmány módosításáért, hogy az el nem kötelezett országok nagyobb mértékben legyenek képviselve a nemzetközi szervezetekben, különösen az ENSZ legfőbb szerveiben.

Az említett országok politikájukban síkraszállnak Ázsia, Afrika, Latin-Amerika és a többi világrész népei és országai nemzeti, politikai és gazdasági felszabadulása mostani történelmi irányzatának további fokozásáért, megmásíthatatlannak ismerve el azt az elvet, hogy minden országnak joga van az önrendelkezésre, és olyan gazdasági és társadalmi rendszer elfogadására, amelyet legalkalmasabbnak vél fejlődése szempontjából. Minden nyomás vagy agresszió bármelyik el nem kötelezett országra, veszélyt jelent az aktív és békés koegzisztencia elveire.

Mivel az új nemzetközi gazdasági viszonyok rendszeréért vívott harc összetett, súlyos és hosszan tartó, az el nem kötelezett országok összehangolják erőfeszítéseiket saját erőik mozgósításában, összetartásuk és egységük erősítésében, gazdasági és társadalmi együttműködésükben és kooperációjukban. Az a véleményük, hogy a gyarmaturalom, a diszkrimináció és az apartheid, a neokolonializmus, valamint a gazdasági és politikai domináció minden formájának felszámolása gyorsabb gazdasági és társadalmi fejlődésük előfeltétele.

A nemzetközi gazdasági viszonyok új rendszerének kiépítése közben az el nem kötelezett országok azért az elvért küzdenek, hogy minden országnak szuverenitása van természeti gazdagsága fölött, és ki kell alakítani a kölcsönös segítés közös stratégiáját. Ebben a tekintetben harcolnak a nyersanyagok felértékeléséért, az árucserében megnyilatkozó egyenlőtlen viszony megváltoztatásáért és a külföldi magánberuházások azonos kezeléséért. Más részről az el nem kötelezett országok azon dolgoznak, hogy

intenzívebbé tegyék egymás közötti gazdasági, pénzügyi, kereskedelmi, tudományos, műszaki és kulturális együttműködésüket.

A fejlődő országok közötti együttműködés arra irányul, hogy erősödjenek a gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi és másfajta kapcsolatok közöttük, hogy ennek révén igazságosabb nemzetközi kereskedelmi és pénzügyi rendszert hozzanak létre, meggyorsítsák iparosításukat, függetlenítsék magukat az élelmezésben és a technológiában.

E célból elsősorban is az árucsere viszonyait kell megváltoztatni a fejlődő országok javára. Ez különösen a nyersanyagok és az iparcikkek ára közötti arányra vonatkozik, valamint arra a lehetőségre, hogy a fejlődő országok elhelyezhessék termékeiket a világpiacon. Ugyanígy meg kell változtatni és új viszonyokat kell teremteni a nemzetközi pénzügyi és valutapiacon is. A nemzetközi pénzügyi és valutarendszert a világ valamennyi országának és népének egyenrangú fejlődése szolgálatába kell állítani az egyenlőség és egyenrangúság alapján. Ellenkező esetben a fejlődő országok különben is nehéz pénzügyi helyzete még elviselhetetlenebbé válik. Rendkívül fontos, hogy megváltozzanak a nemzetközi pénzügyi intézmények működésének eddigi szabályai, és hogy a fejlődő országok egyenrangúan vegyenek részt döntéseik meghozatalában.

Végül a fejlődő országok gazdaságának előmozdítását célzó akciók között különösen jelentős, hogy kedvező feltételeket teremtsenek a fejlett országok gazdaságának a fejlődő országok gazdaságával való mind szélesebb körű, mind teljesebb és megfelelőbb összefűződésére. Ennek előfeltétele elsősorban olyan együttműködés, amely egyenrangúan számol mindkét fél érdekeivel, olyan formák kibontakoztatása — a hosszú távú és alacsony kamat mellett adott hitelektől a közös beruházások és a kooperáció különféle formájáig —, amelyek szakadatlanul gazdagítják és minden tekintetben bővítik ezt az együttműködést, kiterjesztik mindazokra a területekre, ahol szavatolhatják a termelőerők gyorsabb és sokoldalúbb fejlődését, a technológia átültetését, a nemzeti jövedelem növelését és az életszínvonal javítását. Ebben az értelemben az el nem kötelezettség mozgalma rendkívül pozitív hatással van nemcsak a nemzetközi gazdasági és politikai viszonyok alakulására, hanem a nemzetközi társadalmi erőviszonyokra is. E programért vívott harc a társadalmi erőviszonyok tényleges megváltoztatásának tényezője lett, amely a mai világ gazdasági és politikai viszonyainak rendszerében hat.

Az el nem kötelezett országok politikai és gazdasági akciója szakadatlanul szűkíti az imperialista politikának és a népek gazdasági kizsákmányolásának területét és feltételeit, valamint csökkenti annak lehetőségét, hogy gazdasági és politikai hegemóniát kényszerítsenek a világ egyes részeire. Az el nem kötelezett országok politikai és gazdasági függetlenségükért vívott harcukkal szűkebbre szorítják a tömbök közötti konfliktu-

sok színterét is, amelyet a fölényért vívott versengés ösztönszerűen kikényszerít. Az erősebbnek és nagyobbnak a gyengébb és a kisebb feletti gazdasági és politikai uralmát — mindegy, hogy népekről és államokról, termelőerőkről, technológiáról és kultúráról van-e szó — kikényszerítő politikával és nyomással szemben — támogatva a népek harcát — az el nem kötelezett országok akciója döntően megnehezíti az úgynevezett „harmadik világ" átalakulását a világ fejlett részeinek gazdasági függvényévé a kizsákmányolás objektumává vagy a tömbök közötti erőegyensúly harcának szinterévé, azon legreakciósabb erők objektumává és céljává, amelyek még mindig a világ újbóli felosztásának lehetőségéről, sőt a világ feletti uralomról ábrándoznak. Az el nem kötelezett országok mozgalma objektíve vagyis e mozgalomban érvényesülő ideológiától és tudattól függetlenül erősíti azt a felismerést és fokozza azokat az erőket ezekben az országokban — nagyokban és kicsikben, tömbökhöz tartozókban és tömbökön kívüliekben — amelyek mindinkább tudatára ébrednek, hogy az emberiség mai problémáit már nem oldhatja meg a klasszikus imperializmus, a mai gazdasági és politikai hegemonizmus a világ tömbökre való felosztásának vagy egyik vagy másik rendszer kívülről való kikényszerítésének módszereivel, hanem csakis valamennyi nép egyenrangúságával és egyenrangú felelősségével az emberiség jövőjéért általában, s minden egyes nép jövőjéért külön-külön. Ilyen világszerepével az el nem kötelezett országok mozgalma egyúttal erős hatással van az el nem kötelezett országokban magában és a világ többi országában megindult haladó társadalmi mozgásokra is.

Ebben a megvilágításban az el nem kötelezettség mozgalma nemcsak a nemzetközi politikai akció formája, hanem a mai világ társadalmi, osztály-, gazdasági, politikai és kulturális átcsoportosulásának egyik formája is. Ezért ezt a mozgalmat nem szűkíthetjük a szocializmus és a nemzetközi munkásmozgalom valamilyen politikai tartalékseregének szintjére, hanem benne korszakunk emberisége társadalmi átalakulásának s ezzel a szocializmus továbbfejlődésének egyik lényeges összetevőjét kell látnunk.

Nem ritkán hallhatunk olyan véleményt, hogy gazdasági és politikai akcióknak platformjával és egységével ebben az akcióban az el nem kötelezettség mozgalma valamilyen „tömb" lesz a mai világban. Ez azonban nem így van és nem is lehet így, több okból. Az el nem kötelezettség mozgalma nem rendelkezik olyan politikai még kevésbé olyan katonai erővel, amellyel érdekeit másokra kényszerítheti. Egyes el nem kötelezett országok nemzetközi gazdasági és politikai helyzete konkrét érdekei eltérőek, mások az egymás közötti kapcsolatok, a belső társadalmi-politikai rendszerek vagyis a problémák is. És ami még fontosabb, az el nem kötelezett országok mozgalma, mint az akciók tömbön kívüli összefogásának formája, törekvéseivel és tevékenységével éppen a mai emberiségnek és tár-

sadalmi fejlődésének azokat a legkülönfélébb szükségleteit és problémáit fejezi ki, amelyeket nem lehet érvényesíteni és megoldani sem egy-egy el nem kötelezett vagy más ország határain belül, sem pedig az el nem kötelezett országok mozgalmán mint zárt tömörülésen belül, hanem csakis a népek aktív együttműködésének és kölcsönös felelősségének világrendszerében a békés koegzisztencia alapján. Azokról a problémákról van szó, amelyek a népek felszabadulásának és egyenrangúságának történelmi szükségszerűségéből, a világ aránytalan gazdasági és társadalmi fejlődéséből, a nemzetközi árucserében és a munka társításában kialakult viszonyokból, a tőke nemzetközi koncentrációjának és körforgásának viszonyaiból, a technológia átültetéséből, sok más gazdasági, társadalmi és hasonló problémából, a biztonság, béke, független, belső fejlődés elemi érdekeiből, a tudomány és a kultúra vívmányai felhasználásának szükségességéből stb. fakadnak. Ezeknek az országoknak a gazdasági és politikai szabadságát sem lehet szavatolni a nemzetközi gazdasági és politikai viszonyok világrendszerének tudatosságot nélkülöző fejlődése körülményei között, sem pedig valamilyen zárt tömbön belül, ide számítva az el nem kötelezett országok valamilyen „tömbjét" is, hogy ne is szóljunk arról, hogy ilyen körülmények között nem lehet megoldani az el nem kötelezett meg a többi hasonló nemzetközi helyzetben levő országok fejlődésének, mindennapos gazdasági, társadalmi és egyéb problémáit.

Azok, akik azt állítják, hogy jelen van az el nem kötelezettség mozgalma valamilyen „tömbbé" átalakításának „erőfeszítése", arra törekszenek, hogy nagyobb összehangolás (intézményesítés) mind világosabban kifejezésre jutó követeléseit a saját állításuk bizonyítékaként értelmezik. Ez persze nem így van mert ezek a követelések szó szerint azt fejezik ki, amit mondanak, vagyis az el nem kötelezett országok tevékenységének mai szakaszában annak szükségességét, hogy összehangolják az erőfeszítéseket és létrehozzák az akcióegységet új nemzetközi viszonyokért vívott harcban. Az el nem kötelezett országok mélyen érdekelve vannak az együttműködésben és sokoldalú gazdasági és politikai akcióik közös kibontakoztatásában, hogy így fokozottabban támaszkodhassanak saját erőikre, és ily módon jelentősebb nemzetközi gazdasági és politikai tényezővé váljanak. De végső fokon gazdasági és politikai érdekeiket csakis a népek közötti gazdasági és politikai viszonyok egész világrendszerének fokozatos, de tudatos, kitartó munkával elért átalakításának folyamatában érhetik el, abban az értelemben, hogy elismerik a kölcsönös felelősséget ebben a függőségben.

Ez a magyarázata annak, hogy az el nem kötelezett országok síkraszállnak az Egyesült Nemezetek Szervezete és a többi hasonló szervezet szerepének fokozásáért, azért, hogy azok alkalmazkodjanak a népek közötti demokratikus együttműködéshez, az emberiség demokratikus integ-

rálódásának folyamatában, vagyis a közös világproblémák megoldásának útján.

Az el nem kötelezett országok úgynevezett „nacionalizmusukkal", amit gyakran szemükre vetnek nem akadályozzák az emberiség integrálódását, vagyis a detente-ot a népek közötti együttműködést és közeledést, hanem politikájukkal és harcukkal éppen ellenkezőleg utat nyitnak e fejlődés előtt. Velük azonban szembeszegülnek azoknak a nemzetközi társadalmi és politikai erőknek osztály- és gazdasági, nemzetközi és belpolitikai érdekei, amelyek valamilyen módon közvetlenül vagy közvetve a gazdasági monopóliumok fenntartásához a mai világban elért más gazdasági és politikai előjogok és kiváltságok megőrzéséhez, ezzel az imperializmus korszakában kialakult nemzetközi viszonyok rendszerének fenntartásához fűződnek.

Ezt a fejlődést gátolja a világ tömbmegosztottsága is, mert a protagonistáit — függetlenül akaratuktól, szubjektív szándékaikból és törekvéseiktől — automatikusan arra kényszeríti — az erővisoznyok fenntartásáért vagy a fölényszerzésért folytatott verseny szakadatlan és objektív kényszerűsége folytán —, hogy globális stratégiájukban és taktikájukban sok népben inkább e versengés előfeltételét és tárgyát lássák, nem pedig a világproblémák és a népek közötti viszony rendezésének szabad és egyenrangú partnereit.

Ily módon az emberiség integrálódásának objektívan feltételezett és elkerülhetetlen történelmi fejlődését nyomon követi az ebből fakadó két ellentétes irányzat viszálya is. Mindkettő magán viseli a mögöttük álló társadalmi és politikai erők gazdasági, osztály bel- és külpolitikai érdekeinek pecsétjét. Ezért az irányzatok közötti ellentmondás, a belőlük fakadó ellentét megoldását sem képzelhetjük el másképp, mint az emberiséget képviselő nemzeti társadalmak társadalmi, gazdasági, osztály- és politikai felszabadulásának egyidejűleg történő párhuzamos és összeszövődő folyamatát, mint a népek nemzetközi közössége társadalmi-gazdasági és politikai viszonyai fokozatos átalakulásának folyamatát. Arról van tehát szó, hogy a történelmi fejlődés hajtóerőinek és tényezőinek egész történelmi spektruma alakul ki azok hatásának eredményeiről és a közöttük való harcról van szó, attól a befolyástól amelyet a termelőerők továbbfejlődésének szükséglete gyakorolt az emberiségre, egész a haladó és demokratikus társadalmi tudat valamennyi tényezőjének alkotó történelmi akciójáig és harcáig.

Sokan azt mondják, hogy az el nem kötelezettség mozgalmának ideológiája és célja utópia. Nem az el nem kötelezettség mozgalma az első, amelyről ezt állítják mert az új realitás szabály szerint először mindig utópiaként jelentkezik, vagy legalábbis kezdetben így fogják fel. De itt nem utópiáról van szó. Már az el nem kötelezett országok eddigi akciói

is döntően befolyásolták a nemzetközi viszonyok bizonyos pozitív alakulásait, megszülettek az első eredmények a viszonyok pozitív megváltoztatásában. Eközben abból a felismerésből kell kiindulni, hogy mindez ugyan hosszan tartó történelmi folyamat, de mindebből nem lesz semmi, ha az emberek, népek, a munkásosztály, általában a haladó társadalmi erők nem harcolnak a társadalmi fejlődés ilyen irányáért és ha ebben nem tudnak önmaguk és az egész emberiség elé világos célokat tűzni. Márpedig megsimmisíthetetlen az emberek és népek törekvése a szabad és egyenrangú alkotó egyéniség kialakítására. Minden ingadozás és kezdeti nehézség ellenére ezek a törvények mindig újból utat törnek maguknak a társadalom nemzetközi viszonyok egész rendszerének pólusain át. Ebben van az el nem kötelezettség mozgalmának ereje. Nem szubjektivisztikus tákolmány, nem is mellékes jelensége a nemzetközi helyzet adott pillanatának, hanem történelmi szükségszerűségének erejével hosszú távra szóló társadalmi-történelmi tényező.

A gazdasági és politikai világviszonyok egész háború utáni fejlődése, az a reális szerep, amelyet ebben az el nem kötelezettség politikája játszott, kétségtelenül beigazolja, hogy az el nem kötelezettség az emberiség távlata. Minden válság ellenére — amelyen eddig az el nem kötelezettség mozgalma átesett — nem vesztette el — és az említett objektív okok folytán nem is veszítheti el — jelentőségét a haladó emberiség számára, mindaddig, amíg a világban olyan feltételek, erők és folyamatok léteznek, amelyek a gazdasági és politikai függőség és egyenlőtlen helyzetébe hozzák a népeket, vagy pedig arra irányulnak, hogy korlátozzák a népek szabadságát és egyenrangúságát, vagyis amíg fennállnak a bármilyen fajta dominació és hegemónia gazdasági és politikai erőinek világközpontjai.

NÉPKÖLCSÖN A VILLAMOSENERGIA-GAZDÁLKODÁS FEJLESZTÉSÉRE

A DNSZSZ Tartományi Konferenciája Elnökségének 1976. október 18-i ülésén elhangzott három felszólalás szövege

---

NIKOLA KMEZIĆ

Igen jelentős társadalmi-politikai és gazdasági megmozdulás előtt — a villamosenergia-gazdálkodás fejlesztésére szolgáló kölcsön meghirdetése előtt állunk.

A villanyerő-gazdálkodás fejlesztésére szolgáló kölcsön a mi első kölcsönünk, habár mi, vajdaságiak mély megértést tanúsítva az elmúlt időszak hasonló megmozdulásainak szükségessége és indítóokai iránt, tömegesen vettünk részt bennük. Így volt akkor is, amikor a jugoszláviai szintű kölcsönökről volt szó — ezek: az I. és II. népkölcsön, Szkopje újjáépítésére nyújtott kölcsön, Kölcsön a vasutak részére; és akkor is, mikor a megmozdulások szűkebb méretűek voltak.

Ma igen fontos határozat előtt állunk: hogy dolgozóink és polgáraink, munkásaink és mezőgazdasági magántermelőink, foglalkoztatottaink, nyugdíjasaink, társadalmi-politikai közösségünk minden egyes lakója elé terjesszük azt az ajánlatot, hogy közös erőbevetéssel, mindenki egyéni lehetőségei szerint — járuljunk hozzá a villamosenergia-ellátás — további társadalmi-gazdasági fejlődésünk és életszínvonalunk egyik legjelentősebb tényezőjének sikeres fejlesztéséhez.

Az energia biztosítása — az egyetlen lehetőség

Felvetődik a kérdés, hogy Vajdaság, a többi kölcsönt hirdető társadalmi-politikai közösségtől különbözően, miért éppen a villanyerő-gazdálkodást segítő kölcsön mellett döntött.

Úgy hiszem, emellett igen nyomós okok tanúskodnak. A legáltalánosabbat tömören szólva, az a tény foglalja magába, hogy az energia biz-

tosítása, elsősorban a villanyenergiáé, további társadalmi-gazdasági fejlődésünk és életszínvonalunk emelésének alapvető feltétele.

Számunkra ez a választás minden más lehetőséget kizár!

A világban uralkodó súlyos energetikai krízis és az energiabehozatal okozta függőségtől való megszabadulás szüksége miatt a JKSZ X. kongresszusa és a hosszú távú fejlesztési terv fenntartás nélkül kiemelte az energiatermelés elsőbbségét (prioritását) — az összes jugoszláv fejlesztési határozatok keretein belül — a nyersanyag és az élelmiszer mellett. Ez érvényes Jugoszláviára és Vajdaságra egyaránt.

A hosszú és közép távú fejlesztési tervben igen jelentős célokat és feladatokat tűztünk ki. E célok és feladatok megvalósítása el sem képzelhető elegendő mennyiségű és minőségű elektromos energia biztosítása nélkül. Nyugodtan állíthatjuk, hogy egyes — a Tartomány számára különösen jelentős ágazatok (petrokémia, vegyipar) fejlesztése közvetlen függ a villamos energia biztosításától, illetve ezáltal tudjuk csak ezeknek az ágazatoknak feltételeit megteremteni.

A nagyobb mennyiségű és jobb minőségű elektromos energia iránti szükségleteink az elkövetkező közép és hosszú távú időszakban tanúsított alapvető érdekeltségünkből adódnak — a dinamikus, intenzív fejlesztésből és iparosításból, ami a gyors gazdaságfejlesztés feltétele, módszere — vagyis a tartomány relatív fejlődésbeli lemaradásának áthidalására való törekvésből. Fejlődésünk a termelő-, természetes-, emberi-, tudományos és más potenciálok (teljesítőképességek) hatékonyabb kihasználásán alapul, és elsősorban a saját természetes nyersanyag- és energetikai forrásokra kell támaszkodnia. A továbbfejlődés fő jellemvonása a termelési eszközök és feltételek maximális kihasználása, amely a termelés fázisán keresztül érhető el, és ez ismét nagyobb mennyiségű elektromos energiát követel.

Az elektromos erőforrások kiépítésével és fejlődésünk egyéb céljainak és feladatainak megvalósításával az elkövetkező időszakban, Vajdaság SZAT, mint társadalmi-politikai közösség hozzájárul a jugoszláv közösség fejlődéséhez és erősödéséhez.

Vajdaság viszonylagos lemaradásának áthidalása

Vajdaság számára az élelmiszer-, nyersanyag- és energiatermelés, ill. a vegyipar, különösképpen a petrokémia, fém- és elektromosipar, építőipar, az építőanyag-ipar, cellulóz, és papíripar, valamint a közlekedési és energetikai infrastruktúra gyorsabb fejlesztése ,a komparatív előnyök intenzívebb kihasználása, mint a gyorsabb strukturális változások is, jelentősek azon oknál fogva, hogy lehetővé kell tenni a fejlődés viszonylagos lemaradásának áthidalását.

' -ervek által előrelátottak megvalósításával az 1980-as évig Vajdaság gazdaságának termelőerői jelentős mértékben megerősödnek, felépítése (struktúrája) időszerűbb vonásokkal gazdagodik, az ipar kb. 38%-os domináló részvételével.

A számítások szerint ebben az időszakban a társadalmi termék évi 7%-kal, az ipari termelés 9%-kal növekedhet.

Az ipar mellett más olyan területek fejlesztése is megindul, amelyek hozzájárulnak az egész gazdaság technikai-technológiai színvonalának emeléséhez és biztosítják a szükséges feltételeket a Tartomány legfontosabb gazdasági és szociális problémáinak megoldásához.

Az elkövetkező közép távú időszakban a fejlődés diktálta feladatok megoldására szolgáló népkölcsön meghirdetésével nem először találkozunk. Ez az eszme már hosszabb ideje jelen van a terv előkészületei közben, és az 1976—1980-as időszakra szóló Vajdaság SZAT társadalmi tervének tervezetében is megtalálható, amelyet Vajdaság SZAT Képviselőháza már elfogadott. A tervezetet nyilvános vitákon megtárgyalták, a terv céljai és feladatai, valamint a kölcsön meghirdetésén történő fáradozások is támogatást nyertek. Ez év szeptemberében Vajdaság SZAT Képviselőházának küldöttei elfogadták a Végrehajtó Tanácsnak a népkölcsön meghirdetésére irányuló kezdeményezését, és támogatták a kölcsönre vonatkozó törvényszövegek indítványozásait.

Mint ismeretes, a terv tervezetében előirányozták, hogy a Tartomány népkölcsönt hirdet az energetikára és a közlekedési infrastruktúrára irányuló befektetések pénzelésére. A terv azon részében pedig, ahol az elektromos energiaforrások pénzeszközeinek biztosításáról van szó, tervbe vették, hogy a hiányzó eszközök pótlására mintegy 2000 millió dinár értékű kölcsönt kell hirdetni a polgárok körében. A további kutatások és a terv előkészítési munkálatok során, valamint a nyílvános vita alkalmával az a vélemény alakult ki, hogy a kölcsönből származó eszközöket kizárólag a villanyenergetikai objektumok kiépítésére kell összpontosítani, az összeget pedig 1500 millió dinárra csökkentették. Így a legfontosabb szükséglet kielégítésére szántuk el magunkat, azzal, hogy a közlekedési infrastruktúra kiépítésének problémáit és szükségleteit is figyelembe vesszük. De értékeléseink szerint ezeket a problémákat más módon és hosszabb időszak alatt is meg lehet oldani.

Az áramfogyasztás tíz év alatt megháromszorozódott

Az elmúlt időszakban történt áramfogyasztás adatai beszélnek a legmérvadóbb módon a tartományban az áram jelentőségéről, mind a gazdasági fejlődésben, mind az életszínvonal emelésében. Vajdaságban az áramfo-

gyasztás gyors ütemben növekedett, úgy hogy 1966 óta, mikor 1,2 milliárd KWh-t tett ki, tíz év alatt megháromszorozódott, 1975-ben a fogyasztás 3,7 milliárd KWh-ra növekedett. Tehát, ez a fogyasztás évenként átlag 12%-kal növekedett.

A tartomány legnagyobb áramfogyasztóit a széles körű ipari fogyasztói réteg, illetve a háztartások képezik. A tízéves időszakban, 1966—1975-ig, az ipar fogyasztása 800-ról 1400 millió KWh-ra, illetve 75%-kal növekedett, a háztartásoké pedig 320-ról, 1360 millió KWh-ra, illetve több mint négyszeresére emelkedett. Figyelemreméltó növekedés észlelhető tehát a háztartásokban, amelyekre az egész fogyasztásból 1966-ban 26% jutott, 1975-ben pedig 43%. A mezőgazdaság, bár abszolút összegben kifejezve még mindig igen szerény mértékben, ebben az időszakban megháromszorozta elektromos energia fogyasztását.

Az elkövetkező tervidőszakban az ipar jelentősen megnöveli elektromos energia fogyasztását. Ez különösen azokra az ágazatokra vonatkozik, melyek Vajdaság fejlődésében különös jelentőségűek. Ezek éppen a legnagyobb áramfogyasztók is: a vegyipar, élelmiszer- és fémipar, amelyekre az ipari áramfogyasztásnak mintegy 50%-a esik. Jelentős áramfogyasztók még: a textil-, építőanyag- és kőolajkitermelő ipar.

A háztartások megnövekedett áramfogyasztása érthető, ha tekintetbe vesszük a vajdasági háztartások villamosításának ütemét, de azt a tényt is, hogy más energiaforrások nálunk igen szerény mennyiségben fordulnak elő. Már 1964-ben a tartomány minden települése villamosítva volt. Az áram minden háztartásba bejutott.

A háztartások villamosgépekkel való felszereltsége szerint Vajdaság a többi köztársasághoz és Kosovo tartományhoz viszonyítva az élen jár. Az 1975-ös évben a tartományban a háztartások 80%-ának volt televíziója, 70%-ának hűtőszekrénye, 40%-ának mosógépe. A háztartások villamos gépekkel való felszereltsége jellemzi a várost, de a falusi gazdaságokat is.

Jelenleg a gazdaság szenved nagy károkat

Villanyáram nélkül, nyugodtan állíthatjuk, nem képzelhető el sem a termelés, sem a háztartás, sem a falu, sem a város, sem a társadalom, sem a magánszemély élete. Sajnos, gyakran vagyunk tanúi a bekövetkező problémáknak, mikor áramszünetre, áramkorlátozásra, feszültségcsökkenésre, vagyis az áramminőség megváltozására kerül sor. Az ilyen állapot következményei felmérhetetlenek, de az áttekinthetők alapján is állíthatjuk, hogy Vajdaság gazdasága és társadalma nagy károkat szenved az áramtermelés és áramfogyasztás összehangolatlansága miatt, vagyis érvé-

nyes az az immár meghonosodott mondás, hogy legdrágább az az áram, amelyik nincs. Illusztrációul csak egy példát hozok fel. Az áramellátás legkisebb megszakadása is a pancsovai HIP-ben az ammóniák-termelés 48 órás leállását idézi elő, akárcsak azon üzemegységekben, amelyek erre a nyersanyagra alapozzák termelésüket, és ezzel a termelésnek mintegy 1,5 milliárd régi dinár értékű veszteséget idéznek elő, nem számítva a berendezések károsodását. Hasonló a helyzet a többi iparágban is, különösen a vegyiparban, fémfeldolgozó-iparban, öntödékben, a cementtermelésben stb.

Az áramszolgáltatás megszakadása, illetve megszűnése különösen azokat a termelőket érinti, akik a legmodernebb elektrotechnikai felszereléssel rendelkeznek. Jelenleg nem sok ilyen termelőről eshet szó, de a jövőben mind több hasonló esettel találkozunk.

Az elkövetkező időszakra, mint ahogy az a terv-anyagokból is kitűnik, igen jelentős és összetett célokat és feladatokat tűztünk ki. Hogy ezeket megvalósíthassuk, jelentős beruházási eszközöket kell biztosítanunk. A felmérések szerint az elkövetkező 5 évben több mint 90 milliárd dinárt ruházunk be, 85%-kal többet, mint az elmúlt ötéves tervidőszakban. A beruházások 9%-os évi növekedését tervezzük, az 1975-ös évhez viszonyítva, amelyben a beruházási tevékenység igen kifejezett volt. Ez azt jelenti, hogy a következő rövidtávú tervidőszakban kifejezettebb, a gazdasági fejlődést szolgáló eszközkiválasztásra, valamint egyéb beruházási források jelentősebb kihasználására, hitelekre, belföldi és külföldi kölcsönökre stb. számíthatunk. Ki kell hangsúlyozni, hogy a gazdaság intenzívebb fejlődése, párhuzamosan azzal, hogy jobb kereseti és elhelyezkedési lehetőségeket hordoz, tehát magasabb életszínvonalat biztosít, megköveteli a társult munkától, dolgozóinktól, hogy a jövedelem elosztásával lehetővé tegyék a beruházási eszközök növelését, és így biztosítsák a haladást, a jövőt, az ifjabb generáció számára is.

A társadalmi fejlesztés 1976—1980-as tervével az áramfogyasztás további növekedését látták elő az ipar, különösen az egyes ágazatok, az agráripari komplexumok, egyéb gazdasági egységek és a háztartások részéről. Az egész áramfogyasztás megnövekedése évente több mint 10%-ot tesz ki.

Mint ismeretes, Vajdaságban az elmúlt időszakban elfogyasztott villamos energia túlnyomó részét — 93%-át a tartományon kívüli forrásokból fedezték. Vajdaság a közeljövőben is sokkal több elektromos energiát fogyaszt majd, mint amennyit termel. A tervidőszak utolsó évére előirányzott 6 milliárd KWh-s fogyasztásból Vajdaság 1,1 milliárd KWh-t, illetve 18%-át saját területén levő forrásokból biztosítaná. Tehát, az áramfogyasztás túlnyomó részét továbbra is tartományon kívüli forrásokból fedeznénk.

Közös elektroenergetikai létesítmények felépítési tervének kidolgozása a Szerb SZK-val

A szükséges villamos energia mennyiség biztosítását az 1980. évig a Szerb SZK és Vajdaság elektroenergetikai létesítményeinek közös fejlesztési tervével teszik lehetővé. Vajdaság SZAT megnövekedett szükségletei egy 907 megawattos elektromos energiaforrást igényelnek, amelyből 267 megawatt Vajdaság SZAT területén, 640 megawatt a Szerb SZK területén jönne létre. Ebben az időszakban új elektroenergetikai objektumok kiépítését kell megkezdeni az 1980 utáni megnövekedett szükségletek kielégítésére. Ezek az ún. folytonossági beruházások; ez különösen ebben az ágazatban jelentős.

Az elektroenergetikai objektumok létesítésének pénzelését ezen közös terv szerint a szükségletek növekedésével arányosan végzik a Szerb SZK és Vajdaság SZAT területén. Ezen kapacitások kiépítésére több mint 12 milliárd dinár szükséges. Ha tekintetbe vesszük, hogy pl. 1975-ben az összberuházások Vajdaság minden gazdasági ágában közel 14 milliárd dinárt tettek ki, akkor felmérhető, milyen jelentős eszközökről van itt szó.

A villanyerő-gazdálkodás újratermelőképessége, ill. azon árak, melyekre ez a képesség épül, nem biztosíthatják az elektromos energia termelő objektumok létrehozásához szükséges öszközöket, bár az elektroipartól elvárható, hogy sokkal nagyobb mértékben járuljon hozzá saját fejlődésének elősegítéséhez. Mi a beruházási mérlegekben az elektroipar felhalmozásának és eszközeinek jelentős megnövekedésére számítunk. Ám ez távolról sem lesz elegendő.

Ezért más forrásokat is számba kell venni, mindenekelőtt a gazdasági eszközök társítását az elektroenergetika fejlesztése céljából, hiteleket és azokat az eszközöket, melyek a polgárok kölcsöneiből gyűlnek össze.

Az áramtermelés növelése mindenkinek érdeke

Néhány fontos tényezőt szeretnék kiemelni, amelyek arra ösztönöznek bennünket, hogy az energetika fejlesztésére szánt eszközök egy részének biztosítása céljából Vajdaság polgáraihoz forduljunk.

Elsősorban azt a tényt, hogy a megnövekedett áramtermelés mindenkinek érdeke. A dolgozók tudják, hogy elegendő mennyiségű elektromos energia nélkül a gazdaság nem fejlődhet eredményesen, nem nyílnak új munkahelyek, nincs jövedelem, így személyi jövedelem és életszínvonal sem emelkedik.

A falu többszörösen érdekelt az áramtermelésben. Egyrészt, az áramra mind nagyobb szükség van a gazdaságokban, tehát a termelésben, más-

részt a háztartásokban, vagyis a mai életszínvonal is jelentős árammenynyiséget igényel. Azután, a villanyerő-gazdálkodás fejlesztésével új lehetőségek kínálkoznak a falusi fiatalok mezőgazdaságon kívüli foglalkoztatására. Ha részt vesznek a kölcsön-akcióban, az ideiglenesen külföldön dolgozók, számukra is új lehetőségek nyílnak a hazatérésre és elhelyezkedésre. Végül, azok az emberek, akik már kivették részüket az eddigi építésből — ma nyugdíjasokként hozzájárulhatnak gyermekeik elhelyezkedési lehetőségeinek növeléséhez. Kétségtelenül érdekelt mindenki a jobb életkörülmények, egészségügy, iskoláztatás, szórakozás megteremtésében, ám ez mind jelentős mennyiségű elektromos energia biztosítását feltételezi.

Egyhavi kereset — elegendő hozzájárulás

Egyrészt a jelenlegi életszínvonal szintjéből és a vajdasági dolgozók személyi jövedelméből és lehetőségeikből, a nyugdíjasok jövedelméből, a mezőgazdasági termelők és az ideiglenesen külföldön dolgozók gazdasági erejéből, másrészt a villanyerő-gazdálkodás fejlesztésében szükséges hiányzó eszközökből kiindulva, elhatároztuk, hogy ajánlatot teszünk, miszerint elegendő lenne, ha mindenki egyhavi jövedelmével járulna hozzá a kölcsönakcióhoz. Ez a hozzájárulás befizethető lenne egyszerre, vagy legtöbb 24 havi részletre. Meg vagyunk győződve arról, hogy a kölcsön jelentősége és szükségessége miatt a tervezett 1,5 milliárd új dinárt a polgárok, elsősorban önkéntes hozzájárulás formájában teremtik meg a különböző társadalmi-gazdasági problémák megoldására. Természetesen elengedhetetlen, hogy a polgárok jövedelmének megterhelését egyenletesen osszuk meg.

Az egész kölcsön-akció hordozója a Vajdasági Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége, amely a legszélesebb körű társadalmi-politikai szervezet, de éppen úgy közvetlen feladatának tekinti a Szindikátusok Szövetsége, az Ifjúsági Szövetség és más szervezetek is. Vajdaság Kommunista Szövetsége szintén kiveszi részét, eszmei-politikai magyarázatokat nyújtva a kölcsön jelentőségéről. A ma elfogadott álláspont szerint a Szocialista Szövetség nem kampányt, nem is ad-hoc akciót indít, hanem néhány hónapig tartó politikai tevékenységet fejt ki, amellyel káderekет és aktivistákat nevel. Ez ismét jó alkalmat nyújt, hogy a dolgozók között, akik az Alkotmány és a társult munkáról szóló törvény alapján a társadalmi és gazdasági élet mozgatóerői, kiélezzék a magasabb fokú termelékenységért, nagyobb munkafegyelemért és jobb munkáért, az ésszerűségért és takarékosságért folytatott harc alkalmával felmerült kérdéseket, fejlődésünk ambíciózus feladatainak megvalósítása céljából, ami nélkül viszonylagos lemaradásunkat nem lehet áthidalni.

A kölcsön-akció sikerében elengedhetetlenül szükséges egy egységes akcióprogram kidolgozása, amely magában foglalja az előkészületeket, a politikai, informatív jellegűektől kezdve a szervezés-technikájáig. Ezeknek az elemeknek egyikét sem lehet lebecsülni, mert az akció sikeressége mindegyiktől egyaránt függ. Ebbe a mozgalomba a részvevők nagy köre kapcsolódik be, és mindenkinek vállalnia kell munkájáért a felelősséget.

El kell még mondani, hogy a kölcsön jegyzése nem pénzügyi-technikán múlik, hanem igen jelentős társadalmi-gazdasági és politikai jellegű kérdés, amely ismételten alátámasztja tartományunk dolgozóinak és polgárainak egységét.

Az akció sikeressége szempontjából nagy jelentősége van a tájékoztató és propaganda tevékenységnek. Ebben a tartományi tájékoztatási eszközök elsősorban a sajtó, a rádió és a televízió szerepe jelentős, de ez távolról sem lesz elegendő. Fel kell használni a Szerb SZK propaganda- és tájékoztatási eszközeit, valamint a polgárok számos helyi tájékoztatási eszközét — újságokat, üzemi lapokat, helyi rádióállomásokat stb. Minden polgárnak tisztában kell lennie, milyen célra ad kölcsön.

A vajdasági bankok ebben az akcióban jelentős szerephez jutnak. Munkájuk megfelelő szervezettségét és előkészületeket igényel. Az akcióban az összes vajdasági és jugoszláviai bank részt vesz, és hazai valamint külföldi kirendeltségeik által lehetővé kell tenniük az érdekeltek számára a kölcsönjegyzést.

A polgárokat meg kell ismertetni azokkal az előnyökkel, melyeket a kölcsönkötvények nyújtanak. Már a 10%-os kamat is 5 év múlva több mint 60%-kal növeli a befektetett összeget.

A kölcsönkötvény olyan értékpapír, amelyet különféle célokra fel lehet használni, többek között hozzájárulásként a fogyasztói kölcsönök felvételénél, valamint a kötvény tulajdonosa adókedvezményben is részesül. Már elkészültek a tartományi törvényes előírások, amelyek a kedvezményekre vonatkoznak. A társult munkaszervezetek jövedelméről és a mezőgazdasági tevékenységből származó személyi jövedelem után fizetendő adókról van szó. Születőfélben van az a törvényjavaslat is, amellyel Vajdaság SZAT a kötvénytulajdonosoknak szavatolja a kölcsön rendszeres visszafizetését.

Nagyon fontos, hogy időben megszülessenek az előírások a községek hatáskörébe tartozó adókedvezményekről. A végrehajtó tanács már kezdeményezte annak a községközi megegyezésnek az aláírását, mely szerint minden község egységes adókedvezményt írna elő. Itt elsősorban a mezőgazdaságból és az önálló (ipari) tevékenységből származó jövedelemadója, a vagyon utáni, a vagyonból származó jövedelem utáni adó és a polgárok összjövedelme utáni fizetendő adókról van szó.

A kölcsön céljának megértéséhez elengedhetetlen a népszerűsítő káde-

rek és olyan személyek kiképzése, akik majd a kölcsönjegyző helyeken dolgoznak. Ám, legelőször is olyan helyeket kell keresni, amelyek mindenki számára könnyen hozzáférhetőek. A helyi közösségek, bankok és posták mellett minden tmasz-ben szükséges kölcsönjegyzőhelyet létesíteni.

Bár a kölcsönjegyzés csak december 1-én kezdődik, az előkészületekkel egy pillanatra sem szabad leállni. Községi bizottságokat, valamint községi aktívákat kell alakítani, az akció céljának megmagyarázására. A helyi közösségekben és tmasz-ekben is hasonló bizottságokat kell szervezni. Röviden, minden nagyobb számú közösségben ki kell alakítani egy szervet, amely majd az akciót irányítja.

A dolgozók egysége és szolidaritása a biztosíték

Ennek az akciónak a sikerét dolgozóink és polgáraink, Vajdaság SZAT népeinek és nemzetiségeinek már annyiszor igazolt öntudatától, szolidaritásától és egységétől várjuk, attól, hogy amikor csak szükség van rá, hozzájárulnak a közös érdekek megvalósításához.

Mi tulajdonképpen egy olyan akcióban veszünk részt, amilyet már folytattunk, háborúsújtotta országunk újjáépítésének első éveiben. Az akciók a megváltozott körülmények ellenére is kiegyenlíthetők, mivel dolgozóink öntudatára és lelkesedésére épülnek. Akkoriban önkéntes munkával és szűkös eszközökkel a megsérült utakat és vasútvonalakat építettük ujjá, ma a villanyerő gazdálkodás fejlődését kell elősegíteni.

Akcióinak akkor is, ma is a szocialista önigazgatás és társadalmunk forradalmi átalakulásának irányvonalát követték.

Fordította *Szabó Anikó*

DUŠAN ALIMPIĆ

Ma, amikor Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetsége Elnökségének tartományi értekezletén elfogadjuk s bevezetjük az elektromos energia kölcsönére vonatkozó akcióprogramot, a világos célok és elkötelezettségünk mellett, együttesen, a Szocialista Szövetség egységes frontjának szervezett erőjeként, vállalnunk kell a feladatokat és a felelősséget is az ilyen széles körű, átfogó, szervezett társadalmi-politikai akcióért, melyhez most fogunk. Ennek érdekében a Kommunista Szövetség Tartományi Bizottsága, valamint politikai-végrehajtó testületei és más munka testületei, a Kom-

munista Szövetség Községi Bizottsága, valamint a Szakszervezet, Harcos Szövetség, Szocialista Ifjúsági Szövetség, Vajdasági Gazdasági Kamara, a regionális gazdasági kamarák, társadalmi szervezetek, társulatok, képviselő-testületek és végrehajtó szerveik kötelesek kidolgozni tevékenységük konkrét tervét a munkásosztály, a dolgozók, a földművesek, az ifjúság, a szabad foglalkozásúak és minden lakosunk bekapcsolására ebben az akcióba.

Az akció hordozói — az alapszervezetek

Az akció alapvető hordozói a Kommunista Szövetség, Szocialista Szövetség, Szakszervezet, helyi közösség alapszervezetei kell, hogy legyenek. A Kommunista Szövetség minden tagjának politikai elkötelezettséget kell vállalni. Csak világosan meghatározott célokkal lehet a dolgozókat és lakosságot széleskörűen mozgósítani. Ugyanakkor a széles és konkrét szervezett társadalmi akció egyben biztosíték is, hogy megfelelő eredményeket ad az akció megismerésére, felfogása tekintetében. Az emberek felismerik a tényt, hogy a kölcsönhöz való viszony egyben a feladatok és az egész gazdasági fejlődésért vállalat felelősség részei, mely tartalmazza az egyének érdekeit is. Ezért megbeszéléseink és a feladatok kidolgozása nem szorítkozhat az akciónak csak a puszta támogatására.

Társadalmunk hosszú távú fejlődési irányzata szükségszerűen jelentkezett a gazdasági összetétel fennálló anyagi összehangolatlansága közepette. Ebben rejlik az energetika külön szerepe, s ennek keretén belül a villamos energiáé, mely megelőzi és feltételezi a többi fejlődési cél megvalósítását.

Az ilyen irányzatban nyilvánul meg a Vajdasági Szocialista Autonóm Tartomány teljes és tartós érdeke, és konkrétan a saját és az egész össztársadalmi fejlődésért való felelősségen keresztül jut kifejezésre.

A gazdasági és társadalmi okok mellett, az indokoltság alátámasztása és támogatása céljából ki szeretnénk hangsúlyozni még néhány momentumot.

Először, az energia kérdése azok a kérdések közé tartozik, melyet a nyersanyag, élelem, közlekedés stb. mellett széles és hosszú távlatú alapon kell megoldani. Ez arra kötelez bennünket, hogy a szervezett, széles körű és önigazgatásilag egységes akcióban ezt az egységes elhatározást társult erővel, a társult munkán keresztül, a közös érdekek alapján valósítsuk meg. Így biztosítjuk az új lehetőségek fejlődésének gazdaságilag racionálisabb kihasználását.

Másodszor, a további gazdasági fejlődés a gazdaság összetételének megváltozásával, mely által megszüntethetnénk a relatív elmaradottságot a

tartomány fejlődésében, jóval nagyobb befektetést igényel az energia- és forrásainak megfelelő összetételébe.

Harmadszor, a fennálló energiaforrások lehetőségei (meleg víz, gáz és mások) fejletlenek a tartományban, de még ezek a források sincsenek kihasználva teljesen.

Negyedszer, az energiaforrások hiánya a legnagyobb Vajdaságban. Valójában ez az alapvető és legfontosabb gazdasági és társadalmi indok, hogy az energiaforrások fejlődése pénzelésének más módszerei mellett megszerezzük a nyilvános kölcsönt is.

A villamos energia jelentősége jóval szélesebb körű, melyet az 1980. évig tervezett befektetés szintje is mutat, mert nagyobb összeget tesz ki, mint az állóeszközökbe való beruházások a tartományban 1975-ben.

Az egyenletes fejlődést állandóan biztosítani kell

Arról van szó tehát, hogy a társadalmi felhalmozás jelentős részét a gazdasági fejlődés e területére kell irányítani, mint annak az elhatározásunknak az eredményét, hogy a gyorsabban fejlődésünk érdekében megváltoztatjuk a gazdaság szerkezetét, tartósan biztosítjuk az egyenletes fejlődést, megakadályozzuk a gazdaság ingadozásainak újratermelődését, mely kedvezőtlen hatásának állandóan ki vagyunk téve. Az, hogy vajon az elektro-gazdaság erőteljes, serkentő tényezőjévé válik-e a gazdasági fejlődésnek holnap, s hozzájárul-e az egész társadalmi erő, s ezzel az önigazgatás anyagi alapjának erősítéséhez, mindez attól függ, hogy mit teszünk ennek érdekében most, ma. A probléma olyan jellegű, mely nem tűr halasztást, tekintettel arra, hogy az energiaforrásokba történő beruházások csak négy-öt év múlva adnak eredményeket. Ebből a szempontból nézve a dolgokat, már elkéstünk, s a normális viszonyok felborulása az elektromos energia termelésében a meglevő kapacitások mellett újra drasztikus módon figyelmeztetnek bennünket erre a körülményre.

Az energiatermelés lehetőség fejlesztésének szüksége a tartomány kötelezettségét is jelenti, hogy hozzájáruljon a szükséges energia egyensúly megvalósításához, az egész országban, saját szükségletei fölmérésének, és azok kielégítésének felelősségén keresztül. Ilyen terv mellett, kutatva a gazdaságilag legindokoltabb elektromos energia forrás biztosítását, legmegfelelőbb az az irányvonal, hogy a munka és az eszközök társítása által hozzájáruljunk a Szerb Szocialista Köztársaság lehetőségeinek kihasználásához, és szélesebben, az egész ország területén, s így biztosítsuk saját lehetőségeink teljesebb kihasználását.

A jövő villamos energia szükséglete közös részvételt igényel a kapacitások kiépítésében

Az elektromosenergia-fogyasztás megnövekedése — hosszú távú és középtávú fejlődésünkből kiindulva — egyrészt gazdasági szükséglet, másrészt viszont nélkülözhetetlen a lakosság alapvető életszínvonalának kielégítésében. Ezért szükséges a dolgozóknak, és polgároknak, Vajdaság SZAT nyilvánosságának megmagyarázni miről van szó, amikor a szükséges eszközforrások után kutatva az első helyre a kölcsön kiírásának akcióját helyezzük, s a fejlődésre vonatkozó határozatokat megvalósításuk közvetlen akcióival váltjuk fel. Az elektromos energia szükséglete a jövőben, amit a háztartások és a gazdaság felhasznál, szükségessé teszik a közös részvételt a kapacitások kiépítésében. Nincs semmilyen társadalmi vagy gazdasági indokoltsága annak, hogy a gazdaság elégtelen felhalmozása, a jelentős fejlődési kezdeményezésekben, melyeket 1980-ig láttak előre, legyen az egyetlen pénzelési forrása az új energiaforrások és a villanyvezeték-hálózat kiépítésének. Ezt a problémát ma az összes fogyasztók társított eszközeivel lehet csak megoldani.

A kölcsön bevezetésének eredményessége és sikere elsősorban attól függ, hogy ez az eszmei-politikai, gazdasági stratégiai elkötelezettség a dolgozóink s a társult munkában levő önigazgatóink, polgáraink, nyilvánosságunk egy ilyen széles körű mozgósítása demokratikus elkötelezettségünkben milyen mértékben fog sajátunk maradni, s ezzel együtt anyagi erő a tömeges döntéshozatalon keresztül az akció konkrét támogatása mellett. Ezzel az akcióval egyesülnek a dolgozók és polgárok lényeges érdekei, akik a társult munka alapszervezet termelői és fogyasztók is. Ugyanakkor ezzel az akcióval valósul meg a legkonkrétabban az elektromos-energia termelői és fogyasztók között a munka és az eszközök társítása.

A kölcsön a pénzelés olyan módja, mely nem értékteleníti a dinárt

A kölcsönbevezetés ilyen széles körű politikai akció, amilyenre nem volt a közelmúltban példa Vajdaságban. Mindenütt ki kell fejeznünk elkötelezettségünket, mely meglevő szükségleteinkből ered, s mellyel megoldjuk a hosszú távú, biztos és gazdaságilag legmegfelelőbb elektromosenergiaforrás biztosítását, s használnunk kell saját lehetőségeinket is, mégpedig kombinált objektumok építésével.

A kölcsön az építés pénzelésének olyan módja, mely nem értékteleníti a dinárt, hanem az eszközök átömlesztésére kerül sor a személyi fogyasztás területéről a beruházási fogyasztás területére, hogy a későbbi években ugyanezt a személyi fogyasztást teljesebb mértékben kielégíthessük. Ezzel

egyidőben átvisszük az értékeket a pénzzel való rendelkezés funkciójából reális értékbe, ebben az esetben az elektromos energiába. Éppen ebben rejlik a kölcsön alapvető jellegzetessége, amely a beruházási szükségletek jelentős részének kielégítésére szolgál, egyik alapvető minősége, a nagyobb foglalkoztatottság nagyobb jövedelem és személyi jövedelem biztosítása, s ezeken az alapokon kell kifejezésre jusson legszélesebb szolidarításunk, népeink és nemzeteink, dolgozóink és polgáraink egysége a városokban és falvakban és minden foglalkozásban. Ezért kell elbeszélgetni minden emberrel.

Állásfoglalásunk az, hogy az elektromos energia kapacitások kiépítésére szolgáló összes eszközök legnagyobb részét a Szerb Szocialista Köztársaság objektumaira tervezik, s csak egy részét a Vajdaság SZAT objektumaira.

Saját energia kapacitásunk fejlesztésének érdeke és szükséglete a Tartományban nem jelenti azt, hogy minden áron nekikezdünk a nem gazdaságos objektumok kiépítésének, hanem állandóan kutatjuk az elektromosenergia-források optimális irányvonalát a természeti lehetőségek alapján, melyekkel a Tartomány rendelkezik s melyeket igyekszünk a legteljesebben kihasználni. A hőerőmű építése Vajdaságban az infrastrukturális befektetés egyik tényezője a meghatározott terület komparatív előnyeivel együtt. Emiatt ezek a tényezők nem lehetnek a szélesebb regionális fejlődés tényezői.

Felelősség saját és közös fejlődésünkért

Mindez, de különösképpen a feltételek és az említett érvek az összes dolgozóink és Tartományunk minden polgára számára összetett feladatot jelentenek. Ezért a Kommunista Szövetség és a többi szervezett szocialista erők a saját és közös felelősség erősítése alapján társadalmunkban, kötelesek a már megbeszélt eszmei-politikai állásfoglalást az energia probléma megoldását illetően a konkrét akciókban megvalósítani. A Vajdasági Kommunista Szövetség számára ez a kérdés a Jugoszláv Kommunista Szövetség és a Vajdasági Kommunista Szövetség akciójának további kidolgozását és alapvető irányvonalának megvalósítását jelenti a hosszú távú fejlődésben a konkrét feltételek között, mert ez az alapja a tartós és egyenletes fejlődésnek.

Ezeknek az anyagi befektetések szükségének felismerése nem jöhet és nem fog magától jelentkezni, hanem szervezettségünktől s a meggyőző tényektől függ, melyekkel az akcióba lépünk, mint szervezett és szubjektív erők. Nem kell azt gondolni, hogy könnyen, magától fog menni. Sok nehézséggel és dilemmával találkozunk, mivel a személyi jövedelem-

ből kiválasztott eszközökről van szó, lemondásról, mely a személyi életszínvonalat is érinti, mivel elég jelentős eszközök összegyűjtéséről van szó. Ugyanakkor számítanunk kell az ellenállásra is. E körülmények miatt a Szocialista Szövetség tevékenysége ezt a kérdést illetően helyettesíthetetlen, eredményes működésének előfeltétele pedig a Vajdasági Kommunista Szövetség, mint szervezett szocialista front és társadalmi-politikai szervezet eszmei-politikai munkája. Ezért ez az akció mindennapi tevékenységünk tartalmát kell, hogy képezze.

BOGDAN CREVAR ZÁRÓBESZÉDE

A mai megbeszélések alapján a Tartományi Választmány Elnöksége politikailag állást foglal és támogatja a kölcsön bevezetését az erőművek építésére, amit — emlékeztetőül — támogattunk a társadalmi tervjavaslat nyilvános vitáján és a vajdasági társadalmi tervben, az elektromos energia 1976-tól 1980-ig tartó fejlesztése alapjairól szóló megállapodás javaslatában. A Vajdasági Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének Tartományi Választmányától, mely hamarosan ülést tart, kérni fogjuk az Elnökség ezen állásfoglalásának támogatását és hitelesítését. Akkor olyan helyzetben leszünk, hogy felmérhetjük, hogyan fogtunk hozzá, és hogy haladnak e jelentős akció előkészületei.

Csak a villamos energia termelésének megnövekedésével lehet számítani a célok megvalósítására

A vita során egyértelműen megállapítottuk, az állásfoglalásunk arra alapszik, hogy az elektromos energiára nagy szükség van. Nem ismételném őket, de sokat kell róluk beszélni politikai-gazdasági akció lényegének politikai magyarázatában, mert csak az elektromos energia termelésének növekedésével lehet számítani a Vajdaság rövidlejáratú terve céljainak reális megvalósítására. Ezeket a célokat többször meg kell említenünk a kölcsön bevezetésének akciója során, mivel ezek igen összetett feladatok. Elsősorban a következők megvalósításáról van szó: a gazdaság szerkezetének megváltoztatása, a szocialista önigazgatási viszonyok további fejlesztése, egyenletesebb regionális fejlődés, nagyobb képesség a nem éppen könnyű nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódásba, de itt van a nagyobb jövedelemért, termelékenységért, az életszínvonal növekedéséért folyó harc is, melyek segítségével le lehet győzni Vajdaság társadalmi fejlődésének relatív elmaradottságát.

A mai értekezlet, véleményem szerint, szintén megmutatta, hogy teljes egészében elfogadják a kölcsönbevezetés politikai akciójának programját. A vita során a Program sok kérdését elmélyítettük, kibővítettük, politikailag megvilágítottuk, kihangsúlyoztuk egyes dimenzióit, mely nagy segítséget nyújt majd az akció megszervezésében és vezetésében. Mindezt elmélyíti és kiszélesíti még hozzáállásunk az akció vezetéséhez.

A program eredményesebb megvalósítása érdekében az összes társadalmi-politikai szervezetek, a társadalmi-politikai közösségek képviselő-testületei és végrehajtó tanácsai, az önigazgatási érdekközösségek közgyűlései, a gazdasági kamarák és szerveik, a társadalmi szervezetek és a polgárok egyesületei össze kell hogy állítsák saját programjaikat, s meg kell állapítaniuk a konkrét feladataikat. Ezen az értekezleten gyakran említettük a támogatás szót, véleményem szerint nem a támogatást kell kihangsúlyoznunk, hanem az összes társadalmi szubjektumok teljes bekapcsolását az akcióba. Ezt azért mondom, mert egyesek, s egyes szervezetek is megelégszenek azzal, hogy egy ilyen jelentős akciót csak szóval támogatják, melyből nem lesz semmilyen haszon, ha nem követi a szavakat szervezett akció. Ezért a mai tárgyalásokból az következik, hogy mozgósítani kell a polgárokat és társadalmi-politikai szervezeteket a Szocialista Szövetség frontjába, hogy tevékenységüket a társult munka alapszervezeteiben, az önigazgatási munka- és érdekközösségekben fejtsék ki, s nemcsak a fórumokon. Emellett nagyon fontos a hatékony munkamegosztás, hogy ne kerüljön sor duplázott munkára és erők szétszóródására, ami fontos minden ilyen összetett és hosszú távú akcióban, mint ez.

Az előkészületek november végéig

Mindez arra utal bennünket, hogy nem maradhatunk a kezdő tárgyalásoknál, mivel elhatároztuk, hogy az előkészületeket november végéig befejezzük, ahogy azt a politikai program akciójában előirányoztuk, hogy a kölcsön jegyzését december 1-étől a következő év február 28-áig be is fejezhessük.

Ez persze nem jelenti azt, hogy december 1-én, amikor megkezdődik a kölcsön jegyzése, abbahagyjuk a politikai munkát és az akció jelentőségének megmagyarázását. A környezettől, s attól függ mit tettünk ennek érdekében, s addig fog tartani amíg be nem fejeződik a kölcsön jegyzése.

A tárgyalások rámutattak, hogy nagy és összetett feladatokról van szó, mivel nem téveszthetjük szem elől a reális tényt, hogy a kölcsönjegyzés a polgárok személyi jövedelmét érinti, akik már úgyis meg vannak terhelve a helyi hozzájárulásokkal, mint ezt a tárgyalások során joggal említgették. Ezzel csak nő a társadalmi-politikai szervezetek felelőssége, hogy

az akciót komolyan, hittel vezessék, hogy felmérjék azokat a körülményeket, melyek kihatással lehetnek a dolgozók és a polgárok különböző állásfoglalására.

Fel szeretném hívni a figyelmet, hogy a kölcsön jegyzésének akciójához nagy optimizmussal kell nekilátnunk, s hinnünk kell, hogy ezt a feladatot sikeresen elvégezzük. Ez magától érthetődő, azonban mégis, a romantikus hozzáállás helyett, hogy minden a legnagyobb rendben van, az akciót csakis a polgárok tudatára kell alapoznunk. Téves lenne valahol már előre az ellenállásra számítani. Ez elsősorban a falura vonatkozik, az akció megvalósítása során; nem azért mert a falu már eleve ellene van az ilyen és hasonló társadalmi követelményeknek, hanem amiatt, hogy szabály szerint, a falvakban nehezebben szervezik meg az ilyen hatalmas akciókat, objektív okok miatt. Először a falusi környezet jellege miatt, másodszor viszont nem szabad lebecsülnünk a reális helyzetet és társadalmi-gazdasági problémákat a mezőgazdaságban és falun.

Minden leegyszerűsítés a kölcsön bevezetése elleni agitáció lenne

Joggal hangsúlyoztuk ki a vita során, hogy e társadalmi-politikai akciót nem redukálhatjuk le a technikai előkészületekre és a szervezési munkára, habár ez igen fontos, s közben mellőznénk a megmagyarázás jelentőségét, méghozzá a célok igen türelmes megmagyarázását, az elektromos energia kapacitások kiépítésének szükségességét, és programját. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az akció reális megvalósítása hozzájárulás az egész fejlődéshez, az ipari és mezőgazdasági termelés korszerűsítéséhez, a politikai stabilizáció megvalósításához, a nagyobb munkatermelékenységhez, nagyobb foglalkoztatottsághoz, az életszínvonal növeléséhez, a nem eléggé fejlett községek gyorsabb fejlődéséhez, a Vajdaság gazdaságának további bekapcsolásához az egységes Jugoszláv piacba, a világ gazdasági folyamataiba, továbbá hozzájárulás az egészségügy, az oktatás, a tudomány és a kultúra fejlődéséhez. Minden leegyszerűsítés a kölcsönjegyzés elleni agitáció lenne.

Nagy jelentőségű nemcsak az előirányzott összeg jegyzése, mellyel ha elfogadjuk Vajdaság fejlesztésének középtávú tervét, hanem ugyan olyan jelentőségű, hogy minden dolgozó és polgár anyagi lehetőségétől és helyzetétől függetlenül jegyzi a kölcsönt. Ezt nem kell lebecsülni, mert egyesek majd többet jegyezhetnek egyhavi személyi jövedelmüknél, mások pedig nem. Az egyhavi kereset előjegyeztetésének meghatározása, a szükséges magyarázatok nélkül, félreértésekhez vezethet. Tehát a biztosíték az akicónak sikeréhez, polgáraink öntudata, az hogy az ilyen akcióknak eddig még mindig sikere volt, s az elektromos engergia jelentőségét kell

kiemelni, mely nélkülözhetetlen. Ezért nélkülözhetetlen a maximális politikai angazsálás, mert az ilyen viszonyokban sokat segít a társadalmi tudat a polgárok szolidaritásának szükségességéről, hogy elősegítsék saját fejlődésüket, és így összfejlődésünk kifejezésre juthatna.

Konkért válaszok a kérdésekre

Joggal hangsúlyoztuk ki, hogy ez a tömeges akció összetett, s megvalósítása során ellenállásra is számíthatunk. Ennek jelen kell lennie a politikai akcióban is, hogy készen legyünk, a jelenségek idejében való felismerésére. Ellenállással találkozunk, kétszeres ellenállással, olyanokkal melyek a kölcsön jelentőségének nem megértéséből vagy nem megfelelő megmagyarázásából erednek, de számíthatunk a nem szocialista jelszavakra is, a szocialista és önigazgatás elleni erők részéről, melyek minden akciónkat arra használnak ki, hogy nehézségeket gördítsenek akcióink elé, hogy lelassítsák és megnehezítsék azokat. Számíthatunk az ingadozáskra és különféle parolákra. Mindezzel számolni kell, s éppen ezért tévedés lenne lebecsülni e fontos társadalmi-politikai akció jelentőségének türelmes magyarázatát, valamint lényegét és jellegét. Ezért fontos, hogy egyezkedések nélkül ellenálljunk a rosszakaratú kezdeményezésekkel és a dolgok félremagyarázásával szemben, vagy az akció jelentőségének lebecsülésében. Ezért mind konkrétabb válaszokat kell adni a kérdésekre, amelyeket feltesznek. Tehát differenciáltan kell fellépnünk a lehetséges ellenállás jelenségeivel szemben, s meg kell különböztetnünk tudatos formáit a véletlenektől.

Az akció során reálisan felmerülhet itt-ott partikuláris, helyi jellegű törekvés, melyek mint már a tapasztalatok alapján tudjuk, gyakran kísérői nagy akcióinknak.

Az akció bevezetését nem lehet összekapcsolni az egyes környezetek meghatározott gazdasági érdekeinek megvalósításával. Jogosan mondhatjuk, hogy az eszközök beszedésének ez az akciója nem kapcsolható össze az elektromos energiai létesítmények esetleges kiépítésével. Az a középtávú fejlesztési terv vitájának során, a terv elfogadásakor lesznek még megbeszélések, s leszögezik a program minden egyes részletét. Ebben a mély meggyőződésben nem volna célszerű az összefüggéseket keresni.

A kölcsönjegyési bizottság, mely meg fog alakulni minden községben, helyi közösségben és tmasz-ben, meg kell, hogy határozza és ki kell, hogy dolgozza az akció programját, de különösen az információs, népszerűsítési aktivitást ebben az első fázisban, valamint a szervezési-technikai méreteit, hogy teljes egészében felkészüljenek az akció véghezvitelére. Ezért az

akció politikai dimenzióinak kihangsúlyozása mellett egy pillanatra sem becsülhetjük le a szervezési és technikai kérdéseket, ha el akarjuk kerülni a nem kívánatos nehézségeket, félreértéseket és zavarokat.

Az objektív és teljes tájékoztatás igen fontos feltétel az akció sikeres megvalósításában

A bizottságokra nagy felelősség hárul az elvégzett munka alapján, ez azonban nem jelenti azt, hogy a bizottságok vállalják magukra a kölcsön bevezetésének politikai felelősségét is. Ez a felelősség elsősorban a társadalmi-politikai szervezetekre és szerveikre hárul a tartományban, községekben, helyi közösségekben és tmasz-ben.

Magától érthetődő, hogy a dolgozók és polgárok objektív és teljes tájékoztatása igen jelentős feltétele az akció sikeres megvalósításának. Szem előtt tartva az akció társadalmi jelentőségét, szélességét, általános társadalmi érdekét, az információnak minden környezetben teljesnek, meggyőzőnek, a dolgozók és polgárok számára érthetőnek kell lennie, nem pedig rutinszerűnek. Az információ egyes eszközei, amikor ugyanis néha elfáradnak a munkában, kezdetben jól dolgoznak, s valamit mondanak is. Ennek a feladatnak a megvalósításában a sajtónak, a rádiónak és TV-nek különös felelőssége van, s így szerkesztőségükben minél előbb fel kell, hogy dolgozzák feladatukat, aktivitásuk programját, valamint részvállalásukat az egész munkából.

Ugyanígy a Tartományi Választmány szervei és munkaformái, különösen pedig az egyes csoportok munkája, mint pl.: társadalmi-gazdasági viszonyok csoportja, a mezőgazdaság és falu csoportja, a társadalmi szervezetek és a polgárok egyesületeinek koordinációs bizottsága, koordinációs bizottság, mely az ideiglenesen külföldön munkát vállaló Jugoszláv lakosság problémáival foglalkozik, valamint a tömegtájékoztatási tanács meghatározzák tevékenységük területét a kölcsön bevezetésének akciójában.

Hasonlóképp fontos, hogy minél előbb kapcsolatba lépjünk az ideiglenesen külföldön tartózkodó munkásainkkal, s megszervezzük körükben is a kölcsön jegyzésének akcióját. Ez hatalmas és összetett feladat, melyhez mielőbb hozzá kellene látnunk.

Nagy jelentőségű a társadalmi szervezetek egész sorában és a polgárok egyesületeiben végzett munka, valamint vezetőikkel való megbeszélések és a tagság bekapcsolódása az akcióba.

A Tartományi Választmány Elnökségének titkársága köteles biztosítani a feltételeket a szervezet feladatának, a Tartományi Választmány munkamódszerének és a Tartományi Bizottságnak a kölcsönjegyzéssel kap-

csolatos munkája elvégzéséhez, hogy kísérni lehessen az akciót a Szocialista Szövetségben, hogy rendszeresen informálják az Elnökséget, s hogy értékelve az akció időszerűségét a Bizottsággal együtt s azonnal alkalmazzák a megfelelő politikai és más módszereket.

Egyes feladatokat már végeznek. Az egész akciót a politikai és más előkészületek érdekében, amennyiben csak lehetséges meg kell gyorsítani. Az idő gyorsan múlik, a feladat pedig sok.

Fordította *Csula Mária*

Szimpozion

NEMZETKÖZI SZIMPOZION ÚJVIDÉKEN A NEMZETI EGYENLŐSÉG MEGVALÓSÍTÁSÁRÓL AZ OKTATÁSBAN ÉS NEVELÉSBEN

Szeptember 14. és 16. között tartották meg Újvidéken a Tartományi Pedagógiai Intézet és az UNESCO-val való együttműködésre alakított Jugoszláv Bizottság rendezésében a címben jelzett nemzetközi szimpoziont. A főleg pedagógus szakembereket egybegyűjtő tanácskozást már 1973-ban kezdték előkészíteni, az előkészületek zárószakaszában külön szervező bizottságot alakítottak dr. Mihailo Palov egyetemi tanár elnökletével, és szervező titkárságot dr. Dávid Andrással, a Tartományi Tankönyvkiadó igazgatójával az élen.

A nemzetközi tanácskozáson mintegy száz pedagógus és közéleti ember vett részt hazánk minden köztársaságából és tartományából. Szép számmal jelentek meg külföldi érdeklődők és az UNESCO képviseletében is volt jelen megfigyelő.

A tanácskozáson Vajdaság sokoldalú tapasztalatain kívül lehetőség kínálkozott, hogy hazánk más vidékeinek eredményei és elemzései mellett számos külföldi résztvevő is kifejtse nézetét. Az értekezlet záródokumentuma nagy vonalakban körvonalazta a sokrétű témakört, és utalt a háromnapos tanácskozás anyagának értékére. Remélhető, hogy az értekezlet egyik eredményeként maga az UNESCO is jobban felfigyel arra a fontos körülményre, amelyet az oktatás és nevelés terén megnyilvánuló nemzeti egyenjogúság jelent a neveltek egyéniségének szabad kibontakozásában és az oktatás hatékonyságának növelésében — amit ez a tekintélyes szervezet egyes fejlett tagállamainak befolyása következtében mindeddig indokolatlanul hanyagolt.

Olvasóink számára az újvidéki nemzetközi tudományos értekezlet ízelítőjeként három bevezető üdvözlő beszédet közlünk. Az üdvözletek nem mélyülnek el a sokrétű szakkérdések egyikében sem, de tömören, híven

kidomborítják a témakörrel kapcsolatos politikai és társadalmi nézeteket és elvárásokat, s noha a felszólalók egyéni hangnemben szólottak, társadalmunk fontos szerveinek álláspontját is tolmácsolták.

R. L.

NEMZETEINK ÉS NEMZETISÉGEINK EGYENJOGÚAN VESZNEK RÉSZT A TÁRSADALMI-POLITIKAI ÉS KÖZÉLET MINDEN MEGNYILVÁNULÁSÁBAN

Mély tisztelettel és jókívánságokkal üdvözlöm Önöket az Újvidéki Községi Képviselő Testület nevében, s egyben sikeres munkát kívánok ennek az eminens gyülekezetnek.

A Tartományi főváros, Újvidék már sok nemzetközi és hazai manifesztáció színhelye volt, különös megtiszteltetésnek tartja, hogy éppen itt rendezik meg A nemzetiségi egyenjogúság megvalósítása az oktatás és nevelés terén elnevezésű nemzetközi symposiont. Ebben a soknemzetiségű környezetben a haladó demokratikus erők mindig tudatában voltak az összes nemzetiségek sorsszerű kapcsolatának, és világosan meghatározták a nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságát és szabad fejlődését. Ebből ered az, hogy a munkásosztály a politikai és szociális szabadságért folyó harcban egyenlő lelkesedéssel harcolt és összes nemzetek és nemzetiségek szabadságáért és egyenjogúságáért. A népfelszabadító háború és a forradalom ezt tökéletesen igazolták azzal, hogy szerbek, magyarok, horvátok, szlovákok, ruszinok és románok testvérré fogadván egymást hősies tetteket vittek végbe a háborúban, a szabadságban pedig történelmünk legszebb oldalait írták meg.

Kedves vendégeink, meg vagyok győződve arról, hogy itt tartózkodásunk ideje alatt sok olyan példával találkoznak, amelyek azt bizonyítják, hogy nemzeteink és nemzetiségeink egyenjogúan vesznek részt a társadalmi-politikai és közélet minden megnyilvánulásában, és megteremtettük a feltételeket az egyenjogú fejlődéshez. A művelődés terén működő különböző intézmények, egyesületek gazdag kiadó tevékenysége, valamint az újságok, rádió és televízió mellett mi büszkén emeljük ki az oktatási intézményeket, melyekben az oktatás a nemzetek és nemzetiségek nyelvén folyik, mind az iskolás kor előtti, mind az általános-, közép- és felsőfokú oktatási intézményekben. Őszintén fogunk örülni, ha tapasztalataink, melyekről a jelentésekből hallanak, vagy a város intézményeinek látogatása alkalmával látottak kiegészítik a tudományos magyarázatokat ezen a nemzetközi symposionon, és hozzájárulnak a részvevők további munkájának sikeréhez.

Az önök értekezéseit a nemzeti egyenjogúság megvalósításának útjairól az oktatás és nevelés terén különös érdeklődéssel figyeljük, mert reméljük, hogy az önök véleményei, határozatai és szuggesztiói gazdagítani fogják soknemzetiségű környezetünkben az elméletet az emberek közötti viszonyoknak az oktatói-nevelői formáktól való elválaszthatatlanságáról és az egymás közötti megértésről és kölcsönös értékelésről.

Kellemes itt tartózkodást és szép emlékeket kívánok Önöknek Újvidékről. Sok sikert kívánok a munkában. Szeretettel köszöntjük Önöket.

Jovan Dejanović

MINDEN NÉPI ÉS NEMZETI KULTÚRÁNAK MEGVAN A MAGA ÉRDEME ÉS SAJÁTOS ÉRTÉKE, MELYET TISZTELNI ÉS ÁPOLNI KELL

Örömmel üdvözlöm Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Képviselőháza Végrehajtó Bizottsága nevében A nemzeti egyenlőség megvalósítása az oktatás és nevelés terén elnevezésű symposion minden részvevőjét és vendégét.

Ezt a nevezetes symposiont Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány területén tartjuk, melyen több ezer éven keresztül jelentkeztek és eltüntek, megsemmisültek és kölcsönösen egzisztáltak, valamint fejlődtek az egymás mellett élő kultúrák és népek. Már a legősibb időktől fogva e terület rendkívüli földrajzi fekvése, a talaj termékenysége, valamint vízbősége vonzotta és lekötötte az embereket ehhez az éghajlathoz. Ezért érthető, hogy a történelmi fejlődés a Duna-melléken oda vezetett, hogy Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány ma is heterogén összetételű, különböző nemzetiségű lakosságának kimondottan gazdag a kultúrája.

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban az eddigi történelmi és társadalmi fejlődés során, az elméleti álláspontok és gyakorlati utak a nemzetiségi kérdés megoldásával kapcsolatban arra mutatnak, hogy minden nemzetnek, minden nemzetiségnek; minden népi és nemzeti kultúrának megvan a maga érdeme és sajátos értéke, melyet tisztelni és ápolni kell. Minden népnek és nemzetiségnek szüksége és joga van arra, hogy fejlessze saját individuális kultúráját, minden intelektuális és teremtő tevékenységében.

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság és Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány alkotmányával, más törvényi és normatív dokumentumokkal, valamint a szocialista önigazgatású társadalom fejlesztésével és kiépítésével lefektettük a teljes nemzetiségi egyenlőség és szabad-

ság további fejlődésének szilárd és meghatározott alapjait. Ugyanezekkel a dokumentumokkal nemzeteink és nemzetiségeink szocialista közösségének testvériségét és egységét folyamatosan valósítjuk meg, és azt igazoljuk is.

A nemzetek és nemzetiségek nyelvén rendkívül gazdag iskolahálózatot építettünk ki Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány területén, hogy mindjobban megvalósítsuk a nemzetiségi egyenjogúságot és a nemzetiségi kultúrák fejlődését a többnemzetiségű közösségünk minden iskolájában. Jelenleg Vajdaságszerte az általános iskolákban a 218 000 tanuló közül valamivel több mint 44 000 tanul a nemzetiségi nyelveken — magyarul, szlovákul, románul és ruszinul. A középiskolákban több mint 10 000 tanuló képezi magát nemzetiségi nyelven. A főiskolákon és egyetemeken már bevezettük vagy fokozatosan vezetjük be a káder- és más lehetőségektől függően az előadásokat nemzetiségi nyelveken minden tantárgyból vagy csak egyes tantárgyakból. Az egyetemeken és főiskolákon a fent említett körülmények között 1200 egyetemista hallgatja az előadásokat. A nemzetiségi nyelvű tankönyvek biztosítása céljából Vajdaságban megalakítottuk a Tartományi Tankönyvkiadó Intézetet, mely a szükséges tankönyveket szerbhorvát, magyar, szlovák, román és ruszin nyelven adja ki.

A nemzetek és nemzetiségek fejlett kulturális alkotói erejét igazolja a Tartományban működő 8 hivatásos színház, mely közül 5 tevékenységét két nyelven fejti ki; úgyszintén a 37 amatőr színház, mely tevékenységének minőségével és eddigi eredményeivel túlhaladja az amatőr kereteket; valamint a 373 kórus, zenei együttes és folklór együttes.

A nemzetiségi egyenlőség megvalósításának külön tényezői a tartomány minden nemzete és nemzetisége nyelvén működő tájékoztató eszközök. A tartományban 5 nyelven jelennek meg napi és hetilapok, politikai tájékoztatók, folyóiratok felnőtteknek, a fiatalságnak és gyermekeknek, továbbá pedagógiai lapok és folyóiratok, irodalmi folyóiratok és mások. Az újvidéki rádió és televízió 5 nyelven sugározza műsorát. Ez csak néhány példa a rengetegből, mindabból amit a nemzetiségi egyenjogúság érdekében teszünk az oktatás, nevelés és művelődés terén Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományban, de ez a gyakorlat az egész országban is.

Elvtársnők és elvtársak, hölgyeim és uraim: többek között e symposion feladata, hogy teljesebb választ nyújtson arra a kérdésre, hogy mennyit tehet az egész emberi közösség és az egyes nemzetiségi közösségek előrehaladásáért az oktatással és neveléssel tenni, hogy mennyiben lehet hozzájárulni a nemzetiségi és általános emberi viszonyok humanizálása és tökéletesítése érdekében, mennyiben lehet megvalósítani azokat az alapelveket, amelyek az emberi és nemzetiségi méltóságot értékelik, s melyek a népi és nemzetiségi szabadságot, jogot és művelődést viszik előre. Meg

vagyok győződve arról, hogy az Önök tanulmányozásának eredményei és álláspontjai arra irányulnak, hogy megváltoztassák a jelenlegi helyzetet a társadalmi viszonyok szférájában. A symposionon kifejezésre jutnak azok az eszmék és értékek, melyek a baráti klíma kialakításához, az egymás megbecsüléséhez és egymás támogatásához vezetnek a népek között; s hogy ezen eszmék és értékek pozitív vívmányai hozzásegítenek a különböző nemzetek és nemzetiségek különálló és közös életének további fejlesztéséhez.

Megtiszteltetésnek tartom, hogy bennünket bíztak meg ezen symposion megszervezésével, mert úgy érzem, hogy ez elismerés mindazért, amit eddig elértünk a nemzetiségi egyenjogúság politikájának megvalósításában, és egyben ösztönzést nyújt a még előttünk álló problémák legyőzésére a közös törekvéseinkben.

Engedjék meg, hogy a végén a munkához sok sikert és környezetünkben kellemes itt tartózkodást kívánjak.

Đorđe Jakovljević

NINCS VALÓDI DEMOKRATIZMUS ÉS NEMZETI SZABADSÁG AZ OKTATÁSBAN MEGVALÓSULÓ NEMZETI EGYENJOGÚSÁG NÉLKÜL

Nagy megtiszteltetésnek érzem, hogy a Szövetségi Végrehajtó Tanács és a saját nevemben üdvözölhetem e jelentős találkozó részvevőit és szervezőit.

Őszinte örömmel és meleg vendégszeretettel üdvözlöm a baráti országok képviselőit, remélve, hogy kellemesen fogják érezni magukat körünkben.

A nemzeti egyenjogúság gondolata, amely az emberi jogok alapvető eleme, a világ különböző részeiből gyűjtött össze bennünket, különböző társadalmi-politikai rendszerű, eltérő kultúrával, tradíciókkal, gazdasági fejlettséggel rendelkező országokból. Ez a gondolat mélyen humánus, általános-emberi. Mint ilyen, már régóta aktuális és nagy figyelmet érdemel, amit az is bizonyít, hogy az emberiség legnagyobb elméi, a haladó forradalmi mozgalmak mind elfogadták, zászlójukra tűzték közvetlen célkitűzésként, tartós emberi értékként, amelyért érdemes volt harcolni, áldozatokat hozni. Természetesen ez a gondolat ma sem vesztett aktualitásából és jelentőségéből. Sőt, csak ebben a korban, amelyben mi élünk, csak most jönnek létre olyan jelentős anyagi, szociális, politikai és más természetű feltételek, amelyek elengedhetetlenek a megvalósításához.

A nemzeti egyenjogúság eszméje nálunk, a szocialista és önigazgatású Jugoszláviában, olyan dolog, amely nagyon közel áll hozzánk. Országunkban, ahol több nemzet és nemzetiség él a történelmi körülményeknek köszönhetően, mint másutt a világon, eltekintve néhány kivételtől. E nemzetek és nemzetiségek, a nemzeti és szociális szabadságért vívott közös harcukon keresztül oly méretű egységre tettek szert, hogy sok vonatkozásban egyedülálló társadalmi közösséget képeznek.

Azonkívül, hogy a múltban közösen harcoltunk szabadságunkért, az idegen hódítók ellen, amelyek igen jelentős erőt képviseltek országunk területén, hogy állandóan küzdöttünk az emberek és a nemzetek feletti domináció, a kizsákmányolás és a leigázás minden formája ellen, nemzeteink és nemzetiségeink egységének alapvető jellegét egymás sajátosságainak tiszteletben tartása, a társadalmi, kulturális és egyéb intézmények szabad fejlesztése, az anyanyelv és kultúra ápolása, az egymás közötti viszony kölcsönös megegyezés szerinti alakítása, az állásfoglalások körültekintő egybehangolása határozza meg. Mégis, a jugoszláv munkásosztály egységének ténye, önigazgatási szerepe, a társadalmi-gazdasági, politikai, kulturális és másfajta viszonyokra gyakorolt hatása társadalmunkban a legfontosabb, legnagyobb tényező. A fent említettek nemzeteink és nemzetiségeink, dolgozóink vívmányai, és jelentőségük miatt alapokmányokban vannak rögzítve, sikeresen megvalósulnak, állandóan fejlődnek.

Az ilyenfajta állásfoglalásból és gyakorlatból kiindulva, amelyet soknemzetiségű közösségünkben az egymás közötti viszony kialakításánál alkalmazunk, tökéletesen érthető, hogy Jugoszlávia miért segíti aktívan a nemzeti felszabadulásért küzdő népeket a világon, hogy miért támogatja minden téren az egyenrangú viszonyok fejlesztését a nemzetek és az államok között, miért küzd azért, hogy az aktuális világproblémákat békés úton, tárgyalásokon keresztül igyekezzenek megoldani, hogy mindenki a nemzetközi közösségben egyenrangúan vegyen részt az egymás közötti viszony kialakításában, mert ez elkerülhetetlenül szükséges. Hazánk, anélkül, hogy cserbenhagyná elveit, hagyományait, eddigi eredményeit, nem lenne képes másképpen cselekedni.

Ugyanígy, mi mélyen meg vagyunk győződve arról, hogy a nemzeti egyenjogúság és a nemzeti kérdésnek a teljes egyenlőség útján való rendezése a többnemzetiségű közösségekben nagyon elterjedt és fontos problémaként szerepel a mai világban. Szemmel látható a nemzeti kisebbségeknek az a törekvése, amely mind nagyobb méreteket ölt, hogy abban az országban, ahol élnek, biztosítsák a társadalmi kérdések megtárgyalásában való teljesen egyenrangú részvételt, természetesen amellett, hogy nemzeti sajátosságaikat továbbra is megőrzik és tovább fejlesztik. Nem szükséges megemlíteni, hogy mind ez az ember alapvető demokratikus jogát, az

emberiség szabadságát képezi, amelyet a mai világban biztosítani kell mindenki számára.

Elfogadván az ENSZ okmányait, amelyben az ember jogait védő intézkedések vannak lefektetve, és különösen azokat, amelyek határozottan fellépnek a faji, nemzeti, vallási megkülönböztetés ellen, az ember általános jogaira vonatkozó deklarációt és sok más dokumentumot, az ENSZ tagállamai felelősséget vállalnak, hogy a nemzeti kisebbségeket támogatják, védik és jogaikat tovább bővítik.

Mindezt szem előtt tartva, tökéletesen érthető a nemzeti kisebbségeknek az a törekvése, hogy nemzeti, kulturális, tudományos-felvilágosító és gazdasági céljaikért, kultúréletük gazdagításáért minden téren nagy aktivitást fejtsenek ki. Csak az ilyen feltételek között jöhet létre az a reális lehetőség, hogy a nemzeti kisebbségek összekötő kapocsként szerepeljenek az országok közötti viszonyban, hozzájárulva ezzel az emberiség értékeinek gazdagításához, nemcsak kulturális, hanem társadalmi, gazdasági és politikai téren is. Sajnos, meg kell állapítanunk azt az elgondolkodtató tényt, hogy manapság mind sűrűbben találkozunk olyan bánásmóddal, amely semmibe veszi a nemzeti kisebbségek és azok tagjainak alapvető jogait. Ez az előbb elmondottakkal ellentétben áll. Egyes államok olyan irányú törekvései, hogy a nemzeti kisebbséghez tartozók számát leredukálják, sőt létezésüket egyenesen tagadják, az ENSZ határozataival ellentétesen járnak el, direkt vagy indirekt úton semmissé akarják nyilvánítani azokat a nemzetközi határozatokat, amelyek védik és támogatják a nemzeti kisebbségek helyzetének állandó fejlesztését. Az ilyen fajta viszonyulás különösen ellentétben áll azokkal az elvekkel, amelyeket az európai biztonságról és együttműködésről szóló konferencia résztvevői az egymás közötti viszony mércéjeként fogadtak el. Ezért minden ország kötelessége, hogy azokat a hibákat, amelyeket a nemzeti kisebbségek alapvető jogainak megvalósításakor követtek el, valamint azokat, amelyek a nemzeti kisebbség el nem ismerésére irányulnak, haladéktalanul küszöbölje ki, vagyis valósítsa meg a nemzeti kisebbségek teljes fokú egyenjogúságát. Ezzel elkerülhetővé válnak azok az országok közötti súrlódások, összeütközések, amelyek a nemzeti kisebbségek el nem ismerésének velejárói.

A nemzetiségek helyzetének jelentőségét, fontos szerepét a JSZSZK felismerte, területén teljes politikai, gazdasági, kulturális és más jogokkal ruházta fel őket, amelyek megvalósítását az egész jugoszláv közösség éberen figyeli. Az elmondottak alapján tökéletesen érthető a jugoszláv népek érdeklődése a más országokban élő nemzeti kisebbségek helyzete és jogai iránt. Ugyanígy világos Jugoszlávia azon óhaja, hogy hozzájáruljon a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban fölmerülő általános problémák pozitív megoldásához.

A nemzeti egyenjogúság megvalósításában a többnemzetiségű közössé-

gekben, valamint a népek és államaik között, nagy és felmérhetetlen szerepet játszik a művelődés és a nevelés, amely egyúttal e találkozó témája is. A művelődésügyi politika, a nevelés és művelődés rendszere, de különösen a művelődés és nevelés lényege, nemcsak a nemzeti öntudat és az internacionális szolidaritás kialakulásában, megőrzésében, fejlesztésében nyilvánul meg, hanem az érvényben levő társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok szerves részét is képezi minden közösségben, de legkifejezettebben a többnemzetiségűben. A művelődésben és a nevelésben megnyilvánuló nemzeti egyenjogúság léte, a szabad gondolatkifejtés lehetősége valamely országban, az ezen a téren létrejött nemzeti és kulturális eredmények elismerése és fejlesztése közvetlen kapcsolatban áll az igazi demokráciával és a nemzeti szabadsággal, a szó legszorosabb értelmében. Ezenkívül, a művelődés és nevelés terén megnyilvánuló nemzeti egyenjogúság nagy lehetőség a népek és az országok egymás közötti kapcsolatainak elmélyítésére, egymás jobb megismerésére, megértésére és megbecsülésére.

Ezért merem kifejezni abbéli meggyőződésemet, hogy ez a symposion hozzá fog járulni a nemzetiségek jogainak további elismeréséhez, ahhoz, hogy a különböző kisebbségi csoportok szabadon használhassák nyelvüket, hogy a művelődési rendszeren keresztül kifejezhessék nemzeti, nyelvi, kulturális sajátosságaikat. Ez jelentős hozzájárulás különböző emberi jogaik megvalósításához és egyúttal bekapcsolódás az egész társadalmi közösség alkotó tevékenységébe.

Éppúgy jogos az az elvárás is, hogy ez az összejövetel, melyhez hasonló nemzetközi méretű tanácskozás mindmáig kevés volt nemzetközi viszonylatban, ösztönzőleg fog hatni, lehet hogy konkrét eredményeket ad, hozzájárul ahhoz, hogy e jelentős társadalmi probléma analízise minél kimerítőbb legyen, ahhoz hogy kövessék és fejlesszék a különböző nemzetközi szervezetekben, mert ennek legalább akkora figyelmet kell szentelni, mint a művelődés terén megnyilvánuló egyenlőségnek, amely egyébként, s joggal, sűrűn állt a nemzetközi találkozók középpontjában.

Végül, elnök elvtárs, engedje meg hogy sok sikert kívánjak a szimpóizon munkájához, a célok és feladatok megvalósításához.

Trpe Jakovlevski

Fordította *Pintér Dénes*

Szemle

Fejős I. István

A SAVREMENOST 1976. 4. SZÁMA

Tartalom: Politikai események — Tanácskozások: A Vajdasági Kommunista Szövetség időszerű eszmei-politikai feladatai a társult munkában — Bevezető előadások: Stevan Doronjski: A Kommunista Szövetség a társult munkában; Živan Marelj: A dolgozó társult munkajogaiból eredő kötelességének teljesítésével és felelősségével kapcsolatos időszerű eszmei-politikai kérdések. — Szemelvények a következő felszólalók vitájából: Mile Nikolić, Bogdan Simendić, Kis Gyula, Venyige József, Sreta Stajić, Milan Vujin, Dušan Alimpić, Beretka Sándor, Josip Broštean, Losonci Ernő, Major Nándor, Milić Bićanin, Milan Mali, Radovan Vlajković, Rudi Sova. A politika elméleti értelmezése — Anton Vratuša: A társult munkáról szóló törvény, valamint a munka és az ember felszabadításáért folyó harc; Aleksandar Fira: A munkásönigazgatás megvalósítása a társult munkában; Najdan Pašić: A nemzetiségi kérdés történelmi és időszerű szempontjai, Adalékok A Társult munkáról szóló törvénytervezet megvitatásához Marijana Pajvančić: Társultmunka-alapszervezet alakítása az oktató-nevelő és tudományos-kutatómunkával foglalkozó társultmunka-szervezetekben; Milan M. Miladinović: Személyi és kollektív felelősség: A társult munkáról szóló törvénytervezetben; — A gyakorlatban szerzett tapasztalatok. Branislav Egić és Vučina Ščekić: A zrenjanini gyári könyvtárhálózat létrehozásában és fejlesztésében szerzett tapasztalatok; Milan Ninković: A munka szerinti javadalmazás elvének megvalósítása a Mitrosban; — Vélemények és nézetek. Dragoje Žarković: A természeti környezet társadalmi újratermelése; Vladimir Milić: A jugoszláv társadalom összetételében történt változások szociális szempontból nézve; Milan Podunavac: Az önigazgatás és a küldöttség elve; Dragi Milenković: A nemzetek, nemzetiségek és a kultúra Lenin forradalmi eszméiben; Milo Bošković: A nagybolgár nacionalizmus néhány szempontja és példái; Dragan Pejić: Munkaszokások a társult munkában; Vidoje Konjik: A forradalmi hagyományok ápolása Vajdaságban; — Ismertető. Nada Bregun: „Socijalizam" 1976/4. száma; Jovan Gagrica: Marksistička misao 1976/3. száma, Bajagić Veronika: Létünk 1975/3—4. száma; Jovan Miljuš: JSZSZK gazdasági rendszerének funkcionálása (A gazdasági rendszerünk funkcionálása témakörű tanácskozás ismertetése); Milan Milanović: Társszerzők: A fejletlenek gazdagsága, Borba Lapkiadó Vállalat, Belgrád, 1975; Radivoj Stepanov; Blažo M. Perović: Az önigazgatás, mint a proletárdiktatúra megnyilvánulási formája, Veljko Vlahović Munkásegyetem, Szabadka, 1975.

A Savremenost 4. száma időszerű társadalmi-politikai problémákról kínál sokrétű ismeretet az olvasónak. A szerzők többségét a társult munka és A társult munkáról szóló törvénytervezet, a tervezettel kapcsolatos teendők, elméleti és gyakorlati feladatok, akciók foglalkoztatják. Ezenkívül még több érdekes témáról is olvashatunk: környezetvédelemről, munkaszokásokról, nemzetiségi kérdésről stb.

Először Stevan Doronjski „A Kommunista Szövetség a társult munkában" című írását körvonalazzuk.

Az önigazgatási társadalmi-politikai viszonyok fejlődése, amelyeken az önigazgatási társult munka rendszere alapszik, megköveteli a társult munka minden elemének kiépítését és affirmációját. Ez azt jelenti, hogy mindenhol, ahol az eszközök és munka társítására kerül sor, következetesen az önigazgatási viszonyok fejlesztésén kell munkálkodni. Csak így lehet elérni, hogy az önigazgatás hatékony társadalmi-gazdasági rendszer legyen.

A fejlődés mostani szakasza nem mentes különböző ellentmondásoktól. Ezek a társult munkában különféleképpen nyilvánulnak meg. Nem ámíthatjuk magunkat azzal — mondja a szerző —, hogy integrációval, megegyezésekkel, megállapodásokkal megszüntethetjük ezeket az ellentmondásokat.

Minden akció sikerének alapja a helyzet helyes és tárgyilagos felmérése. Megállapíthatjuk, hogy társadalmunk fejlődésében jelentkező ellentétek két csoportba sorolhatók. Az egyik csoportot azok képezik, melyek leküzdéséhez hosszabb időre lesz szükség. Ezek szükségszerűen a termelőerők és a társadalom fejlődésének velejárói, állandóan kiújulnak és újratermelődnek. Ilyenek például az árutermelés és az értéktörvény hatására létrejövő ellentmondások, a munka szerinti javadalmazás elvéből fakadó ellentétek, az öröklött gazdasági-szociális struktúrából eredő ellentmondások és a társadalmi munkamegosztásból eredő ellentétek.

A másik csoportba azok az ellentmondások tartoznak, melyek közvetlen akadályt jelentenek az önigazgatási viszonyok fejlesztésében. Az ezek elleni harc elsődleges feladatunk és ez egyben az önigazgatásért vívott harcunk is.

A munkástól elidegenített társadalmi újratermelés, amely még mindig érezhető, az ellentmondások egész sorozatának forrása.

Az említett ellentmondások az átmeneti időszak kísérő jelenségei egy gazdasági — és kulturális téren elmaradott, soknemzetiségű országban.

Arról egyáltalán nem lehet vitázni — állapítja meg a szerző —, hogy léteznek-e ellentmondások vagy sem. Csupán arról lehet szó, hogyan, mi módon megoldani a felvetett kérdéseket, milyen társadalmi akciókra van szükség. Az akciókhoz elengedhetetlen anyagi feltételek megvannak és ezeken alapszik a KSZ általános politikai irányvonala is.

A munka önigazgatási társításával, olyan feltételeket teremtünk társadalmunkban, melyek a munkásosztály számára lehetővé teszik, hogy saját maga, minden közvetítő nélkül, önigazgatási megegyezésekkel és megállapodásokkal oldja fel az ellentmondásokat.

Forradalminak csak azt a társadalmi akciót nevezhetjük, mely közvetlenül és konkrétan a társadalmi viszonyokat a társult munka javára változtatja.

A munkásosztály újabb hatékony fegyvert kapott A társult munkáról szóló törvénnyel. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a törvény önmagában nem old meg mindent. Nem szavatolja a fejlődést, hanem csak egy keretet és mechanizmust biztosít az önigazgatási viszonyok fejlesztéséhez a társult munka minden területén.

Az a forradalmi átalakulás, mely során a munkásosztály nevében gyakorolt hatalom magára a munkásosztályra száll át, nem valósítható meg egyes munkások spontán akciójával. Ennek értelmében a munkásosztály társadalmi-politikai szervezettsége és tevékenysége az önigazgatás megvalósulásának és továbbfejlesztésének szükségszerű feltétele.

A KSZ aktivitásának súlypontja áttevődik a társult munkába, mert ez lett a döntés központja. Mindattól, ami a társult munkában történik, attól függ majd a társadalmi-gazdasági fejlődés is.

A KSZ tevékenysége súlypontjának a társult munkába való helyezésével az önigazgatási megegyezések és megállapodások folyamatába való közvetlen bekapcsolódással lehetővé válik, hogy a KSZ reális társadalmi erőként szerepeljen társadalmi-politikai rendszerünkben. Annál is inkább, mert így a lehető legszorosabb kapcsolatban lesz a társadalmi bázissal. Ez egyben szükségessé teszi az eddigi munkamódszerek gyökeres megváltoztatását a KSZ-en belül.

Doronjski elvtárs összegezésül mondta a Vajdasági Kommunista Szövetség előtt álló feladatok a társult munkában igen összetettek és felelősségteljesek. A VKSZ tevékenysége intenzív, tartós és átgondolt kell hogy legyen. Nem lehet egy probléma MEGOLDÁSA, egy akció, tevékenység sem másodrangú, mert mindegyiknek a maga módján az önigazgatási viszonyok fejlesztéséhez kell hozzájárulni.

A következő írás Žarko Marelj tollából származik. Címe: A dolgozó társultmunkabeli jogaiból eredő kötelességének teljesítésével és felelősségével kapcsolatos időszerű eszmei-politikai kérdések. A szerző a gyakorlatban jelentkező egyes nyílt kérdéseket szeretné jobban megvilágítani, konkretizálni. Tulajdonképpen azokra a feladatokra szeretné felhívni a figyelmet, melyek A társult munkáról szóló törvénytervezettel kapcsolatosak, választ keres egyes időszerű eszmei-politikai kérdéskere, melyek az alkotmány elveinek gyakorlati megvalósítása közben jelentkeztek.

A témát kisebb egységekre bontja. Először a társult munka alapszer-

vezetének helyéről és szerepéről beszél, ahol megállapítja, hogy az alapszervezet szerepe döntő, mert a munkás az alapszervezetben és rajta keresztül véglegesen ura lesz saját munkájának és az egész társadalmi munkának. A munkás csak az alapszervezetben valósít meg jövedelmet, ott rendelkezik a társadalmi tőke egészével. Az egész társadalmi tőke, illetve az újratermelés eszközei és ezzel a jövedelem is az alapszervezetben, a munkás kezében összpontosul.

Ott, ahol a munka egyesül a munkaeszközökkel, problémák jelentkeztek és — a szerző véleménye szerint — a gyakorlatban főleg innen ered az alapszervezet szerepének formálissá válása.

Ezután a tmasz-ek közötti viszonyt taglalja, majd a munka és a jövedelem társítása körüli helyzetet ismerteti.

A munka és a jövedelem társulásának jövőbeni megvalósulásáról ezt írja: „Amíg a munkás — mind a konkrét és közvetlen, mind a szélesebb és közvetettebb — érdeke nem érvényesül a tmasz-ekben való döntéshozatalban, nem lehet szó a munkások öntudatos akciójáról a jövedelem és a munka társításának irányában. Illetve ez a társulás jórészt az államapparátus és a technostruktúrák közvetítésének eredménye lesz."

Az alkotmányos elvek valóra váltásának eddigi gyakorlata és tapasztalatai alapján állíthatjuk, hogy két fontos feladat előtt állunk: Az egyik a gazdaság felaprózottságának megszüntetése, a másik a tervezés megvalósítása.

A munka és a jövedelem társításának a termelő erők fejlesztési tervein keresztül az egymás közötti jogok és kötelezettségek világos meghatározásával elő kellene segíteni a jövedelem összpontosítását. Így kellene feltételeket teremteni a társadalmi termelékenység növeléséhez.

Végezetül konkrét akcióprogramot terjeszt elő:

— a KSZ minden alapszervezetében akciót kell indítani a tagok eszmei-politikai és akció képességének növeléséért, a JKSZ KB 3. ülésén hozott határozatok szervezett megismertetésével és tanulmányozásával, valamint A társult munkáról szóló törvény tervezetének elemzésével. Ezek alapján minden alapszervezetnek meg kellene határozni a rá háruló feladatokat és kötelezettségeket.

— elő kell segíteni, hogy a tagok szervezetten és aktívan részt vegyenek A társult munkáról szóló törvénytervezetről folyó vitában:

— meg kell állapítani a konkrét feladatok elosztását az akciók egyes fázisai és területei alapján. Meg kell határozni a feladatok hordozóit és a határidőt a feladatok elvégzésére.

— ki kell dolgozni és szervezetten végre kell hajtani a KSZ-en és más társadalmi-politikai szervezeteken belül folyó eszmei-politikai képzés programját, mely felkészítené az aktivistákat A társult munkáról szóló törvénytervezet nyilvános vitájára.

— községenként meg kell alakítani és különösen eszmei-politikai téren ki kell képezni szélesebb politikai aktívákat, melyek bekapcsolódnának a helyi közösségekben, tmasz-ekben, önigazgatási érdekközösségekben folyó munkába.

Dr. Dragoje Žarković, az újvidéki jogtudományi kar tanára egy igen időszerű és fontos kérdésről ír. Az írás címe: A természeti környezet társadalmi újratermelése. Igyekszik rávilágítani az ökológiai krízis okozóira. Elsőnek a szükségletek robbanásszerű növekedését említi. Az emberiség úgy viselkedik, mintha a fejlődés fizikai lehetőségei korlátlanok lennének, pedig sajnos nincs így. Ha a fejlődés üteme nem idomul bolygónk lehetőségeihez, a következmények katasztrofálisak lesznek.

A krízis másik nagy oka a termelés technikájában és technológiájában rejlik. A termelés folyamán a nyersanyag nagy része hulladékként visszakerül a természetbe, megbontva annak egyensúlyát.

A piaci termelési mód, nem kedvez a természet és a társadalom közötti viszony ésszerű kialakulásának. Ebből következik, hogy a környezet krízise nem a technológiára, hanem társadalmi okozókra vezethető vissza, mivel a termelés mindig társadalmi jellegű.

Ha a termelési költségekbe beleszámítanánk a környezetet ért károsodásokat is, csak akkor kaphatnánk reális képet egy bizonyos üzem kifizetődőségéről. Az ipari termelés alapsémája: nyersanyag-feldolgozás-termék, a hulladékok bioszférába való visszajuttatásával két igen káros következményt von maga után. Az egyik a nyersanyagkészletek gyors kimerülése, a másik a bioszféra egyensúlyának megbontása, mert az nem képes elnyelni a hatalmas tömegű hulladékot.

A környezet szennyeződésének harmadik oka, a geológia, meteorológia, óceanográfia és a hasonló tudományágak relatív lemaradása. Ezek ugyanis igen jelentősek lennének a szennyeződés várható következményeinek előrelátásában és felmérésében.

További ok a pillanatnyi érdekek túlsúlyba jutása a hosszú távú és általános érdekek felett, ami a természethez való viszonyt a rablógazdálkodás szintjére süllyeszti.

Fontos tényező még a tervszerűtlen ipari fejlődés, az urbanizáció, a háborúk stb.

Az emberi társadalom és a természet egy zárt, úgynevezett bioökonómiai rendszert alkotnak. A termelés irányítása lassan a bioökonómiai rendszer irányításává alakul át.

A gazdasági elemzések központjában eddig a termelés, forgalmazás, értékesítés stb. állt. A termelés és a környezet viszonya háttérbe szorult. A termelés úgynevezett „nyílt rendszer" szerint történt, ILLETVE nyersanyag egyszeri felhasználásán alapult. A nyersanyag csak egy kisebb

hányada hasznosult a többi része hulladék képében visszajutott a természetbe. Erre a sorsra jutnak előbb-utóbb a termékek is. A termelés növekedése így az emberiség hulladékba fojtását eredményezheti. Ezért a „zárt rendszerű" termelés jelentené a megoldást. Itt az anyag körforgása alakulna ki, mely nem termelne hulladékot és nem szennyezné a környezetet sem — mivel a hulladék újra feldolgozásra kerülne.

Gyakran lehet hallani azt a véleményt, hogy a környezet megóvása és az ipari fejlesztés nem fér meg egymással. Vagy az egyik, vagy a másik. Az író szerint ez látszat-dilemma. A lényeg ugyanis a fejlesztés gyorsaságában van. Vagy gyors ipari fejlődést kell választani a környezet tönkretétele mellett, vagy mérsékelt ipari fejlődést a környezet megóvásával. Ez utóbbi vitán felül jobb megoldás és olcsóbb is — hosszabb távon szemlélve —, mert a környezet későbbi „gyógyítása" igen sokba kerül.

Az egészséges környezet a legnagyobb kincs. Az az ország, amely ezt a kincset a gyorsított fejlődésért feláldozza, végső soron többet veszít, mint nyer (pl. Japán).

A természethez való ésszerű viszony kulcsa a pillanatnyi és a hosszú távú érdekek helyes kombinációja. Nem lehet megállítani a fejlődést a környezet megóvása címén, de ügyelni kell, hogy ez ne környezetünk vesztére történjék. Hogy ezt elérjük, a termelés költségeibe be kell számítani a környezetet ért károsodásokat is, mert azokat előbb-utóbb el kell hárítani. Ha nem az illető vállalat költségére, akkor a közösség terhére. (Ily módon a környezetet szennyezők a közösség rovására nyerészkednek). A kifizetődőség kritériuma tehát nem lehet többé mérvadó. Lehet, hogy egy termék előállítási ára kisebb az eladási árnál, de kérdés, hogy mibe fog kerülni előbb-utóbb a környezet megtisztítása. Ezért mind gyakrabban kell összevetni egy termék előállításából várható hasznot az ebből származó környezeti károsodásokkal.

Nyilvánvaló, hogy az eddigi termelési rendszeren is változtatni kell. A természet többé nem tud önmagától reprodukálódni. Az ember segítsége szükséges. Ezért be kell vonni a környezetvédelmet is a társadalmi újratermelés fogalmába, mert csak így óvható meg az emberiség is.

Végezetül a szerző néhány konkrét intézkedést is javasolt:

— akadályokat kell gördíteni a pazarló, rablógazdálkodó fejlesztés elé,
— helyes népességi politikával összhangba kell hozni a lakosság természetes és mechanikus mozgását a környezet nyújtotta lehetőségekkel,
— nem szabad szem elől téveszteni az ökológiát a társadalmi és gazdasági fejlesztés megszabásánál,
— búcsút kell inteni a magas gazdaság-fejlesztési százalékarányoknak,
— serkenteni kell a tartós javak előállítását és vissza kell szorítani a rövid használatra előlátott áruk termelését,

— serkenteni kell a szélesebb körű megmozdulásokat a környezet megvédéséért,
— szigorúan ellenőrizni kell a különféle gyomírtószerek használatát,
— gyorsabb ütemben kell fejleszteni a hulladékfelhasználás technológiáját stb.

Gondoskodni a természetről azt jelenti — gondoskodni az emberről, mert az élet minősége mind nagyobb mértékben függ a környezet minőségétől — mondja befejezésül Žarković professzor.

Végezetül még Dragan Pejić érdekes írását ismertetjük. Olyan tárgykört boncolgat, melyről igen keveset, vagy nem ilyen formában olvashatunk. Az írás címe: Munkaszokások a társult munkában.

A munkaszokások a kultúra megnyilvánulása a társult munkában. Egyben a kultúra és a munka kapcsolata is — a munkás alkotó részvételével — mely az adott körülmények mellett a legnagyobb termelést biztosítják és hatással van mindazokra a folyamatokra, melyek a termeléshez fűződnek.

A munkaszokások fogalmával olyan folyamatot jelöltünk, melyről két téves nézet alakult ki, és egyben cáfoljuk is ezeket a nézeteket. Az egyik nézet szerint a kultúra a munka külön területe, a másik szerint a munka csak fizikai folyamat, szellemi alkotóelemektől elválasztva.

Tény, hogy a munkásosztály gyakorolja az anyagi termelés feletti hatalmat, de nem uralja kielégítő mértékben a munka szellemi alkotóelemeit is. Ez elsősorban azért van így, mert az oktatás, nevelés a tudomány és a termelőmunka még mindig nincsenek eléggé szorosan egymáshoz fűzve. Feltétlenül javítani kell a helyzeten, mert csak úgy lehet a munkás a társult munkában a kultúra és a termelés egységes hordozója.

A munkaszokások a munkások tudatos és tervszerű tevékenységei, amelyek a munkához való pozitív viszonyulásban a termelés növekedésében, az emberek közötti viszonyok javulásában, a termelés humanizációjában és a környezet óvásában nyilvánulnak meg. Mindent összevetve a munkaszokásoknak a munkához és a mindennapi élethez való — elkerülhetetlenül szükséges — viszonyát jelentik. Ez a viszonyulás legtöbbször a következő módozatokban jelentkezik:

— társadalmi és egyéni viszonyulás a termeléshez és a termelésben,
— a munkások saját munkájukhoz, mások munkájához és a megvalósított jövedelemhez való viszonyulása,
— a munkaeszközökhöz, a munka tárgyaihoz és a termékekhez való viszony,
— a szűkebb és tágabb környezethez való viszony,
— a szabad időhöz való viszony,
— a technikai és kulturális alkotó munkához való viszony stb.

A munka és a termelési viszonyok részeként kialakított különleges viszonyok célja olyan feltételek teremtése, melyek végső soron szavatolnák:

— a munka könnyebb, gyorsabb elvégzését,
— a munkához való alkotó viszonyulást és felébresztené a munkásokban azokat a szunnyadó értelmi képességeket, melyek a munka testi és szellemi munkára való osztásával eddig a háttérbe szorultak.
— egyenrangú viszonyok kialakítását a társult munkában,
— a termelési folyamatok humanizálását, optimális ökológiai, egészségügyi feltételek teremtésével,
— a munkás szellemi fejlődését, lelki életének gazdagodását végső soron a szabad, sokoldalú egyéniség kialakulását.

A munkahely esztétikai minősége a munkaszokások igen fontos eleme. Munkahely fogalma alá tartoznak mind azok a helyiségek, ahol a munkás munkája közben megfordul; műhely, udvar, mosdó stb. Jelentős tényezők még a munkavédelem, egészségvédelem, a sport és a rekreáció.

A szerző meggyőződése szerint a munkaszokások fejlesztése tulajdonképpen a termelőerők fejlesztését is szolgálják. Az utóbbi időben e téren jelentős eredmények születtek, de még mindig bőven akad tennivaló.

Ízelítőül ennyit a Savremenost 4. számának tartalmából. Najdan Pašić, Dragi Milenković, Milo Bošković és a többi szerző írása sem marad el az ismertetettek mögött, ám helyszűke miatt nem térhettünk ki rájuk.

Ružica Žnideršič

„TEORIJA IN PRAKSA" — 1976., 7—8.

(társadalmi kérdésekkel foglalkozó folyóirat,
13. évfolyam, 7—8. szám, Ljubljana, 1976. július—augusztus)

A „Teorija in praksa" című folyóirat 7. és 8. számának fő témája a Kolombóban lezajlott, el nem kötelezett országok 5. konferenciája. Gazdag tartalma azonban felöleli az önigazgatási szocialista gyakorlatunkkal kapcsolatos időszerű kérdéseket, valamint könyvbemutatókat és folyóiratok bemutatását is.

— A bevezetőben Az el nem kötelezettség kezdete címmel, a szerző Mojca Murko bemutatja az el nem kötelezettség eszméjének és politikájának fejlődését a kezdettől máig. Rámutat azokra a problémákra, amelyek az el nem kötelezett és fejlődő országok gyakorlatában felmerültek a nemzetközi politikai és gazdasági kapcsolataik során.

Jellemző, hogy az országok egybegyűlését nem valamely ország egyéni célja vezérelte, hanem a nemzetközi viszonyok alapvető megváltoztatásának hosszú távú perspektívája. Az el nem kötelezettek tevékenysége egy aktív nemzetközi kapcsolat megalapításaira irányul, abból a célból, hogy megoldják azokat a kérdéseket és kulcsproblémákat, amelyek a közbiztonság, fejlődéssel és a világbékével kapcsolatosak. Mint egy garancia a fent említettekre, az el nem kötelezett és fejlődő országok egységének, szolidaritásának és egymást segítésének megerősítése.

A békés koegzisztencia, az el nem kötelezettség és a szocializmus időszerű kérdéseit próbálja megvilágítani Vlado Benko is munkájában. Ebben a munkában, a hangsúly az el nem kötelezettek aktivizálásán van, amely az el nem kötelezettség politikai alapelveinek elfogadására irányul, azaz az aktív békés koegzisztencia alapelvének elfogadására. Ezt az alapelvet úgy kell magyarázni mint egy törekvést arra, hogy új rendszer alakuljon a nemzetközi viszonyokban, amely többé nem az erőszak politikáján, vagyis nem az egyenlőtlen jogokon és hegemonizmuson alapszik. A szerző munkája kezdetén megjegyzi, hogy a világháború, azaz annak befejezése, olyan képet kellett hogy nyújtson az emberiségnek, amely ki-

józanítja, és ilyen körülmények között törekedjen kialakítani a feltételeket az említett nemzetközi viszonyok, a béke és közbiztonság kiépítésére. Ez az elvárás hiábavaló volt. A háború befejezte óta a mai napig a nemzetközi viszonyok különböző konfliktusok mellett alakulnak; az író számadatokkal is szolgál, hogy az olvasóknak minél világosabbá váljék a nemzetközi viszonyokban — mind az el nem kötelezett, mind a fejlődő országok közötti — uralkodó viszony. A szerző Kende István írásának adataira támaszkodik, amelyeket a „Jeurnal of Peace researeli" c. folyóirat jelentetett meg 1971-ben az 5. oldalon. A statisztika azt mutatja, hogy az emberiség az 1945—1969-ig tartó időszakban 97 katonai konfliktust élt át, ezek időtartamának összege 262 év, 4 hónap és 5 nap. Továbbá még a következő adatokkal találkozunk: az elesett emberek száma ezekben a konfliktusokban összesen, nem kevesebb mint azok száma, akik a II. világháború alatt vesztették életüket.

A szerző szerint a jelen világtörténelmi feladatai a következők: harc az emancipációért, szocializmusért és a fejlődésért. Ehhez azonban fejlett társadalmi viszonyokra van szükség, amelyek a „teljes nemzetközi viszonyokban, globálisan" uralkodnak. A föld egyes fejletlen részein jelentkező feszült helyzetek és konfliktusok bizonyítják legjobban, hogy félmegoldásokkal nem lehet eredményt elérni, azaz a fejlett országok „segélyével" a fejletleneknek. Egyedüli megoldás, amely eredményhez vezet, a szerző szerint a békéért és az olyan nemzetközi viszonyokért folyó harc, amely nem az erőszak politikáján és hegemónián alapszik.

Az el nem kötelezett és fejlődő országok igyekeznek megoldani a tudományos, technikai és technológiai fejlődéssel kapcsolatos kérdéseket. Antun Vratuša a „Saját gyakorlatunk vizsgálata" c. cikk szerzője azt állítja, hogy az el nem kötelezett országok és fejlődő országok mind nagyobb figyelmet szentelnek a tudományos közreműködés kérdésére — azaz az országok törekszenek arra, hogy egy olyan alapot teremtsenek, amely lehetővé teszi, hogy egyenrangúan csatlakozzanak a fejlett ipari országok tudományos, technikai és technológiai vívmányaihoz, valamint hogy megteremtsék az alapot a saját tudományos, technikai és technológiai fejlődésére, így megőrizve országuknak a tudományos és különböző szakkádert. A saját tudományos alap fejlesztése összetevő része a gazdasági és politikai függetlenségért folyó harcnak, minden országban, de főleg a független és fejlődő országokban. Ez mindenképp feltétele annak, hogy békés koegzisztenciát folytasson egy ország, és önállóan válassza meg a saját fejlődésének útját és társadalmi berendezését — külső beavatkozás nélkül. A szerző megemlíti, hogy az El nem kötelezett országok vezetőinek 3. konferenciáján Lusaká-ban 1970-ben, el lett fogadva az el nem kötelezettségről szóló deklaráció, akcióprogrammal együtt. Ez alkalommal ki lettek nevezve azok az országok, amelyek felelősek a ked-

vező gazdasági, tudományos és technológiai közreműködés koordinálásáért az el nem kötelezett és fejlődő országok között. Az el nem kötelezett országok és fejlődő országok tevékenysége ezen a területen három irányú:

— a saját alap, azaz tudományos és technológiai alap fejlesztése,
— közös tudományos központok létrehozása,
— az Egyesült Nemzetek Szervezetén belül, speciális szervezetek létrehozása.

Kiemeli a ljubljanai nemzetközi központ jelentőségét, melynek kutatási tárgya:

— Azok a viszonyok, amelyek a termelésben létrejönnek, amelyek minden országban sajátságosak; szervezett és spontán tevékenység, amely a jövedelem és munkatermelékenység növelésére irányul, ott ahol a munkások a fejlődés, termelés és elosztás hordozói. A saját alap fejlesztése, minden ország gazdasági és politikai függetlenségért folytatott harcának alkotó része, főképp az el nem kötelezett és fejlődő országokban.

A folyóiratban megjelenő függetlenségről szóló írás szerzői: Leo Mates, Stane Pavlić, Stane Južnić, Branislav Grozdanović, Breda Pavlić és Anton Bebler.

— a „Korunk dokumentumai" elnevezésű rovat teljes egészében bemutatja a gazdasági jogokról és állami kötelezettségekről szóló dokumentumot, amely négy részből áll, és a másik dokumentum pedig az új nemzetközi gazdasági berendezés megvalósításáról szóló deklaráció.

— a „Cikkek és értekezések" rovatban igen érdekes Aleksandar Grličkov „Osztály és nemzet" című cikke: A szerző szerint „a forradalmi gyakorlat különböző politikai, gazdasági és szociális változata a világon, amely a szocialista forradalom győzelmének eredménye, a marxista elmélet és gyakorlat elé azt a követelményt állítja, hogy egyes általános alapelveket formáljon, a szocialista országokban levő viszonyok összeegyeztetése végett, így pl. az osztály és nemzeti, nemzeti és nemzetközivel kapcsolatban.

A „Teorija in praksa" végül is ebben a számában érdekes könyveket és folyóiratokat mutat be, valamint rövid bepillantást ad az új könyvekbe, bibliográfiákba és folyóiratokba.

Somogyi Sándor

SZÁMÍTÁSTECHNIKA RENDSZERSZERVEZŐKNEK

(Tehnika obrade podataka za projektante sistema)

Szerzők: Dr. Quittner Pál, Kotsis Domokos. Fordító: Mr. Kövesdi Illés. Kiadó: Szabadkai Közgazdasági Fakultás Munkaszervezési Intézete és a Tartományi Tájékoztatási Tanács.

A szabadkai Közgazdasági Fakultás Munkaszervezési Intézete 1976. első felében továbbképző tanfolyamot tartott káderképzési programja keretében a fenti címmel. Tekintettel a tanfolyam sikerére, valamint könyvpiacunkon a rendszerszervezési szakirodalom hiányára, az intézet önigazgatási szervei a tartományi Tájékoztatási Tanáccsal egyetértésben úgy döntött, hogy a szerzők kéziratát jegyzetek formájában hozzáférhetővé teszi az érdeklődőknek.

A jegyzetek 1976 végén jelentek meg az intézet gondozásában.
Rövidített tartalom: Predgovor: 1. Uvod. 2. Trougao: Korisnik — programer — projektant sistema u planiranju i organizaciji sistema. 2.1. Zadatak projektanta sistema, 2.2. Delokrug rada u računarskoj tehnici, 2.3. Potrebno znanje i osobine projektanta sistema, 2.4. Mesto i uloga projektanta sistema u računskom centru. 3. Savremeni postupci u prihvatanju podataka. 3.1. Značaj prihvatanja podataka, 3.2. Magnetni zapisivači, 3.3. Optički čitač dokumenata, 3.4. Vežbe. 4. Nosioci podataka. 4.1. Nosioci podataka sa redoslednim pristupom, 4.2. Magnetna traka, 4.3. Memorije sa direktnim (direkt) pristupom, 4.4. Magnetni disk, 4.5. Nosioci podataka u budućnosti, 4.6. Povezanost logičke i fizičke strukture podatka, 4.7. Vežbe. 5. Organizacija podataka. 5.1. Osnovni pojmovi o organizaciji podataka, 5.2. Serijska datoteka, 5.3. Sekvencionalna datoteka, 5.4. Indeksno sekvencionalna organizacija, 5.5. Direktna organizacija, 5.6. Particionalna organizacija, 5.7. Invertovana datoteka, 5.8. Složene strukture podataka, 5.9. Sistemi za rukovanje bazom podataka, 5.10. Metode sortiranja, 5.11. Vežbe. 6. Operativni sistemi. 6.1. Glavne funkcije operativnog sistema, 6.2. Vrste operativnih sistema, 6.3. Formiranje operativnih sistema, 6.4. Job mana-

gement, 6.5. Ekonomisanje sa hardware resursima, 6.6. Rukovanje podacima, 6.7. Ispravka grešaka, 7. Tabele odlučivanja. 7.1. Prednosti tabele odlučivanja, 7.2. Konstrukcija tabele odlučivanja, 7.3. Složene strukture, 7.4. Obrada tabele odlučivanja putem računara.

A szerzők úgy tekintenek a fejlődés jelenlegi szakaszára, mint a második ipari forradalomra — az informatika forradalmára, amely lényegesen meg fogja növelni a szellemi munka teljesítményét. Tekintettel arra, hogy a számítógép is termelőeszköz, nem elegendő alkalmazni, hanem gazdaságosan ki is kell használni.

Még kevés olyan szakember van, aki képes a számítógépes feladatok végrehajtásának magas szintű megszervezésére. A szerzők helyesen mutatnak rá ennek történelmi, valamint didaktikai okaira, és helyesen határozzák meg e jegyzetek feladatát a következőkben: Bemutatni a hatékony és alkalmazható szervezést a számítógép szemszögéből, nem veszítve szem elől, hogy a számítógép csak eszköz és nem cél.

A második fejezetben dolgozzák fel a rendszerszervezők, programozók és felhasználók feladatait és egymás közötti kapcsolatait. A hangsúly természetesen a rendszerszervezők munkakörére, feladataira, programozók és felhasználók iránti viszonyára van helyezve. A rendszerszervezők feladatait a következőkben definiálják:

— a rendszer elemzése
— a rendszer tervezése
— a rendszer alkalmazása és karbantartásának megtervezése
— az összes rendszertechnikai folyamatok szervezése és irányítása.

Több szervezési sémával érzékeltetik a számítóközpont nagy vállalatokba való beillesztésének lehetőségeit, valamint a számítóközpontok belső szervezési felépítésének különböző módozatait.

A harmadik fejezetben az adatrögzítés problémáit dolgozzák fel. Tekintettel arra, hogy Jugoszláviában is az adatrögzítés modernizálása előtt állunk, ez a fejezet külön érdekes. Annál inkább, mert nem az adatrögzítés technikai problémáival foglalkoznak, hanem azokkal a szempontokkal, amelyek a rendszerszervezők számára fontosak.

Feldolgoztak több ellenőrző (modul) számrendszert, táblázatosan ábrázolták hatékonyságukat, kidomborították alkalmazásuk fontosságát, tekintettel arra, hogy az adatrögzítés és ellenőrzés költségeit lényegesen csökkenthetik.

A fejezet végén teljesen kikristályosodik, a szerzők hogyan közelítik meg az adatfeldolgozás kérdését. Úgy kezelik az adatfeldolgozás technikáját mint az ésszerű adattárolás és feldolgozási idő függvényét. Alapvető céljuk: megtanítani a rendszerszervezőket azokra a módszerekre,

amelyek segítségével meg tudják az adattárolás és feldolgozási idő ésszerű összehangolását oldani.

A gyakorlatot figyelve azt tapasztalhatjuk, hogy a rendszerszervezők vagy a feldolgozási idő csökkentésének rendelnek alá mindent, vagy az adattárolásnak. Ismerve az alaptörvényszerűséget, hogy a jelenlegi adattárolók mellett nem könnyű a tárolást és a feldolgozási időt ésszerű arányba hozni, a szerzők törekvését nagyra értékelhetjük.

A negyedik fejezet első mondatai bizonyítják, hogy mennyire fontos az adathordozók problémája. A számítógépeket mind nagyobb mértékben tömeges adatok feldolgozására használjuk, ami megköveteli a rendszerszervezőktől, hogy jól ismerjék a nagy adattömegek tárolási és kezelési módozatait. Ez a feladat viszont az adathordozók bizonyos szintű ismeretét igényli.

Természetesen, legrészletesebben a mágneses lemez van feldolgozva. Részletes ismertetést nyújtanak a hozzáférési időről, az adatok fizikai tárolásáról, kapacitásszámításáról, logikai kapcsolatokról, markirozásról, adatfeldolgozó instrukciókról, hibakezelésről, hibavédelemről stb...

Különösen érdekes a tárolás fejlődési irányainak meghatározása. A szerzők a laser technika alkalmazásától várják az adattárolási technika továbbfejlődését és a költségek csökkentését.

Az ötödik fejezet tekinthető a jegyzetek legfontosabb részének. Ebben a fejezetben került feldolgozásra az adatszervezés problémaköre. Ez a témakör sokáig mellőzve volt. Ennek köszönhetően még ma sem létezik tudományos alapokra helyezett adatszervezési elmélet, sőt még általánosan elfogadott terminológia sem.

„A file (fajl, vagy adatrendszer) szervezés elvei" alcím alatt újra kifejezésre jut az adattár minimalizálás és feldolgozási idő ellentéte. Ugyanezt általánosítják (ami fenntartás nélkül elfogadható) a betároláshoz szükséges idő és visszakeresési idő arányaira. Több feltételt dolgoznak fel, amelyek meghatározzák, hogy mikor mit ajánlatos minimalizálni.

Külön kitérnek az adatbankok problémájára s az adatbank adminisztrátor feladataira.

Az adatfeldolgozás egyik sarkalatos kérdése az adatrendezés. Részletes feldolgozásra kerültek mind a központi, mind a háttértárolók segítségével lehetséges adatrendezési módszerek.

A jegyzetek időszerűségét bizonyítja, hogy a rendező programgenerátorok is fel vannak dolgozva. Az ilyen generátorok a nagy számítógépek operációs rendszerének részei. Tekintettel arra, hogy hazánkban is a nagykapacitású számítógép rendszerek bevezetése előtt állunk, nagyon fontos, hogy ezt a részt jól ismerjük. A hatodik fejezet öleli fel az operációs rendszereket. Mint már említettük, a harmadik generációs számítógéprendszerek bevezetésének küszöbén állunk. Ezeknek a gépeknek annyira

összetett a hardware-a, hogy a legjobb szervező és programozó sem tudná megfelelően kihasználni kielégítő operációs rendszerbe szervezett software nélkül.

Tekintettel arra, hogy még nem alakult ki egységes nézőpont és definíció az operációs rendszerekről, nagyon érdekes a szerzők „felhasználó" orientált definíciója; „Az operációs rendszer olyan programok összessége, amelyek lehetővé teszik a felhasználóknak — programozóknak, hogy programokat készítsenek és favorizáljanak, a rendszerprogramozóknak pedig, hogy ellenőrizzék és irányítsák az egész rendszer működését."

Más szóval, a fordítóprogramok (assemblerek), betöltőprogramok is az operációs rendszer részei.

Másik oldalról a rendszerprogramozók csak az irányítóprogramok tartoznak az operációs rendszerbe.

A számítógép-gyártók által szállított operációs rendszerek a szerzők tapasztalatai szerint nem annyira univerzálisak, hogy minden felhasználó szükségleteit ki tudnák elégíteni és figyelmeztetnek a szükségletek diktálta rendszergenerálás szükségességére.

Az utolsó fejezet a döntési táblázatokat dolgozza fel, amelyek át kell, hogy hidalják a rendszerszervező és felhasználók között fennálló „nyelvi" problémákat.

A döntési táblázatok érthetőbbek a felhasználók számára, mint az általánosan elterjedt folyamattáblák (flowchart), de a rendszerszervezők számára is a problémák szó vagy írásbeli körülírásától.

A szerzők gazdag tapasztalataikra támaszkodva olyan jegyzeteket bocsátottak rendelkezésünkre, amelyek nagyon sok, az adatfeldolgozással kapcsolatos problémák gyakorlati megoldásához nyújtanak módszert. Ez annál inkább is fontos az érdeklődők számára, mert kevés számítógépünket is külterjesen használjuk ki.

Kövesdi Illés, aki Vajdaság határain túl is elismert szakember az adatfeldolgozás terén, a fordítás hatalmas feladatát sikeresen oldotta meg. Áthidalta a hiányos terminológiánk okozta problémákat s szükség szerint egybehangolta az anyagot gyakorlatunkkal.

Az egybehangolt törekvéseknek köszönve egy olyan anyag került az érdeklődők kezébe, amely komoly segítséget nyújthat adatfeldolgozásunk továbbfejlesztésében.

Bajagić Veronika

G. J. GLEZERMAN: A TÖRTÉNELMI MATERIALIZMUS ÉS A SZOCIALISTA TÁRSADALOM FEJLŐDÉSE

Megjelent a Kossuth Könyvkiadó gondozásában 1975-ben
A mű eredeti címe: Isztoricseszkij matyerijalizm i razvityije szocijaliszticseszkovo obsesztva.

A könyv előszóra és hét fejezetre tagolódik. A fejezetek a következők: I. A szocialista társadalom tudományos elemzésének metodológiai problémája; II. Az objektív feltételek és a szubjektív tényező viszonya a kommunizmus építésében; III. A gazdasági viszonyok és az emberek érdekei a szocialista társadalomban; IV. Az osztálykülönbségektől a társadalmi homogenitás felé; V. A politika és a gazdaság viszonya a szocializmusban; VI. Új társadalom — új ember; VII. A történelmi fejlődés jellegének megváltozása a szocializmusban.

G. J. Glezerman könyvében, mint címéből is kitűnik, arra vállalkozik, hogy a szocialista társadalom fejlődésének kérdéseit a történelmi materializmus álláspontjáról elemezze. Törekvéseinek időszerűségét a szerző a szocialista országok és a világ valóságának legújabb fejleményeivel magyarázza, amelyek parancsoló szükséggé teszik, hogy az új történelmi tapasztalatokat elemezve továbbfejlesszük a marxizmus-leninizmus tudományos elméletét. Hivatkozva Lenin szavaira, emlékeztet arra, hogy a tudományos szocializmus akkor vált hipotézisből tudományos elméletté, amikor a tőkés formáció minden részletének tanulmányozására alkalmazták. Korunk jellegét meghatározó alapvető tényező viszont egy új társadalom — a kommunista társadalom születése, a fejlődésének tudományos felfogása és irányítása úgyszintén reális elemzést kíván, amely kimutatja mind az általánosat, mind a különöset a szocializmus törvényeinek működésében.

A könyvben a szerző a szocialista társadalmat, mint egységes egészet alkotó társadalmi organizmust ábrázolja, s csak ebből a szempontból foglalkozik a szocialista rendszer egyes aspektusaival.

I. Emlékeztetve a marxista metodológiának elvi fontosságú vonásaira, amelyek szerint a kommunista társadalom egy egységes egészet alkotó társadalmi rendszer, amely állandó mozgásban és változásban van, s fejlődése végső soron a termelőerők állapotától függ, a szerző a szocialista társadalom tudományos felfogásának első feltételét a szocialista társadalom fejlődésének, mint természettörténeti folyamatnak a felfogásában látja. Ez az elvi sajátosság szem előtt tartása lehetővé teszi, hogy felismerjük a szocialista társadalom keletkezésének és fejlődésének objektív — az emberek akaratától és tudatától független törvényeit, amelyek szerint ennek a társadalomnak a fejlődése nem különbözik az előzőéktől, de ugyanakkor azt is, hogy e társadalom — a szerző szavaival, mégis egyszersmind a társadalom tudatos építésének folyamata. Ily módon tarthatatlanná válik minden elmélet, amely szerint a kapitalizmus spontán módon megy át a szocializmusba, s lebecsüli a tudatosság szerepét a szocializmus építésében. A szocializmusban, mint ahogy azt Glezerman hangsúlyozza, éppen az az új, hogy fejlődik a társadalmi tudat, mind helyesebben tükrözi a társadalmi lét objektív fejlődési tendenciáit, és így segíti elő ennek tervszerű átalakítását. Lehetővé válik tehát, a társadalmi folyamatok tudományos megismerésén alapuló irányítása, és ezzel összefüggésben különös jelentőségre tesz szert a társadalomtudományok fejlesztése és javaslataik gyakorlati alkalmazása.

Ez természetesen, nem szünteti meg a társadalmi viszonyok a termelőerők fejlettségi szintje általi objektív meghatározottságukat, mert bármennyire is megnőtt a szocializmus körülményei között a tudat, a szubjektív tényező szerepe, továbbra is megmarad az alap és a felépítmény viszonya.

A szocializmus történeti megközelítésének módja magába foglalja a történelmi fejlődésnek a kommunizmus első szakaszában elért tényleges fokának figyelembe vételét, mert a szocializmus mint ismeretes, nem mondhat le teljesen az eddigi társadalmi fejlődés során létrejött gazdasági mechanizmusokról és a társadalmi viszonyokat szabályozó mechanizmusokról, hanem ezeket átalakítja, saját szolgálatába állítja, beépíti az általa létrehozott új irányítási mechanizmusokba. Amikor a szocialista társadalmat elemezzük, akkor azt kell mérlegelni, hogy milyen mértékben alakítja át a szocializmus a régit s hoz létre új társadalmi viszonyokat és intézményeket, mert ebben nyilvánul meg az új társadalom gazdasági és kulturális érettségének foka.

Glezerman a továbbiakban hangsúlyozza, hogy a szocializmus építésének tapasztalatai gazdagítják a marxizmus megalapítóinak a szocializmusról alkotott elképzeléseiket, amelyek tudományos előrelátásra épülvén, viszonylag elvont jellegűek, s az új társadalomnak csak fő vonásait határozzák meg. Azonban helytelen lenne a társadalom valamennyi konk-

rét vonását a szocializmusra általánosan jellemző közös vonásnak tekinteni, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy ennek a társadalomnak olyan alapvető közös vonásai és törvényszerűségei vannak, amelyek az összes szocialista országokra jellemzőek, de minden egyes ország fejlődésében sajátosan nyilvánulnak meg.

A szocialista társadalom eddig elért tapasztalatai alapján, a szerző a szocializmus fejlődésének három szakaszát különbözteti meg: 1. a szocialista forradalom győzelme; 2. a szocializmus alapjainak lerakása és 3. a fejlett szocialista társadalom felépítése, amely fokozatosan nő át a kommunizmusba.

II. Könyvének második részét Glezerman az objektív feltételek és a szubjektív tényezők viszonyának nagyobb megvilágítására szentelte. E két kategóriát nem azonosítja a társadalmi élet két kölcsönösen összefüggő oldalával, az alap és felépítmény, a társadalmi lét és társadalmi tudat fogalmával, mert amíg az utóbbi fogalmakat a társadalom struktúrájának magyarázatára alkalmazzuk, az objektív és szubjektív tényezők fogalmát a társadalom struktúrájának az emberek által való megváltoztatásának folyamatára, magyarázatára használjuk. Mint ismeretes, az ember minden korban a történelem szubjektuma, azonban Glezerman a szubjektív kategória specifikumát keresve abból indul ki, hogy szubjektumnak általában az olyan cselekvés hordozóját nevezik, amely meghatározott célt valósít meg. Más szóval, meg kell különböztetni az objektív történelemalkotást, amikor az emberek még nem ismerik fel, hogy ők a történelem alkotói, és a tudatos történelemalkotást, amelyben olyan mértékben vesznek részt, amilyen mértékben meghatározott társadalmi feladatokat tudatosan hajtanak végre. Ugyancsak a társadalmi fejlődés egészét figyelve, a szerző az egyének, sőt egész társadalmi csoportok tudatának objektív feltételeit a teljes társadalmi környezetben látja, amelyben élnek és cselekszenek, illetve a cselekvő szubjektum akaratától független feltételekben.

Már az I. fejezetben is utal a szerző arra, hogy a szocializmusban növekvő szerepet kap a szubjektív tényező, ami tkp. nem más, mint a néptömegek fokozott aktivitása, tevékenysége az új társadalom építésében, és a tömegek tudatos vezetése a párt, az állam részéről. A termelőerők társadalmi tulajdona lehetővé teszi, hogy a társadalom egységes egészként cselekedjen, mert az emberek törekvései alapvetően megegyeznek, a népet a közös cél egyesíti. Ily módon a szocialista társadalom tudatosan építi és változtatja gazdasági viszonyait, ami azonban nem fosztja meg ezeket objektivitásuktól, épp úgy, „ahogy például a vegyületek keletkezését szabályozó törvényeket sem szünteti meg az, hogy a kémia előre meghatározott tulajdonságokkal bíró anyagokat hoz létre" (66. old.) Ez a tény, tárgyszerű és elfogulatlan információk kikutatását teszi szükségessé, mert az új társadalom építésének sikeres vezetése csak úgy lehetséges, ha e tár-

sadalom fejlődési törvényszerűségeinek, az objektív helyzetnek tudományos elemzésére támaszkodik.

III. Ebben a fejezetben Glezerman elemzésének csomópontja az érdek problémája. Nem tagadva az eszmei ösztönzők jelentőségét a társadalom fejlődésében, a materialista történelmi felfogás feltárja a történelmi események elsődleges okait, az objektív körülményeket, és az e körülmények által kialakított, az eszmékben tükröződő érdekeket, amelyek tkp. a szocialista társadalom fejlődése működési mechanizmusának hajtóerei.

A szocializmusban a termelési erők társadalmi tulajdona egyesíti az emberek alapvető érdekeit — az emberek társadalmi anyagi érdekeltségét a termelés fejlődésében, s ez egyesíti a társadalom minden tagját. A társadalmi érdek általánossá válik, mert a társadalom egyes tagjainak jóléte a társadalmi termelés általános fejlettségi szintjétől függ. Az emberek alapvető érdekeinek közössége azonban egyáltalán nem zárja ki specifikus érdekeik gazdagságát, sokféleségét. A különféle érdekek összeegyeztetése a termelés, a csere és elosztás, valamint a gazdaságirányítás legcélszerűbb szervezeti formáinak kidolgozását követeli.

IV. A szocialista társadalom struktúráját tanulmányozva a győztes szocialista országok példáján, Glezerman rámutat, hogy az osztályfogalom a szocialista társadalomban módosul a termelési eszközök tulajdonához való viszonyban bekövetkezett változások nyomán, s folyamatban van az osztálykülönbségek megszűnése. Ugyanis, a szocializmusban nincsenek zárt társadalmi csoportok, amelyek saját soraikból örökletesen reprodukálódnak; a szocialista országok tapasztalatai azt mutatják, hogy a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség (a győztes szocialista országok lakosságának népes csoportja) újratermelődésének folyamata az egymáshoz való közeledésük talaján megy végbe, s így csökkennek a közöttük levő különbségek. Ez a folyamat természetesen nem zárja ki a munkásosztály vezető szerepének szükségességét, ami nem csak abból a tényből fakad, hogy a munkásosztály a társadalom alapvető termelőereje, hanem abból a tényből, hogy a munkásosztály az egyetlen olyan osztály, amely a kommunista párt vezetésével a szocializmus érdekei és kommunista eszményei köré tudja tömöríteni a dolgozókat.

A továbbiakban a szerző hangsúlyozza, hogy az egyes társadalmi csoportok között még léteznek különbségek, mivel a szocialista társadalom még az osztálytársadalomtól számos vonást örökölt: tovább élnek a régi munkamegosztás maradványai, amelyek a város és a falu, a szellemi és a fizikai munka közötti lényeges különbségekben jutnak kifejezésre; nem szűnt meg teljesen a társadalomnak osztályokra, rétegekre tagozódása; fennmaradtak bizonyos különbségek az ország egyes körzeteinek gazdasági és kulturális fejlettségében; s léteznek még nemzeti különbségek is. Ezekből a különbségekből fakadnak a társadalom egyes csoportjainak, ré-

tegeinek specifikus érdekei, amelyek ha nem is érintik azt, ami a szocialista társadalomban az emberek közötti viszonyban a legfőbb, kétségkívül lényeges szerepet játszanak. Az ilyesfajta ellentmondások megoldása és a különféle érdekek összehangolása a szerző szerint a szocialista társadalom legfontosabb feladata.

Azt az állítását, amely szerint a szocialista társadalom mind nagyobb mérvű egység és társadalmi homogenitás felé halad a következő tényekkel igazolja (szovjet adatok alapján): 1. fokozatosan csökken az alacsony szakképzettségű munkások rétege, 2. a magasan kvalifikált munkások tevékenységében a szellemi igénybevételt jelentő műveletek dominálnak mind több esetben. 3. a munkások között sok a munkás-kutató és alkotó.

E fejezet végén a szerző külön kitér a munkakollektíva szerepére a fejlett szocialista társadalomban.

V. A szerző elemzésének következő állomása a politika és a gazdaság viszonya a szocializmusban. A marxista felfogás általános tételéből kiindulva, miszerint a politika, mint felépítmény, a társadalom gazdasági rendjén, az adott politikát megvalósító osztályok gazdasági helyzetén alapul, megállapítja, hogy ez az általános tétel maradéktalanul alkalmazható a szocialista társadalom fejlődésére is, ennek minden sajátszerűsége mellett, amelyet természetesen teljes mértékben számításba kell venni.

A szocialista hatalom előtt a párt egész tevékenysége a politikai hatalom meghódításának rendelődött alá. Miután a proletariátus meghódította a hatalmat, az új mozzanat az, hogy a politikai kérdéssel szemben, az első helyre kerülnek a gazdaságnak és a termelés irányításának kérdései. A párt és az állam gazdasági tevékenységének döntő jelentőségét a szerző szerint az határozza meg, hogy a gazdaság a kommunizmusért folytatott harc fő területe, az új társadalmi rendnek a régi fölött aratott győzelme végső soron gazdasági fölényével magyarázható, de ugyanakkor így gyakorolja a szocialista rendszer a legnagyobb hatást a világesemények menetére is. Azonban, Lenint idézve, a szerző kihangsúlyozza, hogy a párt csak akkor helyezheti át tevékenységének súlypontját a gazdaságra, ha a politikai problémákat sikeresen megoldották, és ha már nincsennek politikai veszélyek, hibák. A kérdések komplex és szisztematikus megközelítésének szüksége, megköveteli, hogy a gazdasági feladatok megoldásával párhuzamosan a társadalmi feladatok megoldása is szem előtt legyen, mert a gazdaság fejlesztése a szocialista társadalom szempontjából nem öncél, hanem az ember fejlődésének eszköze és feltétele. Ebből következik a szociális problémák sokasága, amelyek megoldása elsősorban a társadalom gazdasági és kulturális előrehaladásától függ.

A szerző e fejezetét a szocialista állam fejlődési tendenciáinak elemzésével fejezi be. Nem véletlen taglalja ezt a problémát a fejezet végén, ugyanis elemzéséből kitűnik, hogy az államnak és funkcióinak elhalási

folyamata, amely a szocializmusban kezdődik meg, nem más mint a szocializmus és a kommunizmus sikeres építésének következménye, s nem olyan folyamat, amelyet mesterséges intézkedésekkel siettetni lehet.

VI. A történelmi materializmus alapvető kategóriáit és általános tételeit elemezve, mind közelebb jutunk a marxista világszemlélet legalapvetőbb problémájához — az ember problémájához. Az ember társadalmi helyének és szerepének marxista meghatározása, miszerint a történelem az ember önteremtési folyamata, amelyet gyakorlati tevékenységében, a tárgyi világ átalakítása során valósít meg, szorosan összefügg tehát, a kommunista társadalmi viszonyok fejlődésének megvalósulásával; az új típusú ember kialakulása az új társadalmi viszonyok fejlődésének egyik elengedhetetlen feltétele. „A kommunizmus az új ember nélkül épp annyira lehetetlen, mint hatalmas műszaki-anyagi bázis nélkül" írja Glezerman, s ebből kiindulva a szocialista társadalom elemzésének feltételét nemcsak a gazdasági és kulturális érettség elért fokának józan, reális megítélésében látja, hanem úgyszintén a társadalmi tudat érettségi fokának megítélésében is. A kommunista tudatosság kialakításához és a kapitalizmus csökevényeinek leküzdéséhez a szerző szerint a termelés gyors ütemű fejlesztési és a dolgozók anyagi jólétének növelése szükséges, vagy más szóval az életkörülmények átalakítása, de ugyanakkor, megfelelő ideológiai munka is, mert a kommunista nevelés nemcsak támaszkodik a szocialista gazdaság és a szocialista társadalmi viszonyok fejlődésére, mint objektív alapjára, hanem hat is rá.

VII. Az utolsó fejezetben a szerző összegezve az előző fejezetek mondanivalóját, megkísérli az általános következtetések levonását, vagyis, válaszolni próbál arra a kérdésre, melyek azok a döntő vonások, amelyek indokolttá teszik, hogy a szocializmus fejlődését a társadalmi haladás új típusának tekintsük?

Válaszolva a feltett kérdésre, a szocializmus első és döntő sajátosságát a társadalmi haladás antagonisztikus jellegének megszűnésében látja. „Antagonizmus és az ellentmondás egyáltalán nem ugyanaz. Az első eltűnik, a második megmarad a szocializmusban" — idézi Lenin szavait, s ezt a gondolatot folytatva írja, hogy a szocializmus megszünteti a termelési módon belüli antagonizmust, de azért jelentkeznek mégis ellentmondások a termelési módban. A szocialista termelés viszonyai azonban úgy változnak, hogy a termelési eszközök társadalmi tulajdona megmarad, tovább tökéletesedik. Ebből ered a haladás korlátlansága.

A történelmi haladás második specifikus sajátossága a szocializmusban, a társadalmi fejlődés gyors üteme. Ez a sajátosság az elsőből ered, és szorosan összefügg azzal az általános társadalmi törvényszerűséggel, hogy a történelem előrehaladásának mértékében e haladás egyre gyorsul. Ehhez hozzájárul nagy mértékben a termelés és a társadalmi élet egészének terv-

szerű megszervezése, valamint az egész nép energiájának és kezdeményezésének kikutatása, amely kimeríthetetlen erőtartalékot jelent a bonyolult és nehéz történelmi feladatok megoldásához.

A szocializmusból a kommunizmusba való átmenet természettörténeti folyamat — jellegét az adja meg, hogy ez az átmenet csak a termelőerők fejlettségi szintjének mértékében válik lehetségessé. Ez a fokozatos folyamat nem igényel társadalmi forradalmat — a fokozatosság Glezerman szerint — a következőket jelenti:

1. Nem egyetlen aktus által, a társadalmi élet valamennyi oldalának egyidejű átalakítása útján valósul meg, hanem a kommunizmusnak a szocializmusból való kiérlelődése útján;

2. Nem igényli a szocializmus alapjainak lerombolását, ellenkezőleg, csak ezek továbbfejlesztésének és erősítésének alapján lehetséges;

3. Szükségképpen, viszonylag hosszadalmas folyamat.

Glezerman könyvének terjedelme majdnem 400 oldal. Így e könyvismertető csak a legfontosabb kérdéseket ölelhette fel, melyekkel utalni szeretnék a marxista filozófiai irodalom egy igen friss és időszerű művére. Ez a mű a szocializmus egyes fejlődési periódusainak sajátosságait a történelmi materializmus alapvető kategóriáinak és kérdéseinek elemzésén keresztül kutatja. Ily módon az olvasónak alkalma nyílik megismerkedni a marxizmus klasszikusainak idetartozó jegyzeteivel és gondolataival.

A szerző általános elgondolását — a szocialista társadalmi organizmus, mint egységes egész ábrázolását sikeresen oldotta meg. Azonban, bár az első fejezetben kihangsúlyozza, hogy a kommunizmus alapelveinek és általános vonásainak feltárása magába foglalja minden egyes ország fejlődési sajátosságának elemzését, abba a hibába esik, hogy általános következtetéseit többé-kevésbé egy ország tapasztalatai, adatai alapján fogalmazza meg.

Belovai József

EDVARD KARDELJ: A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA SZÖVETSÉG FORRADALMI AKCIÓJA

(Edvard Kardelj, Savez komunista Jugoslavije u revolucionarnoj akciji, Centar PKS SKV za političke studije i marksističko obrazovanje, Novi Sad, 1976.)

A VKSZ Politikai Kutatóközpontja „A politikai elmélet és gyakorlat" cím alatt kiadássorozatot indított, amelyben a következő jelentős könyvek megjelentetését irányozta elő: 1) Tito a JKSZ-ről; 2) Edvard Kardelj: Forradalmi akcióban a Jugoszláv Kommunista Szövetség; 3) Dušan Popović: A JKSZ forradalmi irányvonaláért; 4) Vajdaság önkormányzata (válogatott értekezések); 5) Stevan Doronjski: Akcióban a Jugoszláv Kommunista Szövetség. E kiadássorozat első három kötete már megjelent, s hamarosan a többi kidására is sor kerül.

Dr. Bogdan Trifunović Edvard Kardelj 1969—1975-ig terjedő időszakban elhangzott, vagy megjelentetett fontosabb beszédeit, értekezéseit „Forradalmi akcióban a Jugoszláv Kommunista Szövetség" cím alatt gyűjtötte egybe, s e gyűjtemény a jelzett sorozat egyik kiemelkedő kiadványát képezi. A válogatás tükrözi társadalmunk dinamikus fejlődését, s elénk tárja azokat az alapvető nehézségeket, amelyekkel a JKSZ-nek forradalmi akciója során meg kellett küzdenie.

A gyűjtemény Edvard Kardelj következő értekezéseit tartalmazza: 1) Választutak szocialista társadalmunk fejlődésében. A könyv e része magában foglalja a szerző a Szlovén KSZ Központi Bizottságában 1969. augusztus 26-án Ljubljanában megtartott ülésén elhangzott beszédét. 2) A Jugoszláv Kommunista Szövetség a jelenlegi politikai helyzetben. E fejezetben kivonatok találhatók Kardelj elvtárs a JKSZ Elnöksége Végrehajtó Bizottságának 1970. március 17-én Brioniban megtartott ülésén tartott beszédéből. 3) Az Alkotmány módosításának eszmei és politikai indítékai. E cím a JKSZ Elnökségének 1971. március 2-án, Belgrádban meg-

tartott ülésén elhangzott beszámoló főbb mozzanatait tartalmazza. 4) Önigazgatású szocialista társadalmunk gazdasági és politikai viszonyai. — Elhangzott a jugoszláv önigazgatók 1971. május 5-én Szarajevóban megtartott második kongresszusán. 5) A KSZ-nek tisztában kell lenni történelmi felelősségével. — Elhangzott a JKSZ Elnökségének 21. értekezlete után, Ljubljanában, 1971. december 20-án. 6) A JKSZ mind határozottabban tér át a célok deklarálásáról a tettekre. — Elhangzott Mosztárban 1972. szeptember 18-án a Kommunista Szövetség hercegovinai bővített községközi értekezleten. 7) A munka integrációja és a társadalmi tőke a dolgozók ellenőrzése alatt. — „A társadalmi tulajdon ellentmondásai a mai szocialista gyakorlatban" c. tanulmányból. 8) Az alkotmánymódosítások alapvető indokai és irányelvei. — Interviju, elhangzott a belgrádi és ljubljanai televízióban 1973 áprilisában. 9) A demokráciáért a szocializmusban és nem a szocializmus ellen. — A ljubljanai társadalmipolitikai aktíva 1974. március 26-án, Jugoszlávia időszerű bel- és külpolitikai helyzetére vonatkozó ülésén elhangzott beszéd. 10) Az önigazgatás, mint a szocializmus fejlődésének egyik törvényszerűsége. Üdvözlő beszéd, elhangzott a Politikai Tudományok Nemzetközi Szövetsége, 1975. szeptember 9—13-ig tartó kerekasztal-értekezletének megnyitóján. 11) A forradalmi gyakorlat és a marxista képzés. Beszéd a JKSZ „Josip Broz Tito" Politikai Iskolájának ünnepélyes megnyitóján, Kumrovec, 1975. november 21-én.

Edvard Kardelj beszédeiben és értekezéseiben rámutat az említett időszakban társadalmunkban és a KSZ-ben jelentkező különböző negatív jelenségekre. Külön figyelmet szentelt a párttagság közötti eszmei ellentétekre, a frakciókra, a nacionalizmus újbóli megjelenésének okaira, a liberalista, technobürokratikus és etatista eszmék bomlasztó tevékenységére. Az eszmei ellentétekről beszélve a szerző megállapítja, hogy azt részben a tagság struktúrája is meghatározza. A háború utáni szocializmus időszakának szülöttjei, akik a tőkés társadalom ellentéteit nem ismerik, és nem is érdeklődnek iránta, a szocialista társadalom belső ellentéteiből indulnak ki, és többször jószándékuk mellett is idealista vagy dogmatikus álláspontra helyezkednek. Ezzel tulajdonképen a szocialista önigazgatási viszonyok gyengítését segítik elő, hiszen ily módon elősegítik a technokrata, bürokratikus, monopolista és az ellenforradalmi jobboldali körök bomlasztó tevékenységét.

A technobürokratizmus elleni küzdelemben a JKSZ egy új politikai jelenséggel került szembe, a liberalizmussal. Ezt a liberalizmust inkább opportunizmusnak vagy pszeudoliberalizmusnak kellene nevezni, hiszen semmi köze sincs a szabadsághoz és a demokratikus eszmékhez, amelyek szocialista önigazgatású társladalmunkhoz fűződnek. Ugyanakkor azoknak az elemeknek igyekszik tevékenységi lehetőséget teremteni, amelyek

alkotmányunkban nem élvezhetnek szabadságot, hiszen a szocializmus és a dolgozók önigazgatási jogai ellen küzdenek.

A KSZ-ben és társadalmunkban a JKSZ Elnökségének 21. értekezlete előtti eszmei ellentétek okai társadalmunk osztályjellegű, szociális és politikai konfliktusaiból eredtek, de megtalálhatóak voltak a világ minden tájáról behozott nézetek is. A szerző ezekről megállapítja, hogy ez eszmék nagy része burkoltan szocialista önigazgatásunk ellen irányult. Nyíltan nem mertek fellépni a dolgozóktól való félelmükben, és ezért feszült politikai légkör kialakításával próbáltak maguknak alkalmas terepet előkészíteni, opportunista, bomlasztó, nacionalista és szeparatista nézeteik megvalósítására. Különösen a nacionalizmus felélesztésétől vártak ilyen eredményeket. E jelenségek megjelenésének időpontja eleve kizárja azt a feltevést, hogy a nacionalizmus a megoldatlan nemzetiségi kérdés eredményeként jött létre. Megjelenésének való okait az etatista, bürokratikus és hegemonisztikus törekvések megnyilvánulásában kell keresni. A JKSZ-nek erőteljesen kell küzdeni azok az okok ellen, amelyek lehetővé tették a nacionalizmus leple alatti tevékenységet, amelyek a belső konfliktusok kiélezésére törekednek, és végső soron függetlenségünk ellen is irányulnak.

Edvard Kardelj fontosabb beszédeiből és értekezéseiből világosan érezhetők azok a területek, amelyeken a JKSZ-nek a negatívumok kiküszöbölése végett jelentősebb tevékenységet kell kifejtenie.

A küldöttrendszer kiépítésével jobb feltételek jöttek létre szocialista társadalmi rendszerünk megszilárdítására. A JKSZ-nek éreztetni kell hatását a küldöttrendszerben is. Újszerű, összetett feladatok megoldására kell felkészülnie. Ugyanakkor a küldöttrendszer az egyik legmegfelelőbb módja annak, hogy a dolgozók ellenőrizzék a KSZ tevékenységét.

A munka integrációjáról és a társadalmi tőkének a dolgozók általi ellenőrzéséről szólva a szerző kiemelte, hogy a társadalmi tulajdoni viszonyok nem fejezhetők ki klasszikus jogi formulákban. A társadalmi viszonyok többé nem a „tulajdonos" és a „nem tulajdonos" közti viszonyokon alapulnak, hanem a munkások közötti viszonyokon, kik együttesen rendelkeznek a termelőeszközökkel, de munkájuk eredményét egyénileg sajátítják ki. Az eddigi alkotmányok haladást jelentettek a szocialista gazdasági és társadalmi viszonyok önigazgatási kiépítésében, és ugyanakkor önigazgatási demokratikus rendszerünk további kiépítését is elősegítették. Az 1974-es alkotmány meghozatalát széles körű közvita előzte meg. Kardelj elvtárs írásai társadalmunk fejlődésének e jelentős szakaszát is felölelték. Három kérdésre igyekezett választ adni: 1. Melyek azok a tényezők, amelyek meghatározzák alkotmányunk módosítását, 2. Az alkotmány megváltoztatásának elvi, eszmei és politikai álláspontjairól, 3. Melyek a javasolt megoldások legjelentősebb alapelemei. A szerző rámutatott, hogy az alkotmányrendszertől nem lehet elvárni, hogy önmagától megoldja tár-

sadalmunk, és gazdaságunk égető problémáit. A nehézségek leküzdésére csupán az alkotmány nem elegendő. Ehhez hatékonyabb társadalmi tervezés, megfelelő gazdasági, politikai intézkedések szükségesek, amelyeknek összhangban kell lenniök az alkotmány módosításaival.

A KSZ-ről mint a munkásosztály élcsapatáról szólva a szerző megállapította, hogy csak akkor teljesíti történelmi hivatását, ha a társadalmat állandóan progresszív irányba fejleszti, ami a mi körülményeink között a szocialista önigazgatási, demokratikus és humanista irányt jelenti, és ugyanakkor ellenáll mindennek, ami gátolja vagy fékezi az ilyen irányú fejlődést. Nem szabad azt hinni, hogy az összes nehézségek és negatív jelenségek könnyen legyőzhetők. Ellenük jól felkészülve állandóan küzdeni kell.

A szocialista önigazgatásért folytatott forradalom még tart, habár megváltozott, demokratikusabb feltételek között, és a JKSZ társadalmi szerepének csak akkor van történelmi értelme, ha a forradalom öntudatos, előremutató, progresszív, mozgató erejét képezi.

Edvard Kardelj válogatott beszédeit és politikai értekezéseit tartalmazó megjelent kiadvány jelentősen hozzájárul a társadalmi-politikai rendszerünk elmélyült marxista elemzéséhez. E kiadványban begyűjtött beszédek, értekezések, társadalmunk önigazgatási fejlődésének és továbbfejlesztésének sorsdöntő szakaszait ölelik fel. A kiemelkedő szerző beszédei útmutatásul is szolgált és szolgál a KSZ forradalmi akciójához.

SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Lektor: Megadja Ida
Angol nyelvű összefoglalók: Jaszenovics József
Német nyelvű összefoglalók: Bogner István
Idegen nyelvű szövegek lektora: Šarčević Suzana

SZÁMUNK SZERZŐI

Szilágyi Gábor, festőművész, a szabadkai Képzőművészeti Találkozó igazgatója
Forró György, nyugdíjazott közgazdász, Újvidék
Kasza Bálint, középiskolai tanár, Szabadka
Somogyi Sándor, a közgazdasági tudományok magisztere, a szabadkai Közgazdasági Kar tanára
Dunđerov Milan, a szabadkai Közgazdasági Kar tanára
Gajić Milivoj, a szabadkai Közgazdasági Kar keretén belül működő Munkaszervezési Intézet munkatársa
Milan Bajić, az újvidéki Természettudományi fakultás Földrajzi Kutatóintézetének docense, egyetemi tanár
Molnár Irén, a Közgazdasági Kar negyedéves hallgatója
Aurora Rotariu, okleveles közgazdász
Edvard Kardelj, a JSZSZK Elnökségének tagja
Nikola Kmezić, a VSZAT VB elnöke
Dušan Alimpić, a VKSZ TV elnöke
Bogdan Crevar, a VDNSZSZ TK elnöke
Jovan Dejanović, az újvidéki községi képviselő-testület elnöke
Đorđe Jakovljević, a VSZAT VB alelnöke
Trpe Jakovlevski, a JSZSZK VT tagja
Fejős I. István, az újvidéki jogi fakultás tanársegédje
Ružica Žnideršič, a szabadkai Közgazdasági Kar tanársegédje
Bajagić Veronika, a szabadkai Közgazdasági Kar tanársegédje
Belovai József, a Pedagógiai Akadémia tanára, történész

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

VI. évf. 1976. évi 1—6. számának

tartalom- és névmutatója

I. TÁRGYMUTATÓ

A) TANULMÁNYOK ÉS CIKKEK

MATIJEVICS Lajos: A mai Jugoszlávia területére vonatkozó cikkek a Magyar Nyelvben . . . . . 3—4
MILODÁNOVICS Mária: A szabadkai történelmi levéltár kéziratos térképeinek gyűjteménye 5
VÉKONY László: A mai Jugoszlávia területére vonatkozó cikkek jegyzéke a Századokban 1867—1973 6

KONGRESSZUSOK, KONFERENCIÁK
TITO elnök beszéde az európai kommunista és munkáspártok berlini értekezletén 6
TITO elnök beszéde a colombói csúcsértekezleten . . . 6

SAJTÓTÖRTÉNET
DIETRICH Gyula: A nyomdaipar fejlődése és jövője Szabadkán 6

SZOCIOLÓGIA ÉS SZOCIOGRÁFIA
KOVÁCS Teréz: A tanyák társadalmi struktúrája egy bácskai községben — Becsén 1
LAKI László: A tudományos technikai haladás szociális következményei . . . . . 3—4
CSEH Károly munkástudósításaiból . . . . . 3—4
KATONA Imre: A vándormunkások munkaszervezetei és ideiglenes életközösségei idénymunkákon (1848—1945) . . 5
BAJAGIĆ Veronika: A szabadidő és a munka humanizációjának kérdése Marx allienációs elméletének megvilágításában 6
MOLNÁR Irén—Ružica ŽNIDERŠIČ: A szlovén munkaszociológia dr. Bogdan Kavčič műveinek tükrében . . . 6
Munkásélet — Írások a Szervezett Munkásból 5

POLITIKA
ĆETKOVIĆ, Vladan: A Szocialista Szövetség időszerű kérdései 1
MOLNÁR Verona: Az el nem kötelezettség politikájának lényege . . . . . 3—4
PETROVIĆ-ŠANE, Dušan: A Szocialista Szövetség hatása a társadalom alapjaiban 5

NEMZETI ÉS NEMZETISÉGI KÉRDÉS
POPOVIĆ, Jovan: Vajdaság népeinek egyetlen útja . . 1
GRLIČKOV, Aleksandar: A nemzetközi kérdés, a kommunista és munkásmozgalom 6

KOMMUNISTA SZÖVETSÉG

KNEŽEVIĆ, Đura: Demokratikus centralizmus a JKSZ elméletében és gyakorlatában 1

DORONJSKI, Stevan: A Kommunista Szövetség szerepe a társult munkában 5

POLITIKAI GAZDASÁGTAN, KÖZGAZDASÁGTAN

GAÁL György: Vajdaság gazdasága a két világháború között 1

ŠIMOKOVIĆ, Aleksandar: Jugoszlávia hitelrendszere . . 3—4

ACIN-SIGULINSKI, Stanislava: A fogyasztók döntéshozatalának kutatása . . . . . 3—4

BANDIN, Tomislav: A társult munka alapszervezete — A munka felszabadítása az új jövedelmi viszonyok alapján 5

VLAHOVIĆ, Veljko: Időszerű változások a világgazdaságban és a munkásosztály 1

MARXIZMUS LENINIZMUS

NIKOLIĆ, Miloš: A marxizmus jellegéről tanulmányozásának szempontjából . . . . . 3—4

MOLNÁR Irén: Lenin elméleti és gyakorlati hozzájárulása a szocializmus kiépítéséhez 5

ÖNIGAZGATÁS

MARTIN, Borislav: A szocialista önigazgatási viszonyok rendszere a társult munkáról szóló törvény tervezetében . . . . . 3—4

KARDELJ, Edvard: Nagy lépés az önigazgatási társult munka fejlesztésében és megszilárdításában . . . . . 3—4

ALBREHT, Roman: A társult munkáról szóló törvény a szocialista önigazgatási viszonyok fejlődésének és megszilárdításának alapja . . . . . 3—4

MRDAKOVIĆ, Vlastimir: A társult munkáért vívott harcunkban felmerülő néhány alapvető kérdés és feladat . . 5

ŽIVANOV, Sava: Az államról és az önigazgatásról szóló felfogás az újabbkori szovjet elméletben 2

KANYÓ László, BÓZSÓ István, LOSONC Ernő: A társult munkáról szóló törvény tervezete nyilvános vitájának megszervezése Kanizsa község területén . . . . .

JOG

KICSI Ernő: A földművesek nyugdíjaztatási lehetőségeiről 2

TÁRKÁNY CSŰCS Ernő: Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai . . . . . 3—4

ĐURĐEV, Aleksandar: A szocialista autonóm tartományok alkotmányos helyzete és annak gyakorlati megvalósulása 6

NEVELÉS, OKTATÁS

HEGEDŰS Antal: A bácskai és szerémségi katolikus népoktatás a XVIII. században 1

TÓTH Lajos: Az oktatási reform mint a társadalmi fejlődésből eredő szükségszerűség 2

BAGI Ferenc: Az óbecsei polgári iskolák megnyitásának előzményei (1890—1894) . . . . . 3—4

MŰVÉSZET

FORRÓ György: Egy kultúra hagyatékáról — A „fekete Afrika" művészetéről a nyugat-európai vélemények és tévhitek tükrében, I. rész 6

ANTROPOLÓGIA

FARKAS Gyula—MARCSIK Antónia: A gomolavai őskori közös sír antropológiai jellemzése . . . . . 3—4

MATEMATIKA

KISIMRE István: A „magyar módszer" alkalmazása . . 5
PETRES Tibor: Operációkutatás és számítástechnika a mezőgazdaságban — tudományos konferencia Gödöllőn . 5

INFORMATIKA

SZÓRÁD György: Az informatika helyzete és fejlődési irányzatai Vajdaság SZAT-ban 2
ILJENKOV, E.: A „fekete doboz" titka 2
HÁMORI Miklós: Gondolatok a felhasználási szintű képzésről 2
HÓDI Sándor: Fragmentumok a jövőkutatásról 2
KISIMRE István: Tudományos konferencia a számítástechnika oktatásáról 2
SZÓRÁD György: Informatikai Intézet Vajdaságban . . 5

IFJÚSÁG

CSULA Mária: Ifjúságunk társadalmi helyzete — helyzetkép az ifjúsági kongresszusok anyaga alapján 2

TÖRTÉNELEM

PALIĆ Milenko: A népfront mozgalom kialakulása . . 1
POPOVIĆ, Dušan: Bácska ellenállási mozgalma . . . 1
GOLUBOVIĆ, Zvonimir: A sajkási partizánegység politikai biztosának portréja 2
BEBLER, Anton: A spanyol fasizmusról . . . . . 3—4
VÉKONY László: Marsigli 5
PEROVIĆ, Milutin: A szlovákok a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. első felében . . . . . 3—4
PEROVIĆ, Milutin: Szlovákok az 1848—1849-es forradalmi évben 5
PEROVIĆ, Milutin: A szlovák nemzeti mozgalom a XIX. század második felében és a XX. század elején . . 6

B/SZEMLE

J. B. Tito: Önigazgatású szocializmus (LAKI László)
Dr. Lakatos György: Az ipari társadalom elméletéről (CSULA Mária)
Dr. D. G. Ničić: Kézikönyv a marxista filozófia alapjainak tanulmányozásához (BAJAGIĆ Veronika)
Štefan Barker: Filozofija matematike (MOLNÁR Verona)
Elinor L. Horowitz: U potrazi za biohemijskim objašnjenjem psihoza (HÓDI Sándor)
SZÁNTÓ Miklós: Munkaidő-csökkentés és életmód (NÁSZ Rozália)
Történelem és filozófia, (BORI Ágnes)
Szekeres László: Szabadkai helynevek — helytörténeti kézikönyv (MILODÁNOVICS Mária)
Juraj Hrženjak: A helyi közösség (LAKI László)
Hámori Miklós: Ismerkedés a komputerrel (MOLNÁR Géza)
Dr. Lazo Antić: Érdekközösségek (LAKI László)
Jocsik Lajos: Az öngyilkos civilizáció. Környezetünk védelmében (DÉSI Ábel)
A Praksa folyóirat 1976. április 4. számának bemutatása (SZKENDEROVICS Márta)
Zbornik radova, posvećen Nacrti Zakona o udruženom radu, (FEJŐS I. István)
Csató István: A számítógép az ön szolgálatában (FEHÉR Katalin)
Mr. Milan Ranković: Gondolatok a művészetről és az esztétikáról (MOLNÁR Verona)
Összefoglaló mű a környezetvédelemről (STURC Béla)

II. IDŐRENDI MUTATÓ

1.

Vladan Ćetković — A Szocialista Szövetség időszerű kérdései 7
Milenko Palić — A népfront-mozgalom kialakulása 20
Gaál György — Vajdaság gazdasága a két világháború között 38
Kovács Teréz — A tanyák társadalmi struktúrája egy bácskai községben — Becsén 50
Hegedűs Antal — A bácskai és szerémségi katolikus népoktatás a XVIII. században 71

Jelen és múlt

Jovan Popović — Vajdaság népeinek egyetlen útja 83
Veljko Vlahović — Időszerű változások a világgazdaságban és a munkásosztály 96

Dokumentum

Dušan Popović — Bácska ellenállási mozgalma 105

Szimpozion

Đura Kneževič — Demokratikus centralizmus a JKSZ elméletében és gyakorlatában 117

Szemle

Laki László — J. B. Tito: Önigazgatású szocializmus 125
Csula Mária — Dr. Lakatos György: Az ipari társadalom elméletéről 133
Bajagić Veronika — Dr. D. G. Ničić: Kézikönyv a marxista filozófia alapjainak tanulmányozásához 140
Molnár Verona — A matematika filozófiai problémáiról 145

2.

Szórád György — Az informatika helyzete és fejlődési irány Vajdaság SZAT-ban 7
Tóth Lajos — Az oktatási reform mint a társadalmi fejlődésből eredő szükségszerűség 24
Zvonimir Golubović — A sajkási partizánegység politikai biztosának portréja 39

Műhely

Csula Mária — Ifjúságunk társadalmi helyzete — helyzetkép az ifjúsági kongresszusok anyaga alapján 59

Dokumentum

Kicsi Ernő — A földművesek nyugdíjaztatási lehetőségeiről 77

Jelen és múlt

Sava Živanov — Az államról és az önigazgatásról szóló felfogás az újabb szovjet elméletben 85

Az informatika világából

E. Iljenkov — A „fekete doboz" titka 105
Hámori Miklós — Gondolatok a felhasználási szintű képzésről 116
Hódi Sándor — Fragmentumok a jövőkutatásról 121

Szimpozion

Kisimre István — Tudományos konferencia a számítástechnika oktatásáról 131

Szemle

Boldizsár K. Lajos — A korčulai moreška 137
Hódi Sándor — Elvek-módszerek, Elinor L. Horowitz: U potrazi za biohemijskim objašnjenjem psihoza 145
Nász Rozália — Munkaidő-csökkentés és életmód — Szántó Miklós könyvének bemutatása 148
Bori Ágnes — Új törekvések a szovjet filozófiai kutatásokban 151

3—4.

Borislav Martin — A szocialista önigazgatási viszonyok rendszere a társult munkáról szóló törvény tervezetében 7
Laki László — A tudományos technikai haladás szociális következményei 14
Aleksandar Šimoković — Jugoszlávia hitelrendszere 37
S. Acin—Sigulinski — A fogyasztók döntéshozatalának kutatása 48
Anton Bebler — A spanyol fasizmusról 56
Bagi Ferenc — Az óbecsei polgári iskolák megnyitásának előzményei (1890—1894) 74
Tárkány—Szűcs Ernő — Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai 86
Farkas—Marcsik — A gomolavai őskori közös sír antropológiai jellemzése 108
Matijevics Lajos — A mai Jugoszlávia területére vonatkozó cikkek a Magyar Nyelvben 117
Milutin Perović — A szlovákok a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. első felében (a nemzeti újjászületés) 142

Műhely

Molnár Verona Az el nem kötelezettség politikájának forradalmi lényege 169

Dokumentum

Edvard Kardelj Nagy lépés az önigazgatási társult munka fejlesztésében és megszilárdításában 185

Roman Albreht A társult munkáról szóló törvény a szocialista önigazgatási viszonyok fejlődésének és megszilárdításának alapja 210

Jelen és múlt

Miloš Nikolić A marxizmus jellegéről és tanulmányozásának értelméről 231

Cseh Károly munkástudósításaiból 258

Szemle

Milodánovics Mária Szekeres László: Szabadkai helynevek — helytörténeti kézikönyv 256

Laki László Juraj Hrženjak: A helyi közösség 270

5.

Vlastimir Mrdaković A társult munkáért vívott harcunkban felmerülő néhány alapvető kérdés és feladat 7

Tomislav Bandin A társult munka alapszervezete — a munka felszabadítása az új jövedelmi viszonyok alapján 21

Szórád György Informatikai Intézet Vajdaságban 30

Kisimre István A „magyar módszer" alkalmazása 42

Milodánovics Mária A szabadkai történelmi levéltár kéziratos térképeinek gyűjteménye 65

Vékony László Marsigli 84

Kasza Bálint A szabadkai színjátszás múltjából 115

Milutin Perović Szlovákok az 1848/1849-es forradalmi évben 126

Műhely

Katona Imre A vándormunkások munkaszervezetei és ideglenes életközösségei idénymunkákon (1848—1945) 141

Molnár Irén Lenin elméleti és gyakorlati hozzájárulása a szocializmus kiépítéséhez 148

Dokumentum

Dušan Petrović-Šane A Szocialista Szövetség hatása a társadalom alapjaiban 171

Jelen és múlt

Stevan Doronjski A Kommunista Szövetség szerepe a társult munkában 191

Munkásélet — írások a Szervezett Munkásból 215

Szimpozion

Petres Tibor — Operációkutatás és számítástechnika a mezőgazdaságban — tudományos konferencia Gödöllő 223

Szemle

Molnár Géza — Hámori Miklós: Ismerkedés a komputerrel 233
Laki László — Dr. Lazo Antić: Érdekközösségek 237
Dési Ábel — Környezetpusztulás és környezetvédelem 242
Skenderovics Márta — A Praksa folyóirat 1976. április 4. számának ismertetése 250

6.

Kanyó László, Bózsó István, Losonc Ernő — A társult munkáról szóló törvény tervezete nyilvános vitájának megszervezése Kanizsa község területén
Bajagić Veronika — A szabad idő és a munka humanizációjának kérdése Marx allienációs elméletének megvilágításában
Aleksandar Đurdev — A szocialista autonóm tartományok alkotmányos helyzete és annak gyakorlati megvalósulása
Vékony László — Folyóiratok repertóriuma — A mai Jugoszlávia területére vonatkozó cikkek jegyzéke a Századokban (1867—1973)
Dietrich Gyula — A nyomdaipar fejlődése és jövője Szabadkán
Forró György — Egy kultúra hagyatékáról — A „fekete Afrika" művészetéről a nyugat-európai vélemények és tévhitek tükrében, I. rész Sötét Afrika — fényes múltja
Milutin Perović — A szlovák nemzeti mozgalom a XIX. század második felében és a XX. század elején

Műhely

Szofrán Tamás — A helyi közösségek helye és feladata a művelődési élet megszervezésében
Molnár Irén és Ružica Žnideršič — A szlovén munkaszociológia dr. Bogdan Kavčič műveinek tükrében

Dokumentum

Tito elnök beszéde az európai kommunista és munkáspártok berlini értekezletén
Tito elnök beszéde a colombói csúcsértekezleten

Jelen és múlt

Aleksandar Grličkov — A nemzeti kérdés, a kommunista és munkásmozgalom

Szemle

Fejős I. István — Zbornik radova, posvećen Nacrtu Zakona o udruženom radu
Fehér Katalin — Csató István A számítógép az ön szolgálatában című könyvéről
Molnár Verona — Gondolatok a művészetről és az esztétikáról, Dr. Milan Ranković könyvének bemutatása
Sturc Béla — Egy összefoglaló mű a környezetvédelemről

III. A SZERZŐK NÉVMUTATÓJA

ACIN-SIGULINSKI, Stanislava 3—4
ALBREHT, Roman 3—4

BAGI Ferenc 3—4
BAJAGIĆ, Veronika 1, 6
BANDIN, Tomislav 5
BEBLER, Anton 3—4
BORI Ágnes 2
BOLDIZSÁR K. Lajos 2
BÓZSÓ István 6
BROZ TITO, Josip 6

CSULA Mária 1, 2

ĆETKOVIĆ, Vladan 1

DÉSI Ábel 5
DIETRICH Gyula 6
DORONJSKI, Stevan 5

ĐURĐEV, Aleksandar 6

FARKAS Gyula 3—4
FEHÉR Katalin 6
FEJŐS I. István 6
FORRÓ György 6

GAÁL György 1
GOLUBOVIĆ, Aleksandar 6

HÁMORI Miklós 2
HEGEDŰS Antal 1
HÓDI Sándor 2

ILJENKOV, Evalov 2

KANYÓ László 6
KARDELJ, Edvard 3—4
KASZA Bálint 5
KATONA Imre 5
KICSI Ernő 2
KISIMRE István 2, 5
KNEŽEVIĆ, Đura 1
KOVÁCS Teréz 1

LAKI László 1, 3—4, 5
LOSONC Ernő 6

MARCSIK Antónia 3—4
MARTIN, Borislav 3—4
MATIJEVICS Lajos 3—4
MILODÁNOVICS Mária 3—4, 5
MOLNÁR Géza 5
MOLNÁR Irén 6, 5
MOLNÁR Verona 1, 3—4, 6
MRDAKOVIĆ, Vlastimir 5

NÁSZ Rozália 2
NIKOLIĆ, Miloš 3—4

PALIĆ, Milenko 1
PEROVIĆ, Milutin 3—4, 5, 6
PETRES Tibor 5
PETROVIĆ-ŠANE, Dušan 5
POPOVIĆ, Dušan 1
POPOVIĆ, Jovan 1

ŠIMOKOVIĆ, Aleksandar 3—4
STURC Béla 6

SZKENDEROVICS Márta 5
SZOFRÁN Tamás 6
SZÓRÁD György 2, 5

TÁRKÁNY SZŰCS Ernő 3—4
TÓTH Lajos 2

VÉKONY László 5, 6
VLAHOVIĆ, Veljko 1

ŽIVANOV, Sava 2
ŽNIDERŠIČ, Ružica 6

SZERKESZTŐSÉGI HÍREK

Tudatjuk kedves olvasóinkkal, hogy folyóiratunk szerkesztősége a szabadkai régi városháza épületébe költözött.

Címünk: Létünk szerkesztősége
24000 Subotica,
Trg slobode 1/2.

Fogadóórák minden pénteken 15—17 óráig.

létünk — társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. Kiadó: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék. Felelős szerkesztő: dr. Rehák László. Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 1/2. Szerkesztőségi óra minden pénteken 15-től 17 óráig. Megjelenik kéthavonta. Ára példányonként 10 dinár, kettős számoké 20 dinár. Előfizetés folyó évre belföldön 50, külföldi címzettre 100 dinár. Megrendelhető: Forum terjesztő részlege, 21000 Novi Sad, Vojvode Mišića 1.